

การปกครองคณะสงฆ์ไทย
ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121

ปริญญานิพนธ์
ของ
วรายุทธ สายทอง

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย
กุมภาพันธ์ 2547
ลิขสิทธิ์เป็นของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

๑๑๔.๓๑๘๖

๑๓๒๑๓

จ. ๓

การปกครองคณะสงฆ์ไทย
ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121

บทคัดย่อ
ของ
วรายุทธ สายทอง

14 ส.ย. 2547

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย
กุมภาพันธ์ 2547

วรายุทธ สายทอง. (2547). *การปกครองคณะสงฆ์ไทยภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121*. ปริญญาโท ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์ไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม : อาจารย์ ดร. วงเดือน นาราสัจ, รองศาสตราจารย์ ณรงค์ พ่วงพิศ.

ปริญญาโทเรื่องนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 สาเหตุของการตราพระราชบัญญัติ การวิเคราะห์ผลของการปกครองคณะสงฆ์ รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการใช้พระราชบัญญัติดังกล่าว โดยเน้นการวิจัยจากเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งที่ตีพิมพ์แล้วและยังไม่ได้ตีพิมพ์ เนื้อหาที่สำคัญสรุปได้ดังนี้

สาเหตุของการใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 พบว่าเกิดจากความพยายามแก้ปัญหาความแตกแยกระหว่างนิกายสงฆ์ เพื่อแก้ไขการประพฤติปฏิบัติผิดของพระสงฆ์ และปัญหาความล่าช้าในการแก้ปัญหาภายในคณะสงฆ์ เพื่อรวมคณะสงฆ์เป็นคณะสงฆ์แห่งชาติ และเพื่อให้เจ้าคณะมณฑลมีอำนาจในการขยายการศึกษาตามนโยบายรัฐ

รูปแบบและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติ มีคณะกรรมการมหาเถรสมาคม ซึ่งมีอำนาจสูงสุดทำหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ ในส่วนภูมิภาคมีเจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง และเจ้าอาวาสทำหน้าที่การปกครองตามลำดับ มีบทบัญญัติระบุอำนาจ หน้าที่ และบทลงโทษ

ผลของการปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 คือ ทำให้ปัญหาการแตกแยกระหว่างนิกายลดน้อยลง การแก้ไขปัญหาความประพฤติปฏิบัติผิดของพระสงฆ์ทำได้อย่างรวดเร็วโดยการออกคำสั่ง กฎ ระเบียบ และประกาศบังคับใช้อย่างสม่ำเสมอเป็นผลให้ความล่าช้าในการแก้ไขปัญหาลดลงหมดไป รวมทั้งสามารถรวมคณะสงฆ์ล้านนาและคณะสงฆ์อีสานเข้ามาเป็นคณะสงฆ์แห่งชาติที่มีระเบียบปฏิบัติเป็นแนวทางเดียวกัน

ปัญหาและอุปสรรคในการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัตินี้ ซึ่งนำไปสู่การยกเลิกพระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ ปัญหาและอุปสรรคภายในคณะสงฆ์ เนื่องจากการมหาเถรสมาคมขาดอำนาจที่สมบูรณ์ในการปกครอง เจ้าคณะปกครองบางส่วนขาดความรับผิดชอบต่อหน้าที่ มีความไม่สอดคล้องในการจัดสรรตำแหน่งการปกครองในระดับมณฑล ส่วนปัญหาและอุปสรรคภายนอก ได้แก่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดและระบบการปกครองคณะสงฆ์ รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากตัวพระราชบัญญัติ เนื่องจากพระราชบัญญัติระบุจำนวนกรรมการมหาเถรสมาคมมีอำนาจในการลงมติไม่ชัดเจน และเอื้อประโยชน์ให้ฝ่ายธรรมยุติกนิกายปกครองฝ่ายมหานิกายเพียงฝ่ายเดียว ประเด็นต่างๆเหล่านี้นำไปสู่การยกเลิกพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ใน พ.ศ. 2484.

**THE GOVERNING OF THAI SANGHA
UNDER THE SANGHA ADMINISTRATION ACT OF 1902**

**AN ABSTRACT
BY
VARAYUTH SAITHONG**

**Presented in partial fulfillment of the requirements for the
Master of Arts degree in Thai History
at Srinakharinwirot University
February 2004**

Varayuth Saithong (2004). *The Governing of Thai Sangha under the Sangha Administration Act of 1902*. Master thesis, M.A. (Thai History) Bangkok: Graduate School. Srinakharinwirot University. Advisor committee: Dr. Wongduen Narasuj, Assoc. Prof. Narong Puangpis.

The purposes of this study are: to study the structure and process of the governing of Thai Sangha under the Sangha Administration Act of 1902, to investigate the causes behind its enactment; and to analyze its effects on ecclesiastical administration as well as problems and obstacles arising from the implementation of the governing of Thai Sangha under the Sangha Administration Act of 1902. This research emphasizes on the relevant historical documents, both published and unpublished. The main findings are summarized below.

The reasons of enactivity the Sangha Act were attempts to resolve dividing between sects of Sangha; to solve the problem of poor monastic conduct and practices; to address the slow response to problems within the Sangha; to bring regional orders together in a national order, to establish a clearly defined system of ecclesiastical administration; and to provide power to Sangha's provincial governors in order to expand education in accordance with government policy.

The structure and process of ecclesiastical administration under the Act composed of: the administrative structure which had a Sangha Supreme Council with overall centralized control of the Sangha. Also at the regional level: Sangha's regional governors, provincial governors, district officers and abbots carried out the duties at their respective levels. Specific articles of the Act laid out the powers, duties and punishments to be instituted.

The effects of the Sangha Act on ecclesiastical administration were as follows: a reduction in tensions between sects of Sangha; swift reform of monastic conduct and practices through the issuance of orders, laws, regulations and decrees. These enforced consistent implementation and completely solved the problem of slow response to issues within the Sangha. Furthermore, it enabled the Lanna and Isan orders to be brought under a national order, allowing standard practices and regulations to be used throughout the kingdom.

Problems and obstacles to ecclesiastical administration in accordance with this Act stemmed from difficulties within the Sangha's. Internally: the Sangha Supreme Council lacked full administrative powers; certain governors failed to carry out their full responsibilities; a failure to organize positions at the provincial level. External difficulties arose from changes in the country's politics influenced thinking and the system of ecclesiastical administration. Problems and obstacles that came from the Act itself were that the Act did not expressly state the number of members of the Sangha Supreme Council. Moreover, the Act benefited the Thammayut order over the Mahanikaya order.

These various factors led to the changes in Sangha administration in 1941.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง
การปกครองคณะสงฆ์ไทย
ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121

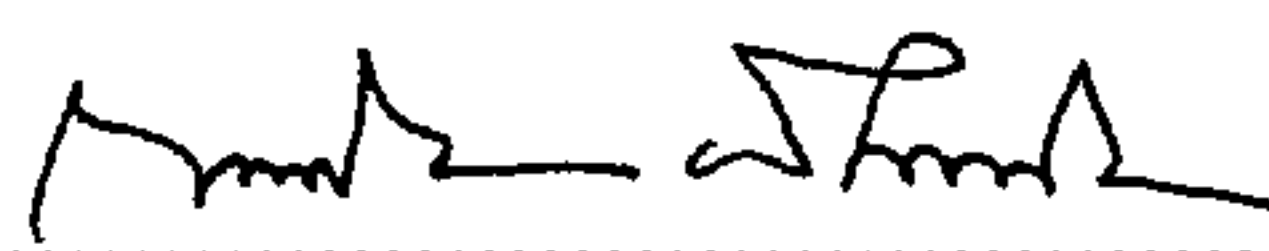
ของ
นายวรายุทธ สายทอง

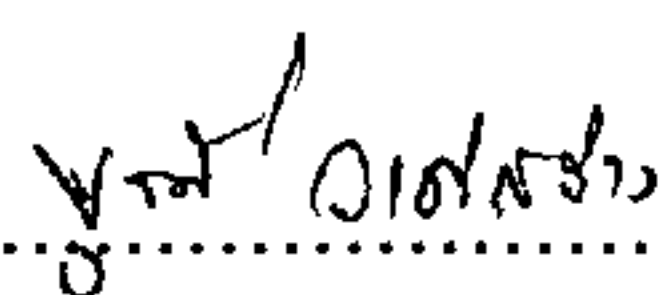
ได้รับการอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

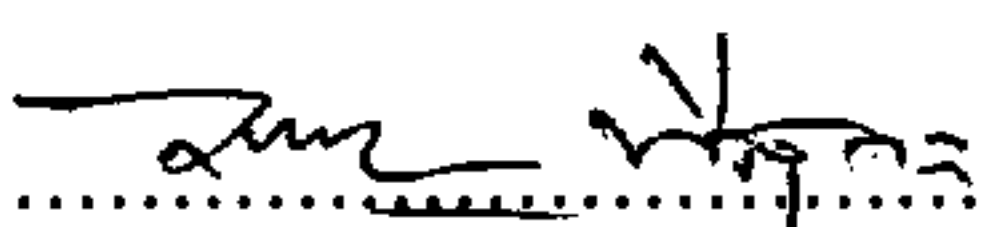
 คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพร หะวานนท์)
วันที่ ๒๕ เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2547

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

 ประธาน
(อาจารย์ ดร. วงเดือน นาราสัจ)

 กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ อนงค์ พ่วงพิศ)

 กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ยวดี วงศ์สว่าง)

 กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วราคม ทีสุกะ)

ประกาศคุณูปการ

ความดีและประโยชน์ของปริญญานิพนธ์เรื่องนี้ ขอมอบให้แก่คุณตา สุรินทร์ โตสวัสดิ์ คุณยาย หวน โตสวัสดิ์ คุณแม่ กุหลาบ โตสวัสดิ์ คุณพ่อ อำนาจ สายทอง ผู้เป็นบุพการีชนที่รัก เคารพยิ่งของผู้วิจัย นมัสการกราบขอบพระคุณหลวงปู่ พระมหาวิบูลย์ พุทธญาโณ ผู้ประสาททางแห่งความเจริญและอุปการะผู้วิจัยทั้งกายและใจเสมอมา คุณพี่ศมประสงค์ ชาวนาไร่ ผู้จุดประกายให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาวิชาประวัติศาสตร์

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ ดร.วงเดือน นาราสัจจ์ ที่กรุณาได้รับเป็นประธานควบคุมปริญญานิพนธ์ ตรวจสอบต้นฉบับแก้ไขปรับปรุง ตลอดจนแนะนำสำนวนการใช้ภาษาในการเขียนและให้กำลังใจผู้วิจัย รองศาสตราจารย์ ณรงค์ พ่วงพิศ กรุณาได้รับเป็นกรรมการควบคุมตรวจสอบ และให้แง่คิดเกี่ยวกับการดำรงชีวิตแก่ผู้วิจัย ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ยุวดี วงศ์สว่าง อาจารย์ผู้ประสาทความรู้ สอบถามความคืบหน้าการเขียนปริญญานิพนธ์ด้วยความเป็นห่วงและรับภาระเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ วราคม ที่สุกะ ผู้รับภาระเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ขอขอบพระคุณอาจารย์ประจำภาค วิชาประวัติศาสตร์ทุกท่านที่ประสาทความรู้ทางวิชาการแก่ผู้วิจัยจนประสบผลสำเร็จในการศึกษา

ท้ายสุดปริญญานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ ด้วยความช่วยเหลือจากหลายทุกท่าน ขอขอบพระคุณท่านอธิการบดี มาเชอร์สตาลีสลาส พันธิ์โรเบิต และมาเชอร์มารี โรด สกูลทองครูใหญ่โรงเรียนเซนต์โยเซฟพิพัสที่ให้โอกาสเวลาผู้วิจัยในการค้นคว้าเอกสาร เมตตาและให้กำลังใจผู้วิจัยเสมอ ขอขอบคุณ พี่สุรพงศ์ พี่สองขวัญ พี่เรวัต พี่ณรงค์ พี่บุญเสริม พี่โย่ง พี่วิน้อย พี่ต้อง พี่เอก พี่ต๋อย พี่อ้อ พี่หมู พี่เป้า พี่ก้องทั้งสอง พี่ปอ พี่แต พี่ปัญญา ที่ให้กำลังใจผู้วิจัยสอบถามด้วยความเป็นห่วง อุปการะผู้วิจัยสม่ำเสมอ เพื่อนทวี น้องๆ ยัย อ้วน โจ้ และเพื่อนที่ทำงาน หนู่ม นีวัจน์ ลิดารัตน์ นิก ภูมิ แหม่ม ทุกคนให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยเสมอมา

วรายุทธ สายทอง

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
จุดมุ่งหมายของการศึกษา.....	7
ขอบเขตของการศึกษา.....	7
วิธีดำเนินการวิจัย.....	8
ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า.....	8
แหล่งศึกษาค้นคว้า.....	8
2 การปกครองคณะสงฆ์ไทย	
ก่อนใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121	9
การเกิดของสถาบันพระสงฆ์ในพุทธศาสนา.....	9
ความหมายของอริสงฆ์และสมมุติสงฆ์.....	10
ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล.....	11
การปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทยก่อนสมัยรัตนโกสินทร์.....	13
การปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	20
ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.....	24
กรมสังฆการีกับการปกครองคณะสงฆ์.....	25
3 การตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121.....	29
การตั้งคณะธรรมยุติกนิกายและปัญหาทางการเมืองคณะสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์.....	29
การตีความเรื่องวินัย.....	29
จุดประสงค์ในการตั้งคณะธรรมยุติกนิกาย.....	32
ธรรมยุติกนิกายกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์.....	35
การตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121.....	38
สาเหตุการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121.....	39
ปัญหาที่เกิดจากการแตกแยกของคณะสงฆ์ไทย.....	39
ปัญหาที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติตัวของพระสงฆ์	43
ปัญหาความล่าช้าในการจัดการปัญหาคณะสงฆ์.....	45
การรวมคณะสงฆ์เข้าสู่ส่วนกลาง	46
เพื่อการปกครองคณะสงฆ์.....	48

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3(ต่อ) เพื่อให้อำนาจเจ้าคณะมณฑลในการขยายการศึกษา ตามนโยบายของรัฐ.....	50
พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121.....	52
4 ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะ การปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121	57
การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง.....	57
บทบาทของมหาเถรสมาคมในการปกครองคณะสงฆ์.....	59
บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าในการปกครองคณะสงฆ์ ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121...	63
การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค.....	78
เจ้าคณะมณฑล.....	78
บทบาทของเจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง เจ้าอาวาส.....	85
5 ผลกระทบต่อคณะสงฆ์ไทย ภายใต้การใช้พระราชบัญญัติ ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121.....	90
ผลของพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ต่อการ การปกครองคณะสงฆ์ปกครองคณะสงฆ์.....	90
การแก้ไขปัญหาการแตกแยกของคณะสงฆ์ไทย	90
การแก้ไขปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวของพระสงฆ์	93
ปัญหาความล่าช้าในการจัดการปัญหาคณะสงฆ์	94
การรวมคณะสงฆ์เข้าสู่ส่วนกลาง	95
ปัญหาและอุปสรรคในการปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัติ ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121.....	96
ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในคณะสงฆ์	96
ปัญหาที่เกิดจากการเมืองภายนอก.....	110

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5(ต่อ)ปัญหาที่เกิดจากบทบัญญัติในพระราชบัญญัติ.....	113
บทบัญญัติของพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ที่ไม่เป็นธรรม.....	113
บทบัญญัติของพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ที่ไม่ชัดเจน.....	114
6 สรุป	116
บรรณานุกรม.....	120
ภาคผนวก.....	130
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	157

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนภูมิการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยสุโขทัย	15
2 แผนภูมิการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยอยุธยา – ธนบุรี	18
3 แผนภูมิการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	28
4 แผนภูมิการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ 4 – 5	
ก่อนการใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121.....	37
5 แผนภูมิการปกครองคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติ	
ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121.....	56
6 แผนภูมิการปกครองคณะสงฆ์ในส่วนภูมิภาค	
ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121.....	89

บทที่ 1

บทนำ

การปกครองคณะสงฆ์ไทยเริ่มแต่สมัยสุโขทัย เมื่อพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์ได้แผ่ขยายเข้ามาสู่อาณาจักรสุโขทัย ในสมัยสุโขทัยนี้ การปกครองคณะสงฆ์แบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ คณะสงฆ์ฝ่ายคามวาสี หมายถึง พระสงฆ์ที่จำพรรษาอยู่ในเมือง และคณะสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี คือคณะสงฆ์ที่จำพรรษานอกเมือง ทั้งสองคณะนี้มีพระเถระเป็นเจ้าคณะปกครองดำรงตำแหน่ง “ปูครู” โดยได้รับการสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัย

ในสมัยอยุธยาการปกครองคณะสงฆ์แบ่งออกเป็น 2 คณะเช่นเดียวกับในสมัยสุโขทัย ต่อมาเกิดคณะใหม่ขึ้น ชื่อคณะป่าแก้ว (ภายหลังเป็นคณะคามวาสีฝ่ายขวา) ซึ่งแยกตัวออกจากคณะคามวาสีโดยพระสงฆ์คามวาสีกลุ่มหนึ่งออกไปบวชแปลง*ที่ลังกา ในสำนักของพระวันรัตมหาเถระ ใน พ.ศ. 1967¹ แล้วเดินทางกลับมายังอยุธยา มีการปฏิบัติเคร่งครัดทำให้มีคนบวชเพิ่มมากขึ้น จึงได้เกิดเป็นคณะใหม่ขึ้น เรียกว่าคามวาสีฝ่ายขวา คณะสงฆ์แบ่งออกเป็นสองฝ่าย แต่แบ่งการปกครองเป็น 3 คณะ คือ คามวาสีฝ่ายขวา (คณะป่าแก้ว) คามวาสีฝ่ายซ้าย (คามวาสีเดิม) และอรัญวาสี จนถึงในสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ คณะคามวาสีฝ่ายขวามีมากขึ้น ทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองปักษ์ใต้ จึงได้ทรงแยกการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ออกเป็น 3 คณะ คือ ให้เจ้าคณะใหญ่คามวาสีฝ่ายซ้ายเป็นเจ้าคณะเหนือ ทำหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ฝ่ายเหนือ ให้เจ้าคณะใหญ่คามวาสีฝ่ายขวาเป็นเจ้าคณะใต้ ทำหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ฝ่ายใต้ และเจ้าคณะอรัญวาสีปกครองคณะสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี² ในสมัยรัชกาลที่ 3 ทรงจัดตั้งตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์ขึ้นอีกคณะหนึ่ง เรียกว่าคณะกลาง เพื่อทำหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ทั้งวัดหลวงและวัดราษฎร์ในพระนคร ในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้แม้เกิดคณะธรรมยุติกนิกายขึ้น คณะธรรมยุติกนิกายก็ยังขึ้นตรงต่อการปกครองของคณะกลาง คณะสงฆ์จึงแบ่งการปกครองเป็น 4 คณะคือ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะอรัญวาสี

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงเล็งเห็นคุณประโยชน์ในการจัดการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อให้ได้รูปแบบที่ชัดเจน เพราะทรงเห็นว่า กฎหมายเก่าเกี่ยวกับพระสงฆ์ที่ตราในสมัยรัชกาลที่ 1 และกฎพระสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ 4 ไม่มีข้อระบุอำนาจหน้าที่ที่ชัดเจนเกี่ยวกับการลงโทษพระสงฆ์ที่

* การบวชแปลง หมายถึง การที่พระภิกษุไปบวชใหม่โดยการถืออุปัชฌาย์ อาจารย์ใหม่และปฏิบัติตามระเบียบวินัยของสำนักอาจารย์นั้น

¹ เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร. (2543). ตำนานพระอารามแลทำเนียบสมณศักดิ์. หน้า 65.

² แหล่งเดิม. หน้า 74.

กระทำความผิด¹ และเพื่อเป็นการขยายการศึกษาต่อประชาชน โดยทรงกำหนดอำนาจหน้าที่ให้พระสงฆ์ระดับเจ้าคณะมณฑลเข้าไปจัดการศึกษาตามหัวเมือง² จึงโปรดเกล้าให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ขึ้นใน พ.ศ.2445 สาเหตุการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 นี้จากการวิเคราะห์พบว่า มีสาเหตุการตราพระราชบัญญัติ 4 ประการ คือ ประการที่ 1 การแตกแยกของคณะสงฆ์ไทย ระหว่างนิกายเดิมคือนิกาย กัณณิกาย กับนิกายใหม่ คือธรรมยุติกนิกาย ประการที่ 2 จากการประพฤติดังปฏิบัติตัวของพระสงฆ์เกี่ยวกับการประพฤติดังพระวินัยตั้งแต่การจับเงินทอง จนถึงเสพเมถุนกับสีกา³ ซึ่งทรงเห็นว่ากฎหมายเก่าระบุโทษที่ไม่แน่นอน ประการที่ 3 ความล่าช้าในการจัดการกับปัญหาของพระสงฆ์ ซึ่งในกฎหมายสงฆ์ฉบับเดิมเมื่อเกิดเรื่องราวความผิดของพระสงฆ์ พระมหากษัตริย์จะเข้าไปจัดการผ่านกรมสังฆการี⁴ ทำให้เสียเวลานานกว่าจะมีการตัดสิน ประการที่ 4 เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์มีการปกครองแบบรวมอำนาจที่ศูนย์กลาง คือขึ้นตรงต่อกรรมการมหาเถรสมาคม

การปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 มีจุดเด่นที่สำคัญคือ การปกครองคณะสงฆ์แบ่งออกเป็นปกครองส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ส่วนกลางได้มีองค์กรใหม่ขึ้นมาทำหน้าที่รับผิดชอบคือ “คณะกรรมการมหาเถรสมาคม” โดยเจ้าคณะใหญ่ทั้ง 4 รูปและรองเจ้าคณะใหญ่ 4 รูปรวมเป็น 8 รูปเป็นกรรมการมหาเถรสมาคมมีหน้าที่ถวายการปรึกษาในการพระศาสนาและการบำรุงสังฆมณฑลทั่วไป⁵ และมีอำนาจในการตัดสินข้ออธิกรณ์(ความผิดที่เกี่ยวกับพระสงฆ์) ต่าง ๆ ของพระสงฆ์อย่างเด็ดขาด ผู้ใดจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งอีกต่อไปไม่ได้⁶ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคมีคณะสงฆ์ที่ทำหน้าที่ปกครองตามลำดับชั้น ซึ่งมีลักษณะการปกครองแบบเทศาภิบาลของฝ่ายอาณาจักร* กล่าวคือ ในการปกครองส่วนกลางมหาเถรสมาคม ทำหน้าที่คล้ายคณะเสนาบดีในส่วนกลาง ในส่วนภูมิภาคเจ้า

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ,กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5.ศ/40. ลายพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาภาสกรวงศ์และพระยาวุฒิการบตี. (14 กุมภาพันธ์ ร.ศ.120).

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ,กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 .ศ/40. ประกาศพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์. (19 กรกฎาคม ร.ศ.121).

³ องค์การค้าคุรุสภา. (2505). กฎหมายตราสามดวง. เล่ม 4. หน้า 164.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 164.

⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ,กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศ/40.พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121.

⁶ แหล่งเดิม.

* ดูรายละเอียดใน. สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2494). เทศาภิบาล. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คลังวิทยา.

คณะมนตรี ทำหน้าที่คล้ายเทศบาลนครของฝ่ายอาณาจักร มีอำนาจบังคับบัญชาพระ
ภิกษุสามเณรทั่วทั้งมณฑลในกิจอันชอบ ผู้ใดฝ่าฝืน เจ้าคณะมีอำนาจลงโทษได้¹ เจ้าคณะเมือง
ทำหน้าที่คล้ายผู้ว่าราชการเมือง มีอำนาจปกครองพระภิกษุสามเณรภายในเมือง และตัดสินคดี
ความต่าง ๆ ได้² เจ้าคณะแขวงจนถึงเจ้าอาวาส ทำหน้าที่ตามกฎหมายบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติ
ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ซึ่งบังคับมาถึง อำนาจหน้าที่ในการรับผิดชอบ มีบทลง
โทษที่ชัดเจนและกิจการรักษามลประโยชน์ของพระพุทธศาสนา

การประกาศใช้พระราชบัญญัติดังกล่าว ทำให้เกิดผลประโยชน์หลายประการ กล่าวคือ
ประการที่ 1 ทำให้คณะสงฆ์มหานิกายปรับตัวในการประพาศพระธรรมวินัยให้สอดคล้องกับ
คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายมากขึ้น ประการที่ 2 การลงโทษพระสงฆ์ที่มีบทลงโทษที่ชัดเจนและ
รวดเร็ว ประการที่ 3 การตั้งอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง ทำให้สามารถควบคุมองค์กรพระสงฆ์ท้อง
ถิ่นได้ แต่เดิมมีการแบ่งแยกการปกครองเป็นคณะสงฆ์ไทย คณะสงฆ์อีสานและคณะสงฆ์ล้าน
นา พระสงฆ์อีสานแยกปกครองเป็นเอกเทศขึ้นกับเจ้านคร มีแบบแผนการปกครองคณะสงฆ์
และระบบสมณศักดิ์แบบล้านช้าง คือ ชั้นสำเร็จ ซา กู ฝ่าย ด้าน หลักคำ³ คณะสงฆ์ล้านนา(หัว
เมืองฝ่ายเหนือ) มีสมเด็จพระสังฆราชปกครองตนเองโดยใช้ระบบ “พระสังฆราชา 7 พระองค์”
ปกครองคณะสงฆ์เมืองเหนือ ซึ่งได้รับแต่งตั้งจากเจ้าผู้ครองนคร⁴ การประกาศใช้พระราช
บัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 จึงถือเป็นการรวบอำนาจการปกครองคณะ
สงฆ์ที่กระจายตามหัวเมืองหลักเข้าสู่ส่วนกลาง โดยอาศัยการแต่งตั้งตำแหน่งสมณศักดิ์แก่พระ
สงฆ์อีสานและเมืองเหนือแบบคณะสงฆ์ไทย มีผลทำให้พระสงฆ์และสาธุศิษย์เข้ามาอยู่ภายใต้
คณะสงฆ์ไทย⁵ ประการที่ 4 การรวมคณะสงฆ์ดังกล่าวนี้ มีประโยชน์ต่อการปกครองของฝ่าย
อาณาจักร ที่จะเข้าไปสร้างทัศนคติความเป็นชาติมากขึ้น เพื่อต่อต้านภัยคุกคามจากจักรวรรดิ
นิยมตะวันตก เพราะพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำในด้านความศรัทธาของประชาชนจะสามารถเชื่อมรั้งกับ
ราษฎรได้ดีขึ้น⁶ ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์เป็นบุคคลที่สามารถควบคุมประชาชนไว้ได้ดี⁷

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5, ๗/40.พระราชบัญญัติลักษณะการปก
ครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121.

² แหล่งเดิม.

³ พระโพธิวงศาจารย์ (อ้วน ดิสโส). (2471). ทำเนียบสมณศักดิ์ของชาวเมืองเวียงจันทน์โบราณ.
หน้า 28-29.

⁴ สวัสดิ์ อ่องสกุล. (2539). ประวัติศาสตร์ล้านนา. หน้า 414.

⁵ กิติรัตน์ สัทพันธ์. (2533). การรวมคณะองค์กรอีสานเข้ากับคณะสงฆ์ไทย พ.ศ. 2434-2468. หน้า
139.

⁶ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2514). การคณะสงฆ์. หน้า 43.

⁷ แกลงการณคณะสงฆ์. ฉบับรวมเล่ม . (2457). หน้า 224.

อย่างไรก็ตามการใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ในการปกครองคณะสงฆ์เป็นเวลา 39 ปีได้เกิดประเด็นปัญหาที่เกิดจากการใช้พระราชบัญญัติขึ้น กล่าวคือ ประการที่ 1 พระราชบัญญัติไม่ระบุถึงฐานะและตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช แต่ภายหลังประกาศใช้พระราชบัญญัติ ใน พ.ศ.2453 ได้มีการสถาปนาสมเด็จพระเจ้าอนังยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ขึ้นดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช มีอำนาจปกครองคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร¹ มหาเถรสมาคมที่มีตำแหน่งในการปรึกษาการพระศาสนาตามพระราชบัญญัติจึงหมดหน้าที่ไป² เพราะสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงปกครองคณะสงฆ์เด็ดขาดเพียงพระองค์เดียว ประการที่ 2 ความไม่เสมอภาคในการปกครองคณะสงฆ์ที่คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายปกครองคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายได้ แต่คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายปกครองคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายไม่ได้ เพราะคณะธรรมยุติกนิกายได้รับพระราชทานพรพิเศษจากรัชกาลที่ 4 ในการปกครองตนเอง³ โดยไม่ขึ้นตรงต่อการปกครองของสังฆการี และเจ้าคณะปกครองอื่นนอกจากคณะธรรมยุติกนิกาย ประการที่ 3 พระราชบัญญัติไม่ระบุสัดส่วนของเจ้าคณะมณฑลที่แน่นอนว่าควรเป็นฝ่ายธรรมยุติกนิกายกี่รูปฝ่ายมหานิกายกี่รูป เช่นการประกาศแต่งตั้งเจ้าคณะมณฑล คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้รับการแต่งตั้ง 9 รูปจากจำนวนมณฑลทั้ง 14 มณฑล⁴ ทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมในการแต่งตั้งตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์ ประการที่ 4 เกิดปัญหาการแตกแยกนิกายมากกว่าเดิม ซึ่งสาเหตุมาจากการจัดการปกครองคณะสงฆ์ที่ไม่เสมอภาคกันและความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องความประพฤติพระวินัยของทั้งสองฝ่าย

จากปัญหานี้ จึงทำให้เกิดกระบวนการเพื่อเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ทั้งในส่วนของพระสงฆ์ที่เรียกว่าคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา และกลุ่มของนักการเมืองที่เข้ามามีอำนาจภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 รัฐบาลได้พยายามเข้ามาแก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 โดยมีจุดประสงค์เพื่อการ

¹ ม.ร.ว. ศุภวัฒน์ เกษมศรี. (2525). การปฏิรูปการศาสนา. ใน ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2475. หน้า 474.

² พระศาสนโสภณ. (2509). การปกครองคณะสงฆ์. ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับพุทธศาสนากับสังคมไทย. หน้า 27.

³ มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2514). พระประวัติ-คติพจน์ และเอกสารเกี่ยวกับงานมหาสมณานุสรณ์. หน้า 22.

⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5, ศ./40. ประกาศตั้งพระราชาคณะเจ้าคณะมณฑล.

รวมกัน ทั้งนี้ได้มีการประชุมลับเฉพาะเรื่องการคณะสงฆ์ พ.ศ. 2481¹ ความพยายามทั้งใน ส่วนของคณะสงฆ์และในส่วนของฝ่ายอาณาจักรซึ่งนำโดยคณะรัฐสภา นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง การปกครองคณะสงฆ์ โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 อันเป็นปีสิ้นสุด ของการใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121

จากสาเหตุที่ประมวลมาดังกล่าว เพื่อความกระจ่างในเรื่องการปกครองคณะสงฆ์ไทย ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ที่มีทั้งการประกาศใช้ตลอดจน ถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากการปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว จึงทำให้ ผู้วิจัยประสงค์ที่ศึกษาการปกครองคณะสงฆ์ไทย ช่วง พ.ศ.2445 – 2484 เพื่อให้ทราบถึงที่มา ของการปกครองคณะสงฆ์ไทยทั้งส่วนก่อนหน้านั้นและส่วนที่ใช้ตลอดจนถึงปัญหาและอุปสรรค ในการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อให้เกิดความกระจ่างชัด และก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่อง “การปกครองคณะสงฆ์ไทยภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121” ต่อ ไป

¹ คณินันต์ จันทบุตร. (2528). การเคลื่อนไหวของพุทธสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477-2484. หน้า 21.

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. คณิงนิตย์ จันทบุตร คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา : การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทย รุ่นแรก พ.ศ. 2477-2484 ผลของการวิจัยสรุปว่า คณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาเป็นกลุ่มพระมหานิกายกลุ่มหนึ่ง ในจังหวัดพระนครและธนบุรี ซึ่งไม่พอใจต่อการแบ่งแยกนิกายสงฆ์และการบริหารคณะสงฆ์ได้เรียกร้องให้ยกเลิกพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ และเคลื่อนไหวเพื่อให้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 รวมทั้งวางสู่ทางในอนาคตที่จะรวมนิกายสงฆ์เพื่อคลี่คลายความขัดแย้งที่เคยมีในอดีตและส่งเสริมเสถียรภาพความมั่นคงของรัฐบาล

2. นันทนา วัฒนสุข บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เกี่ยวกับการบำรุงพระพุทธศาสนา วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2516). ผลการวิจัยสรุปถึงบทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเน้นถึงการที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าในช่วงแรกของแต่ละพระองค์ที่มีส่วนในการช่วยเหลือพระมหากษัตริย์ปฏิบัติศาสนกิจในด้านต่างๆ

3. พระมหาวรชัย กลิ่งโพธิ์ การปกครองคณะสงฆ์ไทยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2484 วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2539). ผลการวิจัยสรุปถึงการปกครองคณะสงฆ์ที่มีรูปแบบเป็นประชาธิปไตย ตั้งแต่การจัดตั้งสังฆสภา สังฆมนตรี สังฆนายก ทำหน้าที่นิติบัญญัติออกกฎหมาย และมีคณะวินัยธรทำหน้าที่เป็นฝ่ายตุลาการ จนที่สุดได้มีการเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 แต่ไม่ได้กล่าวถึงการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 โดยตรง

4. ศรีสุพร ช่วงสกุล ความเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์: ศึกษากรณีธรรมยุติกนิกาย พ.ศ.2368-2464) วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผลการวิจัยสรุปถึงสาเหตุการก่อตั้งคณะธรรมยุติกนิกายขึ้นในปี พ.ศ. 2368 โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งเป็นพระวชิรญาณมิกขุ และบทบาทของคณะธรรมยุติกนิกายที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการประเพณีปฏิบัติตัวของพระสงฆ์ทั้งธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย ซึ่งงานวิจัยไม่ได้กล่าวถึงพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์

5. สายธาร อินทวดี บทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์ไทย (พ.ศ.2445 – 2530) วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร (2533) ผลการวิจัยสรุปถึงบทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นของพระสงฆ์ โดยเฉพาะปัญหาด้านการศึกษา การปกครอง การสาธารณูปการ รวมถึงการเผยแผ่พระศาสนา ซึ่งมาจากมูลเหตุหลายประการ

6. เสวก สุวรรณเกตุ บทบัญญัติในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่มีอุปสรรคต่อการบริหารงานคณะสงฆ์ไทย ผลการวิจัยสรุปพบว่า การประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มีการรวมการบริหารไว้ที่มหาเถรสมาคม จึงทำให้การบริหารงานคณะสงฆ์ไม่คล่องตัว ทำให้เกิดปัญหาด้านการบริหาร การศึกษานี้ได้เน้นไปที่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงสาเหตุที่มีการใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ และวิธีการในการปกครองคณะสงฆ์ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2445 – 2484
2. เพื่อศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการปกครองคณะสงฆ์ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2445 – 2484
3. เพื่อวิเคราะห์ผลที่เกิดจากการใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121

ความสำคัญของการศึกษา

1. ทำให้ทราบถึงสาเหตุในการใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 และการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์รวมทั้งเข้าใจถึงพัฒนาการการปกครองคณะสงฆ์ไทย
2. ทำให้ทราบถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการปกครองคณะสงฆ์ ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121
3. ทำให้ทราบถึงผลกระทบที่มีต่อการปกครองคณะสงฆ์ ระหว่าง พ.ศ.2445-2484.

ขอบเขตในการศึกษา

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาวิจัยระหว่าง พ.ศ. 2445 ซึ่งเป็นปีที่มีการตราและประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 จนถึง พ.ศ.2484 ที่มีการยกเลิกพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 เปลี่ยนมาเป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484

วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการศึกษาวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยการนำเสนอรูปแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์จากเอกสารเป็นการศึกษาวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Research) หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยอาศัยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารชั้นต้น เอกสารชั้นรอง

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

ข้อมูลประเภทเอกสาร

1. ข้อมูลชั้นต้น ได้แก่ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ คำสั่ง มหาเถรสมาคม แดลงการณคณะสงฆ์ตลอดจนถึงรายงานการประชุมมหาเถรสมาคม
2. ข้อมูลชั้นรอง ได้แก่ หนังสือต่างๆ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย เอกสารร่วมสมัย

แหล่งศึกษาค้นคว้า

หอสมุดแห่งชาติ

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ

กรมการศาสนา

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

สำนักวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หอสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หอสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วัดบวรนิเวศวิหาร

หอสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์

ห้องสมุดวัดบวรนิเวศวิหาร บางลำพู

บทที่ 2

การปกครองคณะสงฆ์ไทย

ก่อนใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121

สังคมมนุษย์ที่ตั้งขึ้นเป็นกลุ่มเหล่า มีแบบแผนในการปกครองเพื่อความเป็นระเบียบของสังคม และเพื่อความสงบสุขของผู้คนที่อยู่ในสังคม รูปแบบการปกครองของแต่ละสังคมก็ขึ้นอยู่กับสภาพ ความจำเป็นและลักษณะของสังคมที่แตกต่างกัน ถึงกระนั้นรูปแบบของการปกครองของสังคมก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและสิ่งแวดล้อมในสังคมนั้นๆ

สังคมของพระสงฆ์ในพุทธศาสนา ก็เป็นสังคมที่มีรูปแบบการปกครองมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง และมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องตลอดมา สังคมไทยรับพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์มีการจัดรูปแบบการปกครองพระสงฆ์มาโดยลำดับ จนถึงการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121

1. การเกิดของสถาบันพระสงฆ์ในพุทธศาสนา

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะต้องผ่านการบวชตามพิธีกรรมซึ่งเรียกว่าวิธีการอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ในพระวินัย โดยมีลักษณะที่แตกต่างกัน คือ

1.1.การอุปสมบทแบบเอหิภิกขุ

การอุปสมบทด้วยวิธีนี้ เมื่อมีคนทูลขอบวชพระพุทธเจ้าตรัสว่า จงเป็นภิกษุมาเถิด พระธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด ด้วยพระดำรัสเพียงเท่านั้น บุคคลผู้ที่ขอบวชในพระพุทธศาสนาก็สำเร็จเป็นพระภิกษุ โดยชอบตามพระธรรมวินัย การบวชด้วยวิธีนี้ทรงใช้ด้วยพระองค์เอง ในตอนต้นพุทธกาล การบวชวิธีนี้เรียกว่าเอหิภิกขุอุปสัมปทา¹

1.2.การอุปสมบทแบบติสรณคมณุปสัมปทา

การอุปสมบทวิธีนี้ เกิดขึ้นภายหลังพระพุทธเจ้าทรงส่งพระพุทธรูปสาวกออกไปประกาศพุทธศาสนาและมีบุคคลที่เข้ามาบวชในพุทธศาสนามากขึ้น จนเกิดปัญหาในการอุปสมบทขึ้น เนื่องจากแต่เดิมบุคคลที่ต้องการอุปสมบทต้องเดินทางมาทูลขออุปสมบทจากพระพุทธเจ้าเอง มักต้องเดินทางไกลและมีความลำบากในการเดินทางมากเป็นเหตุให้พระสาวกของพระพุทธเจ้าทูลขออนุญาตทำการอุปสมบทให้บุคคลที่ต้องการจะอุปสมบทเองจึงเกิดวิธีอุปสมบทที่เรียกว่า

¹ พระราชธรรมนิเทศ(ระแบบ จิตญาโณ). (2536). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา.หน้า 63.

ติสรณคมานุสัมปทา คือการอุปสมบทด้วยการประกาศตนถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง ก็ถือว่าเป็นพระภิกษุที่ต้องทำตามหลักพระธรรมวินัย

1.3. การอุปสมบทแบบญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา

การอุปสมบทแบบนี้ เกิดขึ้นเมื่อพระภิกษุสงฆ์มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น คนที่เข้ามาอุปสมบทก็มีเหตุผลในการเข้ามาอุปสมบทต่างกัน มีปัญหาเกี่ยวกับความประพฤติของพระภิกษุเกิดขึ้นบ่อยๆ พระพุทธเจ้าจึงทรงมอบหมายการบวชกุลบุตรให้เป็นหน้าที่ของสงฆ์ โดยให้พระสงฆ์เป็นคนคัดเลือกบุคคลที่ตนเห็นว่าน่าจะประพฤติพระธรรมวินัยให้สมบูรณ์ได้แล้วจึงอนุญาตให้อุปสมบท วิธีดังกล่าวคือ การประชุมคณะสงฆ์ แล้วให้ที่ประชุมสงฆ์ร่วมกันพิจารณาให้การบรรพชาอุปสมบทแก่ผู้ที่เข้ามาขออุปสมบท เมื่อสงฆ์ในที่ประชุมเห็นชอบด้วย ก็ถือว่าท่านผู้นั้นได้เป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา วิธีนี้เรียกว่า ญัตติจตุตถกรรมอุปสมบท* คือการบวชโดยวิธีเสนอเป็นญัตติในที่ประชุมสงฆ์ ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้กันมาถึงทุกวันนี้¹

2. ความหมายของอริยสงฆ์และสมมุติสงฆ์

2.1. พระอริยสงฆ์

พระสงฆ์ในทางพุทธศาสนา จัดแบ่งออกเป็นสองประเภท ประเภทที่หนึ่งคือ พระภิกษุที่บรรลุนิพพานตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแม้มองค์เดียวก็เรียกว่า พระสงฆ์ โดยใช้คำว่า อริยสงฆ์ซึ่งมีระดับต่างกันตั้งแต่สูงถึงต่ำ คือพระสงฆ์ที่ประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสประเภทต่างๆทั้งหยาบและละเอียดจัดเป็นพระอริยสงฆ์ประเภทต่างๆ คือ พระโสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกทาคามีมรรค สกทาคามีผล อนาคามีมรรค อนาคามีผล อรหัตตมรรค อรหัตตผล* บุคคลเหล่านี้จัดเป็นพระอริยสงฆ์

* ลักษณะการอุปสมบทนี้ คือ พระสงฆ์จะตรวจสอบประวัติผู้บวชเรียกว่าถามอัตรายกกรรม คือธรรมที่เป็นอันตราย 8 อย่างว่า เช่น เป็นโรคติดต่อร้ายแรง เป็นคนพิการ เป็นคนสองเพศ มารดาบิดาอนุญาตหรือไม่ มีบาตรและจีวรหรือไม่ เป็นต้น หากสิ่งต้องห้ามเหล่านี้มี พระสงฆ์ที่เป็นสักขีพยานในการอุปสมบทก็จะทำการคัดค้านไม่ให้อุปสมบท แต่หากไม่มีข้อห้ามเหล่านี้ พระสงฆ์ก็จะอนุญาตให้เป็นพระภิกษุได้ ซึ่งกระบวนการตรวจสอบในลักษณะนี้ต้องมีการสอบถามกันถึง 3 ครั้ง (ใน พระราชวรมณี (ประยูรย์ ปยุตโต). (2528). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. หน้า 61.)

¹ พระราชวรมณีเทศ(ระแบบ วิฑูยาโกณ). (2536). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. หน้า 65.

* พระโสดาบัน แปลว่าผู้เข้าถึงกระแสคือเข้าสู่มรรค เดินถูกทาง เป็นผู้บริบูรณ์ในศีลและเป็นบุคคลที่ละกิเลสอย่างหยาบได้ 3 ประการ คือประการที่หนึ่งความยึดมั่นในตัวตนว่าตัวเราของๆเรา เป็นนั่นเป็นนี่ ประการที่สองความลัษณสังขยเคลือบแคลงต่างๆ เช่นสังขยในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในเรื่องที่มาที่ไปของชีวิต ประการที่สาม ความยึดถือข้อปฏิบัติต่างๆทำตามกันไปอย่างงมงาย เช่นถือพิธีรีตองว่า

2.2. สมมุติสงฆ์

พระภิกษุที่บวชเข้ามาในพุทธศาสนาตามวิธีกรรมในการบวช รูปเดียวเรียกว่าพระภิกษุ ตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป เรียกว่า พระสงฆ์ โดยใช้คำเรียกว่าสมมุติสงฆ์หรือพระสงฆ์โดยการสมมุติ พระสงฆ์ประเภทแรก เป็นผู้กำจัดกิเลสออกจากจิตใจแล้ว ส่วนพระสงฆ์ประเภทที่สอง ยังมี กิเลสภายในจิตใจ เพียงแต่อยู่ในขั้นพยายามเพื่อกำจัดกิเลส

3. ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล

การปกครองคณะสงฆ์นั้น เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงปกครองพระสงฆ์อยู่ การดูแลได้โดยทั่วถึง เพราะยังมีจำนวนพระสงฆ์น้อย ภายหลังเมื่อมีพระสงฆ์เพิ่มมากขึ้น และอยู่ในสถานที่ต่างถิ่น ต่างบ้าน ต่างเมืองกัน การดูแลไม่ทั่วถึง ประกอบกับในระยะแรกพระพุทธเจ้ายังไม่ทรงบัญญัติพระวินัยออกมาบังคับใช้กับพระภิกษุ เมื่อมีพระภิกษุล่วงละเมิดสิ่งที่ไม่ควรทำ พระพุทธเจ้าก็ทรงเริ่มบัญญัติสิกขาบทออกมาบังคับใช้เพื่อป้องกันไม่ให้พระภิกษุกระทำความผิดซ้ำอีก เรียกว่า การบัญญัติพระวินัย

การบัญญัติพระวินัย สามารถจัดแบ่งออกตามลักษณะความผิดได้ 3 ลักษณะ คือโทษสถานหนักเปรียบเหมือนประหารชีวิตในทางพุทธศาสนา เช่น ปาราชิก 4* ข้อซึ่งเป็นห้ามที่

ขลังศักดิ์สิทธิ์ นอกเหนือจากพระธรรมวินัย

พระสัททพามีแปลว่าผู้กลับมาเกิดในโลกอีกครั้งเดียวก็จะหมดกิเลส ละกิเลสอย่างหยาบข้างต้นทั้งสามข้อได้และสามารถที่จะทำความโลภ ความโกรธ ความหลงให้เบาบางลง

พระอนาคามี แปลว่า ผู้จะปรินิพพานในที่สุดเกิดขึ้น ไม่เวียนกลับมาเกิดในโลกอีก คือจะบรรลุอรหัตต์ในพรหมโลก สามารถทำกิเลสอีกสองประการให้เบาบางไปคือ ประการที่หนึ่ง ความกำหนัดอยากในเรื่องของกามารมณ์ ประการที่สอง ความหงุดหงิดขัดเคืองใจ

พระอรหันต์ แปลว่า ผู้ควร หรือผู้ที่ทักวญสงสารคือการเวียนว่ายตายเกิดได้ และละกิเลส ทั้ง 5 อย่างที่พระโสดาบันจนถึงพระอนาคามีละได้เด็ดขาด กับทั้งละกิเลสอย่างละเอียดได้อีก 5 ประการ คือ ประการที่หนึ่งความติดใจในรูปธรรมอันประณีตหรือความติดใจในฌาณสมาธิที่มองเห็นเป็นรูปร่างได้ ประการที่สองความติดใจในรูปธรรมที่ประณีตคือหลุดพ้นแม้กระทั่งการเสวยอารมณ์ไม่ยึดติดในอารมณ์ ประการที่สามความถือตน เช่นสูงกว่าเขา ทัดเทียมเขา ต่ำกว่าเขา ประการที่สี่ ความฟุ้งซ่าน จิตใจไม่สงบ และประการที่ห้า คือความไม่รู้เท่าทันกิเลสทั้งหมดที่มีที่เป็นของชาวโลกและละกิเลสได้จนหมดสิ้น

ส่วนพระอริยบุคคลที่เป็นระดับโสดาปัตติมรรค – อรหัตตมรรค คือบุคคลที่บรรลุธรรมข้อหนึ่งกำลังปฏิบัติให้บรรลุสูงขึ้นไปกว่าเดิม (ใน พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2532). พุทธธรรม. หน้า284-287.)

* ปาราชิก เป็นชื่ออาบัติหนักที่พระภิกษุต้องแล้วขาดจากความเป็นพระภิกษุ เป็นชื่อสิกขาบทที่ปรับอาบัติหนักขึ้นขาดจากความเป็นพระภิกษุ มี 4 ข้อ คือ 1.การมีเพศสัมพันธ์ 2. การลักทรัพย์ตั้งแต่ทรัพย์นั้นมีราคา 1 บาทขึ้นไป 3. การฆ่าหรือสั่งฆ่ามนุษย์ 4.(वादุดุติมนุสธรรมที่ไม่มีจริง)ไม่ได้บรรลุธรรมของพระสัม

ภิกษุล่วงละเมิดแล้วต้องขาดจากการเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนาโดยปริยาย โทษอย่างกลาง คือความผิดที่ทำลงไปแล้วให้พระสงฆ์ลงโทษผู้ทำผิด ด้วยวิธีการพระพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ เปรียบเหมือนการจำคุก เช่นพระภิกษุทำผิดต้องให้พระสงฆ์กำหนดบริเวณที่อยู่ ไม่อนุญาตให้ร่วมทำสังฆกรรมใดๆทั้งสิ้น เมื่อครบกำหนดแล้วจึงอนุญาตให้ร่วมทำสังฆกรรมเป็นภิกษุตามปกติได้ หรือในส่วนที่มีโทษเบาก็ให้ผู้กระทำผิดสำนึกผิดและปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น เช่น เสนีย์วัตร 75 ข้อคือข้อปฏิบัติในส่วนของกิริยามารยาทของพระภิกษุที่ต้องกระทำ เป็นต้นว่า การเดิน การยืน การนั่งที่พระภิกษุพึงกระทำ พระวินัยเหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้มีจุดประสงค์ เพื่อให้เกิดประโยชน์ กล่าวคือ

...เพื่อประโยชน์แก่ความสำรวม ความสำรวมเพื่อประโยชน์แก่ความไม่เดือดร้อน ความไม่เดือดร้อนเพื่อประโยชน์แก่ความปราโมทย์ ความปราโมทย์เพื่อประโยชน์แก่ความปีติ ความปีติเพื่อประโยชน์แก่ปัสสัทธิ (ปัสสัทธิ แปลว่า ความสงบกายสงบใจ) ปัสสัทธิเพื่อประโยชน์แก่สุข สุขเพื่อประโยชน์แก่สมาธิ สมาธิเพื่อประโยชน์แก่ความรู้เห็นตามความเป็นจริง ความเห็นตามความเป็นจริงเพื่อประโยชน์แก่ความสำรอก (จากกิเลส) ความสำรอกเพื่อประโยชน์แก่วิมุตติ(ความหลุดพ้น)...¹

วิธีการบัญญัติวินัยนี้ พระพุทธเจ้าทรงเรียกประชุมสงฆ์ ตรัสสอบถามภิกษุที่ทำผิด แล้วจึงทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นไว้เป็นข้อๆ การปกครองคณะสงฆ์ ในระยะดังกล่าว มีลักษณะต่างถิ่นต่างสำนัก ต่างก็มีคณาจารย์เป็นใหญ่ในการดูแลศาสนิกษย์ของตนๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีใจความว่า ในสมัยพุทธกาลการปกครองคณะสงฆ์คงปกครองกันแบบหลวมๆ กล่าวคือ ใครเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ของพระภิกษุรูปใดก็ทำหน้าที่ดูแลปกครองกันไป ในลักษณะนี้ พระภิกษุในสมัยพุทธกาลมักจะติดตามครูอาจารย์ที่ตนนับถือและปฏิบัติตามในสิ่งที่อาจารย์ของตนถนัด จึงเป็นประเพณีที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องพระอรหันต์ที่มีความถนัดในคุณสมบัติต่างๆกันว่าเป็นเลิศในทางใดบ้างก็ทำหน้าที่ ปกครอง พระภิกษุที่ต้องการจะมีความเป็นเลิศเช่นเดียวกับอาจารย์เป็นคณะๆไป² พระพุทธเจ้าทรงแสดงลักษณะการปกครองในสมัยนั้นว่า พระภิกษุพวกหนึ่งจะมีลักษณะแนวทางปฏิบัติตนเหมือนอย่างพระเถระที่เป็นอาจารย์ของตน³

มาสัมพุทธเจ้าแต่ไฉ้วควาตนบรรลุนิพพานตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. (ใน พระราชนิพนธ์. (ประยูร ปยุตโต). (2528). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. หน้า 169.)

¹ พระวินัยปิฎก เล่ม 1 ภาค 1 มหาวิภังค์ ปฐมภาค. (2525). หน้า 260.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2471). พระราชวิจารณ์เทียบพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานกับมหายาน. หน้า 28.

³ พระยาอนุนาณราชชน. (2531). ลัทธิของเพื่อน. หน้า 104.

ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จปรินิพพาน พระองค์ก็ได้ตรัสแก่พระอานนท์ไว้ว่า “เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว พระธรรมวินัย ที่เราได้แสดงและบัญญัติไว้แล้วนั้นแหละ จักเป็นพระศาสดาของเรอทั้งหลาย” พระพุทธดำรัสนี้เท่ากับเป็นการยืนยันว่า แม้พระองค์จะเสด็จปรินิพพานไปแล้ว พระธรรมวินัยก็ยังคงอยู่ และภิกษุทุกหมู่เหล่าไม่ว่าจะเป็นชาติใดหรือภาษาใดก็ตาม จะต้องประพฤติยึดมั่นอยู่ในพระธรรมวินัยนั้นตลอดไป

4. การปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทยก่อนสมัยรัตนโกสินทร์

4.1 พุทธศาสนาในประเทศไทย

หลังจากการทำสังคายนาครั้งที่ 3 ประมาณ พ.ศ.300 สันนิษฐานพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงส่งพระสมณทูตออกเผยแผ่พุทธศาสนาออกไปสู่ดินแดนต่างๆ เช่น อินเดียใต้ ลังกา สุวรรณภูมิ ซึ่งนักปราชญ์ทางโบราณคดีบางคนเชื่อกันว่า ศูนย์กลางของสุวรรณภูมิอยู่ที่จังหวัด นครปฐม ชนชาติไทยนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก ในราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 โดยส่วนใหญ่อยู่ ณ บริเวณชีกะวันตกของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา¹ ต่อมาในราวปี พ.ศ. 1700 ดินแดนทางตอนใต้ของไทย คือเมืองนครศรีธรรมราชได้รับเอาพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ประเทศที่นับถือพุทธศาสนาต่างเลื่อมใสแนวปฏิบัติของลังกาวงศ์ จึงส่งพระสงฆ์ไปศึกษาธรรมข้อวัตรปฏิบัติที่พระสงฆ์ลังกาวงศ์จัดระเบียบใหม่ขึ้น และพากันบวชแปลงนิกายเป็นลัทธิลังกาวงศ์ เมื่ออิทธิพลของขอมและพุทธศาสนามหายานแบบขอมได้เลื่อมอำนาจราว พ.ศ. 1800 อาณาจักรสุโขทัยก็เริ่มเปลี่ยนแปลงจากนับถือพุทธศาสนาแบบมหายาน เป็นแบบเถรวาท มีการนำลังกาวงศ์จากนครศรีธรรมราชเข้ามาเผยแผ่ในอาณาจักรสุโขทัย

4.1.1 การปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยสุโขทัย

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยสุโขทัยแบ่งออกเป็นสองคณะคือ “คณะคามวาสี” กับ “คณะอรัญวาสี” โดยพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์ พ่อขุนรามคำแหงเองทรงมีพระราชศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนา ทรงแต่งตั้งสังฆราช “ตำแหน่งปูครู” ดังข้อความในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ว่า “...พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถรสังฆราช ปราชญ์เรียนจบพระไตรปิฎก หลวก*ว่าปูครูในเมืองนี้ทุกคนลุกแต่ นครศรีธรรมราชมา...”² และได้มีการจัดรูปแบบการปกครองโดยให้พระเถระตำแหน่ง “...ปูครู

¹ ศรีศักร วัลลิโภดม. (2539). สยามประเทศ ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคศีกดาบรพจน ถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาอาณาจักรสยาม. หน้า 166.

* หมายความว่า รู้หลัก, ฉลาด, เจียนแหลม, หลักแหลม, ปัญญาแหลม.

² คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์. (2521). ประชุมศิลาจารึก ภาค 1 เป็นจารึกกรุงสุโขทัยที่พบก่อน พ.ศ. 2467. หน้า 22.

นิตย์มุตต์ มีเถร มีมหาเถร...”¹ เป็นพระเถระเจ้าคณะปกครองชั้นพระสังฆราช สมเด็จพระ
ยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า เมื่อสุโขทัยเป็นราชธานีคงมีพระสังฆราชมากกว่าพระ
องค์เดียว เมืองใหญ่แต่ละเมืองน่าจะมีพระสังฆราชองค์หนึ่ง เป็นสังฆราชในการปกครองคณะ
สงฆ์²

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยสุโขทัยเป็นการปกครองคณะสงฆ์ตามอารามต่างๆที่
คณะสงฆ์แต่ละคณะสังกัด คือคณะคามวาสีก็มีเจ้าคณะปกครองฝ่ายคามวาสี อรัญวาสีก็มีเจ้า
คณะปกครองฝ่ายอรัญวาสีตามลำดับชั้นการปกครอง โดยขึ้นตรงต่อสังฆราชหรือปู่ครูในเมือง
นั้นๆ และให้พระสงฆ์คัดเลือกกันเองก่อน ส่วนพระมหากษัตริย์ทรงอุปถัมภ์ แต่ถ้าไม่สามารถ
ตกลงกันได้ระหว่างพระสงฆ์ว่าองค์ใดสมควรจะเป็นพระภิกษุที่ทำหน้าที่ปกครอง พระมหา
กษัตริย์ก็จะใช้พระราชอำนาจแต่งตั้งพระภิกษุขึ้นดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ ดังปรากฏใน
ศิลาจารึกหลักที่ 9 วัดป่าแดง สุโขทัย กล่าวว่า พระมหาธรรมราชาที่ 3 ทรงมีพระบรมราช
โองการ ประชุมแต่งตั้งพระบรมครูสังฆราชให้เป็นสังฆปริณายก พระราชทานสิทธิขาดในการ
ปกครองคณะสงฆ์ ดังนี้ว่า

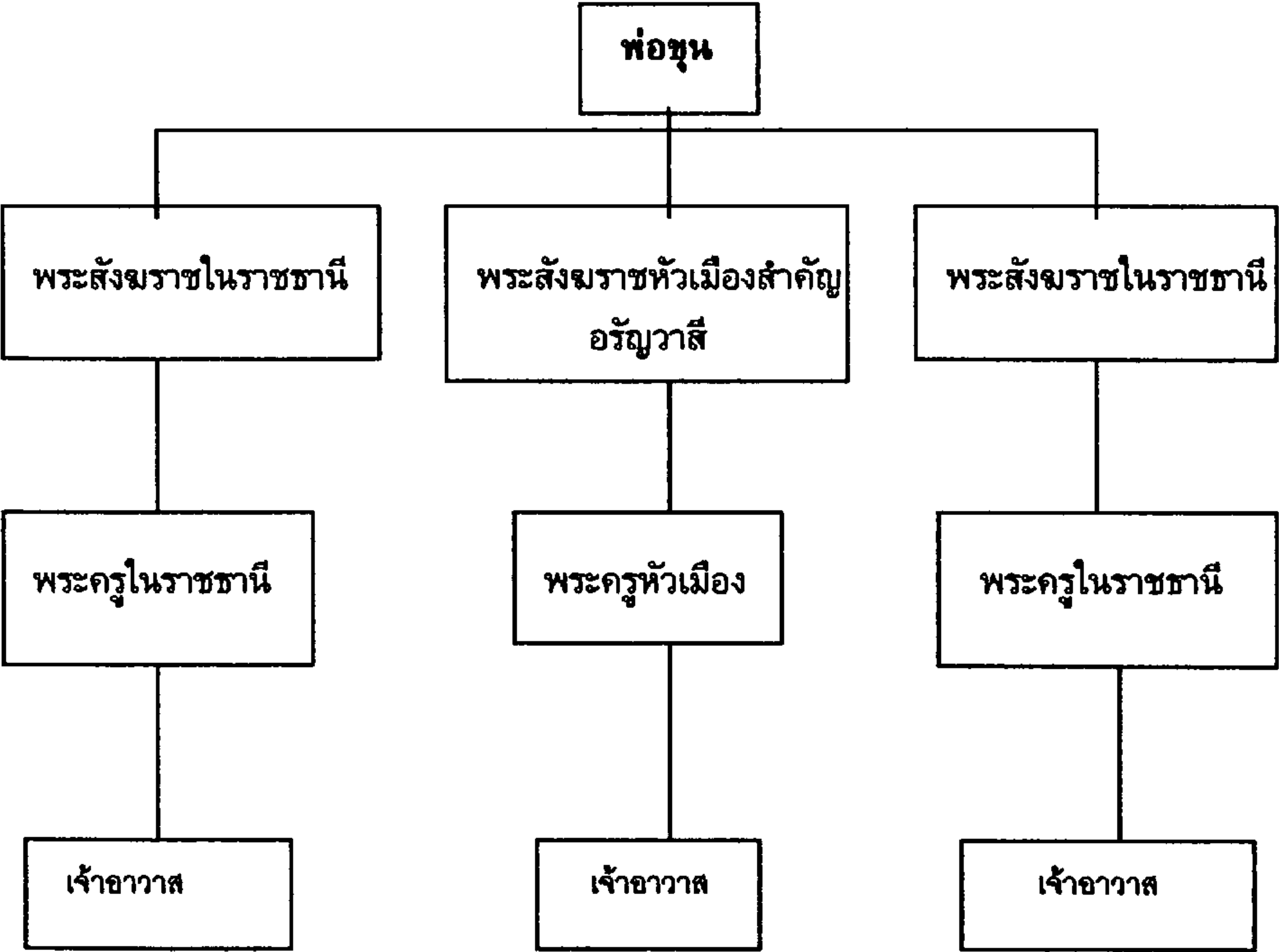
...เมื่อศักราช 768 (พ.ศ.1949) จอนักขัตร์ เดือนอ้าย แรม10 ค่ำวันอาทิตย์ ตราพระราชโองการ
เสด็จพระมหาธรรมราชาธิราชในพระพิหารสีมากระลาอุโบสถ... เราตั้งพระบรมครูดีโลกคิลก
ติรัตนศีลคันทวนวาสีธรรมกิตติสังฆราชามหาสวามีเจ้า เป็นสังฆปริณายก สิทธแล ภิกษุสงฆ์ผู้ใด
ทนอรัญญวาสี และกระทำบโชบ (บ่ชอบ,มิชอบ) ธรรมไชร์บางอำเพือ (บางอย่าง)บรมครูเจ้า
หากสำเร็จเองเท่า...³

กล่าวโดยรวม การปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยสุโขทัย เป็นการปกครองคณะสงฆ์
ตามลำดับชั้นตั้งแต่เจ้าอาวาสปกครอง ถึงพระสังฆราชประจำเมืองและเป็นการปกครองโดย
อาศัยพระธรรมวินัยเป็นหลักตามแบบลัทธิลังกาวงศ์ ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระ
พุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ มีพระเถระที่ได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์เป็นตัวแทนในการ
สอดส่องดูแลความประพฤติของพระสงฆ์ตามลำดับต่ำสูงขึ้นไป นอกจากนั้นพระสงฆ์ยังต้อง
ประพฤติปฏิบัติตนให้ถึงงามไม่ขัดต่อจารีตประเพณีของสังคม และกฎหมายบ้านเมืองอีกด้วย

¹ กรมศิลปากร. (2527) จารึกสมัยสุโขทัย. หน้า 13.

² นนท์ ธรรมสถิตย์. (2532). พระพุทธศาสนากับคณะสงฆ์ไทย. หน้า 295.

³ คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์. (2521). ประชุมศิลาจารึก ภาค 1
เป็นจารึกกรุงสุโขทัยที่พบก่อน พ.ศ. 2467. หน้า 125.

ภาพประกอบ1 แผนภูมิการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยสุโขทัย

ที่มา : สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2537). พระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม. หน้า 55.

4.1.2 การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยอยุธยา

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยอยุธยานั้น ระยะแรกดำเนินรูปแบบการปกครองเป็นไปคล้ายๆ กับการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยสุโขทัยคือ แบ่งเป็นคณะคามวาสีและคณะอรัญวาสี ต่อมาเมื่อพระสงฆ์เดินทางไปถึงกาในปลายรัชสมัยของสมเด็จพระอินทราชาธิราช (พ.ศ. 1952-1967) ได้รับการอุปสมบทใน พ.ศ. 1967¹ ณ อุทกุกเขปสีมา* แม่น้ำกัลยาณี ในสำนักพระวันรัตมหาเถร แล้วศึกษาพระธรรมวินัยอยู่ในลังกาหลายปี จึงกลับมา และนิมนต์พระมหาเถรชาวลังกาด้วยสองรูปคือ พระมหาวิกรมพาหุ และพระอุดมปัญญา ได้ตั้งคณะใหม่ขึ้นอีกคณะหนึ่งเป็น 3 คณะ คือ คณะคามวาสีเดิม ต่อมาเรียกคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะอรัญวาสีและคณะที่เดินทางมาจากศรีลังกา เป็นคณะคามวาสีฝ่ายขวา

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยอยุธยา จึงแบ่งตามคณะ คือ คณะคามวาสีฝ่ายซ้ายซึ่งเป็นกลุ่มพระสงฆ์เดิมที่มีอยู่ตั้งแต่สมัยสุโขทัย การปฏิบัติข้อวัตรก็คงเป็นไปตามธรรมวินัยฝ่ายเถรวาท แต่มุ่งเน้นไปในทางศึกษาพระไตรปิฎกเพื่อความแตกฉานและจะได้นำพาสั่งสอนบรรดาพุทธบริษัท คณะนี้เป็นพระสงฆ์ที่อาศัยอยู่ที่วัดในละแวกบ้านหรืออยู่ใจกลางเมือง โดยมีสมเด็จพระสังฆราชวัดมหาธาตุเป็นเจ้าคณะปกครอง มีอำนาจปกครองพระสงฆ์ทั้งในเขตส่วนกลางของอาณาจักร ภาคเหนือ และภาคใต้

คณะอรัญวาสี คือพระสงฆ์ที่มีมาแต่สมัยสุโขทัยแต่เดิม ปฏิบัติสมณธรรมในวัดที่อยู่ใญ่ย่านห่างไกลจากชุมชน มุ่งเน้นหนักไปทางปฏิบัติกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานในคณะดังกล่าวมีพระพุทธานจารย์ วัดโบสถ์ราชเดชะ เป็นเจ้าคณะกลางฝ่ายอรัญวาสี บังคับบัญชาพระสงฆ์ฝ่ายสมถวิปัสสนาทั้งในกรุงและนอกกรุง มีเจ้าคณะรองเป็นคณะขึ้น 7 รูป ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยในการปกครองดูแลคณะสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสีตามลำดับชั้น และมีพระครูฝ่ายสมถวิปัสสนา พระครูเจ้าคณะรามัญและพระครูเจ้าคณะลาวทั้งปวงขึ้นด้วย²

คณะคามวาสีฝ่ายขวา หรือคณะที่เดินทางไปอุปสมบทที่ลังกาแล้วนำลัทธิลังกามาสู่อาณาจักรอยุธยา คณะดังกล่าวภายหลังเป็นที่นับถือของกลุ่มราชวงศ์ในสมัยอยุธยามาก โดยคณะนี้มี พระวันรัต วัดป่าแก้ว³ ปกครองพระสงฆ์หัวเมืองปักษ์ใต้โดยมีพระครูหัวเมือง 56 รูป

¹ เจ้าพระยาวิจิตรวงศ์วุฒิไกร (หม่อมราชวงศ์คลี สุทัศน์). (2543). *ตำนานพระอารามแลทำเนียบสมณศักดิ์*. หน้า 43.

* อุทกุกเขปสีมา แปลว่า เขตสามัคคีชั่ววัคน้ำสาตแห่งคนมีอายุและกำลังปานกลาง หมายถึง เขตชุมชนทำสังฆกรรมที่กำหนดลงในแม่น้ำหรือทะเล สระ (ที่น้ำขังตามธรรมชาติ) โดยกักประชุมชนเรือหรือแพซึ่งผูกหลักในน้ำ หรือทอดสมอยู่ห่างจากตลิ่งโดยไม่มีสิ่งใดเชื่อมถึงตลิ่งชั่ววัคน้ำสาต ฝ่ายเถรวาทถืออุทกุกเขปสีมาว่าเป็นสีมาที่บริสุทธิ์ (ใน พระราชวรมณี. (2528). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์*. หน้า 423.)

² เจ้าพระยาวิจิตรวงศ์วุฒิไกร (หม่อมราชวงศ์คลี สุทัศน์). (2543). *เล่มเดิม* หน้า 59.

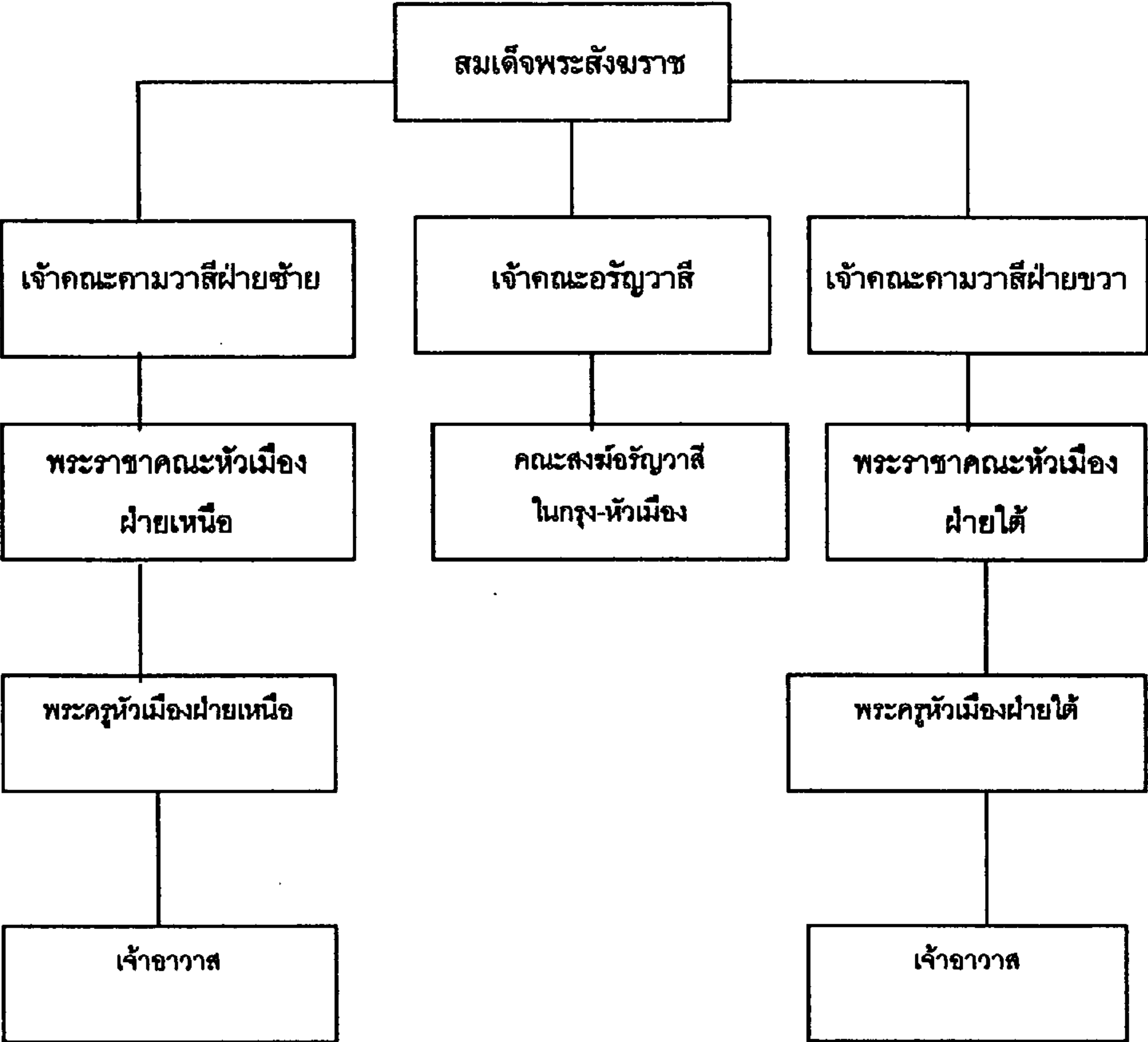
³ *แหล่งเดิม* หน้า 44.

มีเมืองในปกครอง 26 เมือง ส่วนเมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี และเมืองจันทบุรี มีพระครูเป็นที่สังฆราชา* และมีหัวเมืองไม่มีพระครูอีก 20 หัวเมือง¹

ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ไทยในสมัยอยุธยาจึงจัดแบ่งออกเป็น 3 คณะใหญ่คือ ความวสีฝ่ายซ้าย ซึ่งเป็นคณะของสมเด็จพระสังฆราช คณะความวสีฝ่ายขวาเป็นคณะที่เดินทางมาจากลังกา มีพระวันรัตวัดป่าแก้วเป็นเจ้าคณะปกครอง ไปถึงปกครองพระสงฆ์หัวเมืองทางใต้และภาคกลางบางส่วนและคณะอรัญวาสี มีพระพุทธานจารย์เป็นเจ้าคณะปกครอง ซึ่งปกครองพระป่าที่ปฏิบัติธรรมกรรมฐานทั้งหมด รวมไปถึงปกครองคณะสงฆ์ที่เป็นฝ่ายรามัญ คณะสงฆ์ลาว การปกครองของคณะสงฆ์ทั้ง 3 นี้ ปกครองกันตามพระธรรมวินัยขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ด้วย ทั้งนี้ พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจในทางนิติบัญญัติอย่างสมบูรณ์

* ทำเนียบการปกครองคณะสงฆ์จัดให้ฝ่ายเหนือ 5 เมือง ฝ่ายใต้ 3 เมืองคือ พิชณุโลก สุโขทัย สวรรคโลก สว่างคบุรี ลพบุรี ราชบุรี เพชรบุรี และจันทบุรี มีพระครูเจ้าคณะเมืองเป็นสังฆราชาเฉพาะเมือง ไม่ใช่สังฆราชทั่วราชอาณาจักร ตำแหน่งพระครูสังฆราชานี้เปลี่ยนเป็น “สังฆปาโมกข์” ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และยกเลิกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ใน เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร (หม่อมราชวงศ์คัล สุกตน์). (2543). ดำเนินการพระอาราม แลทำเนียบสมณศักดิ์. หน้า 93.)

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2521). ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย. หน้า 7

ภาพประกอบ 2 แผนภูมิการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยอยุธยา - ธนบุรี

ที่มา : พระเมธีธรรมาภรณ์.(ประยูร ธรรมจิตโต). (2536). ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย.
หน้า 32.

4.1.3 การปกครองคณะสงฆ์สมัยธนบุรี

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยธนบุรี หลังจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงจัดการเกี่ยวกับปัญหาของบ้านเมืองภายในสำเร็จลงได้พอสมควรแล้ว จึงทรงหันมาดูแลกิจการของพุทธศาสนา โดยการแสวงหาพระสงฆ์ที่ยังคงเหลืออยู่จากอยุธยาบ้าง จากเมืองอื่นที่หนีไปจากอยุธยาบ้าง แต่ไม่สามารถหาพระราชคณะครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นสังฆนายกได้ รวมทั้งพระไตรปิฎกซึ่งเป็นหลักของศาสนาก็ถูกทำลายสูญหายไป จึงมีการคัดลอกพระไตรปิฎกจากเมืองนครศรีธรรมราชมายังธนบุรีด้วย ในระยะนี้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงตั้งสังฆมณฑลให้มีสภาพเหมือนเดิมตามแบบอย่างในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี พร้อมกันนี้ได้ทรงส่งพระราชคณะออกไปจัดการสังฆมณฑลให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย¹ การปกครองคณะสงฆ์ขึ้นตรงต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทั้งนี้เนื่องจากฝ่ายรัฐยังหวาดระแวงบทบาทของพระสงฆ์สืบเนื่องมาจากกรณีเจ้าพระฝาง

เมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกพระสงฆ์หัวเมืองทางเหนือ ต่างเข้ากลุ่มกับเจ้าพระฝางทั้งสิ้น โดยไม่ได้ลาสิกขาจากการเป็นพระภิกษุ แต่ตั้งตนเป็นใหญ่แล้วทำกิจกรรมเหมือนฆราวาส จับอาวุธและปืนรบตีกล่าคนปล้นฆ่าชิงทรัพย์สิ่งของ รวมทั้งเสพสุราเมรัยและอนาจารสตรีเพศ² เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงจัดการกับชุมนุมเจ้าพระฝางได้สำเร็จ ทรงจับเอาบรรดาแม่ทัพนายกองของเจ้าพระฝางที่ยังเป็นพระภิกษุอยู่นั้นมาชำระความ แล้วให้พระสงฆ์เมืองเหนือทั้งปวงในที่นั้นมาประชุมกันพร้อมหน้าพระที่นั่ง และมีพระราชดำรัสว่า "...พระสงฆ์บรรดาฝ่ายเหนือนี้ เป็นพรรคพวกอ้ายเรื่อนพระฝางทั้งสิ้น ต้องจตุปาราชิกต่าง ๆ ขาดจากสิกขาบทในพระพุทธศาสนา ล้วนลามกจะละไว้ให้คงอยู่ในสมณเพศจะนี้มีได้..."³ พระสงฆ์ที่ละเมิดล่วงเกินวินัยบัญญัติแต่สารภาพผิด ก็ให้สึกออกมารับราชการ ถ้าไม่รับว่ามีความผิดต้องพิสูจน์ความบริสุทธิ์ตามอย่างวิธีจารีตนครบาล คือให้ดำนํ้าทนต่อหน้าพระที่นั่ง พระสงฆ์ที่แพ่คดีครั้งนี้ได้ถูกลงโทษไปตามควร ฝ่ายใดของพระสงฆ์ที่แพ่คดีโปรดให้เผาเป็นสมุก* นำไปหาพระบรมธาตุเจดีย์ เมืองสวางคบุรี แล้วนิมนต์พระสงฆ์ที่มีความรู้และมีพรรษามากขึ้นให้เป็นสมเด็จพระสังฆราชปกครองเมืองเหนือ

กรณีเจ้าพระฝาง ทำให้คณะสงฆ์ในสมัยธนบุรีมีความหวาดระแวงกัน เพราะไม่แน่ใจว่าพระรูปใดบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์จริง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงทรงรับภาระการ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2521). ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย. หน้า 7.

² พันจันทนุมาศ (เจิม). (2539). พระราชพงศาวดาร. ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก. หน้า 449.

³ แหล่งเดิม. หน้า 449.

* สมุก หมายถึง ถ่านหรือขี้เถ้าประสมกับรักน้ำเกลี้ยงสำหรับทำสิ่งต่าง ๆ (ใน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2525). หน้า 801.)

ปกครองคณะสงฆ์ด้วยพระองค์เองและตั้งพระเถรานุเถระเป็นพระราชาคณะขึ้นตามลำดับชั้น สมณศักดิ์ฐานันดรให้เหมือนเดิมแล้วนิมนต์ไปอยู่ตามอารามต่างๆ ในกรุงธนบุรี ทำหน้าที่ บังคับบัญชาสั่งสอนว่ากล่าวฝ่ายคัมภีร์และวิปัสสนาธุระแก่พระสงฆ์สามเณรทั้งปวง¹ การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยกรุงธนบุรีก็คงยังรักษาแบบแผนเหมือนดังกรุงเก่า

5. การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงแก้ไขความขัดแย้งใน คณะสงฆ์ที่เกิดขึ้นในสมัยธนบุรี ในต้นรัชกาลมีเรื่องราวเกี่ยวกับอธิกรณ์ ที่เป็นความผิดของ พระสงฆ์เกิดมาก เช่นเรื่องพระราชาคณะเป็นพวกของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เรื่อง พระราชาคณะค้าขายเหมือนฆราวาสรวมถึงเรื่องพระราชาคณะรับใช้ฆราวาส² ปัญหาเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์ของพุทธศาสนาที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราชทรงบริหารจัดการแก้ไข สำหรับรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ยังคงเป็นรูปแบบเดิม เช่น เดียวกันกับในสมัยอยุธยาและธนบุรี³ คือจัดการปกครองโดยใช้ระบบของพระสงฆ์ทั้งสองฝ่าย คือ คามวาสีและอรัญวาสี แต่ได้เปลี่ยนแปลงเรียกชื่อใหม่คือ ให้คณะคามวาสีฝ่ายซ้ายในสมัย อยุธยาเป็นคณะเหนือและคณะคามวาสีฝ่ายขวาเป็นคณะใต้ ส่วนคณะอรัญวาสียังคงชื่อเดิมไม่ มีการเปลี่ยนแปลง แต่มีพระสงฆ์ที่สังกัดในคณะนี้จำนวนน้อยลงมาก

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงตระหนักว่า คณะ สงฆ์แม้ว่ามีสิกขาบทวินัยเป็นข้อบังคับ แต่เมื่อไม่มีใครว่ากล่าว ไม่มีการลงโทษอย่างรุนแรง ก็ ทำให้พระภิกษุสามเณรประพฤติหละหลวม พระองค์ทรงเห็นว่าหากจะปล่อยให้พระสงฆ์เป็นอยู่ อย่างเดิม การพระศาสนาก็จะเลวลง พระเกียรติยศของพระองค์ก็จะพลอยมัวหมอง ถึงกับทรง ประณามภิกษุสามเณรเหล่านั้นว่าเป็น “มหาโจรทำลายพระศาสนา” ดังข้อความที่ปรากฏใน พระราชปราศว่า

...แลพระภิกษุทุกวันนี้ บวชเข้ามามิได้กระทำตามพระวินัย ปรนินิบัติแต่จะเลี้ยงชีวิตร าคิธรรม ให้มีแต่เนื้อหนังบริบูรณ์ประดุจโคกระบือ มีแต่จะบริโภคอาหารให้จำเริญเนื้อหนัง จะได้จำเริญสติปัญญานั้นหามิได้ เป็นภิกษุสามเณรลามกในพระศาสนา ฝ่ายฆราวาสก็ ปรากฏจากปัญญา มิได้รู้ว่าการงานนี้จะเกิดผลน้อยมากแต่ตนหามิได้ มักพอใจทำการแก่ ภิกษุสามเณร อันสมมุติทำการของตน จึงทำการบางคบบ้างง่ายถวายเป็นทองของอัน

¹ พันจันทนุมาศ (เจิม). (2539). พระราชพงศาวดาร. ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก. หน้า 147.

² กรมศิลปากร. (2543). พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. หน้า 237.

³ แสวง อุดมศรี. (2531). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. หน้า 72.

เป็นอะกะปิยะมิดวรแก่สมณะๆ ก็มีใจโลภสัสมทรัพย์เลี้ยงชีวิต ผิดพระพุทธบัญญัตินี้ ได้ชื่อว่าบราหฺมาสหมุณัั้นได้กำลังแก่ภิกษุโจรอันปล้นพระศาสนา ทานนั้นหาผลมิได้ ชื่อว่าทำลายพระศาสนา...¹

และอีกตอนหนึ่งว่า

...ได้ฟังพระราชคณะทั้งปวง ทวายเป็นพรว่า พระพุทธจักรแลพระราชอาณาจักรทั้งสองน้ำได้อาไศรยกัน ฝ่ายพระสังฆเถรานุเถรอันรักษาพระพุทธจักรนั้น ระวังกันตรวจตรารักษาพระศาสนา มิให้เป็นอันตรายเศร้าหมอง ครั้นเห็นว่าจะมีปาปะภิกษุอันตราย แล้วว่ากล่าวยังกันให้ปฤกษาโทษผิดแห่งกัน แล้วตัดสินว่ากล่าวตามพระวินัย ปาปบัติรับโทษให้สงบมิได้ มีลามกในศาสนา ถ้าเกิดพวกพระภิกษุโจรมากหนักเหลือกำลังจะว่ากล่าว รนร้อนชวนกันเข้ามทวายเป็นพร ฟังพระราชอาณาจักร ฝ่ายพระมหากษัตริ ผู้รักษาพระอาณาจักร ก็ช่วยอุปถัมภ์ตามพระเถรานุเถรผู้รื้อนรักษาพระพุทธศาสนาเป็นประเพณีมา...²

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงโปรดให้ออกกฎหมายเกี่ยวกับคณะสงฆ์เป็นครั้งแรกและฉบับต่อๆมารวม 10 ฉบับ เพื่อเป็นการปกครองคณะสงฆ์ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยและกฎหมายของบ้านเมือง ตลอดจนถึงขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมประกอบด้วยสาระต่างๆโดยสรุป ดังนี้

1. กฎพระสงฆ์ ฉบับที่ 1 ปราบปรามเรื่อง ประชาชนบางพวกชอบจัดให้มีการเทศน์มหาชาติเพื่อความบันเทิงสนุกสนานมากกว่ากิริยาที่เป็นบุญกุศล จึงมีพระบรมราชโองการรับสั่งห้ามมิให้พระสงฆ์สามเณรเทศน์ในทำนองตลกคะนอง หากฝ่าฝืนมีความผิดให้ลงโทษทั้งตัวพระสงฆ์และญาติโยมด้วย

2. กฎพระสงฆ์ ฉบับที่ 2 ปราบปรามเรื่อง พระสงฆ์รับฝากเงินของญาติโยมเก็บรักษาไว้ภายหลังเจ้าของทรัพย์ตายไม่แจ้งให้ญาติพี่น้องคนตายทราบว่าได้รับฝากทรัพย์ผู้ตายไว้ มีเจตนาต้องการจะยกยอกถือเอาเป็นเจ้าของเอง ถือว่าผิดพระวินัยร้ายแรง ข้ออทินนาทาน (ลักทรัพย์) เป็นปาราชิก ต่อไปนี้หากพระภิกษุรูปใดกระทำความผิดลงโทษ "...ภิกษุสามเณรจะลงพระราชอาญาโทษ ดุจโทษข้อทินนาทานปาราชิก จะตีออกขับเจี้ยนจงหนัก..."³

3. กฎพระสงฆ์ ฉบับที่ 3 ปราบปรามเรื่อง พระสงฆ์ให้การอุปสมบทพระภิกษุแล้วไม่ดูแลปล่อยปละละเลย ให้ทำผิดพระธรรมวินัย จึงรับสั่งให้พระภิกษุต้องมีหนังสือสำคัญเมื่อเวลาเดินทางติดตัวไปโดยพระอธิการเจ้าวัดเป็นคนออกให้และแจ้งในหนังสือว่า ชื่อ ฉายาอะไร ใครเป็น

¹ องค์การคำคุรุสภา. (2537). กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 . หน้า 193.

² แหล่งเดิม. หน้า 207.

³ แหล่งเดิม. หน้า 174.

อุปัชฌาย์อาจารย์ เพื่อแจ้งต่อพระสงฆ์ต่างวัดที่จะไปพักและกรรมการเมือง ใครไม่มีหนังสือรับรองถือว่าเป็นกบฏ มีโทษ

4. กฎพระสงฆ์ ฉบับที่ 4 ประมวลเรื่อง พระภิกษุสามเณรเมื่อบวชมาแล้วไม่เล่าเรียน ศึกษาพระธรรมวินัย ทำตัวโลเลเหลวไหล ต่อไปจะต้องศึกษาเล่าเรียน ถ้าไม่ประพฤติตามจะมีโทษและเอาญาติโยมของพระภิกษุสามเณรนั้นมาลงโทษด้วย

5. กฎพระสงฆ์ ฉบับที่ 5 ประมวลเรื่อง พระภิกษุเป็นปราชิกปกปิดไม่บอกใครแล้วไปร่วมทำสังฆกรรมกับพระสงฆ์ที่มีศีลบริสุทธิ์ทำให้สังฆกรรมเป็นโมฆะ ต่อนี้ไปพระภิกษุรูปใดเป็นปราชิกให้แจ้งต่อเจ้าคณะปกครองภายใน 15 วัน ถ้าปกปิดไว้ถูกจับได้ในภายหลัง ให้ประหารชีวิต

6. กฎพระสงฆ์ ฉบับที่ 6 ประมวลเรื่อง พระภิกษุรับใช้ฆราวาส เพราะหวังในลาภสักการะ และห้ามพระสงฆ์กระทำการเหล่านี้ คือ การให้ดอกไม้ ผลไม้ ใบไม้ บอกรูป ร่ายไร คนที่ไม่ใช่ญาติ เป็นหมอดู หมอนวด หมอยา และห้ามไปถึงญาติโยมว่า ไม่ให้ถวายเงินทอง แก้วแหวนแก่พระ ถ้ากระทำจะมีโทษทั้งสองฝ่าย

7. กฎพระสงฆ์ ฉบับที่ 7 ประมวลเรื่อง พระสงฆ์ทะเลาะกันเรื่องเกี่ยวกับพระวินัย แล้วนำความขึ้นกราบบังคมทูลเพื่อทรงทราบ แต่ไปเรื่องการวิวาทของพระสงฆ์ให้เสนอต่อสมเด็จพระสังฆราชก่อนเพื่อจะได้ทรงปรึกษาในพระราชาคณะ

8. กฎพระสงฆ์ ฉบับที่ 8 ประมวลเรื่อง พระภิกษุที่เป็นเจ้าอาวาส ไม่ดูแลพระภิกษุสามเณรในวัดปล่อยให้ไปเที่ยวเล่นตามท้องตลาดดูสีกา นุ่งผ้าเหมือนฆราวาส ดูโฉนหน้า ฟ้อนรำ เล่นหมากรูกสกา จนถึงเสพเมถุนกับสีกา ให้เจ้าคณะ พระราชาคณะ เจ้าอธิการ อุปัชฌาย์ อาจารย์เอาใจใส่ดูแลพระภิกษุสามเณรในปกครองของตน

9. กฎพระสงฆ์ ฉบับที่ 9 ประมวลเรื่อง พระมหาเถร เป็นปราชิกเพราะได้เสพเมถุนกับข้าหลวงในกรมสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าอภัยธิเบศร์ แล้วปกปิดร่วมทำสังฆกรรมกับพระสงฆ์ ถึง 13 ครั้ง ทำให้สังฆกรรมเศร้าหมองเป็นโมฆะ มีรับสั่งว่าต่อไปนี้ไปพระภิกษุรูปใดเป็นปราชิกแล้วปกปิดไว้ให้มีโทษประหารชีวิต 7 ชั่วโมง

10. กฎพระสงฆ์ ฉบับที่ 10 ประมวลเรื่อง พระสงฆ์ ส่องเสพสุรา ยาเสพติดฉันทาอาหารในเวลาวิกาล สวดมัลลย์ทำตลกคะนอง จึงมีพระบรมราชโองการสั่งห้าม พระสงฆ์รูปใดประพฤติผิดดังกล่าวให้สึกเสียแล้วให้เฝ้ายน ทำงานหลวง

ก. ลักษณะการลงโทษพระสงฆ์ตามกฎหมายสงฆ์

กฎพระสงฆ์ข้างต้น ทำให้เห็นลักษณะโทษบางอย่างที่เกิดขึ้นว่าเป็นโทษที่ผิดหลักธรรมวินัยร้ายแรง เช่นโดยปกติอาบัติปราชิกจัดว่าเป็นโทษที่ร้ายแรงขาดจากความเป็นพระภิกษุ แต่ในกฎพระสงฆ์ฉบับที่ 9 ได้เพิ่มโทษให้หนักขึ้นจากบทบัญญัติในกฎพระสงฆ์ฉบับ

ที่ 5 ซึ่งถ้ายังมีพระภิกษุล่วงละเมิดอีก ก็เพิ่มโทษจากเดิมให้ประหารชีวิตพระภิกษุที่ทำผิดเป็นการประหารชีวิต 7 ชั่วโมง ซึ่งถือได้ว่าเป็นโทษที่ร้ายแรงมาก

แต่ในกฎข้ออื่นๆปรากฏว่าบางข้อเป็นอาบัติเล็กน้อยสำหรับพระภิกษุเช่นการเป็นหมอนวด หมอยา หรือแม้กระทั่งการเล่นหมากรุกหรือสกาเหล่านี้จัดเป็นเป็นอาบัติเล็กน้อย อย่างไรก็ตามในสังคมสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชถือว่าเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจอย่างยิ่งและไม่สมควรที่พระภิกษุจะประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น จึงต้องกฎหมายของบ้านเมืองออกเป็นข้อบังคับใช้

มีข้อน่าสังเกตเกี่ยวกับบทลงโทษตามกฎหมายนี้ คือ ผู้ที่จะต้องรับโทษในการทำผิดมิได้มีเฉพาะตัวพระสงฆ์สามเณรผู้กระทำผิดเท่านั้น แต่บุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับผู้กระทำผิดจะพลอยต้องโทษด้วย เช่น ถ้าเป็นผู้ปกครองหรือผู้บังคับบัญชาหรือเป็นญาติพี่น้องของพระสงฆ์นั้น ต้องรับโทษด้วย ฐานละเลยไม่ระวังว่ากล่าวตักเตือน ทั้งนี้ถือว่าทุกคนมีส่วนรับผิดชอบในความเสื่อมความเจริญของพระศาสนาด้วยกัน ฉะนั้น เมื่อถึงคราวผิดก็ต้องรับผิดด้วยกัน เมื่อถึงคราวชอบก็รับชอบด้วยกัน

ข. ทำเนียบการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์ตอนต้น

การปกครองคณะสงฆ์สมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น รูปแบบการปกครองมีลักษณะเป็นชั้นๆ คือ สมเด็จพระสังฆราชปกครองเจ้าคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย และฝ่ายขวา รวมถึงเจ้าคณะฝ่ายอรัญวาสี ขอบเขตอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ ยังไม่ครอบคลุมไปทั่วพระราชอาณาจักร ดังปรากฏในทำเนียบการปกครองคณะสงฆ์ครั้งกรุงเก่าฉบับหลวงซึ่งเขียนขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ก) เจ้าคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย (เจ้าคณะเหนือ)

เจ้าคณะคามวาสีฝ่ายซ้าย มีพระราชาคณะชั้นตรง 10 รูป ทั้ง 10 รูปแบ่งหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ฝ่ายเหนือ ทั้ง 19 หัวเมืองตั้งแต่เมืองสทิงบุรี ปากโมก(ป่าโมกข์) วิเศษไชยชาญ นนทบุรี ธนบุรี พรหมบุรี อินทบุรี สวรรคบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท อุทัยธานี มโนรมย์ ธรรมามูล นครสวรรค์ พิษณุโลก นครไทย สุโขทัย สว่างบุรี และนครราชสีมา โดยแต่ละเมืองมีพระครูตำแหน่งสังฆราชาปกครอง

ข) เจ้าคณะคามวาสีฝ่ายขวา (เจ้าคณะใต้)

เจ้าคณะคามวาสีฝ่ายขวามีพระราชาคณะชั้นตรง 11 รูป มีอำนาจขอบเขตปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ 26 หัวเมือง คือ สมุทรปราการ เพชรบุรี กาญจนบุรี บางละมุง ราชบุรี ระยอง ตราด ศรีสวัสดิ์ ไทรโยค แกรง นครนายก ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี จันทบุรี นครศรีธรรมราช ถลาง ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง ไชยา ประสงค์ หลังสวน พัทลุง นครไชยศรี

ค) เจ้าคณะอรัญวาสี

ส่วนเจ้าคณะอรัญวาสีมีอำนาจปกครองพระสงฆ์ในฝ่ายวิปัสสนา รวมทั้งพระสงฆ์ลาวและพระสงฆ์รามัญที่ อยู่ภายในเมืองที่กล่าวแล้วข้างต้นทั่วราชอาณาจักร¹

5.1 ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การปกครองคณะสงฆ์จะแบ่งออกเป็น 3 คณะ คือ คณะเหนือ คณะใต้ และคณะอรัญวาสี โดยพระราชกฤษฎีกาตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ปกครองดูแลแต่ละคณะไป ส่วนตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชนั้น ถึงแม้จะโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นประมุขของฝ่ายสงฆ์ก็จริงอยู่ แต่สมเด็จพระสังฆราชในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็ยังไม่มีอำนาจเด็ดขาดในการปกครองคณะสงฆ์ด้วยพระองค์เอง เพราะอำนาจเด็ดขาดในการปกครองคณะสงฆ์จะถือเป็นพระราชภาระของพระเจ้าแผ่นดิน² เนื่องจากพระสงฆ์อยู่ในความอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ซึ่งทรงมีพระราชอำนาจในการตัดสินคดีความต่างๆ เกี่ยวกับพระสงฆ์ที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ระดับใด ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยมีการโจทก์ว่าพระราชคณะกรุงเก่า ได้แก่พระพุทโธษาจารย์และพระญาณสมโพธิเป็นปาราชิก ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นรักษารณเรศ กับพระเจ้าลูกยาเธอฯ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ไปชำระอธิกรณ์ ปรากฏว่าเรื่องราวเป็นจริงจึงมีรับสั่งให้ลงโทษผู้กระทำผิดตามกฎหมาย³ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็มีเรื่องราวเกี่ยวกับความผิดของพระสงฆ์ที่เกิดขึ้นจนฝ่ายอาณาจักรต้องจัดการตั้งปรากฏในพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 3 ว่า “...เมื่อวันเดือน 1 เดือน 2 เดือน 3 เกิดชำระความพระสงฆ์ที่ประพฤติอนาจารสมควรได้ตัวชำระสึกเสียก็มาก ประมาณ 500 เศษ ที่หนีไปก็มาก พระราชาคณะเป็นปาราชิกก็หลายรูป...”⁴

การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ก็คือพระสงฆ์บังคับบัญชาเป็นคณะชั้นและขึ้นตรงต่อสมเด็จพระสังฆราช และสมเด็จพระสังฆราชเองก็ขึ้นตรงต่อองค์พระมหากษัตริย์ แต่ในทางปฏิบัติสมเด็จพระสังฆราชทุกองค์ก็ยังคงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นตัวแทนในการปกครองคณะสงฆ์ ด้วยการถวายคำแนะนำตลอดจนถึงการปฏิบัติตามพระบรม

¹ เจ้าพระยาวิจิตรวงศ์ฤทธิไกร (หม่อมราชวงศ์คลี่ สุกตน์). (2543). คำานานพระอาราม แลทำาเนียบสมณศักดิ์. หน้า 55-63.

² สายธาร อินทวดี. (2533). บทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ปัญหาคณะสงฆ์ไทย (พ.ศ.2445-2530). หน้า 11.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพฯ. (2533). พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. หน้า 116.

⁴ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2481). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2367-2394. หน้า 267.

ราชโองการ มีกรมสังฆการีทำหน้าที่ปกครองพระสงฆ์ มีศาลกรมธรรมการทำหน้าที่ตัดสินคดีพระสงฆ์ กรมนี้มีอำนาจสั่งพระได้ พระสงฆ์อยู่ใต้กรมสังฆการีมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 4¹ ส่วนกิจการเกี่ยวกับภายในคณะสงฆ์เองพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้รวมพระอารามหลวงและราษฎรในกรุงเทพฯ เข้าเป็นอีกคณะหนึ่งต่างหากจากคณะทั้ง 3 ซึ่งมีอยู่เดิม คณะที่ตั้งใหม่นี้เรียกว่า “คณะกลาง”

5.2 กรมสังฆการีกับการปกครองคณะสงฆ์

กรมสังฆการีมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ มีหน้าที่เกี่ยวกับการพิธีสงฆ์ และพิจารณาคดีความเกี่ยวพระภิกษุ ในกฎหมายพระธรรมนุญ บัญญัติไว้ว่า “...อนึ่ง มีพระธรรมนุญไว้ว่า ถ้าพระหัดหาความพระสงฆ์เถรณะ ว่าต้องอภัยการด้วยสัตริภาพก็ดี รูปชีโสพเมตุนณธรรมด้วยพระสงฆ์เถรณะหัดก็ดี ทำผิดสิ่งใดๆในสิกขา เปนกระทรวงธรรมการได้พิจารณา ถ้าหัวเมืองเปนกระทรวงธรรมการ หัวเมืองได้พิจารณา...”² เจ้ากรมมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาพระเสด็จหรือออกญาพระเสด็จ ปรากฏครั้งแรกในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน ซึ่งตราในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ว่า “...ออกญาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ศรีสุภะราชพิริยภาหุ ถือศักดินา ๑๐๐๐๐...”³ ในสมัยอยุธยา ถือ “...ตราเสมาธรรมจักรไปด้วยพระสังฆราชคามวาสี อรัญวาสี เอาสงฆรูปใดเป็นสังฆราช และเปนสังฆราชา และพระครูหัวเมือง ก็ได้ใช้ไปแก่กรมการหัวเมืองน้อยใหญ่ทั้งปวง...”⁴ โดยระบุมีหน้าที่ในการว่าความคดีพระสงฆ์ต่อพระสงฆ์ และพระสงฆ์ต่อฆราวาส⁵ เป็นตำแหน่งที่ได้รับพระบรมราชโองการโดยตรง และบังคับบัญชาราชการเกี่ยวกับกิจการพระสงฆ์อย่างเด็ดขาด⁶ ในสมัยธนบุรี มีการชำระเรื่องราวเกี่ยวกับสมเด็จพระสังฆราชว่า ได้คิดอ่านกับสุกี้พระนายกองให้เร่งรัดเอาทรัพย์สินของชาวกรุงเก่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงรับสั่งให้ พระยาพระเสด็จชำระความ สมเด็จพระสังฆราชไม่ยอมรับ จึงมีการพิสูจน์ด้วยการสุยไฟ สมเด็จพระสังฆราชแพคดี จึงให้สึกเสีย⁷

¹ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี. (2538). บันทึกเรื่องการปกครองไทยสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์. หน้า 59.

² องค์การคำคุณสุภา. (2537). กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1. หน้า 168.

³ แหล่งเดิม. หน้า 242.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 183.

⁵ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2540). พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน. หน้า 45.

⁶ ชำรงศักดิ์ อายวัฒน์. (2516). ประวัติกรมการศาสนาและการพระศาสนาในประเทศไทย. หน้า 62.

⁷ กรมศิลปากร. (2542). พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2. หน้า 170.

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช กรมสังฆการีมีหน้าที่ร่วมกับเจ้าคณะปกครองฝ่ายพุทธจักรดูแลความประพฤติและพิจารณาอธิกรณ์พระภิกษุ ดังปรากฏในอารัมภบทของกฎพระสงฆ์ทุกฉบับว่า “...กฎนี้ให้ไว้แก่สังฆการีกรรมการพระสังฆราชาคณะอธิการ...”¹

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงสถาปนาพระเจ้าห้องยาเธอ พระองค์เจ้าไกรสร เป็นกรมหมื่นรักษัรณเรศ เป็นผู้กำกับกรมสังฆการี² บทบาทของกรมสังฆการีในสมัยนี้มีการพิจารณาอธิกรณ์พระสงฆ์ที่กรุงเก่า จนมีการสึกพระสงฆ์ราชาคณะและพรรคพวกเป็นจำนวนมาก³ กรมสังฆการีมีบทบาทในการปกครองคณะสงฆ์ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากคณะธรรมยุติกนิกายขอปกครองตนเอง เพราะ รังเกียจที่จะให้มราชาสซึ่งถือว่าเป็นเพศต่ำกว่ามาปกครองพระ⁴ บทบาทของกรมสังฆการีจึงลดน้อยลงเหลือเพียงทำหน้าที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ โดยรายงานเรื่องราวเกี่ยวกับความประพฤติของพระสงฆ์ให้พระมหากษัตริย์ทรงทราบ และอีกบทบาทหนึ่งคือการเสนอชื่อพระสงฆ์ที่สมควรได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งทางสมณศักดิ์เท่านั้น

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า กรมสังฆการีเป็นเพียงกรมที่รายงานเหตุการณ์เกี่ยวกับพระสงฆ์หัวเมืองเป็นครั้งคราว บางครั้งเจ้าหน้าที่กรมสังฆการีก็มักจะตกลงกับเจ้าคณะปกครองสงฆ์ตามหัวเมืองเองและไม่รายงานมาให้ทรงทราบ ส่วนตำแหน่งพระยาพระเสด็จในสมัยนี้ก็มิรับสั่งว่า “...ด้วยผู้เป็นขุนนางในตำแหน่งกรรมการนี้ ดูเหมือนจะเป็นผู้ซึ่งสนัดในทางวัดๆ ผู้ซึ่งสนัดไปทางวัดๆเช่นนั้น ก็คงจะต้องใช้คนที่เป็นคนบวชอยู่นาน เรือร่าม่งง่ามไปไม่สมควรจะเป็นขุนนางผู้ใหญ่ จึงได้ลดตำแหน่งมีศักดิ์น้อยลง...”⁵ ดังนั้น จึงทรงโปรดฯ ให้กรมสังฆการีรวมกับกรมกรรมการ มีหน้าที่เป็นพนักงานบัญชีสงฆ์ พนักงานพระอาราม พนักงานจัดผลประโยชน์พระอาราม ดูแลการศาลพระกรรมการ และพนักงานกรมพระราชพิธี

¹ องค์การคำคุณุสกา. (2537). กฎหมายตราสามดวง เล่มที่ 4. หน้า 175.

² ขำรงค์ศักดิ์ อายุวัฒน์. (2516). ประวัติกรมการศาสนาและการพระศาสนาในประเทศไทย. หน้า 66.

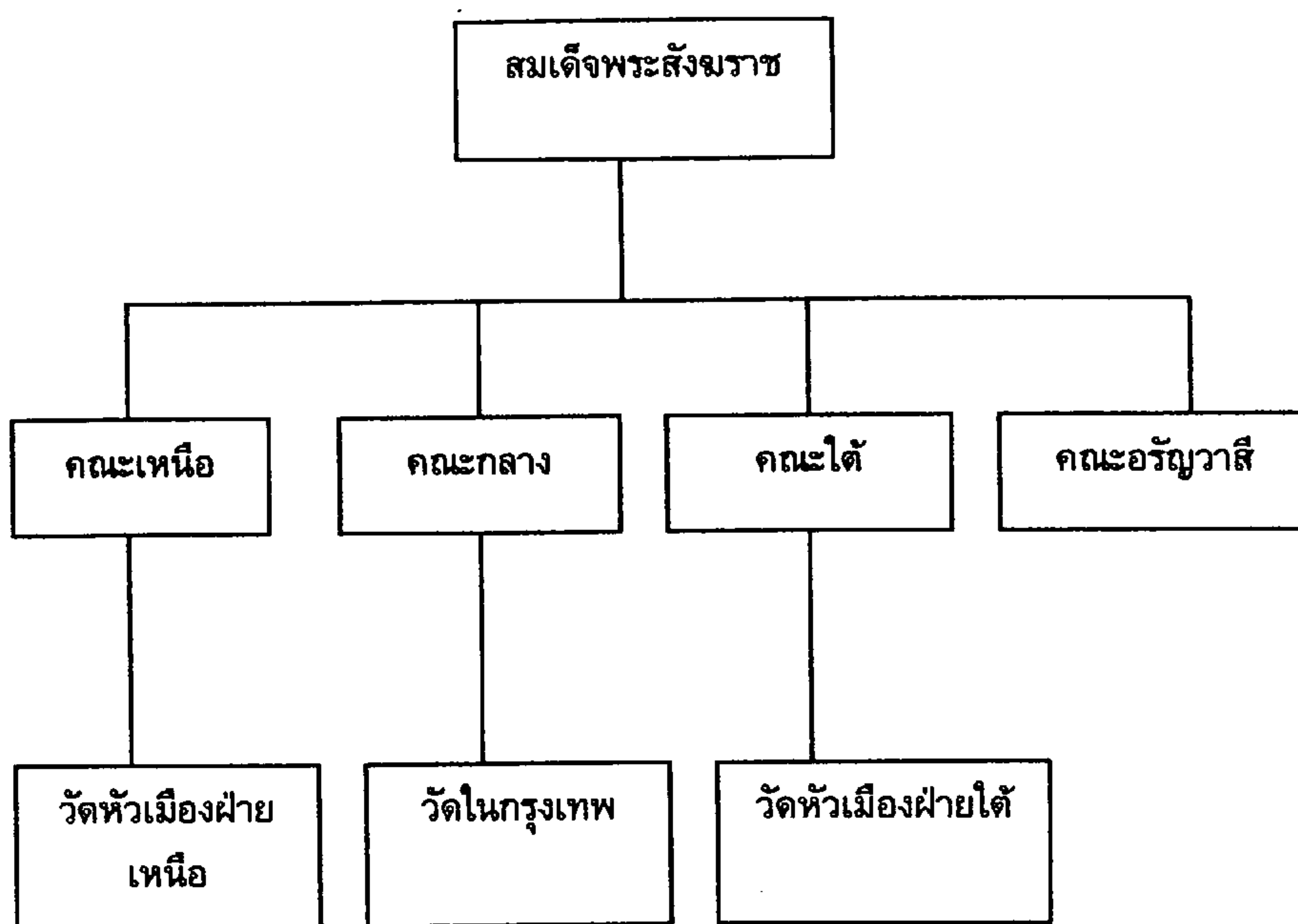
³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2481). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 พ.ศ.2367-2394. หน้า 267.

⁴ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช. (2514). “พระพุทธศาสนากับสังคมไทย” ใน คำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย. หน้า 39.

⁵ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2540). พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน. หน้า 46.

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมสังฆการีมีหน้าที่สำรวจวัด ดูแล บำรุงวัด สำรวจบัญชีพระภิกษุสามเณร แต่งตั้งพระสังฆาธิการและสมณศักดิ์ จัดการสอบไล่ ตลอดจนตรวจการปกครองคณะสงฆ์¹ แต่ไม่มีอำนาจในการตัดสินพิจารณาอธิกรณ์ของพระ เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีมหาเถรสมาคมซึ่งทำหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์โดยตรง บทบาทของกรมสังฆการีจึงเป็นเพียงผู้ถวายความสะดวกให้แก่กิจการการปกครองคณะสงฆ์เท่านั้น

¹ อติศักดิ์ ทองบุญ. (2537). “กรมสังฆการี” ใน สารานุกรมประวัติศาสตร์ไทย อักษร ก. หน้า 121.

ภาพประกอบ 3 แผนภูมิการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ที่มา : ม.ร.ว.ศุภวัณณ์ เกษมศรี. (2525). "การปฏิรูปทางการศาสนา". ใน ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4 – พ.ศ.2475. หน้า 179.

บทที่ 3

การตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดนิกายใหม่ขึ้นเรียกว่าธรรมยุติกนิกาย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ก่อตั้งขณะที่ทรงผนวชอยู่ การตั้งธรรมยุติกนิกายจึงมีผลต่อการปกครองคณะสงฆ์ เพราะการเกิดนิกายใหม่ขึ้นย่อมมีความข้อสงสัยว่า เหตุใดจึงมีนิกายใหม่เกิดขึ้น ลักษณะและความแตกต่างระหว่างนิกายใหม่ต่างและเหมือนกันอย่างไร และจุดประสงค์ของการก่อตั้งนิกายเพื่ออะไร สิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

1.การตั้งคณะธรรมยุติกนิกายและปัญหาของวงการคณะสงฆ์ในสมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะทรงผนวชเป็นพระภิกษุและได้พระนามทางศาสนาว่า “วชิรญาณภิกขุ” ได้ก่อตั้งคณะธรรมยุติกนิกายขึ้น จุดประสงค์การตั้งก็เพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องความประพฤติของพระสงฆ์ให้ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ ดังจะเห็นได้จากสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ทรงออกกฎหมายสงฆ์มาบังคับใช้เพื่อควบคุมความประพฤติปฏิบัติตัวพระภิกษุที่ชอบทำตนเป็นอลัชชี* แต่ลักษณะความผิดและการปฏิบัติผิดของพระสงฆ์ยังเกิดขึ้นอยู่เสมอ การตั้งคณะธรรมยุติกนิกายจึงมุ่งเน้นในการตีความพระวินัย และแก้ไขความประพฤติปฏิบัติของคณะสงฆ์หลายประการ คือ

1.1 การตีความเรื่องวินัย

การตีความเรื่องวินัยเป็นเรื่องสำคัญของพระสงฆ์ หากคนธรรมดามองจะเห็นได้ว่าวินัยบางข้อไม่น่าจะเป็นประเด็นที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในหมู่พระสงฆ์ได้ แต่ความเห็นของพระสงฆ์โดยเฉพาะพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือว่าการตีความวินัยต้องเคร่งครัด ห้ามให้ขาดหายหรือห้ามบัญญัติใหม่เข้ามา หากขาดหายถือว่าปฏิบัติผิดไปจากที่พระพุทธเจ้าบัญญัติ ถ้าบัญญัติเพิ่มเข้ามาซึ่งข้อบัญญัตินั้นไม่ถูกกับพุทธประสงค์ที่ทรงบัญญัติเกี่ยวกับวินัย จะเกิดเป็นสังฆกรรมปฏิรูป* ดังนั้นการตีความเรื่องวินัยจึงเป็นสิ่งที่สำคัญในทัศนะของพระสงฆ์การเกิดขึ้นของคณะธรรมยุติกนิกาย จึงเป็นเรื่องของการตีความหมายของพระวินัยเพื่อปรับปรุงสิ่งที่คณะสงฆ์นิกาย

* อลัชชี แปลว่า ไม่อาย, นอกกริยา, มักหมายถึงนักพรต เช่น ภิกษุผู้มักประพฤติละเมิดพุทธบัญญัติ (ใน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2525). หน้า 922.)

* สังฆกรรมปฏิรูป หมายถึง สังฆกรรมปลอม,สังฆกรรมเทียม ความคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ (ใน พระราชวรมณี. (2528). พจนานุกรมพุทธศาสตร์. หน้า323.)

เดิมละเลยที่จะปฏิบัติให้กลับมา และพยายามที่จะรักษาพระวินัยที่ปฏิบัติกันอยู่แล้วให้ชัดเจนขึ้น
ความเห็นเรื่องวินัยที่คณะธรรมยุติกนิกายปรับปรุงคือ

1.1.1 ความเห็นว่าพระสงฆ์เดิมกรรมวาจาวิบัติ

กรรมวาจาคือการสวดเมื่อทำการอุปสมบท หากไม่ถูกต้องแบบแผน เปล่งเสียง
อักขระไม่ถูกต้องตามหลักฐานกรณี¹ ก็ทำให้สังฆกรรมเสีย ความสงสัยเกี่ยวกับเรื่องอักขรวิบัติทำ
ให้สังฆกรรมเสียนี้เป็นข้อสงสัยที่มีมาตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
มหาราช ดังที่ทรงมีพระราชปณิธานสมเด็จพระราชาคณะและพระราชาคณะเรื่องการออกเสียง
อักขระทำให้สังฆกรรมเสียผู้บวชเป็นพระภิกษุสมบูรณ์หรือไม่ สมเด็จพระราชาคณะและพระราชา
คณะ ถวายวิสัชนาว่า "...ถ้าสวดผิดอักขระทำให้วิบัติ..."² ดังนั้นเรื่องการสวดอักขรวิบัติจากภาษา
เดิม จึงเป็นสิ่งที่มีความสงสัยกันมานานแล้ว คณะสงฆ์ก็ทราบว่าเป็นการวิบัติ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำริว่า "...นักปราชญ์ธรรมยุตสรรเสริญการเปล่งเสียงอักขระ ในภาษาก็
แห่งฮินดูภาษา..."³ ได้ทำการตรวจสอบตามหลักฐานในพระไตรปิฎก ที่กล่าวถึงการออกเสียง
อักขรเพื่อกันความวิบัติ เช่น พยัญชนะเสียงทั้ง 11 อย่าง คือ สติธ (เสียงเบา) ธนิต (เสียงแข็ง)
ทิมะ (เสียงยาว) รัสสะ (เสียงสั้น) กรุ (เสียงหนัก) ลหุ (เสียงเบากิ่งสั้น) นิคหิต (เสียงขึ้นจมูก)
สัมพันธ์ (เสียงเชื่อม) ววัตติตะ (เสียงไม่แยกบท) วิรุตต์ (เสียงอักขระที่ปิดปากไม่ทำเสียงให้ขึ้น
จมูก)⁴ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตรัสว่า "...วงศ์รามัญเท่านั้นเป็นวงศ์ที่ดีกว่าเพื่อน
โดยความที่ผู้นำวงศ์ไปนั้นเป็นผู้นำจากสหพทวิปในกาลก่อนบ้าง โดยความที่วิธีเปล่งเสียงอักขระ
ของภิกษุรามัญเหล่านั้น ใกล้เคียงกับสหพทในบัดนี้..."⁵

1.1.2 ความเห็นเรื่องการกำหนดเขตสีมา

ลักษณะของสีมาวิบัติคือ สีมาเล็กเกินไป ใหญ่เกินไป มีนิมิตขาด ให้เงาไม้เป็นนิมิต
ไม่มีนิมิต ภิกษุอยู่ภายนอกสีมาสมมุติสีมา สมมุติสีมาในน้ำ สมมุติสีมาในสมุทร ในสระ สีมาคาบ
เกี่ยวกัน สีมาซ้อนกันเหล่านี้ "...กรรมย่อมวิบัติโดยสีมา..."⁶ เรื่องสีมาเป็นเรื่องใหญ่มาก ปัญหาการ
แตกแยกนิกายในฝ่ายเถรวาทส่วนมากเกิดจากการตีความเรื่องสีมา ดังที่พระสงฆ์ในอดีตมักเดินทาง
ไปอุปสมบท ณ อุทกุกเขปสีมา เพราะเชื่อว่าเป็นสีมาที่บริสุทธิ์

¹ เช่นพระมหานิกายออกเสียงพุทธัง ว่าพุทธัง พระธรรมยุติกนิกายออกเสียง ว่ามุตัง เป็นต้น (ผู้วิจัย)

² องค์การคำคุณา. (2513). พระราชปณิธานในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 5 เล่ม 1. หน้า 82.

³ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2515). ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลีในรัชกาลที่ 4 ภาค 2. หน้า 429.

⁴ พระวินัยปิฎก เล่ม 8 บริวาร และอรรถกถา. (2525). หน้า 990-991.

⁵ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2515). เล่มเดิม. หน้า 431.

⁶ พระวินัยปิฎก เล่ม 8 บริวารและอรรถกถา. (2525). หน้า 960.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งสมณศาสน^{*}ไปตรวจสอบวิธีการตั้งสีมา กำหนดเขตสีมาที่ประเทศศรีลังกา เพราะทรงสงสัยในสีมาของคณะสงฆ์เดิมที่มีขนาดเล็ก ไม่ถูกต้องกับขนาดที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ¹ "...ครั้นเมื่อได้ทอดพระเนตรสีมาวัดสมอราย เห็นว่าทำโดยง่าย ทยายกายควรสงสัย..."² ดังนั้น ในระยะแรกพระธรรมยุติกนิกายจึงอุปสมบทที่สีมาน้ำ คือบวชนบนแพหน้าวัดราชาธิวาส เพราะถือกันว่าเป็นสีมาที่บริสุทธิ์ "...อันอุปสัมปทากรรม (บวช) นั้น เป็นกรรมหนัก (คือสำคัญ) ยิ่ง เพราะเป็นมูล...อุปสัมปทากรรมนั้นก็จะพึงเป็นกรรมที่ปราศจากข้อสงสัยเรื่องสีมา...เพราะอุทกทุกเขปสีมา (สีมากลางน้ำ) เป็นสีมาที่บริสุทธิ์ดีไม่มีที่สงสัย..."³

1.1.3 การต้องครองผ้าไม่ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ

พระสงฆ์นิกายเดิม (มหานิกาย) ห่มคลุมไว้ถูกบวบด้านข้าง เวลาจะใช้งานมือด้านขวา จะต้องยกชายผ้าจีวรขึ้นมาสูงทำให้จีวรเลยเข้าขึ้นมา ถือว่าผิดหลักพระวินัย ทำให้เป็นอาบัติ ข้อทุกกฎ ดังนั้นพระธรรมยุติกนิกายห่มแหวกกลางไม่ยกชายผ้าจีวรขึ้น เรื่องการห่มผ้าจีวรนี้ เกิดขึ้นหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว เป็นผลจากการที่พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายเองรังเกียจในการนุ่งห่มจีวรของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายซึ่งผิดหลักวินัยบัญญัติ

1.1.4 จับต้องวัตถุอนามาส

พระสงฆ์นิกายเดิมรับวัตถุอนามาส^{*} หมายความว่า การรับเงินทองจากญาติโยม ด้วยมือตนเองเป็นอาบัติ น่ารังเกียจ

1.1.5 การไม่ลงฟังปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน

การฟังปาฏิโมกข์^{*} คือ การรับฟังศีลของพระสงฆ์เองทั้ง 227 ข้อซึ่งพระพุทธเจ้าบัญญัติให้พระสงฆ์ต้องรวมกันทั้งวัดเพื่อรับฟังทุกๆ 15 วัน หากไม่ลงฟังปาฏิโมกข์มีความผิด

^{*} สมณศาสน คือ พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งไปลังกาเมื่อครั้งทรมณวชอยู่ วัดบวรนิเวศวิหาร (ผู้วิจัย)

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2543). เรื่องวัดสมอราย อันมีนามว่าราชาธิวาส. หน้า 28.

² แหล่งเดิม. หน้า 32.

³ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2515). ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลีในรัชกาลที่ 4 ภาค 2. หน้า 415.

^{*} อนามาส แปลว่า ไม่ควรจับต้อง, ไม่ควรรับ เช่นของที่พระภิกษุไม่ควรรับและจับต้อง กล่าวคือ เงิน ทอง ของมีคม ปืน มีด อาวุธ เหล้า เป็นต้น. (ผู้วิจัย)

^{*} ปาฏิโมกข์ (พจนานุกรม เขียน ปาฏิโมกข์) ชื่อคัมภีร์ที่ประมวลพุทธบัญญัติอันทรงตั้งไว้เป็นพุทธอาณัติได้แก่อาทิพรหมจริยสิกขามิพุทธานุญาตให้สาวคในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน เรียกว่าสงฆ์ทำอุโบสถ (ในพระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2528). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. หน้า 167.) การฟังปาฏิโมกข์เป็นสังฆกรรมอย่างหนึ่ง จุดประสงค์ในการลงฟังพระปาฏิโมกข์ คือ เพื่อให้พระสงฆ์ตรวจสอบศีลของ

พระวินัย และเป็นข้อสงสัยได้ว่าพระภิกษุที่ไม่ลงฟังนั้นมีศีลไม่บริสุทธิ์ พระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายก่อนการตั้งคณะธรรมยุติกนิกายมักไม่ลงอุโบสถฟังปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน แต่จะลงฟังปาติโมกข์เฉพาะในฤดูเข้าพรรษา จึงเป็นการผิดพุทธบัญญัติ

1.2 จุดประสงค์ของการตั้งคณะธรรมยุติกนิกาย

1.2.1 เพื่อปรับปรุงวินัยของคณะสงฆ์

การวิเคราะห์ประเด็นเกี่ยวกับการก่อตั้งธรรมยุติกนิกายที่ผ่านมา นักวิชาการส่วนหนึ่งเน้นที่จุดประสงค์ทางการเมืองของพระวชิรญาณภิกขุว่า ต้องการได้อำนาจทางการเมืองขึ้นจึงทรงตั้งคณะธรรมยุติกนิกาย เพื่อแสดงถึงบารมีของพระองค์ที่เหมาะสมที่จะเป็นพระมหากษัตริย์ การอธิบายในลักษณะนี้เป็นการอธิบายที่มองข้ามความคิดที่อยู่เบื้องหลังของการกระทำต่างๆ ของมนุษย์ เพราะในความเป็นจริง การกระทำหรือการแสดงออกเพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมืองใดๆ ก็ต้องมีมาตรฐานทางความคิดกำกับอยู่เสมอ² ในการดำเนินการก่อตั้งคณะธรรมยุติกนิกายของพระวชิรญาณภิกขุ จะโดยเป็นการเมืองหรือไม่ก็ตาม แต่มองถึงผลที่เกิดขึ้นของการก่อตั้งในแง่การปรับปรุงพระศาสนาแล้ว จะสามารถทราบถึงแนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาของคนในยุคนั้นได้อย่างชัดเจน ส่วนหนึ่งของการแสดงความคิดเห็นเรื่องการก่อตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายนั้น เป็นการปฏิบัติแนวความคิดของชนชั้นผู้นำไทยในสมัยนั้นโดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากการที่พระองค์ศึกษาหลักคำสอนในพุทธศาสนา พระองค์เชื่อหลักเหตุและผลตามคำสอนของพระพุทธเจ้ามากกว่า การตัดสินใจเชื่อคำภีร์ในรุ่นภิกษุจารย์* ทั้งนี้คำภีร์ดังกล่าวมีความเชื่อในเรื่องคติปัญจอันตราย* มีผลต่อแนวคิดของพระสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์

ตนและเพื่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่ของพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์ที่จะลงฟังปาติโมกข์นั้นต้องมีศีลเสมอกันไม่บกพร่อง ดังนั้นจึงไม่อนุญาตให้พระสงฆ์ที่ต้องอาบัติเข้าร่วมฟังปาติโมกข์ จึงเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์เองจะต้องชำระศีลของตนให้บริสุทธิ์ก่อนเข้าร่วมฟังปาติโมกข์

¹ กัชรพร ช้างแก้ว. (2530). พุทธศาสนากับการก่อตัวของรัฐไทยแบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6. หน้า 28.

² แหล่งเดิม. หน้า 26.

* คำภีร์ในพุทธศาสนาแยกออกเป็น 3 ชั้นใหญ่ๆ คือ ชั้นที่ 1 คือพระไตรปิฎกที่เป็นส่วนของพระพุทธพจน์ของพระพุทธเจ้า ชั้นที่ 2 อรรถกถาเป็นคำภีร์ที่พระอาจารย์หลายท่านเขียนเพื่ออธิบายเนื้อหาในพระไตรปิฎก และชั้นที่ 3 คือชั้นฎีกาจารย์เป็นชั้นที่พระอาจารย์รุ่นหลังอธิบายคำกล่าวของพระอรรถกถาจารย์อีกชั้นหนึ่ง

* ปัญจอันตราย เมื่อพระพุทธศาสนามีอายุ 5000 ปีจะไม่มีการศึกษาพระธรรม ไม่ปฏิบัติธรรม ไม่มีผลของการปฏิบัติธรรม กล่าวคือการสูญหาย 5 ประการ 1. ปริยัติอันตราย ความเสื่อมแห่งปริยัติคือการเรียนรู้พระไตรปิฎก 2. ปฏิบัติอันตราย ความเสื่อมแห่งการปฏิบัติหรือปฏิบัติผิดไปจากคำสอน 3. ปฏิเวธอันตราย ความเสื่อมจากการตรัสรู้มรรคผลเพราะปฏิบัติผิด 4. ลิงคอันตราย ความเสื่อมของคณะสงฆ์ คือไม่มีพระสงฆ์ในศาสนา และ 5. ธาตุอันตราย ความเสื่อมแห่งธาตุ คือพระธาตุที่บรรจุในที่ต่างๆ เสื่อมหายไป

ตอนต้นเป็นอย่างมาก เพราะเชื่อกันว่า พุทธศาสนามีอายุเหลืออีกเพียง 2500 ปี ประกอบกับความเชื่อว่ายุคปัจจุบันเป็นยุคเสื่อมของศาสนา พระสงฆ์จึงรักษาธรรมวินัยจนเกิดคำพูดว่า “ทำพอเป็นกิริยาบุญ”¹ ความเชื่อนี้จึงไปสอดคล้องกับคัมภีร์อนาคตวงศ์* ซึ่งกล่าวถึงพระพุทธเจ้าที่จะตรัสรู้ต่อจาก พระพุทธโคดมองค์ปัจจุบัน คือพระศรีอริยเมตไตรย ความหวังที่จะหลุดพ้นจากกิเลสจึงขึ้นกับการทำบุญเพื่อจะได้เข้าเฝ้าพระศรีอริยเมตไตรยแล้วรับฟังธรรมจากพระองค์จนตรัสรู้ตาม คตินี้จึงเป็นกำแพงกันความคิดเรื่องการบรรลุธรรมในภาพปัจจุบัน การประพฤติปฏิบัติพระธรรมวินัยของ พระสงฆ์จึงเป็นเพียงปฏิบัติตามต่อกันมา ขาดการตรวจสอบและศึกษาอย่างแท้จริง

1.2.2 เพื่ออธิบายการหลุดพ้นใหม่ โดยเน้นผลในปัจจุบัน

ก่อนการเกิดขึ้นของคณะธรรมยุติกนิกาย คณะสงฆ์ไทยมีความประพฤตินี้เน้นในเรื่องการสร้างบุญกุศลเพื่อชาติหน้า มากกว่าการสร้างบุญกุศลเพื่อให้ได้สำเร็จมรรคผลในชาตินี้ ความคิดในเรื่องทำความดีเพื่อชาติหน้านี้เป็นการปิดกั้นความหวังเพื่อความเจริญในด้านพระศาสนาเพื่อชาตินี้ไปดังกล่าวแล้ว เมื่อพระวชิรญาณทรงตั้งคณะธรรมยุติกนิกายขึ้น ทรงอธิบายคำว่า “บุญ” ตามความเข้าใจของพระสงฆ์และผู้คนในสมัยนั้น “...ก็ทุกวันเดี๋ยวนี้อยากได้บุญอยู่โดยมากก็หาว่าบุญอย่างไรไม่เปนแต่เฉียดๆ เข้าบ้างผิดไปบ้างตั้งนี้ ก็เพราะไม่รู้จักตัวบุญอย่างหนึ่ง เพราะชี้เกียจมักง่ายอย่างหนึ่ง...คืออยากได้บุญแต่ว่าชี้เกียจมักง่าย...”² ทรงแสดงถึงบุคคลในพระศาสนาไม่นิยมใช้สติปัญญาพิจารณาธรรมของพระพุทธเจ้า เชื่อตามๆกันมาเป็นส่วนมาก บางข้อความก็มีความขัดแย้งในพระไตรปิฎก เมื่อครั้งทรงผนวช ตรัสถามความสงสัยเกี่ยวกับลัทธิคำสอนของ พระศาสนาต่อครูอาจารย์ก็ทรงได้รับคำตอบไม่ชัดเจน พระองค์ทรงมีพระสมณศาสนความว่า “...อาจิณณกับปิกนิกาย เพราะทำความยึดมั่นอยู่แต่ว่า “นี่โบราณท่านประพฤติกัณมา” เท่า นั้น...คำใดๆเป็นคำเก่า คำนั้นๆ แม้ผิดไปจากพระคัมภีร์มีบาลีและอรรถกถาเป็นต้น ก็ช่างเถิด...”³ การนับถือพุทธศาสนาของศาสนิกในสมัยของพระองค์ก็เป็นเพียง “...ถือแต่หยาบๆ ไม่คิดตถุตรอง ถึงจะนับถือพระศาสนา ก็นับถือตามบิดามารดาตนที่ถือมา ...ได้ยินเขาว่าให้เข้าของแก่คนหนุ่มเหลืองห่มเหลืองก็ได้บุญ...”⁴ ดังนั้นการตั้งคณะธรรมยุติกขึ้นจึง “...เป็นครูอาจารย์ต้นลัทธิชำระ

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2517). ความทรงจำ. หน้า 78.

* อนาคตวงศ์ เป็น คัมภีร์ที่เขียนขึ้นยุคหลัง กล่าวถึง การจะมาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าในอนาคตอีกหลายพระองค์ในอนาคตวงศ์ยังกล่าวถึงความเสื่อมของพุทธศาสนา เมื่อมีอายุ 5000 ปีสังเวชาลัยจะเกิดขึ้นในโลกและที่สุดจะมีพระศรีอริยเมตไตรยมาตรัสรู้ เป็นต้น

² พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2419). พรหมจริยกถา ว่าด้วยพรหมจริยเสร้างหมองเจ็ดประการ. หน้า 2-3.

³ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2515). ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ในรัชกาลที่ 4 ภาค 2. หน้า 508-511.

⁴ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2419). เล่มเดิม. หน้า 75.

ข้อปฏิบัติต่างๆ ให้เป็นเยี่ยงอย่างในคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย...”¹ ทรงถือหลักประการหนึ่งคือการเน้นในเรื่องการอธิบายธรรมวินัยที่ถูกต้องอธิบายได้ และตรวจสอบได้ถูกต้องตามที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ในพระไตรปิฎก ทั้งนี้ เพื่อต้องการจะเน้นให้เห็นสาระที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา

1.2.3 เพื่อปรับปรุงวิธีอุปสมบทให้ถูกต้อง

ความสงสัยในเรื่องการอุปสมบทถูกต้องหรือไม่ อักษรที่ออกเสียงมคธภาษาสำหรับบรรพชาอุปสมบทถูกต้องหรือไม่² วิธีการปรับปรุงทรงตรวจสอบในพระวินัยปิฎกที่ว่าด้วยเรื่องสีมา ข้อบัญญัติเกี่ยวกับวิธีที่เกิดจากการอุปสมบทนั้นทรงแก้ไขวิธีการออกเสียง และให้อุปัชฌาย์เรียกนามผู้ขออุปสมบทตามชื่อ จากแต่เดิมเรียกว่า “นาโค” ซึ่งถือว่าผิดหลักในการอุปสมบท

วิธีการอุปสมบทนี้ ปัจจุบันที่มีการใช้กันอยู่ทั้งในส่วนของธรรมยุติกนิกายและมหานิกายซึ่ง เท่ากับว่า ทั้งสองนิกายใช้วิธีการบวชที่สอดคล้องถูกต้องตามหลักเดียวกัน

1.2.4 การตรวจสอบข้อวัตรปฏิบัติจากคณะสงฆ์ต่างชาติ

คณะธรรมยุติกนิกายต้องการค้นหาหลักคำสอนที่เป็นแก่นสารแท้จริงของพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น ทรงพยายามติดต่อกับคณะสงฆ์ลังกาเพื่อตรวจสอบความถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องของพระวินัย อักษรภาษาวิธีการพูดออกเสียงภาษาบาลีเป็นต้น โดยทรงพยายามศึกษาเปรียบเทียบ “...วินิจฉัยดูตามควร ถ้าได้สันนิษฐานในที่ใดที่หนึ่งในพระบาลี ก็ปฏิบัติ (ตาม) คำสอนข้อนั้นด้วยกายวาจาใจ...”³ ทรงชี้วิธีศึกษาพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าว่า ให้ตรวจสอบคัมภีร์อรรถกถา ฎีกาต่างๆ เช่น คำในฎีกาที่ขยายความคำของพระอรรถกถาจารย์ก็ต้องสอดคล้องกับอรรถกถาจารย์ แม้คำของพระอรรถกถาจารย์ก็ต้องสอดคล้องเข้ากันได้กับคำในบาลี กับทั้งยังทรงเสนอแนะว่า “...แม้ว่าคำที่อาจารย์สาธกพวกเขียนเพิ่มเติมเข้าในบาลีสาธกแห่งเป็นที่อยู่ในฐานที่จะพึงตำหนิได้ ซึ่งล่วงละเมิดลักษณะพระวณะของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นไปในอาการเตลิดเป็น อฐานะไม่ควรจะถือเอาทีเดียว...”⁴

สำหรับความคิดเห็นเกี่ยวกับพระวินัยนั้น ทรงชี้แจงว่า พระวินัยมีลักษณะ 2 อย่าง คือ พระวินัยที่ประพฤติตามกันมา และวินัยที่ปฏิบัติโดยการตรวจสอบจากคัมภีร์พระไตรปิฎก พระองค์ต้องการให้คณะสงฆ์ปฏิบัติตามแบบอย่างพระวินัยที่บัญญัติไว้ในพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ เช่น การถือบาตร การบรรพชาอุปสมบท การรับผ้ากฐิน การกำหนดเขตสีมาที่จะต้องมียลักษณะ

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว . (2515). ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ในรัชกาลที่ 4 ภาค 2. หน้า 206.

² องค์การคำคุณุสสา. (2513). พระราชปวงษาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 5 เล่ม 1. หน้า 78.

³ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2515). เล่มเดิม. หน้า 445.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 513.

ตรงและถูกต้องกับที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เป็นต้น "...เป็นเหตุที่จะให้สำเร็จมรรผลสุขประโยชน์ได้ในบัดนี้แลภาพเบื้องหน้าตามประสงค์"¹

1.3 ธรรมเนียมปฏิบัติเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์

หลังจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายได้รับการยกย่องขึ้นเป็นคณะหนึ่ง โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ครั้งทรงเป็นกรมหมื่นบวรวัธสีสุริยพันธุ์เป็นผู้บังคับบัญชา แต่ก็ยังรวมอยู่ในคณะกลาง ไม่ได้แยกออกเป็นเอกเทศ² ส่วนการปกครองคณะสงฆ์โดยรวมก็ยังเป็นคณะใหญ่ 4 คณะคือ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะอรัญวาสี สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อยู่) เป็นเจ้าคณะใหญ่คณะเหนือ (มิได้เป็นสมเด็จพระสังฆราช) สมเด็จพระวันรัต (เซ่ง) เป็นเจ้าคณะใหญ่คณะใต้ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฉิม) เป็นเจ้าคณะใหญ่คณะกลาง สมเด็จพระพุฒาจารย์ (สน) เป็นเจ้าคณะใหญ่คณะอรัญวาสี สำหรับคณะกลางนั้น ในทางปฏิบัติแล้วการบังคับบัญชาคณะขึ้นอยู่กับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมาณูชิตชิโนรสและกองเรือยมาจนกระทั่งพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว ก็ยังขึ้นในพระองค์³

ส่วนการปกครองคณะสงฆ์ตามหัวเมืองต่างๆ ที่สำคัญเช่น ลพบุรี พิษณุโลก สุโขทัย สว่างบุรี นครราชสีมา เพชรบุรี ราชบุรี และจันทบุรี ซึ่งแต่เดิมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีการปกครองโดยเจ้าคณะเมือง⁴ ตำแหน่ง "สังฆราชา" ปกครองผ่านทางเจ้าคณะเหนือ ใต้และอรัญวาสีตามลำดับชั้น ส่วนคณะธรรมยุติกนิกายนั้น ภายหลังเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาณูชิตชิโนรสสิ้นพระชนม์ลงจึงแยกตัวออกเป็นคณะหนึ่งต่างหาก สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายไว้ว่า

...ธรรมเนียมปฏิบัติครั้งรัชสมัยรัชกาลที่ 3 ยังไม่เป็นแต่สำนัก เรียกว่าสำนักวัดบน คือวัดบวรนิเวศวิหาร อยู่ในปกครองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งยังทรงผนวช มีวัดขึ้นบ้างไม่กี่วัด รวมขึ้นอยู่ในคณะกลางของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาณูชิตชิโนรส ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ในปีแรกนั้น พ.ศ. 2394 ทรงสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ครั้งยังเป็นพระองค์เจ้า เป็นกรมหมื่นบวรวัธสีสุริยพันธุ์ โปรดให้เป็นอธิบดีสงฆ์สำนักนี้ เรียกเฉลิมพระนามกรมว่า "ธรรมยุติกนิกาย"

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2419). พรหมจรรย์กถา ว่าด้วยพรหมจรรย์เศร้าหมองเจ็ดประการ. หน้า 81.

² พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ญาณนาค (บุญช่วย). (2522). คณะสงฆ์สามัญในประเทศไทย. หน้า 95.

³ แหล่งเดิม. หน้า 94.

⁴ เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร (หม่อมราชวงศ์ถนัด สุทัศน์). (2543). ตำนานพระอารามแลทำเนียบสมณศักดิ์. หน้า 93.

ยิกสงฆ์มัธยมบวรนิเวศาคณะ” ในคราวนี้ นับว่าทรงยกย่องสำนักนี้ขึ้นเป็นคณะเป็นกิ่งหนึ่งแห่งคณะกลาง... เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนิพนธ์แล้ว ก็ยังคงทรงบัญชาเฉพาะคณะธรรมยุติกนิกายยิกสงฆ์ ที่เรียกว่า มัธยมบวรนิเวศาคณะ ไม่ได้บังคับบัญชาคณะกลางทั่วไป แต่คงไม่ได้เป็นกิ่งของคณะกลางเหมือนเมื่อครั้งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ยังทรงพระชนม์อยู่ ควรนับได้ว่าแยกเป็นคณะธรรมยุติกนิกายเป็นอิสระมาแต่บัดนั้น...¹

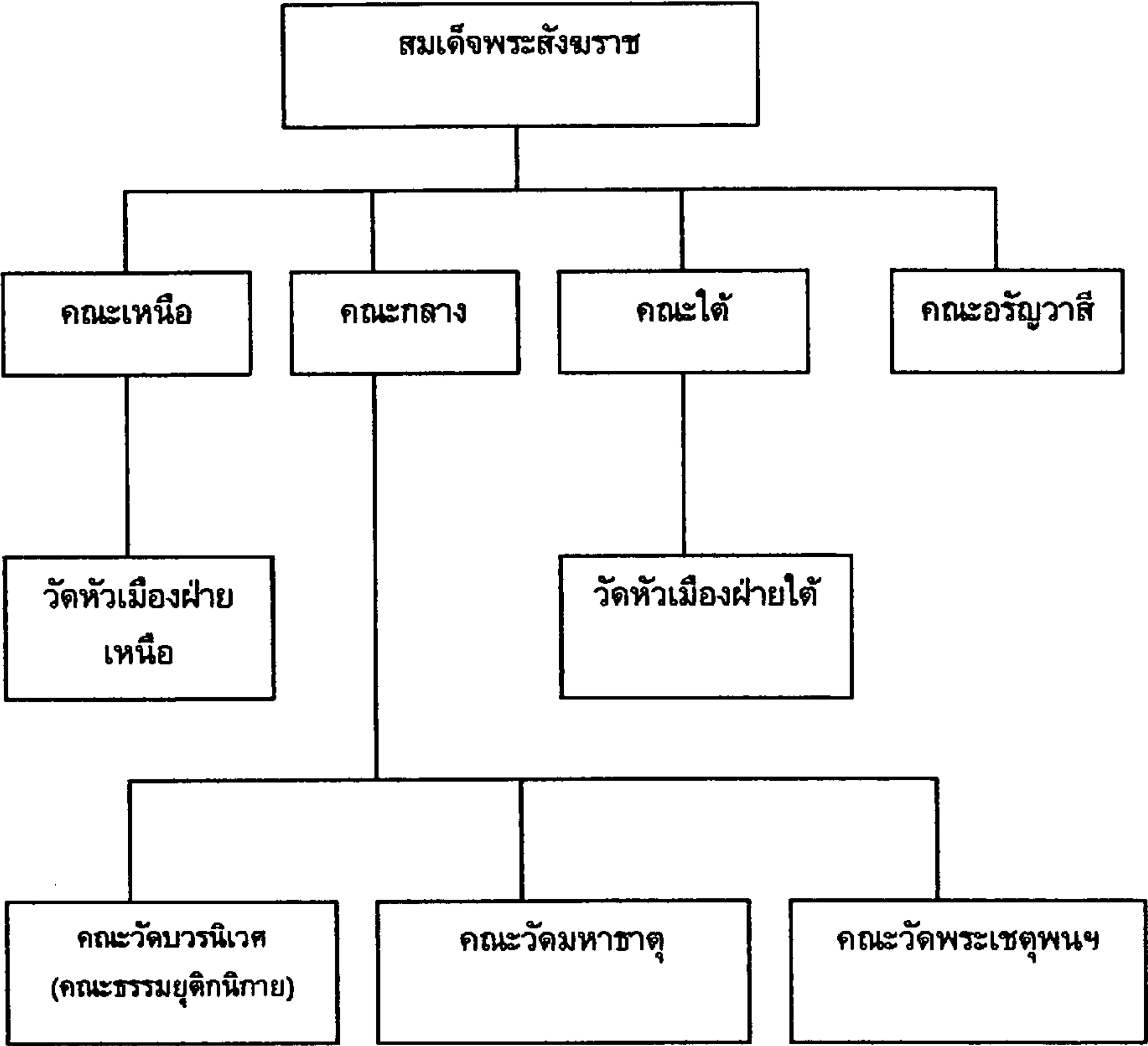
หลังจากที่การปกครองคณะสงฆ์ได้แยกออกเป็นคณะ คือ คณะกลาง คณะเหนือ คณะใต้ คณะอรัญวาสี และคณะธรรมยุติกนิกายแล้ว คณะต่างๆ ก็ปกครองพระสงฆ์ที่อยู่ภายใต้การปกครองของตนบังคับบัญชาตามลำดับชั้น และในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้ตั้ง “พระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเศก”^{*} สถาปนาพระเกียรติยศกรมหมื่นนุชิตชิโนรสขึ้นเป็น “กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส” เป็นประธานสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร² ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ต่อมาได้ทรงสถาปนาพระเกียรติยศพระองค์เจ้าฤกษ์ขึ้นเป็นกรมหมื่นบวรวัชรวิสุตยพันธุ์ ตำแหน่ง อนุนายก รองจากกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสอีกด้วย³ ทำให้ทรงมีอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ที่เป็นคณะกลางซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสเดิม

¹ พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ญาณจารย์ (บุญช่วย). (2522). คณะสงฆ์สามัญในประเทศไทย. หน้า 96-97.

^{*} พระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเศก คือ การสถาปนาเจ้านายที่ทรงผนวชขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช ออกนามว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงเสวยตัตตร 5 ชั้น สูงกว่าสมเด็จพระสังฆราชทั่วไปผู้ทรงเสวยตัตตร 3 ชั้น (ใน สังวร ศรีจันทร์เดิม. (2532). พระประวัติสมเด็จพระสังฆราช 19 พระองค์ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 96.)

² นนท์ ธรรมสถิตย์. (2536). พระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ไทย. หน้า 335.

³ แหล่งเดิม. หน้า 335.

ภาพประกอบ 4 แผนภูมิการปกครองคณะสงฆ์สมัยรัชกาลที่ 4 –5 ก่อนการใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121

ที่มา : ม.ร.ว.ศุภวัณณ์ เกษมศรี.(2525). การปฏิรูปการทางศาสนา.ใน ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475. หน้า 471.

2. การตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าขึ้นครองราชย์นั้น กระแสความคิดทางการเมือง และวัฒนธรรมตะวันตกได้หลั่งไหลเข้ามาสู่สังคมไทย ทำให้พระองค์ทรงปรับปรุงและพัฒนา ประเทศในหลายๆ ด้านให้เจริญรุ่งเรือง ในส่วนของพุทธจักรนั้น การปกครองคณะสงฆ์ในตอนต้น รัชกาลไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่ในพ.ศ. 2434¹ โปรดให้ตั้งพระราชพิธีมหาสมณุตมาภิเษก เลื่อน กรม พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ขึ้นเป็นกรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงสมณศักดิ์เป็นมหาสังฆปริณายกปกครองทั่วพระราชอาณาจักร แทนกรมสมเด็จพระปรมา นุชิตชิโนรสที่สิ้นพระชนม์ลงตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อกรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์สิ้น พระชนม์ในปี พ.ศ. 2435² จึงโปรดสถาปนาสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (สา) วัดราชประดิษฐ์ สดิตมหาสิมารามฯ เป็นสมเด็จพระสังฆราชมีอำนาจเต็มตามตำแหน่งสมณศักดิ์ คือปกครองทั้ง คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายและคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย สมเด็จพระสังฆราช (สา) สิ้นพระชนม์ ลงเมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2442³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงสถาปนา พระเถระรูปใดเป็นสมเด็จพระสังฆราช จนถึงวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2445 ได้มีพระบรมราช โองการประกาศพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์รัตนโกสินทรศก 121⁴ และมีประกาศ ประกอบพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ว่า

...การปกครองสังฆมณฑลย่อมเป็นการสำคัญทั้งในประโยชน์แห่งพระศาสนาและประโยชน์ในความ เจริญของพระราชอาณาจักรด้วย ถ้าการปกครองสังฆมณฑลเป็นไปตามแบบแผนเรียบร้อย พระ ศาสนาก็จะรุ่งเรืองถาวร และจะชักนำประชาชนทั้งหลายให้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาในวาท... จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทราบเป็นพระราชบัญญัติไว้สืบไป...⁵

โดยให้ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงได้รับพระบรมราชโองการดูแล คณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติดังกล่าว⁶ ขณะนั้นพระองค์ไม่ได้ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช

¹ พระครูปลัดดัมพ์พิพัฒน์ญาณจารย์ (บุญช่วย). (2522). คณะสงฆ์รามัญในประเทศไทย. หน้า 98.

² แสวง อุดมศรี. (2531). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. หน้า 99.

³ แหล่งเดิม. หน้า 100.

⁴ มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2521). ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย. หน้า 13.

⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. คร.5ศ/40. ร่างพระราชบัญญัติลักษณะ การปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121.

⁶ มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2521). เล่มเดิม. หน้า 13.

3. สาเหตุการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์เพื่อจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นรูปแบบที่ชัดเจน มีบทบัญญัติในการปกครองที่สอดคล้องกับการจัดรูปแบบการปกครองให้ทันสมัยเหมือนฝ่ายบ้านเมือง เพื่อให้ศาสนจักรมีความเป็นระเบียบแบบแผนที่ดี อันจะทำให้ศาสนจักรและพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง จำเป็นต้องจัดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับการปกครองของสังคมในขณะนั้นด้วย

การปกครองคณะสงฆ์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แม้มีตัวบทกฎหมายหรือพระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ เช่นกฎหมายพระสงฆ์ที่ตราขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระราชบัญญัติเกี่ยวกับพระสงฆ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่กฎหมายและพระราชบัญญัติเหล่านั้น ไม่ได้ระบุ อำนาจ หน้าที่ตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม เพื่อเป็นเครื่องรองรับองค์กรที่จะเข้าไปรับผิดชอบต่อการคณะสงฆ์

ดังนั้นการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จึงเป็นเพียงการป้องกันปรามต่อความผิดของพระสงฆ์ที่เกิดขึ้น และเข้าไปแก้ไขเป็นรายกรณีไป สังเกตได้จากเมื่อมีเรื่องราวหรือข้อผิดพลาดเกี่ยวกับความผิดของสงฆ์เกิดขึ้น พระมหากษัตริย์จะทรงจัดการและตราเป็นกฎหมายเพื่อไม่ให้เรื่องราวหรือเหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นอีก ทั้งหมดนี้เป็นการแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุ เพราะปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นก็มักเกิดขึ้นอยู่เสมอ

การวิเคราะห์ถึงสาเหตุแห่งการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 นั้น ต้องศึกษาถึงประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นก่อนการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 โดยสามารถจำแนกออกเป็นประเด็นต่างๆได้ ดังนี้ คือ

3.1 ปัญหาที่เกิดจากการแตกแยกของคณะสงฆ์ไทย

การแตกแยกเป็นนิกายในทางพระพุทธศาสนานั้น ส่วนใหญ่มักเกิดจากแนวความคิดในการตีความหมายของพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้แตกต่างกัน ครั้งแรกเกิดขึ้นภายหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานเพียง 3 เดือนเศษ เพราะในขณะที่พระสงฆ์ทำสังคายนาได้ตีความเรื่องสิกขาบท พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับพระอานนท์ว่า เมื่อพระองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว หากพระสงฆ์ต้องการจะถอนสิกขาบทเล็กน้อยออกบ้างก็ได้ ที่ประชุมอภิปรายถึงคำว่าสิกขาบทเล็กน้อยหมายถึงข้อใด การอภิปรายนำมาซึ่งข้อสรุปว่า พระสงฆ์ที่ประชุมกันในที่นั้นให้ถ้อยคำว่าจะไม่เพิ่มเติมและถอดถอนสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้อย่างเด็ดขาด¹ ส่วนกลุ่มพระสงฆ์ที่ไม่ได้เข้าร่วมประชุมด้วยมีพระปุราณะเป็นหัวหน้าแสดงความคิดเห็นว่า ท่านได้ยินพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติว่าอย่างไรจะทำตามอย่างนั้น² ทั้งนี้เพราะสมัยหนึ่งเกิดภาวะขาดแคลนอาหาร พระพุทธเจ้า

¹ พระวินัยปิฎก เล่ม 7 จุลวรรค ทุติยภาคและอรรถกถา. (2525). หน้า 516-518.

² แหล่งเดิม. หน้า 518.

ทรงอนุญาตพระสงฆ์ ไว้ 8 ข้อ เช่น หยิบของที่ไม่ได้รับประเคนฉันได้ นำของมาจากที่นิมนต์ได้ ของอยู่ในป่า อยู่ในสระฉันได้ เหล่านี้เป็นต้น แต่เมื่อภาวะปกติก็ทรงงดข้ออนุญาต 8 ประการเหล่านั้น

พระปราณะถือว่าตนได้ฉันเมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาต แต่ไม่ได้ฉันในคราวที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้าม จึงถือว่าตนก็ไม่ใช่ฝ่ายผิด ลักษณะการตัดสินพระวินัยเล็กน้อยนี้ทำให้เกิดการแตกแยกเป็นนิกาย นิกายที่ถือตามมติในที่ประชุมสังคายนาครั้งที่ 1 ซึ่งมีมติไม่เพิ่มไม่ถอนสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติและไม่ได้บัญญัติไว้เรียกว่า “นิกายเถรวาท” หมายถึง ถือเอามติของพระเถระเป็นหลัก (หรือที่ฝ่ายมหายานเรียกอีกว่า หินยาน หมายถึง ยานเลว ยานต่ำ)

นิกายที่แยกออกมาโดยการนำของพระปราณะที่ดีความหมายของพระวินัยตามที่ตนได้ฉันได้ฟังมาเท่านั้น เป็นต้นแบบของนิกายอาจารย์วาท ต่อมาพัฒนามาเป็นนิกายมหายาน พวกนี้ถือการอนุโลมดัดแปลงพระธรรมวินัยตามกาลเวลา¹ เรื่องการแตกออกเป็นนิกายนี้ ถือได้ว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเพราะพระสงฆ์เองตีความหมายของพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แตกต่างกัน นิกายมหายานถือว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้ จึงไม่ถือว่าตนปฏิบัติผิดหลักของศาสนา

ก่อนการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 คณะสงฆ์ไทยแบ่งออกเป็นสองนิกายใหญ่ คือ มหานิกายซึ่งถือว่าเป็นนิกายของคณะสงฆ์ไทยเดิม ซึ่งสืบสายมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ตามลำดับ และธรรมยุติกนิกายซึ่งก่อตั้งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งทรงผนวช ทั้งสองนิกายนี้เป็นนิกายที่อยู่ในนิกายเถรวาทเช่นเดียวกัน เพียงแต่ฝ่ายหนึ่งเป็นลังkawงศ์มาทางนครศรีธรรมราช ฝ่ายหนึ่งเป็นลังkawงศ์เช่นเดียวกันแต่ผ่านทางประเทศพม่า

การแตกแยกของพระสงฆ์ทั้งสองนิกายนั้น ในสมัยที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังไม่ปรากฏชัดเจน แม้พระองค์ทรงให้เหตุผลในการก่อตั้งคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ว่าเป็นเพราะพระสงฆ์นิกายเดิมประพฤติปฏิบัติพระวินัยตามความเชื่อต่อๆกันมาในลัทธิของ ครูอาจารย์ที่ตนนับถือ โดยไม่พิจารณาตรวจสอบ ดังที่ทรงสมณสาสน์ไปยังเมืองลังกาว่า “...เป็นลัทธิที่มากมูลด้วยสัมโมหวิหาร* เหมือนกับยืมจุมุกทำนมาหาใจ...เป็นรากเง่าอันแน่นำผู้ไม่มีมูลเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส...”²

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ. (2541). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. หน้า 50.

* สัมโมหวิหาร แปลว่า การอยู่ด้วยสภาพความลุ่มหลง (ผู้วิจัย)

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2543). เรื่องวัดสมอรายอันมีนามว่าราชาธิวาส.

อย่างไรก็ตาม ตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระชนม์อยู่ ทรงให้ความอุปถัมภ์พระสงฆ์ทั้งสองนิกายเสมอกัน หากพระองค์จะใช้พระราชอำนาจที่มีอยู่เอาพระทัยใส่แต่กิจการของพระสงฆ์ที่เป็นฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ละเลยกิจการคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ไม่สนับสนุนในกิจการคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย เหมือนพระมหากษัตริย์ในประเทศอื่นๆ เช่น ประเทศพม่า หรือศรีลังกาเป็นต้น¹ พระองค์ทรงกระทำได้ แต่กลับทรงยกย่องทั้งสองนิกายให้มีความเสมอภาคกัน

ในทางตรงกันข้าม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการปฏิบัติผิดพลาดของพระสงฆ์เป็นเรื่องที่จะต้องทรง "...แนะนำชักชวนโดยธรรมมิโกบาย พระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายก็พลอยประพฤติดีขึ้นด้วยเป็นอันมาก..."² ข้อนี้ย่อมแสดงว่า เมื่อการก่อตัวของคณะธรรมยุติกนิกายโดยเฉพาะในขณะที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระชนม์อยู่ ความคิดแตกแยกของคณะสงฆ์ยังไม่เกิดขึ้น ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว ความแตกเป็นนิกายของคณะสงฆ์เกิดขึ้น กล่าวคือ พระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายเริ่มตั้งข้อรังเกียจในเรื่องวินัยของพระสงฆ์มหานิกาย ว่าพระสงฆ์มหานิกายมีความประพฤติย่อหย่อนต่างๆ โดยบางครั้งขาดการพิจารณาองค์โทษของตนเอง จนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชวิจารณ์เกี่ยวกับคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายไว้ว่า "...พวกธรรมยุต ความคิดแคบลงไป... ในเวลานี้แคบลงมาจนแลเห็นว่า สิ่งใดไม่สำคัญหมดเท่ากับการห่มแหวกอยู่แล้วก็พอ ...เนื่องจากมีความเห็นว่าคนนับถือ ถือว่าดีหมดทุกอย่าง..."³ กับทั้งยังทรงพระราชวิจารณ์ว่า คณะสงฆ์มหานิกายบางรูปปฏิบัติตัวไม่ผิดแปลกไปจากคณะธรรมยุติกนิกาย ผิดแต่ตรงห่มไม่เหมือนคณะธรรมยุติกนิกายเท่านั้น "...เรื่องนี้ข้าพเจ้าเองผู้บวชเป็นธรรมยุติ ได้รู้สึกมานานแล้วว่า พระธรรมยุติถ้ามีวงมัวเชื่อตัวหลงตัวไปว่า ห่มแหวกพอแล้วคนเขาจะนับถือ ไม่เข้าป่านใดคงจะดีดื้อก็ดื้อเป็นพระญวน..."⁴

ประเด็นเรื่องความคิดเห็นขัดแย้งเรื่องข้อวัตรปฏิบัติในรายละเอียดของพระสงฆ์นี้ เป็นจุดหนึ่งของการแตกแยกในหมู่ของพระสงฆ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสเองทรงแสดงทัศนะเกี่ยวกับความขัดแย้งของนิกายไว้ความว่า ลักษณะของความแตกต่างของนิกายสงฆ์เป็นสิ่งที่มิดีงาม แต่ก็ป็นธรรมดาที่ศาสนาทุกศาสนาเมื่อศาสดาของศาสนานั้นๆ ล่วงลับไปแล้วการตีความคำสอนของศาสดามักนำไปสู่ความขัดแย้ง ทั้งนี้อาจเพราะการแปลคำสอนที่แตกต่างกันออกไปบ้างหรือการปฏิบัติที่เห็นว่าพวกตนปฏิบัติถูกพวกอื่นปฏิบัติผิดเป็นต้นบ้าง เหตุและผลเหล่านี้เป็นที่มาของการแตกแยกเป็นนิกายในแต่ละศาสนา ในพุทธศาสนาก็มีลักษณะเหล่านี้

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2543). เรื่องวัดสมอรายอันมานามว่าราชาธิวาส. หน้า 41.

² แหล่งเดิม. หน้า 41.

³ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2478). เทศนาเสือป่า. หน้า 215-217.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 217.

ปรากฏอยู่ในแต่ละยุคสมัย การพยายามจะรวมนิกายให้เป็นนิกายเดียวกันก็ยิ่งเป็นเรื่องยาก¹ จึงควรระวังอย่าให้มีนิกายเล็กๆน้อยๆเกิดขึ้นเพราะเป็นสิ่งที่สร้างความแตกแยกมากกว่าความสามัคคี

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเล็งเห็นว่าการแตกแยกเป็นธรรมเนียมนิกายและมหานิกายนั้นทำให้กิจการพระศาสนาไม่เจริญรุ่งเรือง และเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความแตกสามัคคีกันตามมา “...พระธรรมยุติกายบางเหล่าผู้เชื่อในสมัยตนเกินไป ลงสันนิษฐานว่าพระมหานิกายไม่เป็นอุปสัมบัน คือไม่เป็นพระอันถูกต้องแบบพระวินัยด้วยอ้างเหตุต่างๆ ความเห็นอย่างนี้ยิ่งแพร่หลายออกไปเพียงใด ความเป็นตางนิกาย ก็ยิ่งปรากฏขึ้นเพียงนั้น...”² สิ่งนี้ทำให้เกิดปัญหาตามมาคือ “...แยกพวกเดียวกันให้ขาดความสามัคคี ...กลายเป็นถือก๊กถือเหล่าในพวกเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนี้กำลังของหมู่หนึ่งคงต้องอ่อนลง...”³

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายการตั้งคณะธรรมยุติกนิกายโดยให้ความสำคัญในเรื่อง “ความบริสุทธิ์บริบูรณ์” เรื่องของการเน้นการปฏิบัติที่ถูกต้องตามพระวินัย และการถือเอาสิ่งนี้เป็นคุณธรรมว่า พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายมีข้อปฏิบัติที่เด่นชัดในเรื่องการไม่มองข้ามความผิดเล็กๆน้อยๆ เช่นการลงฟังปาติโมกข์ ซึ่งก่อนนั้นคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเห็นว่าเป็นกิจที่ไม่มีความจำเป็นต้องทำทุกครั้งเดือนตามพระวินัย การแสดงอาบัติคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายแสดงรวมทั้งอาบัตินักบ่าวไม่บอกให้ชัดว่าตนเป็นอาบัติเกี่ยวกับเรื่องอะไร ถือว่าแสดงอาบัติไม่ตรงตัวอาบัติ เหล่านี้เป็นสิ่งที่คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายไม่ละเลย การศึกษาเล่าเรียนธรรมยุติกนิกายพยายามศึกษาหาความรู้ไม่ใช่บวชเข้ามาเพียงเพื่อเอาชีวิตรอดไปวันๆ⁴ ลักษณะการประพฤติปฏิบัติตัวของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เป็นคุณธรรมที่พระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายกำหนดข้อวัตรปฏิบัติกันขึ้นมาเอง ข้อปฏิบัติตนเหล่านี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชวินิจฉัยว่าไม่ใช่ของพระสงฆ์สามัญ ทั้งนี้ ทรงเห็นว่า พระธรรมยุติไม่ได้เป็นธรรมยุติกนิกายเพราะห่มผ้าคลุมไม่ยกชายผ้าจีวรขึ้น ไม่ใช่เพราะบวชในสีมาที่บริสุทธิ์ ไม่ใช่เพราะกล่าวอักขระภาษาถูกต้องตามสำเนียงที่เข้าใจกันว่าเป็นภาษามคธแท้ แต่พระภิกษุจะเป็นธรรมยุติกนิกายได้อย่างถูกต้อง คือการปฏิบัติพระธรรมวินัยให้ถูกต้องตามความเป็นจริงต่างหากจึงชื่อว่าธรรมยุติกนิกาย

คณะธรรมยุติกนิกาย เกิดจากความต้องการปรับปรุงข้อวัตรปฏิบัติของคณะสงฆ์ โดยพระวชิรญาณภิกขุ เป็นผู้นำในการปฏิบัติโดยนำเอาความรู้ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาเปรียบเทียบ

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2533). พระมหาสมณนิยมในการบริหารการคณะสงฆ์. หน้า173.

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2514). พระนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ. หน้า 24.

³ แหล่งเดิม. หน้า 25.

⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2543). เรื่องวัดสมอรายอันมีนามว่าราชธวาส. หน้า 35-36.

และพยายามจัดรูปแบบให้มีความสอดคล้องกับหลักคำสอนในทางพุทธศาสนามากที่สุด การแตกแยกเป็นนิกายจึงเกิดจากมุมมองของคนรุ่นหลังที่ต้องการหาคำตอบว่าเพราะเหตุใดจึงเกิดความแตกแยกขึ้นในคณะสงฆ์ไทย เมื่อไม่ศึกษาให้ชัดเจนมักถูกภาพลักษณ์ของการเมืองในสมัยนั้นเป็นคำตอบว่าคือจุดประสงค์ของการตั้งคณะธรรมยุติกนิกายมีจุดมุ่งหมายที่แอบแฝงในทางการเมือง ในขณะที่ภาพลักษณ์ของการศึกษาข้อเท็จจริงตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วนำมาเป็นแบบอย่างให้คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายปฏิบัติตามของพระวิชรญาณมุนีจากผู้ที่ต้องการหาคำตอบที่แท้จริง

อย่างไรก็ตามการแตกแยกของนิกายสงฆ์เกิดขึ้นภายหลังการก่อตั้งคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายแล้ว ความแตกแยกของคณะสงฆ์ถือว่าเป็นสิ่งที่ฝ่ายอาณาจักรไม่ต้องการให้เกิดขึ้นเพราะมีผลทำให้ประชาชนที่นับถือพระสงฆ์เกิดความแตกแยกเช่นเดียวกับพระสงฆ์ที่ตนนับถือ ดังนั้น หากประมวลเหตุผลโดยรวมทั้งหมดจะเห็นว่า ผู้นำทั้งทางอาณาจักรและศาสนจักรต้องการจะให้คณะสงฆ์ที่แตกแยกมีความสมัคสมานสามัคคีกัน ความพยายามในการสมานความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคณะสงฆ์ทั้งสองนิกาย จึงเห็นได้จากเนื้อหาของพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์มาตราที่ 2 ที่ว่าด้วยเจ้าคณะใหญ่ที่ทำหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ โดยมีจุดประสงค์ให้จัดองค์กรใหม่ คือ กรรมการมหาเถรสมาคมซึ่งเป็นองค์กรของพระมหาเถรทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุติกนิกายที่ทำหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ร่วมกันทั้งสองนิกาย

3.2 ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติตัวของพระสงฆ์

ก่อนการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 นั้น พระสงฆ์มีพระวินัย หรือพุทธบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ส่วนการปฏิบัติของพระสงฆ์ให้เป็นไปตามพระวินัยดังกล่าว ซึ่งกำหนดไว้ว่าเมื่อทำผิดข้อใดสามารถแก้ไขให้ผู้บริสุทธิ์ได้ และข้อใดเมื่อทำผิดแล้วแก้ไขให้ผู้บริสุทธิ์ไม่ได้ ในส่วนที่แก้ไขไม่ได้ก็ให้สึกออกไปจากความเป็นพระภิกษุเสีย

แม้จะมีข้อวินัยเป็นข้อบังคับสำหรับพระสงฆ์แล้ว แต่การปฏิบัติผิดของพระสงฆ์แต่ละรูปนั้น เป็นการปฏิบัติผิดด้วยตัวของพระสงฆ์เอง กล่าวคือ พระที่ประพฤติผิดต่อพระวินัยโดยมาก ลักลอบประพฤติผิดในสถานที่มืดซิดหาผู้อื่นพบเห็นได้โดยยาก เมื่อมีคนเห็นได้ยาก ก็มักทำผิดซ้ำซาก ปกปิดไว้ ไม่มีความละอาย จนถึงไม่ยอมสึกออกไป ทั้งนี้เพราะเห็นว่าอยู่ในฐานะเป็นพระย่อมได้รับอภิสิทธิ์ทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่เข้ามาบวชในพุทธศาสนาได้รับการยกเว้นไม่ทำงานตามลักษณะของไพร่ ได้รับการยกเว้นไม่ต้องเข้ารับราชการทหาร หรือสูงไปกว่านั้นเมื่อไม่สามารถสร้างฐานะทางสังคมให้คนอื่นยอมรับในทางโลกได้ก็หันมาแสวงหาฐานะทางสังคมสงฆ์ ด้วยการสร้างความดีความชอบเพื่่อมุ่งหวังเพียงได้เป็นพระราชาคณะ เป็นสมเด็จเป็นต้น นอกนั้นยังมีคนประเภทติดการพนันหาอาชีพอย่างอื่นทำไม่ได้ก็อาศัยฐานะทางศาสนาเป็นอาชีพเลี้ยงตนเอง พระภิกษุประเภทดังกล่าวนี้จะแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมดังงามเพราะจุดประสงค์ในการบวชนั้นคือการเข้ามาแสวงหาไม่ได้เข้ามาเพื่อสละ เมื่อเข้ามาเพื่อแสวงหาจึงพยายาม

ชวนขยายดินร่นให้ตนได้รับสิ่งที่ตนมุ่งหวัง สร้างปัญหาให้กับคณะสงฆ์ส่วนรวม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงทรงตรัสบริภาษว่า “พวกมหาโจรทำลายพระศาสนา”¹ นอกนั้นพระภิกษุประเภทนี้บวชเข้ามาไม่ได้ทำประโยชน์อะไรให้แก่ประเทศชาติบ้านเมืองและสังคม มีแต่สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นทั้งกับวงการศาสนา บ้านเมืองและสังคมจนกลายเป็น “ตัวถ่วงความเจริญของชาติ”²

ข้อผิดในพระวินัยร้ายแรงในพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสตรี จากการตรวจสอบความผิดเกี่ยวกับพระสงฆ์ที่มีมาก่อนหน้าการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 มักพบเห็นความผิดในเรื่องสตรีเพศมากตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ดังจะเห็นได้จากการตรากฎหมายเกี่ยวกับพระสงฆ์ 10 ฉบับ ซึ่งมักจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระสงฆ์ที่ทำผิดในเรื่องสตรีเพศเป็นส่วนใหญ่ แม้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปัญหาเรื่องสงฆ์ประพฤติผิดเรื่องเกี่ยวกับสตรีก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมาก จะเห็นได้จากการที่ทรงประกาศเรื่องพระสงฆ์ที่มีความผิดจนถึงขั้นเป็นปาราชิกวัดพระเชตุพน มีการกระทำผิดโดยมีเพศสัมพันธ์กับผู้หญิงหลายครั้งหลายคน และปกปิดเป็นเวลานาน จนเรื่องมาถึงพระเนตรพระกรรณทรงบังคับให้สึกและให้เป็นคนเลี้ยงช้างหรือให้ลงพระราชอาญาเขียน 2 ยก 60 ที่ ส่งตัวไปเป็นไพร่หลวงโรงสี³ เป็นที่สังเกตว่าเรื่องนี้เกิดขึ้นภายในวัดของเจ้าคณะใหญ่คณะกลางเองด้วย

ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เรื่องราวความประพฤติผิดของพระสงฆ์ก็เป็นปัญหาหลัก ดังเช่นการเกิดกรณีพระวัดมหรณพารามทำผิดเรื่องสตรีเพศ⁴ จนถึงกับได้ทรงออกประกาศเรื่องให้เจ้าอาวาสจัดการ⁵ จะเห็นถึงความพยายามในการที่จะทรงมอบหมายให้เจ้าคณะปกครองรับผิดชอบหน้าที่ และลงโทษเจ้าคณะปกครองที่ไม่ปฏิบัติตามหน้าที่ จนเป็นเหตุให้พระศาสนาหมอง

¹ องค์การคำครุสภา. (2537). กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4. หน้า 193.

² ประชุมวินิจฉัยอภินิหาร ภาค 4. (2476). หน้า 317-318.

³ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2504). ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ.2394-2404. หน้า 432.

⁴ กฎหมายในรัชกาลที่ 5 เล่ม 2. (2540). หน้า 757.

⁵ เรื่องราวเกิดจากพระวัดมหรณพารามรูปหนึ่งคบหาสตรีถึง 2-3 คนเสพเมถุน(ร่วมเพศ)ต้องอาบัติปฐมปาราชิกขาดจากความเป็นพระตั้งแต่ 2 ปีที่แล้ว แต่เพิ่งมาฟ้องร้องว่ากล่าวกัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำหนิพระเทพมุนีเจ้าอาวาสว่าไม่ดูแลปกครองให้เรียบร้อย เจ้าอาวาสกลับทูลว่า ว่ากล่าวแล้ว จึงทรงดำหนิว่า ไม่เอาธุระในพระศาสนาไม่เหมาะสมกับที่เป็นพระราชาคณะที่รับฐานันดรศักดิ์ จึงทรงพระกรุณาฯ ให้ออกจากสมณศักดิ์โดยปลดจากตำแหน่งพระเทพมุนี งดนิยัตยภัตร(เงินเดือน) เป็นเวลา 1 ปี ภายหลังจึงทรงคืนยศและตำแหน่งพร้อมทั้งประกาศเรื่องให้เจ้าอาวาสดูแลพระสงฆ์ภายในวัดดังกล่าว

นอกจากพระสงฆ์ที่ประพฤติผิดในเรื่องสตรีเพศแล้ว ยังมีข้อปลีกย่อยเกี่ยวกับความประพฤติตัวของพระสงฆ์ที่ไม่เหมาะสม เช่น สุกัญชา ดื่มสุรา ฉันทาในเวลาวิกาล ใส่หมวกเสื้อกางเกงเหมือนอย่างชาวบ้าน คาดกระเป๋าดูผ้าโพกศีรษะห่มผ้าขาวบ้าง ผ้าสีบ้าง เอาจีวรพาดบา ใส่เงินใส่ทอง ทัดดอกไม้สวมมาลัยทั้งที่คอและที่มือ ถืออาวุธทั้งมีดทั้งขวาน กระบอง เดินอยู่บนถนนตีรันฟันแทง กลางคืนแปลงเพศห่มผ้าแพรมีสีต่างๆ แล้วออกจากวัดไปเที่ยว ดูลอยกระทง พายเรือกำปั่นแข่งกับสีกาบ้าง นั่งเรือลำเดียวกับสีกาบ้าง ไปดูโล้ชิงช้า เล่นแก้ว เล่นแข่งเรือ รุ่งวักวาย¹ เหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นว่า เจ้าคณะปกครองไม่ว่ากล่าวลงโทษตักเตือนต่อพระภิกษุที่ทำความผิดเลย

ความผิดเกี่ยวกับพระวินัยของสงฆ์ ก่อให้เกิดปัญหาเรื่องความหวาดระแวงสงสัยเรื่องวินัยของพระที่มีความบริสุทธิ์ต่อกันและกัน ปัญหาเรื่องพระสงฆ์ทำความผิดอันเป็นมูลเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ และถือว่าเป็นปัญหาใหญ่ที่พระมหากษัตริย์ต้องเข้ามาจัดการ เพราะทรงถือว่าเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเสื่อมเสียพระเกียรติยศของพระองค์ การตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เพื่อกำหนดบทบาทหน้าที่ในการปกครองดูแลคณะสงฆ์ให้รัดกุมมากกว่าแต่ก่อน จะเห็นได้จากการกำหนดบทบาทหน้าที่เจ้าคณะปกครองว่ามีหน้าที่ในการปกครองบริหารคณะสงฆ์ภายใต้การปกครองเช่นใด เช่น หน้าที่ในการตรวจสอบดูแลพระสงฆ์ภายในวัด เจ้าคณะแขวงปกครองในแขวงของตน เจ้าคณะเขต เจ้าคณะจังหวัด และเจ้าคณะมณฑล เป็นต้น

3.3 ปัญหาจากความล่าช้าในการจัดการปัญหาคณะสงฆ์

ดังได้กล่าวแล้วว่า ปัญหาของพระสงฆ์เกี่ยวกับเรื่องพระวินัยเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งเมื่อปัญหาเกิดขึ้นกว่าจะตัดสินใจล่าช้า เพราะต้องผ่านกรมการเมืองต่างๆ ต้องสอบสวนตั้งแต่กรมสังฆการีมาถึงพระมหากษัตริย์ กรมสังฆการีก็เป็น “....เพียงกรมที่รายงานเหตุการณ์เกี่ยวกับพระสงฆ์หัวเมืองและกัณยานๆจะรายงานเกี่ยวกับเรื่องราวของพระสงฆ์เข้ามาครั้งหนึ่ง...”² พระมหากษัตริย์ทรงเข้ามาจัดการเรื่องราวที่เกิดขึ้นด้วยพระองค์เอง ดังจะเห็นได้จากการประกาศเรื่องเกี่ยวกับพระศาสนาต่าง ๆ นั้น พระมหากษัตริย์ทรงประกาศมายังสมเด็จพระสังฆราชแล้วให้จัดการเรื่องต่างๆ กว่าจะปฏิบัติได้ก็ล่าช้า และยังเป็นการรบกวนเบื้องพระยุคลบาทพระมหากษัตริย์ที่ต้องเข้ามาแก้ไขปัญหาก็คงด้วย

¹ จิรัชณา เทียงหทัยธรรม. (2545). บทบาทของพระมหากษัตริย์ไทยในการกำจัดการลัทธิ ระหว่าง พ.ศ. 2310-2445. หน้า 49.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2540). พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน. หน้า 46.

ดังนั้น จุดมุ่งหมายในการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 อีกประการหนึ่งก็เพื่อ ให้การปกครองคณะสงฆ์มีความรวดเร็วรัดกุม โดยมีมหาเถรสมาคมเข้ามาควบคุมดูแล ออกกฎ ประกาศ ต่างๆ ตัดสินคดีความข้ออธิกรณ์ที่เกิดขึ้น "...งานสำคัญเป็นต้นว่า วินิจฉัยอธิกรณ์ การเลือกตั้งเจ้าคณะมณฑลต่างๆ การบัญญัติข้อบังคับสงฆ์ใดๆ ขึ้น ย่อมเป็นหน้าที่ของที่ประชุมมหาเถรสมาคมโดยเฉพาะ..."¹ ทั้งนี้เพื่อให้กิจการในการปกครองคณะสงฆ์เป็นไปได้อย่างรวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ และเป็นการผ่อนเบาพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์อีกด้วย

3.4 การรวมคณะสงฆ์เข้าสู่ส่วนกลาง

เนื่องจากขณะนั้นการขยายอิทธิพลของชาติตะวันตกมีผลต่อการดำเนินนโยบายในทางการเมืองการปกครองในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงดำเนินการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ โดยการรวบอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง และเปลี่ยนโครงสร้างการปกครองให้ทันสมัยตามแบบสากลที่ชาติตะวันตกยอมรับ² จากการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองดังกล่าว ทำให้ต้องมีการปรับปรุงการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับการปกครองของฝ่ายอาณาจักรด้วย เพราะลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยไม่มีลักษณะรวมศูนย์เหมือนฝ่ายอาณาจักร

จะเห็นได้ว่าการปกครองคณะสงฆ์บางวัดขึ้นกับกรุงเทพ บางวัดขึ้นกับหัวเมืองทำให้การปกครองสับสน "...วัดทั้งหลายในเมืองหนึ่งๆ หาได้รวมกันขึ้นอยู่กัเจ้าคณะเมืองไม่ แยกขึ้นตามคณะแลวัดในกรุงเทพบ้างในเมืองใกล้เคียงบ้าง..."³ เพราะอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ยังไม่ครอบคลุมไปทั่วทั้งพระราชอาณาจักร ในขณะที่เดียวกัน พระสงฆ์ตามหัวเมืองที่สำคัญที่เคยเป็นประเทศราชของไทยก็มีรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์เป็นของตนเอง กล่าวคือ

ก. คณะสงฆ์ล้านนา คือพระสงฆ์ฝ่ายเหนือตั้งแต่เมืองลำปางขึ้นไป หรือที่เรียกว่าคณะสงฆ์ล้านนามีรูปแบบการปกครองเป็นของตนเองไม่ขึ้นตรงต่อคณะสงฆ์ส่วนกลาง โดยใช้ระบบการปกครองตนเองที่เรียกว่า "พระสังฆราช 7 พระองค์"⁴ เจ้าผู้ครองนครเป็นผู้แต่งตั้งพระสังฆราชขึ้นเอง มีอำนาจสิทธิขาด ทำเนียบการปกครองคณะสงฆ์ โดยเฉพาะที่เชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา ระหว่าง พ.ศ.2430-2445 มีลักษณะการปกครองที่มีจารีตของตนเอง โดยเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่เป็นผู้แต่งตั้งพระสงฆ์ปกครองวัดต่างๆ ตำแหน่งสูงสุดของ

¹ ประชุมวินิจฉัยอธิกรณ์ ภาค 1. (2472). หน้า 11.

² คณินันท์ จันทบุตร (2528). การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477-2484. หน้า 25.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5. ร5. ศพ23. เรื่อง ลายพระหัตถ์กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (วันที่ 22 ธันวาคม ร.ศ.118).

⁴ สวัสดิ์ อ่องสกุล. (2539). ประวัติศาสตร์ล้านนา. หน้า 414.

คณะสงฆ์ล้านนาคือสังฆนายก ซึ่งในขณะนั้นได้แก่ครูบาฝ่ายหินได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าอินทริวิชยภนทร์ (พ.ศ.2416-2440) ใน พ.ศ.2438¹ และพระสงฆ์ที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นสังฆราช 7 องค์ ได้แก่ 1.พระสังฆราชาศานะโพธิ์ (วัดแม่วาง) 2. สังฆราชาสรภังค์ (วัดนันทาราม) 3. สังฆราชาคันธา (วัดเชตุพน) 4. สังฆราชาครูบายะ (วัดหนองไขว่ เขตลำพูน) 5.สังฆราชาเจ้าดู่ปัญญา (วัดพวกแต้ม) 6. สังฆราชาญาณะรังษี (วัดสันตะยอม) โดยแบ่งเขตการปกครองออกเป็นหมวดอุโบสถ

มีการจัดแยกเป็นหมวดอุโบสถรวม 3 เขตพื้นที่ใหญ่ๆ คือ เขตบริเวณพื้นที่กำแพงเวียงชั้นใน เขตพื้นที่บริเวณเวียงชั้นนอก และเขตนอกกำแพงเวียง ในแต่ละเขตมีวัดที่เป็นหัวหมวดอุโบสถ ควบคุมดูแลวัดต่างๆในหมวดอุโบสถ มีการควบคุมวัด และคณะสงฆ์ในการให้อุปสมบท หัวหมวดจึงมีความสำคัญทั้งด้านปกครองคณะสงฆ์และยังเป็นศูนย์กลางข่าวสารเกี่ยวกับวัดทุก 15 วัน²

ข. คณะสงฆ์(ล้านช้าง) มณฑลอีสาน มณฑลนครราชสีมา และมณฑลอูตร พระสงฆ์ในมณฑลเหล่านี้มีข้อปฏิบัติที่แตกต่างกันถึง 3 ลัทธิ หรือที่เรียกกันตามภาษาพื้นเมืองว่า "คลอง"* คือ 1. พระคลองลาว ได้แก่พระสงฆ์ที่สืบทอดลัทธิธรรมเนียมมาจากอาณาจักรล้านช้าง 2. พระคลองไทย ได้แก่พระสงฆ์ที่สืบทอดลัทธิธรรมเนียมตามแบบอย่างพระมหานิกายในกรุงเทพ และ 3. พระคลองมอญ ได้แก่พระสงฆ์ที่สืบทอดลัทธิธรรมเนียมจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ก่อตั้งคณะธรรมยุติกนิกาย³ ดังนั้นรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์จึงเป็นเพียงต่างฝ่ายต่างปกครองกันเองตามธรรมเนียมของล้านช้าง คือ ตำแหน่ง สำเริง ซา อู ฝ่าย ด้าน หลักคำ ลูกแก้ว ยอดแก้ว⁴

สำเริง (สมเด็จ) หมายถึงพระภิกษุที่เรียนจบหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ล้านช้าง คือ เรียนสวดมนต์และเรียนมูลกัจจายณะจนจบทั้งสองอย่างเป็นเกณฑ์และได้รับเอกราภิเศก1 ครั้ง เรียกว่า สำเริง หรือสมเด็จ⁵

ซา (ราชาคณะ) หมายถึง พระภิกษุที่ได้รับสมณศักดิ์เป็นสำเริงมาก่อนโดยได้รับเอกราภิเศก 2 ครั้ง⁶ และมีความรู้เข้าใจในหลักศาสนาจนเป็นที่ยอมรับของมหาชน

¹ ไชยกุล อุทยาวิสิ. (2537). การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่ ในระยะครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25. หน้า 58.

² แหล่งเดิม. หน้า 15.

* คลอง หมายถึง ธรรมเนียม, ประเพณี มักใช้คู่กับยึด ซึ่งแปลว่า แบบอย่าง แบบแผน (ใน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ติสสมหาเถระ). (2515). พจนานุกรม ภาคอีสาน – ภาคกลาง. หน้า 78.)

³ พระพรหมมุนี (ติสโส อ้วน). (2479). ตำหนาวัดสุปัฏนาราม. หน้า 25.

⁴ พระโพธิวงศาจารย์ (อ้วน ติสโส). (2471). ทำเนียบสมณศักดิ์ของชาวเวียงจันทร์โบราณ. หน้า 28-29.

⁵ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (ติสสมหาเถระ). (2515). พจนานุกรม ภาคอีสาน – ภาคกลาง. หน้า 119.

⁶ แหล่งเดิม. หน้าเดิม.

คู (อาชญาครู หรือ ราชครู) หมายถึง พระภิกษุที่ต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ 2 ประการคือ เป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในเกรงกลัว คือบวชมาแล้วเกิน 10 พรรษา และเป็นผู้เรียนรู้พระไตรปิฎกมาอย่างกว้างขวางโดยผ่านการเป็นสำเร็จ และชามาก่อนด้วย

ฝ่าย เป็นตำแหน่งที่ปกครองหมู่คณะสงฆ์มีขอบเขตอำนาจในการปกครองเทียบ กับเจ้าคณะหมวดของพระสงฆ์ล้านนา

ด้าน เป็นตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์เช่นเดียวกัน แต่ปกครองสูงกว่าฝ่าย

ลูกแก้ว เป็นตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ ผู้ดำรงตำแหน่งต้องเป็นผู้ที่ผ่านการเป็น คู เป็นฝ่าย เป็นด้าน เป็นต้นมาก่อน เพราะตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งทายาททางศาสนา ของสังฆนายก

ยอดแก้ว เป็นตำแหน่งประมุขสงฆ์ของล้านช้าง คือเป็นสังฆนายก ซึ่งมีอยู่เพียง ตำแหน่งเดียวเท่านั้น

คณะสงฆ์ทั้งสองคณะนี้ยังไม่ได้รวมอยู่ในการปกครองของคณะสงฆ์ส่วนกลาง วิธีการให้ คณะสงฆ์ทั้งสองนี้เข้ามาอยู่ใต้การปกครองของส่วนกลางก็จำเป็นต้องออกเป็นพระราชบัญญัติมา บังคับใช้ อันเป็นการรวมคณะสงฆ์ให้เข้ากันได้นั้นเป็นประโยชน์เกื้อหนุนให้การดำเนินงานด้านการ ปกครองของฝ่ายอาณาจักรเป็นไปได้ดีขึ้น เพราะคณะสงฆ์เป็นผู้นำชุมชน สามารถควบคุม พุทธบริษัทให้อยู่ในโอวาทได้ "...การฝ่ายสงฆ์แปลกจากฝ่ายบ้านเมือง การฝ่ายสงฆ์สำคัญที่คุม บริษัทไว้อยู่..."¹ การที่พระสงฆ์มีฐานะเป็นผู้นำชุมชน ชนชั้นผู้นำจึงมีความรู้สึกว่า พระสงฆ์เหล่านี้ อาจเป็นผู้นำประชาชนต่อต้านอำนาจรัฐบาลได้²

การประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ก็เพื่อรวมคณะสงฆ์ทั่ว ราชอาณาจักรให้เข้าสู่ส่วนกลางเหมือนกับที่ทรงรวมอำนาจการปกครองของฝ่ายอาณาจักรเข้าสู่ ส่วนกลาง

3.5 เพื่อการปกครองคณะสงฆ์

การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยังคงใช้กฎหมายในรูปแบบเดิม คือกฎหมาย ทั้ง 10 ฉบับที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงตราขึ้นเพื่อการปกครอง คณะสงฆ์ดังกล่าวไว้แล้วในบทที่ 1 ประกอบกับกฎหมายสงฆ์ที่มีอยู่เดิมก็ไม่อาจควบคุมความ ประพฤติของพระสงฆ์ได้อย่างทั่วถึง ในขณะที่การปกครองคณะสงฆ์ที่อยู่ใต้อำนาจของเจ้าคณะ

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2533). พระมหาสมณนิยมในการบริหารการ คณะสงฆ์ หน้า 65.

² สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2527). พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม. หน้า 59.

ปกครองก็ไม่มีกฎเกณฑ์ที่ระบุถึง อำนาจ หน้าที่ และขอบเขตของเจ้าคณะปกครองทั้งคณะเหนือกลาง และได้

นอกจากนี้ บทลงโทษที่จะบังคับพระสงฆ์ที่กระทำความผิดในกฎหมายสงฆ์เดิมก็ยังไม่ชัดเจน เว้นแต่พระสงฆ์ทำผิดถึงขั้นอาบัติปาราชิกจึงให้สึกมาลงโทษตามกฎหมายบ้านเมือง หรือเอาตัวผู้ปกครองคือ พ่อ แม่ และผู้ใกล้ชิดของพระสงฆ์ที่ทำความผิดนั้นมาลงโทษเท่านั้น ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงต้องการให้มีการปรับปรุงการปกครองในส่วนของคณะสงฆ์ให้ชัดเจนและมีผลบังคับใช้มากกว่ากฎหมายเก่า ทั้งนี้ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับกฎหมายพระสงฆ์เดิมว่า "...กฎหมายสงฆ์ก็ดี พระราชบัญญัติรัชกาลที่ 4 ปีกอกก็ดี กฎหมายเหล่านี้ไม่มีความชัดเจนที่จะลงโทษพระได้..."¹ ประกอบกับทรงตระหนักถึงพระราชภาระที่พระองค์จะต้องเข้าไปดูแลศาสนจักรให้เรียบร้อยดังที่ทรงพระดำริว่า

...การปกครองพระศาสนา เปนพระราชภาระของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นพุทธศาสนูปถัมภก แต่ในสมัยที่ทรงมีสมเด็จพระมหาสังฆปริณายกที่ควรต่างพระเนตรพระกรรณได้ ทรงมอบพระราชภาระถวาย แลทรงอาราธนาพระเถรานุเถระช่วยรับพระราชธุระในการปกครองคณะสงฆ์ ในสมัยที่ว่างจากสมเด็จพระสังฆปริณายก พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงเป็นอรรคศาสนูปถัมภก ต้องทรงรับเป็นพระราชภาระแทนด้วย...²

ประการสำคัญ การปกครองคณะสงฆ์มีความแตกต่างกัน คือสลับสนในระบบสายงานการบังคับบัญชา ระเบียบและกฎหมายเกี่ยวกับคณะสงฆ์อยู่กระจัดกระจาย และที่สำคัญมีลักษณะลักลั่นไม่ครอบคลุมทั่วราชอาณาจักร และไม่ใช่นับเป็นระบบ เพราะฉะนั้นการปกครองคณะสงฆ์ในส่วนกลางกับส่วนภูมิภาคจึงแตกต่างกัน

การปกครองที่ไม่เป็นระบบนี้เปิดโอกาสให้คณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคเบี่ยงเบนไปจากหลักพุทธศาสนา "...กินชาทนีโยโภชนียาหารในเวลาวิกาล ช่วยพ่อแม่พี่น้องทำการบ้านมีเกี่ยวเข้าเลี้ยงวัวควายเปนต้น..."³

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 เลขที่ มร.5ศ/40.ร่างพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121.

² ไพฑูรย์ มีกุล. (2534). เอกสารขั้นต้นเกี่ยวกับการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2428-2465. หน้า 37.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ศธ.12/8 รายงานตรวจการคณะสงฆ์ของพระธรรมวโรดม ถึง เจ้าพระยาวุฒิการบดี. (18 พฤษภาคม ร.ศ.126).

3.6 เพื่อให้อำนาจแก่เจ้าคณะมณฑลในการขยายการศึกษาตามนโยบายของรัฐ

การประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มีความเกี่ยวเนื่องกับนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการขยายการศึกษาไปสู่มณฑลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ พ.ศ. 2441 เป็นต้นมา มีการแต่งตั้งผู้อำนวยการมณฑลซึ่งเป็นพระภิกษุจากส่วนกลางออกไปจัดการศึกษาและการคณะสงฆ์ในหัวเมืองต่าง ๆ เกือบทุกมณฑล ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการออกไปจัดการศึกษาของเจ้าคณะมณฑล คือ เจ้าคณะมณฑลไม่มีอำนาจเข้าไปบังคับบัญชาคณะสงฆ์หัวเมืองต่าง ๆ ได้เต็มที่ เนื่องจากคณะสงฆ์ทั้งหัวเมืองฝ่ายเหนือและหัวเมืองอีสานต่างมีเจ้าคณะปกครองของตนเองจึงไม่ทำตามคำสั่งของเจ้าคณะมณฑลส่วนกลาง ดังจะเห็นได้จากหนังสือการจัดการศึกษาและการคณะสงฆ์ที่หัวเมืองชายทะเลซึ่งแสดงถึงอำนาจหน้าที่ในการบังคับบัญชาต่อกัน

...พระสงฆ์ใน 4 หัวเมืองนั้นๆ ไม่มีใครบังคับกัน ต่างวัดก็ไม่ได้ทำบุญซึ่งใครเหมือนพระอยู่ในป่าแท้ๆ ฝ่ายอุปัชฌาย์จะว่าเป็นใหญ่ก็ไม่ได้ ด้วยอธิกรณ์เกิดขึ้นแล้ว พระอุปัชฌาย์ต้องไปหาวัดอื่นมาให้ตัดสิน เพราะฉะนั้นทราบได้ว่า เมืองหนึ่งๆ ไม่มีใครเป็นใหญ่บังคับบัญชากัน การต่อไปในการเล่าเรียนจะจัดยากไม่มีใครเป็นผู้รับทำบุญซึ่ง ส่วนพระสงฆ์สามเณรจะได้ทราบได้แน่นอนว่ามีเท่าใด ฤามีวัดเท่าใดในเมืองนั้นๆ...

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแสดงเหตุผลของความจำเป็นที่จะต้องจัดการปกครองคณะสงฆ์ก่อนจึงจัดการเรื่องการศึกษา "...อันการเล่าเรียนจะจัดขึ้นได้ ต้องมีพื้นอย่างอื่นหนุนมาก่อน คือ การปกครองต้องเรียบร้อยมาก่อน..."² ในขณะเดียวกันการจัดการศึกษาก็ติดขัดด้วยสาเหตุหลายประการ ทั้งตัวบุคคลที่จะดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ ทั้งการจัดหาครู เป็นต้น จนเป็นเหตุให้กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสทรงถวายรายงานเรื่องอุปสรรคในการจัดการศึกษาและการคณะสงฆ์

...แต่ในเวลานี้ อยู่ข้างจะหาผู้อำนวยการให้เหมาะสมได้ยาก ด้วยการคณะต้องการผู้อำนวยการที่เจริญด้วยพรรษาอายุ และเป็นหลักในพระศาสนา แต่จะหาผู้ที่ตั้งอยู่ในวัยเช่นนั้น ให้เข้าช่องในการศึกษาด้วยก็เป็นอันยาก เมื่อเลือกผู้อำนวยการไม่ได้เหมาะสมนี้ การจึงไม่เป็นไปสมำเสมอ การที่โปรดให้อาตมาภาพเป็นผู้จัดการศึกษาหัวเมือง ดูเหมือนด้วยพระราชประสงค์จะให้ทำธุระอยู่ในการฝึกสอน ซึ่งเรียกว่า โปรเฟสซันแนล คิวติ แต่เมื่อเริ่มขึ้น ต้องทำการส่วนหน้าที่ปกครองเท่า

¹ ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ร5.ศ/12 หนังสือพระมหานายกทูต สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เรื่อง เจ้าคณะหัวเมืองชายทะเล (วันที่ 6 มิถุนายน ร.ศ.118).

² มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2514). พระประวัติ-พระคติพจน์ และ เอกสารเกี่ยวกับงานมหาสมณานุสรณ์. หน้า 57.

นั้น เช่นมัวมีจดหมายไปมา จักระเบียบออฟฟิศ แล้ววนวายอยู่ด้วยเรื่องงบประมาณ ไม่เป็นอันจะ
ได้คิดได้ทำส่วนการฝึกสอน หนังสือเล่าเรียนไม่เกิดขึ้น การศึกษาก็ไม่เจริญขึ้นได้...¹

ข้อความข้างต้น ล้วนแสดงให้เห็นถึงสภาพการจักรการศึกษาและการคณะสงฆ์ในเบื้องต้น
ว่า ขาดทั้งบุคลากร และครูที่จะทำการสอน ครั้นเมื่อมีบุคลากรเข้าไปจัดการแล้ว ปัญหาหลักที่
สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ คณะสงฆ์ส่วนกลางไม่มีอำนาจเข้าไปจัดการกับคณะสงฆ์ท้องถิ่นซึ่งขาด
เอกภาพในการปกครองตนเอง ไม่แน่ใจในอำนาจหน้าที่ของตนว่ามีอำนาจหน้าที่เพียงใด

ดังนั้น เรื่องนี้จึงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้อง
ทรงจัดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์เสียใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับความจำเป็นต่อการศึกษาและ
การจัดระบอบการปกครองคณะสงฆ์ ดังพระราชหัตถเลขาตอบกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส (ภายหลัง
รับมหาสมณุตมาภิเษกเป็น กรมพระยาวชิรญาณวโรรส) ว่า

...ความขัดข้องเรื่องการศึกษาหัวเมืองนั้น ได้รับทราบแล้ว ซึ่งตอบหนังสือฉบับนี้
เข้าไป ด้วยกำลังคิดจัดการกระทรวงธรรมการอยู่ บัดนี้จะเห็นว่าเป็นการสำเร็จตลอดไป ด้วยจะ
ออกพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ เพราะฉะนั้นการอันใดเป็นการหนักที่ทรงปณ
อยู่นั้น ควรจะเป็นการแก้ไขกันได้ตลอดไป...²

เมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 จึงมีบท
บัญญัติที่กำหนดให้พระเถระเจ้าคณะมณฑลเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องการศึกษาโดยตรง ดังจะเห็น
ได้ว่าเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ได้ทรงพระมหา
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนตำแหน่งผู้อำนวยการศึกษามณฑลเป็นเจ้าคณะมณฑลที่มีทั้งหน้าที่
จัดการปกครองคณะสงฆ์และหน้าที่ในการจัดการการศึกษาด้วย³ เจ้าคณะมณฑลที่ได้รับการแต่งตั้ง
เป็นเจ้าคณะผู้ดูแลการศึกษาและการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัตินี้มี 14 รูปทำหน้าที่จัด
การในส่วนภูมิภาค

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ศ12/8 หนังสือสมเด็จพระเจ้าห้อง
ยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส กราบทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง การจัดการ
ศึกษา. (วันที่ 29 เมษายน ร.ศ.121).

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร5.ศ12/8 พระราชหัตถเลขาพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทูลถวายสมเด็จพระเจ้าห้องยาเธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรส.
(วันที่ 6 มิถุนายน ร.ศ.121).

³ ไพฑูรย์ มีกุล. (2534). เอกสารขั้นต้นเกี่ยวกับการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2428-2485. หน้า 3.

4.พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121

พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มีบทบัญญัติทั้งสิ้น 45 มาตรา แบ่งออกเป็น 8 หมวด คือ 1. ว่าด้วยนามและกำหนดใช้พระราชบัญญัติ 2.ว่าด้วยเจ้าคณะใหญ่ 3. ว่าด้วยวัด 4. ว่าด้วยเจ้าอาวาส 5. ว่าด้วยเจ้าคณะแขวง 6. ว่าด้วยเจ้าคณะเมือง 7. ว่าด้วยเจ้าคณะมณฑล 8. ว่าด้วยอำนาจ อันจะมีตามในพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ดังนั้นลักษณะการปกครองคณะสงฆ์โดยรวมมีลักษณะดังนี้ คือ

ก. หมวดที่ 1 ว่าด้วยนามและการกำหนดใช้พระราชบัญญัติ

มาตรา 1 เป็นชื่อพระราชบัญญัติ และการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์จะประกาศใช้ในมณฑลใดจะมีประกาศในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา 2 ให้ยกเลิกกฎหมาย แบบแผนประเพณีที่ขัดต่อพระราชบัญญัติ

มาตรา 3 พระราชบัญญัติไม่เกี่ยวข้องกับนิกายสงฆ์ เจ้าคณะเดิมมีหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ของตนอย่างไร ก็ให้คงเป็นไปตามเดิม "...แต่การปกครองอันเป็นส่วนสามัญทั่วไปในนิกายให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้..."¹นิกายทั่วไปนี้ หมายถึงคณะธรรมยุติกนิกายที่เคยได้รับพระบรมราชานุญาตให้ปกครองกันตามลำพัง ไม่ขึ้นตรงต่อการปกครองของนิกายอื่น²

มาตรา 4 สมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่ทั้ง 4 คือ เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ เจ้าคณะใหญ่หนใต้ เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกนิกาย เจ้าคณะใหญ่หนกลาง รวมทั้งเจ้าคณะรอง คณะเหนือ ใต้ ธรรมยุติกนิกาย คณะกลางทั้ง 4 ตำแหน่ง ยกเป็นพระมหาเถระที่ปรึกษาการพระศาสนาและการปกครอง บำรุงสังฆมณฑลทั่วไป

ข. หมวดที่ 2 ว่าด้วยเจ้าคณะใหญ่ มีการจัดการปกครองเป็นคณะเหนือ กลาง ใต้ และคณะธรรมยุติกนิกาย "...ยกเป็นที่ปรึกษาในการพระศาสนาและการปกครองสังฆมณฑล...คำตัดสินของมหาเถรสมาคมนั้น ให้เป็นสิทธิขาด ผู้ใดจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งต่อไปอีกไม่ได้..."³

ค. หมวดที่ 3 ว่าด้วยวัด มี 3 ลักษณะคือ พระอารามหลวง คือวัดที่พระเจ้าแผ่นดินสร้าง อารามราษฎร์คือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และที่สำนักสงฆ์ คือ วัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ซึ่งวัดทั้งหมดนี้ เป็นสมบัติของพระศาสนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปกครองรักษาโดยพระบรมราชานุภาพ ผู้ใดผู้หนึ่งจะโอนกรรมสิทธิ์ที่นั้นไม่ได้

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ,กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. เลขที่ มร.5ศ/40.ร่างพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121.

² โชติ ทองประยูร. (2506). กฎหมายคณะสงฆ์. หน้า 45.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ,กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. เลขที่ มร.5ศ/40.ร่างพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121.

ค. หมวดที่ 4 ว่าด้วยเจ้าอาวาส ให้วัดมีเจ้าอาวาส 1 รูปปกครองวัดหลวง พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งเจ้าอาวาส วัดราษฎร์หรือสำนักสงฆ์แล้วแต่จะทรงพระกรุณาแต่งตั้ง หรือไม่ทรงแต่งตั้งให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะแขวงและประชาชนเห็นสมควรยกขึ้นเป็นเจ้าอาวาส หน้าที่ของเจ้าอาวาส คือ ทำหน้าที่บำรุงวัด ตรวจตรา ปกครองคณะสงฆ์และคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัด รักษาความเรียบร้อยและแก้ไขอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นในวัด สั่งสอนพระธรรมคำสอน ทำบุญชี้พระสงฆ์ และคฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ภายในวัด และรายงานต่อเจ้าคณะปกครอง พระภิกษุและสามเณรในวัด ต้องการจะเดินทางไปอยู่วัดอื่น หรือเดินทางไปทางไกล เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสจะต้องให้หนังสือ สุนทรีเป็นสำคัญ ซึ่งในหนังสือสุนทรี* จะบอกถึง ชื่อและนิกายของพระภิกษุผู้ถือ พร้อมทั้งวัดที่อยู่ อุปสมบทที่ไหน ใครเป็นอุปัชฌาย์¹ ซึ่งก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติพระภิกษุยังไม่มีหนังสือ สุนทรีสำหรับแสดงตัว

อำนาจของเจ้าอาวาสนั้น ตามพระราชบัญญัติ กล่าวไว้ชัดเจน คือ เมื่อมีอธิกรณ์ใดๆเกิดขึ้น เจ้าอาวาสมีสิทธิในการพิพากษอธิกรณ์ เจ้าอาวาสมีสิทธิในการลงโทษพระสงฆ์และคฤหัสถ์ผู้กระทำความผิดตามหลักทัณฑกรรม*ได้ ถ้าเจ้าอาวาสทำตามหน้าที่แล้วคฤหัสถ์ที่อยู่ในวัดขัดขืน ทำการลบหลู่อำนาจหรือหมิ่นประมาทเจ้าอาวาส ต้องถูกระวางโทษปรับไม่เกิน 20 บาท จำคุก 1 เดือน หรือทั้งจำทั้งปรับ² นับว่าพระราชบัญญัตินี้ให้อำนาจคุ้มครองพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ปกครอง หรือหากเจ้าอาวาสไม่ตั้งอยู่ในความยุติธรรมในการตัดสินอธิกรณ์ สามารถจะอุทธรณ์เรื่องราวต่อ เจ้าคณะแขวงได้

ง. หมวดที่ 5 ว่าด้วยเจ้าคณะแขวง ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งเจ้าคณะแขวง ละ 1 รูปภายในกรุงเทพฯ ส่วนท้องที่ในหัวเมืองให้เจ้าคณะมณฑลมีอำนาจในการแต่งตั้งเจ้าคณะ แขวง และตราตั้งเจ้าคณะแขวงนั้นจะต้องให้ข้าหลวงใหญ่ (สมุหเทศาภิบาล) ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการ มณฑลประทับตรากำกับเป็นสำคัญของฝ่ายพระราชอาณัติด้วยหน้าที่ของเจ้าคณะแขวง คือ ทำหน้าที่ตรวจตราวัดที่อยู่ในปกครองของตน ช่วยเจ้าอาวาสระงับอธิกรณ์ และวินิจฉัยข้อ อุทธรณ์ของเจ้าอาวาส ส่วนอำนาจนั้น คือ มีอำนาจที่จะตัดสินข้ออธิกรณ์ หรือการแก่งแย่งในคำ สั่งและคำวินิจฉัยของเจ้าอาวาส หากเรื่องราวอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นเกินกว่าความสามารถ ก็ให้รับนำ ความเสนอต่อเจ้าคณะเมือง

* หนังสือสุนทรี คือ หนังสือที่บอกข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับผู้ถือหนังสือคล้ายกับบัตรประชาชน หรือ Passport (ผู้วิจัย)

¹ โชติ ทองประยูร. (2506). กฎหมายคณะสงฆ์. หน้า 54.

* ทัณฑกรรม แปลตามศัพท์ว่า กระทำด้วยท่อนไม้ หมายถึง ลงโทษให้ทำการ เช่น ให้ตักน้ำ ขนทราย กวาด หรือกักตัวไว้ หรือที่พูดสามารถเขียนได้เล็กน้อย (ใน พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต). (2528). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. หน้า 92.)

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. เลขที่ มร.5ศ/40.ร่างพระราชบัญญัติ ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121.

จ. หมวดที่ 6 ว่าด้วยเจ้าคณะเมือง เป็นตำแหน่งที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งโดยตรง มีหน้าที่อำนวยการวัดและคณะสงฆ์ในเมืองที่รับผิดชอบ มีหน้าที่แต่งตั้งเจ้าคณะแขวง เจ้าอาวาสและรองเจ้าอาวาส ช่วยแก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะแขวงและระงับอธิกรณ์ วินิจฉัยข้ออธิกรณ์คำสั่งและคำวินิจฉัยของเจ้าคณะแขวงในเมืองนั้นๆ มีอำนาจ คือ บังคับบัญชาว่ากล่าวสั่งสมณฑลทั้งเมือง ตลอดจนมีอำนาจในการปลดรองเจ้าคณะแขวง เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ที่มีความประพฤติไม่เหมาะสมหรือขาดความสามารถออกจากตำแหน่งได้

ฉ. หมวดที่ 7 ว่าด้วยเจ้าคณะมณฑล เป็นตำแหน่งที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง มีหน้าที่จัดการทำนุบำรุงพระศาสนาและจัดการศึกษาตามวัดในมณฑลนั้น และออกตรวจตราการคณะสงฆ์ตามมณฑลที่ตนปกครอง อำนาจของเจ้าคณะมณฑล สามารถปลดเจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวงที่ขาดความสามารถได้

ช. หมวดที่ 8 ว่าด้วยอำนาจ เจ้าหน้าที่กระทรวงธรรมการและเจ้าพนักงานปกครองท้องที่ ต้องอุดหนุนเจ้าคณะต่างๆ ที่ปฏิบัติหน้าที่ อธิกรณ์สงฆ์และคดีความที่เกิดขึ้นในท้องที่ใดให้เจ้าคณะมีอำนาจวินิจฉัย หากคดีความที่เกิดขึ้นเกี่ยวข้องกับเจ้าคณะมณฑล ให้โจทก์ทำฎีกายื่นต่อกระทรวงธรรมการ เพื่อนำความขึ้นกราบบังคมทูล และประเด็นสำคัญคือ พระราชาคณะหรือสงฆ์นายกที่โปรดปกครองคณะพิเศษ มีอำนาจและหน้าที่ในการปกครองวัดเหมือนพระราชาคณะผู้กำกับแขวง ประเด็นนี้หมายถึง วัดธรรมยุติกนิกาย ไม่ว่าจะอยู่ในกรุงหรือหัวเมืองให้ขึ้นตรงต่อการปกครองของเจ้าคณะใหญ่ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย¹

จุดเด่นที่สำคัญในการใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์คือ พระราชบัญญัตินี้มีการรับรองฐานะของคณะสงฆ์ไทยว่ามี 2 นิกายใหญ่คือ ธรรมยุติกนิกาย และมหานิกาย ฐานะหน้าที่การบังคับบัญชาของเจ้าคณะต่างๆก็ยังคงเป็นไปตามฐานะหน้าที่เดิม หมายถึงการที่เจ้าคณะใหญ่ต่างๆ มีอำนาจหน้าที่ในการบังคับบัญชาการคณะสงฆ์อย่างไรก็ยังคงมีอำนาจหน้าที่ในการบังคับบัญชาเช่นนั้น เช่นเจ้าคณะใหญ่หนเหนือก็บังคับบัญชาหนเหนือ เจ้าคณะใหญ่หนใต้ก็บังคับบัญชาคณะสงฆ์หนใต้ และที่สำคัญคือ เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกนิกายก็มีอำนาจหน้าที่ในการบังคับบัญชาคณะธรรมยุติกนิกายทั่วราชอาณาจักรโดยไม่ขึ้นต่อเจ้าคณะหนที่ปกครอง ทั้งนี้เป็นการอ้างถึงพระบรมราชานุญาตที่คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้รับพรพิเศษจึงก่อให้เกิดความคิดเห็นที่ขัดแย้งระหว่างนิกาย

การใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ได้เพิ่มตำแหน่งที่พิเศษขึ้นมาอีกตำแหน่งหนึ่งที่เป็นองค์กรหลักที่สำคัญในการปกครองคณะสงฆ์ นั่นคือตำแหน่งกรรมการ

¹ แกลงการณคณะสงฆ์ ฉบับรวมเล่ม. (2457). หน้า 36.

มหาเถรสมาคม 8 รูป ตามความในมาตราที่ 4 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์
ที่ว่า

...สมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่ทั้ง 4 ตำแหน่ง คือ เจ้าคณะใหญ่คณะเหนือ 1 เจ้าคณะใหญ่คณะใต้ 1
เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกา 1 เจ้าคณะใหญ่คณะกลาง 1 ทั้งเจ้าคณะรองเจ้าคณะเหนือ คณะใต้
คณะธรรมยุติกา คณะกลาง ทั้ง 4 ตำแหน่งนั้น ยกเป็นพระมหาเถรที่ทรงปรึกษาในการพระ
ศาสนา และปกครองบำรุงสังฆมณฑลทั่วไป...¹

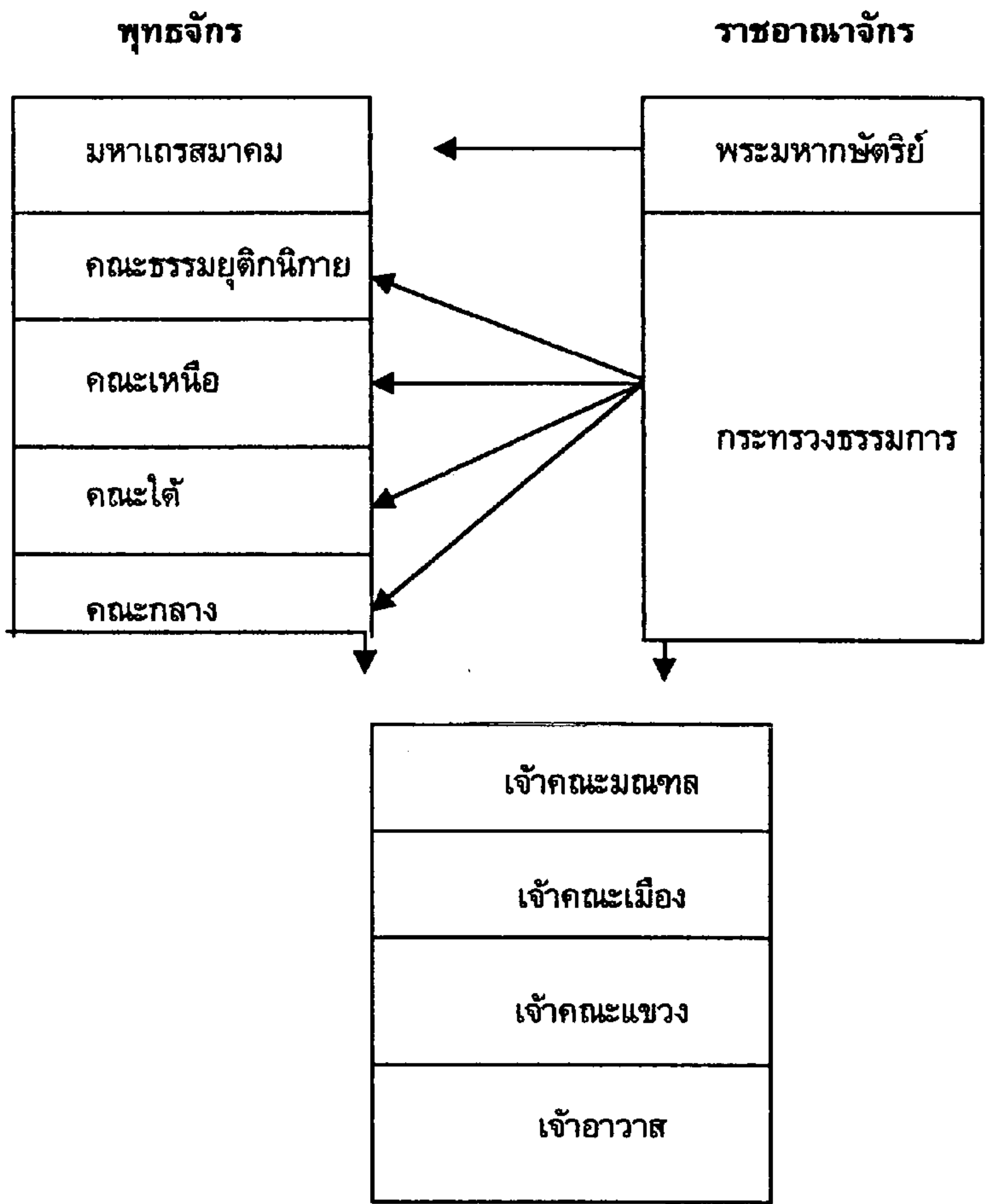
พระมหาเถรทั้ง 8 รูปนี้ หน้าที่เป็นองค์กรบริหารสูงสุดในกิจการของพระพุทธศาสนา
มีอำนาจตัดสินใจกิจการทั้งปวงในทางพระพุทธศาสนากับทั้งยังมีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของพระมหา
กษัตริย์ที่จะทรงปรึกษาในการพระศาสนา² เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าตำแหน่งกรรมการมหาเถร
สมาคมซึ่งเป็นตำแหน่งใหม่ที่ตั้งขึ้นนั้นมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการปกครองคณะสงฆ์ และเป็นการ
แบ่งเบาอำนาจหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ซึ่งแต่เดิมขึ้นตรงต่อสมเด็จพระสังฆราชและองค์พระ
มหากษัตริย์ เพื่อให้คณะสงฆ์ได้มีอำนาจในการปกครองกันเอง กรรมการมหาเถรสมาคมก็ถือว่า
มีอำนาจหน้าที่ตัดสินใจโดยเด็ดขาดทั้งนี้เพราะ "...ข้อภาวะฐานะในพระศาสนา หรือในสังฆมณฑล
ซึ่งได้โปรดให้พระมหาเถรทั้งนี้ประชุมวินิจฉัยในที่มหาเถรสมาคม ตั้งแต่ 5 พระองค์ขึ้นไป คำตัดสิน
ของมหาเถรสมาคมนั้น ให้เป็นสิทธิขาด ผู้ใดจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งต่อไปอีกไม่ได้..."³

อย่างไรก็ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์นี้ ไม่มีบทบัญญัติหน้าที่เกี่ยวกับ
สมเด็จพระสังฆราช เพราะเวลาที่ทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวตำแหน่งสมเด็จพระ
สังฆราชได้ว่างลงไปตั้งแต่ พ.ศ. 2442 หลังจากการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระสังฆราช
(สา) วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ดังนั้นการปกครองจึงเป็นหน้าที่ของเจ้าคณะใหญ่ต่าง ๆ ที่จะ
ปกครองกันเอง

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศ.ร.5ศ/40.ร่างพระราชบัญญัติลักษณะ
การปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121.

² ม.ร.ว.ศุภวาทน์ เกษมศรี.(2525). การปฏิรูปการทางศาสนา.ใน ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์
เล่ม 2 รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475. หน้า 469.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศ.ร.5ศ/40.ร่างพระราชบัญญัติลักษณะ
การปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121.

ภาพประกอบ 5 แผนภูมิการปกครองคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครอง
คณะสงฆ์ ร.ศ. 121

ที่มา : ม.ร.ว. ศุภวัฒน์ เกษมศรี. (2525) การปฏิรูปทางการเมือง. ใน ประวัติศาสตร์
กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4 – พ.ศ. 2474. หน้า 472.

บทที่ 4

ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทย

ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121

การปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เริ่มบังคับใช้เป็นกฎหมายในการปกครองคณะสงฆ์ ตั้งแต่วันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2445 เป็นการประกาศใช้ทั้งหมด 14 มณฑล

1. การปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121

การปกครองคณะสงฆ์ ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 จัดแบ่งรูปแบบการปกครองออกเป็น 2 ส่วนที่สำคัญ คือ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง โดยมีการรวมการมหาเถรสมาคมที่มาจากเจ้าคณะใหญ่หนต่าง ๆ เป็นคณะปกครองสูงสุดและการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคซึ่งมีการจัดแบ่งตำแหน่งทางการปกครองตั้งแต่ระดับมณฑลโดยมีเจ้าคณะมณฑลรับผิดชอบ และระดับจังหวัดมีเจ้าคณะจังหวัด เป็นฝ่ายปกครองตามลำดับชั้น

1.1 การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง

การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคทั่วราชอาณาจักรตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี มาจนถึงในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ล้วนอยู่ในพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่จะทรงปกครองดูแลโดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ต่างพระเนตรพระกรรณ และสนองพระราชปราปรกในเรื่องการพระศาสนาของพระมหากษัตริย์ การปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มีบทบัญญัติเกี่ยวเนื่องด้วยคณะปกครองขึ้นมาเป็นคณะกรรมการ ได้แก่งำหน่งกรรมการมหาเถรสมาคม ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางแทนการบังคับบัญชาการคณะสงฆ์ของสมเด็จพระสังฆราช เพราะในขณะนั้นตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลงภายหลังการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) ใน พ.ศ. 2442¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงสถาปนาพระเถระรูปใดดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ทั้งนี้ภายในพระราชบัญญัติเองก็ไม่กล่าวถึงอำนาจ บทบาทของสมเด็จพระสังฆราชเลย

¹ พระเมธีธรรมมาภรณ์. (ประยูร ธรรมจิตโต). (2536). ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย. หน้า 31.

บทบาทอำนาจของมหาเถรสมาคมและองค์ประกอบของมหาเถรสมาคมตามมาตรา 4 ที่บัญญัติไว้ว่า

...สมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่ทั้ง 4 ตำแหน่ง คือ เจ้าคณะใหญ่คณะเหนือ 1 เจ้าคณะใหญ่คณะใต้ 1 เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกนิกาย 1 เจ้าคณะใหญ่คณะกลาง 1 ทั้งพระราชคณะเจ้าคณะรองคณะเหนือ คณะใต้ คณะธรรมยุติกนิกาย คณะกลาง ทั้ง 4 ตำแหน่งนั้น ยกเป็นมหาเถระที่ทรงปรึกษาในการ พระศาสนาและการปกครองบำรุงสังฆมณฑลทั่วไป ข้อภาระธุระในศาสนาหรือสังฆมณฑล ซึ่งได้ โปรดให้มหาเถระทั้งนี้ประชุมวินิจฉัยในที่มหาเถรสมาคมตั้งแต่ 4 พระองค์ขึ้นไป คำตัดสินของ มหาเถรสมาคมนั้น ให้เป็นสิทธิ์ขาด ผู้ใดจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งต่อไปอีกไม่ได้...¹

พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ไม่ได้กล่าวถึงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ทั้งนี้เพราะในเวลาที่ตราพระราชบัญญัติฉบับนี้ เมื่อ พ.ศ. 2445 นั้น พระราชบัญญัติ ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 กำหนดให้พระมหากษัตริย์ในฐานะเอกอัครศาสนูปถัมภก ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราชด้วย โดยมีมหาเถรสมาคมทำหน้าที่คล้ายกับคณะเสนาบดีที่ทรง ปรึกษาฝ่ายการศาสนา มีเสนาบดีกระทรวงธรรมการทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการติดต่อประสาน งานระหว่างพระมหากษัตริย์กับมหาเถรสมาคม² ส่วนคณะกรรมการมหาเถรสมาคมมีหน้าที่ตัดสิน ข้ออธิกรณ์³ และออกข้อบังคับ คำสั่งต่างๆที่เกี่ยวกับการคณะสงฆ์ ตลอดจนตัดสินข้อขัดแย้งเรื่อง ราวต่างๆ ในส่วนของกิจการพระศาสนา

กรรมการมหาเถรสมาคมยังมีหน้าที่ในการออกกฎหมายมหาเถรสมาคมต่างๆ เพื่อให้เจ้าคณะ ต่างๆตามลำดับชั้นนำไปใช้กับคณะสงฆ์ที่อยู่ในบังคับบัญชาของตน จึงนับเป็นการสร้างความเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันในการปกครองคณะสงฆ์ อย่างไรก็ตาม หลังจากปกครองคณะสงฆ์ตาม พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไปได้ระยะหนึ่งก็เกิดมีปัญหาในการปกครองคณะ สงฆ์ขึ้น เนื่องจากภายในกรรมการมหาเถรสมาคมเองไม่มีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเท่าที่ ควร เช่นเจ้าคณะใหญ่ไม่สนใจการประชุม มักติดกิจนิมนต์และธุระส่วนตัว⁴ และที่สำคัญเกิดจากข้อ บัญญัติภายในตัวของพระราชบัญญัติเองตามความในมาตรา 4 ที่ให้พระราชคณะตั้ง 5 รูปขึ้นไปมี อำนาจตัดสินโดยเด็ดขาด ทั้งนี้ในพระราชบัญญัตินี้ไม่ได้บ่งบอกอย่างชัดเจนว่า พระมหาเถระต้อง เป็นเจ้าคณะใหญ่ทั้งหมดหรือจะเป็นเจ้าคณะใหญ่ครั้งหนึ่ง และควรเป็นเจ้าคณะรองเท่าไร

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศ.ร.5ศ/40.ร่างพระราชบัญญัติลักษณะ การปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121.

² คณิศร จันทบุตร. (2528). การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477-2484. หน้า 31.

³ อธิกรณ์ หมายถึง เรื่องราวความผิดที่เกิดขึ้นในหมู่พระสงฆ์ต่อพระสงฆ์หรือ เกิดขึ้นระหว่างภิกษุต่อ ภิกษุ ซึ่งพระสงฆ์จะต้องจัดทำ หรือเรื่องที่พระสงฆ์ต้องดำเนินการ (ใน พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2528). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. หน้า 363.)

⁴ คณิศร จันทบุตร. (2528). หน้าเดิม.

การตัดสินใจในการประชุมก็ดูจะมีปัญหาเกิดขึ้น ดังเช่นที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงแสดงเหตุผลไว้ว่า “...เจ้าคณะชราโดยมาก มาได้บ้างและมาไม่ได้บ้าง เจ้าคณะรองเป็นผู้บังคับบัญชาการคณะมณฑลนั้นว่างบ้างก็มี บางคราวก็ไม่ครบกำหนดบัญญัติ¹ที่เป็นองค์ของมหาเถรสมาคมในพระราชบัญญัติ...”² จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงมอบอำนาจการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสในการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ จากเหตุผลที่ทรงแสดงไว้ข้างต้นว่าเจ้าคณะชราภาพไม่มาประชุมตามวาระหรือแม้กระทั่งตัวเจ้าคณะรองเองก็ไม่มาประชุมตามวาระด้วยอ้างเหตุต่าง ๆ นั้นเองพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายธรรมยุติกนิกายขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส โดยทรงพระมหาสมณุตมาภิเษกเป็นมหาสังฆปริณายก ประธานาธิบดีแห่งสงฆ์ ซึ่งหมายความว่าให้ทรงดำรงพระยศฝ่ายสมณศักดิ์เป็นเจ้าคณะใหญ่แห่งพระสงฆ์ ทั้งกรุงเทพมหานครและหัวเมืองทั่วราชอาณาจักร

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงถวายพระราชภาระทางการบริหารการคณะสงฆ์โดยรวมแก่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสซึ่งเรียกว่าเป็นผู้บัญชาการคณะสงฆ์ได้ทั่วไป³ ทำให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงมีอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรโดยบริบูรณ์

1.1.1 บทบาทของมหาเถรสมาคมในการปกครองคณะสงฆ์

ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 มหาเถรสมาคมนับเป็นองค์กรปกครองคณะสงฆ์ที่ตั้งขึ้นมาใหม่เพื่อตัดสินใจกรณีต่างๆที่เกิดขึ้นภายในคณะสงฆ์ คือ ยกให้พระมหาเถรปริกษาการเกี่ยวกับเรื่องของพระศาสนาโดยตรงตามพระราชบัญญัติในมาตราที่ 4 ในการศึกษาบทบาทของมหาเถรสมาคมสามารถแบ่งเป็นช่วงเวลาดังนี้

ก. ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2445 – พ.ศ. 2453) เป็นระยะ 8 ปีแรกของการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 โดยนับตั้งแต่การประกาศใช้จนถึงปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต บทบาทของมหาเถรสมาคมเป็นเพียงที่ปรึกษาการพระศาสนาต่อองค์พระมหากษัตริย์ ตามที่พระมหากษัตริย์ทรงต้องการให้ปรึกษาเท่านั้น ดังรายงานการประชุมเสนาบดีในเรื่องการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติซึ่งกรมหมื่นดำรงราชานุภาพทรงตอบกรมหมื่นพิทยลาภดื้อข้อสงสัยเรื่องลักษณะข้อปรึกษาว่า“...ให้ปรึกษาได้แต่เรื่องที่พระ

¹ หมายถึง 5 รูปตามพระราชบัญญัติ

² คณินันท์ จันทบุตร. (2528). การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477-2484. หน้า 32.

³ ม.ร.ว.ศุภวัฒน์ เกษมศรี.(2525). การปฏิรูปการทางการเมืองศาสนาใน ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475. หน้า 474.

ราชทานไปให้ปฤกษาเท่านั้น...ถ้าเป็นเรื่องไม่สู้จะเข้าที่ก็ไม่ส่งไปให้ปฤกษาเสียก็ได้..."¹ และเป็นเพียงตัดสินข้ออธิกรณ์ที่ส่งมาให้วินิจฉัยหากตัดสินเด็ดขาดแล้ว พระมหากษัตริย์ทรงคัดค้านได้ ซึ่งที่ประชุมถามว่า "...ถ้าไม่ทรงเห็นด้วยกับตามคำปฤกษานั้นแล้ว จะทรงคัดค้านได้หรือไม่... ถ้าปฤกษาเผลอจะทำอย่างไร..."² กรมหมื่นดำรงราชานุภาพทรงชี้แจงว่า "...เชื่อว่าไม่มีได้ ถึงแม้ก็ต้องทรงคัดค้านได้อยู่เอง ไม่ว่าไว้ในพระราชบัญญัติดีกว่า ถ้าว่าไว้จะขัดเรื่องวินัยซึ่งทรงคัดค้านไม่ได้..."³ รวมความว่า มหาเถรสมาคมในยุคนี้เป็นเพียงผู้ทำหน้าที่ในการปรึกษาด้านศาสนาและตัดสินอธิกรณ์ต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์เท่านั้น เท่ากับการปกครองทั้งหมดพระมหากษัตริย์เป็นประมุขสูงสุดในการบัญชาการคณะสงฆ์ทั้งนี้เพราะในสมัยดังกล่าวว่างเว้นจากการมีสมเด็จพระสังฆราช

ข. ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2453 – พ.ศ. 2464) รวม 11 ปี เริ่มตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์และทรงสถาปนากรมพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ดำรงตำแหน่งสังฆปริณายก พ.ศ.2453 ดังสำเนาประกาศว่า "...เป็นเจ้าคณะใหญ่แห่งพระสงฆ์ทั้งกรุงเทพมหานครและหัวเมืองทั่วพระราชอาณาเขต..."⁴ ทำการปกครองคณะสงฆ์ทั่วพระราชอาณาจักรได้เต็มที่แทนองค์พระมหากษัตริย์ ตำแหน่งสังฆปริณายกของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส นั้น นับเป็นการวางตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์ เนื่องจากก่อนหน้านี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ตั้งแต่ตำแหน่งดังกล่าวว่างลงใน พ.ศ. 2442 ทั้งๆที่ในขณะนั้นมีพระเถระที่สมควรจะได้รับการสถาปนาโปรดเกล้าฯมีถึง 4 รูป คือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดราชบูรณะ อายุ 70 ปี สมเด็จพระวันรัต วัดมหาธาตุ อายุ 65 ปี สมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดอรุณราชวราราม อายุ 65 ปี และ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส อายุ 42 พระชันษา ในจำนวนนี้กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส มีพระชันษาน้อยกว่าพระเถระรูปอื่นๆ การจะสถาปนาให้ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชเหนือสมเด็จพระราชาคณะทั้ง 3 ข้างต้นดูไม่เหมาะสม ดังนั้นการจะให้กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสมีบทบาทในการปกครองคณะสงฆ์ จึงต้องประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ก่อนแล้วจึงให้ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ กับทั้งมีอำนาจในฐานะเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกนิกาย มีฐานะเป็นหนึ่งในกรรมการมหาเถรสมาคม นอกจากนี้ บทบัญญัติตามพระราชบัญญัติลักษณะการ ปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ดังกล่าวก็ไม่กล่าวถึงบทบาท อำนาจของสมเด็จพระสังฆราชเลย

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ,กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. มร.5 ศ/37. เรื่อง ความในรายงานประชุมเสนาบดี (วันที่ 16 มิถุนายน ร.ศ.121).

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ,กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. มร.5 ศ/37. เรื่อง ความในรายงานประชุมเสนาบดี (วันที่ 16 มิถุนายน ร.ศ.121).

³ แหล่งเดิม.

⁴ บรรเจิด อินทุจันทร์ยง. (2539). ราชสกุลพระบรมราชวงศ์จักรี. หน้า 456.

เหตุผลข้างต้นจึงแสดงให้เห็นว่าฝ่ายอาณาจักรต้องการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้อยู่ในความดูแลของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสตั้งแต่เริ่มประกาศใช้พระราชบัญญัติ ในช่วงการดำรงตำแหน่งดังกล่าว อำนาจการปกครองคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักรอยู่ภายใต้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสโดยตรง บทบาทมหาเถรสมาคมจึงไม่มี เพราะพระองค์ทรงอ้างว่า “...ยังไม่ถึงคราวเรียกประชุมตามพระราชบัญญัติ ตลอดเวลาที่ข้าพเจ้ายังบัญชาการอยู่...”¹ เมื่อมีเรื่องราวหรือปัญหาเกิดขึ้นในคณะสงฆ์เสนาบดีกระทรวงธรรมการจะเป็นผู้สนองพระบรมราชโองการพระมหากษัตริย์แล้วนำความมาถวายเจ้าคณะปกครองที่เป็นมหาเถรสมาคม แต่การวินิจฉัยหรือตัดสินข้ออธิกรณ์ต่างๆ กระทำโดยให้เสนาบดีกระทรวงธรรมการนำไปปรึกษาเจ้าคณะแต่ละคณะเป็นรายๆ ไปแล้วนำผลมากราบทูลสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสให้ทรงวินิจฉัย²

บทบาทของกรรมการมหาเถรสมาคมตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 จึงวางไว้ไม่เป็นเวลา 11 ปีนับแต่การดำรงตำแหน่งสังฆปริณายกของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส นอกจากนี้อำนาจหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ของพระองค์ก็กว้างขวางและยาวนานจนสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. 2464

ค. ช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2464 – พ.ศ. 2484) รวมระยะเวลา 20 ปี หลังการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสแล้ว ได้มีการสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชขึ้นใหม่ ในเวลาดังกล่าวมีพระมหาเถระที่ควรได้รับการพิจารณา 2 รูปคือ สมเด็จพระวันรัต วัดมหาธาตุซึ่งเป็นสมเด็จพระราชาคณะตั้งแต่ปี พ.ศ. 2443 มีชนมายุ ถึง 84 ปี และพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม พระชนมายุ 62 พระชันษา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาโปรดฯ สถาปนากรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์ขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า “...ทรงศักดิ์นา 11,000 ตามกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่างกรมตำแหน่งใหญ่ในพระบรมมหาราชวัง และดำรงพระอิศริยยศยิ่งใหญ่ในฝ่ายพุทธจักรสมณศักดิ์ที่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า เป็นประธานในสมณมณฑลทั่วพระราชอาณาเขต...”³ นับว่าเป็นการวางอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ให้อยู่ในการปกครองของพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย และมีอำนาจการปกครองทัดเทียมสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

แต่ในสมัยนี้ กรรมการมหาเถรสมาคมเริ่มเข้ามามีบทบาทในการปกครองคณะสงฆ์มากขึ้นเล็กน้อย เนื่องจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสสิ้นพระชนม์ลง และต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตใน พ.ศ. 2468 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2536). ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย. หน้า 34.

² แกลองการณคณะสงฆ์ ฉบับรวบรวมเล่ม. (2457). หน้า 45.

³ สังคม ศรีจันทร์เดิม. (2539). พระประวัติสมเด็จพระสังฆราช 19 พระองค์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. หน้า

ทรงประสบปัญหาทางการเมืองการปกครองภายในประเทศมากขึ้น อำนาจของราชสำนักเริ่มลดลง จากปัญหาต่างๆทางการเมือง ส่งผลให้อำนาจของสมเด็จพระสังฆราชในการปกครองก็ลดน้อยลง ในขณะที่มหาเถรสมาคมเริ่มมีบทบาทมากขึ้นกว่าแต่ก่อน

ในช่วงเวลา 20 ปีตั้งแต่ พ.ศ.2464 - 2484 ปัญหาที่เกี่ยวกับฝ่ายอาณาจักรและที่เกิดขึ้นในการปกครองคณะสงฆ์มักจะควบคู่กันไป เนื่องจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังคงอยู่ สมเด็จพระสังฆราชที่มาจากพระราชวงศ์ชั้นสูง มักมีอำนาจในการบังคับบัญชาการคณะสงฆ์ได้อย่างเด็ดขาด ครั้นเมื่ออำนาจของกษัตริย์ลดลง อำนาจการปกครองคณะสงฆ์ของสมเด็จพระสังฆราชก็จะลดลงตามกระแสของฝ่ายอาณาจักร อย่างไรก็ตาม บทบาทในการปกครองคณะสงฆ์ในช่วงเวลาดังกล่าวตั้งแต่ พ.ศ. 2445 จนถึง พ.ศ.2464 ต้องศึกษาจากพระกรณียกิจของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าแต่ละพระองค์

แม้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสจะสิ้นพระชนม์ลงไปใน พ.ศ. 2464 และมีผลให้อำนาจการปกครองคณะสงฆ์ของกรมการมหาเถรสมาคมเพิ่มมากขึ้น แต่การแก้ไข ปัญหาในเรื่องของการพระศาสนาที่ไม่ค่อยจะมีประสิทธิภาพเท่าที่ควรนักเพราะมหาเถรสมาคมซึ่งเป็นองค์กรการปกครองคณะสงฆ์ทั้งหมดนั้นยังขาดอำนาจสั่งการต่อประชาชนที่ดำเนินการ ประทูลถวายพระพุทธรูปศาสนาได้ คณะกรรมการมหาเถรสมาคมจึงอาศัยอำนาจของฝ่ายบ้านเมือง เข้ามาช่วยดำเนินการ ดังเช่นการเกิดกรณีบวชสามเณรี ซึ่งพระเถียงแห่งวัดเขาตะคล้อ จังหวัด ตากได้ทำการบวชหญิงเป็นสามเณรีแต่ในขณะนั้นสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่จึงทรงจัดการสืบสวน และเห็นว่าพระเถียงยังไม่ได้ให้ผู้หญิงนุ่งห่มผ้าจีวร เหมือนอย่างพระ พระองค์ทรงใช้พระอำนาจจัดการโดยให้พระเถียงหยุดดำเนินการ เรื่องจึงยุติลง แต่เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสสิ้นพระชนม์ลงแล้วเกิดกรณี นายกลึง พนมสารนรินทร์ หรือนายนรินทร์(กลึง) ปัญหาเรื่องนายนรินทร์ (กลึง) ยึดเยื้อมาตั้งแต่สมัย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ยังทรงพระชนม์อยู่ กล่าวคือนายนรินทร์ก่อ ตั้งพุทธบริษัทสมาคมขึ้นมาเพื่อโจมตีคณะสงฆ์ต่างๆ¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงออกหนังสือประกาศเรื่องนายนรินทร์ (กลึง)ว่า "เชื่อถือได้ยาก"² ต่อมานายนรินทร์(กลึง)ได้ทำ การบวชบุตรสาว 2 คนเป็นสามเณรี ใน พ.ศ. 2472 สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณซึ่ง

¹ สมาคมดังกล่าวต้องยุติบทบาทลงเนื่องจากไม่มีคนเข้าสมาคมด้วย ต่อมานายนรินทร์ (กลึง)เอาของ สมาคมไปฝากไว้ที่วัดบางขวางแต่เจ้าอาวาสไม่รับฝากเพราะรู้ว่านายนรินทร์ (กลึง) จะเข้าไปอาศัยวัดดำเนินการ ต่อ นายนรินทร์(กลึง)ว่ากล่าวเจ้าอาวาสอย่างรุนแรงทั้งเขียนเป็นใบปลิวออกแจกและเขียนลงในหนังสือพิมพ์ จนถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงว่ากล่าวนายนรินทร์ (กลึง)ว่าเป็นบุคคลที่เชื่อได้ ยาก ไม่เป็นพุทธบริษัทจริงๆอย่างบริสุทธิ์ใจเพียงแค่นี้แล้วหาผลประโยชน์เข้าตัวเองเท่านั้น เรื่องจึงเงียบไปใน สมัยของพระองค์

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2514). การคณะสงฆ์. หน้า 463.

เป็นองค์ประธานมหาเถรสมาคม จึงออกประกาศห้ามไม่ให้พระภิกษุทุกนิกายทำการบวชผู้หญิง เป็นภิกษุณีและสามเณรี เพราะถือว่าผิดพุทธบัญญัติ แต่มติของมหาเถรสมาคมไม่สามารถบังคับ นายรินทร์(กลิ่ง)ได้ เพราะยังบวชคนอื่น ๆต่อไปอีก ผู้หญิงที่ได้รับการบวชเหล่านั้นก็ออกไปรับ บิณฑบาตและมีประชาชนใส่บาตรเป็นจำนวนไม่น้อย

ในที่สุดมหาเถรสมาคมได้ออกประกาศ “คว่ำบาตร” นายรินทร์ (กลิ่ง) และครอบ ครว้โดยการ ตัดนายรินทร์ (กลิ่ง) ออกจากวงการพระพุทธศาสนาด้วยการออกคำสั่งห้ามไม่ให้ เจ้าอาวาสวัดใดๆ รับกิจนิมนต์ของบรรดาญาติพี่น้องนายรินทร์ (กลิ่ง) ห้ามรับบาตร ห้ามสวดศพ และรับเผาศพญาตินายรินทร์ (กลิ่ง) ผลของการประกาศนั้นก็เพียงพอวิพากษ์วิจารณ์ตาม หน้าหนังสือพิมพ์ต่างๆ ว่านายรินทร์ (กลิ่ง) เป็นขบถต่อพระพุทธศาสนาบ้าง ควรมีโทษประหาร ชีวิต และมีบางฉบับก็เห็นใจนายรินทร์(กลิ่ง)¹ รัฐบาลต้องยื่นมือเข้ามาจัดการ มีการจับกุม สามเณรี และศาลจังหวัดนนทบุรีได้ตัดสินจำคุกสามเณรีทั้ง 8 คน ในวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2472 ทั้งนี้เพราะรัฐบาลเห็นว่า ถ้าไม่จัดการอย่างจริงจังจะทำให้เสีย “รัศมีของรัฐบาล”²

จากช่วงระยะเวลาของการปกครองคณะสงฆ์ทั้ง 3 ช่วงนั้น จะพบว่าบทบาทการ ปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางซึ่งเป็นการปกครองตามลักษณะของพระราชบัญญัติลักษณะการปก ครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ดังกล่าวมีการแปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย และมักมีปัญหาเกี่ยวกับการ บังคับใช้ พระราชบัญญัติฉบับนี้ ซึ่งจะได้นำเสนอให้เห็นถึงปัญหาและสภาพการเปลี่ยนแปลงใน การปกครองคณะสงฆ์

1.1.2 บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าในการปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระ ราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121

พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ไม่ได้กล่าวถึงบทบาทและ หน้าที่ของสมเด็จพระสังฆราชในการปกครองคณะสงฆ์อย่างชัดเจน แต่ได้มอบอำนาจให้กับ กรรมการมหาเถรสมาคมปกครองคณะสงฆ์ อย่างไรก็ตาม อำนาจและบทบาทของกรรมการมหา เถรสมาคมไม่เป็นไปอย่างเด็ดขาดเท่าที่ควร เพราะอำนาจที่แท้จริงกลับไปอยู่ที่สมเด็จพระมหา สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส นอกจากนี้บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าในการปก ครองคณะสงฆ์ก็ขึ้นอยู่กับฝ่ายบ้านเมือง ที่มีพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็น องค์อุปถัมภ์ อีกหนึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปกครองคณะสงฆ์ในแต่ละช่วงของการบังคับใช้พระราช บัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ก็มีลักษณะแตกต่างกันไป

¹ สายธาร อินทวดี. (2533). บทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์ (พ.ศ.2445- 2530). หน้า 93.

² แหล่งเดิม. หน้า 94.

ดังนั้น เมื่อจะกล่าวถึงบทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสในการปกครองคณะสงฆ์ จึงควรกล่าวถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในภายในคณะสงฆ์ในเวลาดังกล่าวด้วย ประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในคณะสงฆ์สามารถแยกออกเป็นประเด็นหลักซึ่งมีผู้ทำการวิจัยและกล่าวไว้เกี่ยวกับบทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ไขปัญหาการคณะสงฆ์ (พ.ศ. 2445-2530) คือ ปัญหาด้านการปกครอง ปัญหาด้านการศึกษา ปัญหาด้านการเผยแผ่ และปัญหาด้านการสาธารณูปการ

แต่สิ่งหนึ่งที่จะต้องกล่าวถึงคือบทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสในการปกครองคณะสงฆ์ตั้งแต่เริ่มมีการใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ซึ่งทรงมีอำนาจแต่เพียงพระองค์เดียว บทบาทสำคัญที่พระองค์ทรงปฏิบัติคือ

ก. การเสด็จตรวจการคณะสงฆ์

การเสด็จตรวจการคณะสงฆ์นั้น เดิมเป็นหน้าที่ของเจ้าคณะมณฑลต้องออกไปตรวจการคณะสงฆ์ตามหัวเมืองในมณฑลต่างๆ ทำให้เห็นสภาพความเป็นอยู่และความประพฤติของคณะสงฆ์ จากนั้นก็รายงานมายังกระทรวงธรรมการ แต่ภายหลังเจ้าคณะมณฑลว่างเว้นต่อการตรวจคณะสงฆ์ตามมณฑลต่างๆ ดังนั้นเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสการสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ในตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชได้ 2 ปี ใน พ.ศ.2455 จึงได้เริ่มเสด็จตรวจการคณะสงฆ์ นับเป็นครั้งแรกที่สมเด็จพระสังฆราชออกเสด็จออกตรวจการคณะสงฆ์ด้วยพระองค์เอง เพราะทรงเห็นว่า การเสด็จออกไปตรวจการคณะสงฆ์ เป็นเหมือนกับทรงดูรูปถ่ายในท้องถิ่นที่เคยไปแล้ว เมื่อเกิดเรื่องราวอันใดขึ้นในคณะสงฆ์แต่ละท้องที่ก็จะทรงจัดการและสั่งการได้ เพราะทรงรู้ข้อมูลมาแล้ว ดังที่ทรงรับสั่งว่า

...การไปตรวจการคณะสงฆ์ตั้งแต่ที่ข้าพเจ้าทำมาแล้ว เห็นว่าเป็นการสำคัญมาก เพราะได้เห็นความเป็นไปของคณะสงฆ์และความนับถือของราษฎร ในหัวเมืองทั้งหลาย รู้เบาะแสอยู่สั่งการไม่เฉยพลาด เท่ากับได้รูปถ่ายแห่งถิ่นที่เคยไปแล้ว ดึกว่าสั่งอยู่ในกรุงเทพ ด้วยมิได้ไปเองเช่นนี้จะต้องฟังคำเขาทั้งนั้น...²

การออกตรวจการคณะสงฆ์ดังกล่าว ทำให้ทรงรับรู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับคณะสงฆ์ และทรงรู้จักกับเจ้าคณะปกครองต่างๆ ตั้งแต่เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง เป็นต้น ทำให้ทรงปรับปรุงแก้ไขปัญหาในคณะสงฆ์ในเวลาต่อมาได้ ดังเช่นเมื่อทรงเห็นว่าเจ้าคณะไม่มีความรับผิดชอบ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. มร.5 ศ/12/8. รายงานการตรวจการคณะสงฆ์ของพระญาณวโรรสถึงพระยาวิจิตรวงษ์วุฒิไกร (วันที่ 18 ธ.ค. ร.ศ.126).

² นันทนา วัฒนสุข. (2516). บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ในสมัยรัตนโกสินทร์เกี่ยวกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา. หน้า 213.

ต่อการ ปกครอง ก็ทรงให้ออกจากตำแหน่งและทรงแต่งตั้งให้ผู้อื่นเข้าไปปกครองแทน รวมทั้งทรงทราบถึงสภาพวัดวาอารามที่เจริญและทรุดโทรมจำเป็นต้องแจ้งให้ทางราชการช่วยเหลือพระศาสนาอย่างไร การที่ทรงออกตรวจการเช่นนี้ ทำให้พุทธศาสนาได้รับการดูแลอย่างทั่วถึงมากขึ้น ทั้งนี้เพราะแต่เดิมไม่มีเจ้าคณะปกครองระดับสูงออกไปตรวจการคณะสงฆ์ คณะสงฆ์ท้องถิ่นก็ต่างปฏิบัติ ไม่มีรูปแบบการปกครองที่แน่นอน บางท้องถิ่นก็ปฏิบัติไม่สมควร การออกตรวจจึง "...ทำให้การ ปกครองคณะสงฆ์ดีขึ้นทั้งในกรุงทั้งนอกกรุง..."¹ กล่าวได้ว่าการตรวจการคณะสงฆ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในด้านการปกครองและการศึกษา การพัฒนากิจการคณะสงฆ์

ข. การวินิจฉัยอธิกรณ์

อธิกรณ์ คือ เรื่องราวความผิดที่เกิดขึ้นในหมู่พระสงฆ์ต่อพระสงฆ์หรือ เกิดขึ้นระหว่างภิกษุต่อภิกษุ พุทธศาสนามีอธิกรณ์ก่อให้เกิดปัญหาอยู่ 4 ระดับ คือ อาบัติอธิกรณ์ หมายถึงอธิกรณ์เกิดขึ้นจากการประพฤติผิดวินัยของพระสงฆ์หรือพระภิกษุ อุทวาทอธิกรณ์ หมายถึงอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นจากการโจทก์กันเรื่องอาบัติของพระสงฆ์ กิจจาอธิกรณ์ กิจธุระต่างๆที่สงฆ์จะต้องกระทำ เช่น ให้อุปสมบท ให้อุปสมบท ให้อุปสมบทเป็นต้น และ วิวาทอธิกรณ์ หมายถึง การเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัย² กรณีสุดท้ายถือว่าเป็นอธิกรณ์ที่มีความรุนแรงมาก เพราะเนื่องจากการตีความเกี่ยวกับข้อห้ามและข้อนุญาตของพระพุทธรเจ้ามักเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการแตกแยกทางความคิดและเกิดนิกายตามมา

อธิกรณ์ที่มีความหมายถึงปัญหาการประพฤติผิดวินัยของพระภิกษุมี 2 อย่าง คือ อาบัติอธิกรณ์และอุทวาทอธิกรณ์ เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับหลักในการตัดสินอธิกรณ์ จึงต้องทำความเข้าใจกับอธิกรณ์ ดังนี้

ก) อาบัติอธิกรณ์ คือ ปัญหาที่เกิดจากการประพฤติผิดของพระภิกษุด้วยการล่วงละเมิดข้อห้ามที่พระพุทธรเจ้าตรัสห้ามไว้ หรือเรียกตามศัพท์ทางศาสนาว่า "ต้องอาบัติ" การต้องอาบัตินี้มีลักษณะหนักเบาตามที่พระพุทธรเจ้าทรงบัญญัติไว้ หนักสุดคืออาบัติปาราชิก ต้องขาดจากความเป็นภิกษุทันที แก้ไขไม่ได้ และบวชไม่ได้อีกตลอดชีวิต รองจากปาราชิกคืออาบัติสังฆาทิเสส อาบัตินี้แก้ไขได้ด้วยการอยู่ปริวาสกรรม เพื่อบรมตนนานเท่ากับเวลาที่ตนปกปิดไว้ เช่นพระภิกษุ ก. ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ปกปิดไม่ให้สงฆ์รู้ว่าตนเป็นสังฆาทิเสสเป็นเวลา 5 เดือน

¹ พระสาสนโสภณ. (2509). การปกครองคณะสงฆ์. ในสังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับพระพุทธศาสนากับสังคมไทย. หน้า 27.

² พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2528). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. หน้า 362-363.

ภายหลังละอายต่อสิ่งที่ตนทำ ต้องการเปิดเผยความผิด พระภิกษุ ก. ต้องประกาศให้สงฆ์ตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไปรับทราบว่าจะต้องอาบัติสังฆาทิเสสข้อใด และตนได้ปกปิดนานเท่าใด

พระสงฆ์ก็จะกักตัวพระภิกษุ ก.ไว้ 5 เดือน การกักตัวนั้นเหมือนกับการติดคุกในทางพุทธศาสนา พระภิกษุ ก. ต้องออกมาประกาศให้สงฆ์รับทราบว่าตนต้องอาบัติข้อใดทุกเข้ามืดและก่อนนอน ในช่วงระยะเวลา 5 เดือนนี้ หากมีพระสงฆ์จากวัดอื่นเดินทางมาบริเวณที่พระภิกษุ ก. อยู่บิณฑบาต พระภิกษุ ก. ก็ต้องบอกข้ออาบัติของตนให้พระสงฆ์ที่ผ่านมารับทราบด้วย นี่คือการอยู่บิณฑบาตกรรม สรุปความคือเหมือนการติดคุกและประจานความผิดของตนเอง เมื่อพระภิกษุ ก. อยู่บิณฑบาตกรรมแล้วจึงสามารถขอมานัต (มานัตตั้ง คือ ความเป็นผู้ที่เขานับ) หมายถึงพระสงฆ์จะเริ่มนับวันที่ พระภิกษุ ก. อยู่บิณฑบาตกรรมเสร็จแล้วไปอีก 6 คิน จึงมีสิทธิขออัพภาน (อัพภาน คือ การเรียกเข้าหมู่) ต้องให้พระสงฆ์ 20 รูปขึ้นไปร่วมพิจารณาว่าสมควรจะรับพระภิกษุ ก. เข้ามาอยู่ร่วมกันในหมู่พระสงฆ์ได้หรือไม่ นี่คือการแก้ไขพระภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

ส่วนอาบัตินอกจากอาบัติสังฆาทิเสส ซึ่งเหลืออีก 5 หมวดใหญ่ คือ 1. ฤทธัจฉัย เป็นข้อห้ามเกี่ยวกับการเก็บสิ่งของเกินจำเป็น เช่น บาตร จีวร ซึ่งหากมากเกินไปพระภิกษุจะต้องเสียสละให้ผู้อื่น เก็บเกินกำหนดไม่ได้เป็นอาบัติ 2. ปาจิตติย เป็นข้อห้ามซึ่งมีจำนวน 92 ข้ออาบัติหมวดนี้สามารถแก้ไขได้ด้วยการ “แสดงอาบัติ” * กับเพื่อนภิกษุด้วยกันรับทราบ แต่มีข้อแม้ว่าการแสดงอาบัตินั้นจะต้องไม่ใช่พระภิกษุที่ทำความผิดด้วยกันแสดงอาบัติให้แก้กัน ตัวอย่างเช่น พระ ก. พระ ข. ร่วมกันฉันอาหารในเวลาวิกาลคือพ้นเที่ยงวันไปแล้ว จะมาแสดงอาบัติต่อกันไม่ได้ ต้องแสดงต่อพระภิกษุที่ไม่ได้ทำผิดร่วมกัน 3. ปาฏิเทศนียะเป็นข้อห้าม 4 ข้อมีเนื้อหาเกี่ยวกับการติดต่อบetweenพระภิกษุกับพระภิกษุณีที่ไม่ใช่ญาติของตน 4.ทุกกฏ เป็นข้อปฏิบัติตัวของพระภิกษุในเรื่องธรรมเนียมการนุ่งห่มจีวร การเข้าไปในเขตบ้านเรือน กิริยาในการบิณฑบาต มารยาทในการแสดงธรรม และมารยาททางร่างกายเช่นถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ เป็นต้น

ข) อนุวาทาธิกรณ์ คือ ปัญหาที่เกิดจากการกล่าวหา (โจทก์) พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งว่า ประพฤติผิดในเรื่องศีล วินัย (ศีลวิบัติ) มารยาท (อาจารย์วิบัติ) ความเห็น (ทิฏฐิวิบัติ) และการเลี้ยวชีพผิด (อาชีวิวิบัติ) พระภิกษุที่ถูกกล่าวหาเหล่านั้นไม่ยอมรับ ในกรณีเช่นนี้ พระสงฆ์จะต้องประชุมกันเพื่อพิจารณาระงับอธิกรณ์นั้นๆ¹ ต้นเหตุของการเกิดอนุวาทาธิกรณ์ มี 2 ลักษณะ คือ ประการแรกเกิดจากความโกรธ การลบหลู่ ความอวดดี ความเห็นผิด การถือมั่นความเห็นของตน ความโลภ ความโกรธ ความหลง ของพระภิกษุที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้น ๆ แล้วกล่าวโทษหรือโจทก์พระภิกษุอื่นๆ ประการที่สองกล่าวโทษหรือโจทก์ด้วยจิตที่เป็นกุศลธรรม เนื่องด้วยพระภิกษุที่โจทก์ต้องการจะให้ผู้นั้นถูกโจทก์และสังคมสงฆ์โดยรวมแก้ไขปรับปรุงตนเองให้บริสุทธิ์ ดังนั้น ก่อน

* แสดงอาบัติ คือ การสารภาพว่าตนล่วงละเมิดอาบัติข้อใดข้อหนึ่งและสัญญาว่าจะระมัดระวังไม่ประพฤติเช่นนั้นอีก (ผู้วิจัย)

¹ รัตนธรรม อโศกตระกูล. (2539). อธิกรณ์กับการปกครองสงฆ์. หน้า 16.

ที่จะโจทก์ใครๆ พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า "...ภิกษุผู้โจทก์ปรารธนาจะโจทก์ผู้อื่น ฟังมนสิการธรรม 5 อย่างไว้ในตน แล้วโจทก์ผู้อื่น คือ 1. ความการุญ 2. ความหวังประโยชน์ 3. ความเอ็นดู 4. ความออกจากอาบัติ 5. ความทำวินัยเป็นเบื้องหน้า ดูก่อนอุบาลีภิกษุผู้โจทก์ ปรารธนาจะโจทก์ผู้อื่น ฟังมนสิการธรรม 5 อย่างไว้ในตน แล้วโจทก์ผู้อื่น..."¹ รวมความก็คือการกล่าวโจทก์ด้วยอนุวาทาธิกรณ์ คือการกล่าวหาทั้งด้วยข้ออาบัติ การโจทก์นั้นมีทั้งผู้หวังดีและหวังร้ายจึงจำเป็นต้องให้สงฆ์พิจารณาอธิกรณ์นี้อย่างรอบคอบ

ค) วิวาทาธิกรณ์ คือ วิวาทที่จัดเป็นอธิกรณ์ ซึ่งเป็นเรื่องที่สงฆ์จะต้องจัดการเพื่อพิจารณารับได้แก่การวิวาทเถียงกันด้วยเรื่องพระธรรมวินัย เช่น เถียงกันว่า สิ่งนี้เป็นธรรม สิ่งนี้เป็นวินัย สิ่งนี้ไม่ใช่ธรรม สิ่งนี้ไม่ใช่วินัย ข้อนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ข้อนี้พระพุทธเจ้าไม่ทรงตรัสไว้ เป็นต้น² ซึ่งมีสาเหตุมาจาก "...พระภิกษุเป็นผู้มักโกรธ เป็นผู้ลบหลู่ตีเสมอท่าน เป็นผู้มีปกติอิสสาตระหนี่ เป็นผู้อวดดี เจ้ามายา เป็นผู้มีความปรารถนาลามก มีความเห็นผิด เป็นผู้ถือเอาความคิดเห็นของตนแน่นแฟ้นปลดไต่ยาก ด้วยเหตุนี้ พระภิกษุนั้นจึงไม่เคารพในพระรัตนตรัย ไม่ศึกษาในศีล ในสมาธิ และกระทำปัญญาให้บริบูรณ์ จึงถกเถียงกันขึ้น..."³ วิธีระงับอธิกรณ์นั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงลักษณะคำสอนของพระองค์ไว้ว่ามีลักษณะ 7 ประการ คือ คำสอนที่เป็นไปเพื่อความเปื้อนหาย(จากกิเลสต้นเหตุ) เพื่อความคลายกำหนดยินดี (ในวัตถุทางกิเลสทาง) เพื่อความพ้นทุกข์ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้แจ้ง เพื่อพระนิพพาน วิวาทาธิกรณ์ที่เกิดขึ้นไม่มีลักษณะเข้ากับลักษณะข้างต้น ถือว่าไม่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังทรงแสดงมหาปเทศ 4 ไว้ เพื่อเป็นวิธีพิจารณาวิวาทาธิกรณ์ที่เกิดขึ้นสำหรับตัดสินสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตและทรงห้าม เป็นแนวในการเปรียบเทียบพิจารณาวิวาทาธิกรณ์ คือ

...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่เราไม่ได้ห้ามไว้ ว่าสิ่งนี้ไม่ควร หากสิ่งนั้นเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควรแก่เธอทั้งหลาย สิ่งที่เราไม่ได้ห้ามไว้ ว่าสิ่งนี้ไม่ควร หากสิ่งนั้นเข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควรแก่เธอทั้งหลาย สิ่งที่เราไม่ได้อนุญาตไว้ ว่าสิ่งนี้ไม่ควร หากสิ่งนั้นเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควรแก่เธอทั้งหลาย สิ่งที่เราไม่ได้อนุญาตไว้ ว่าสิ่งนี้ควร หากสิ่งนั้นกับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งไม่ควร สิ่งนั้นควรแก่เธอทั้งหลาย..."⁴

¹ พระวินัยปิฎก เล่ม 7 จุลวรรค ทุติยภาค และอรรถกถา. (2525). หน้า 429-430.

² พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2528). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. หน้า 282.

³ พระวินัยปิฎก จุลวรรค ภาค 1. (2525). หน้า 337-338.

⁴ พระวินัยปิฎก เล่ม 5 มหาวรรค ภาคที่ 2 และอรรถกถา. (2525). หน้า 161.

หลักการข้างต้น ทำให้ทราบได้ว่า หลักในการพิจารณาตัดสินเกี่ยวกับวิวาทาธิกรณนั้น นอกจากดูเทียบเคียงกับพระสูตรและพระวินัยแล้ว ก็ยังดูเทียบเคียงกับหลักมหาปเทศด้วย และประเด็นสำคัญคือ เป็นไปตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้ง 7 ประการข้างต้นหรือไม่

ง) **กิจจาธิกรณ** คือ กิจที่สงฆ์จะต้องทำให้สมบูรณ์ เช่น อุปสมบท การรับกฐิน ในกิจจาธิกรณนี้ เป็นเพียงการกำหนดหน้าที่ และจำนวนพระสงฆ์ที่จะต้องกระทำสังฆกรรม หากทำผิดไม่ถูกต้องตามจำนวนหรือวิธีที่พระพุทธเจ้าบัญญัติ กิจนี้ก็จะเสียหาย ทางศาสนาเรียกว่า สังฆกรรมวิบัติ

เมื่อมีอธิกรณเกิดขึ้นในหมู่สงฆ์สงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นอาบัติดาธิกรณ อนุวาทาธิกรณ ซึ่งเป็นปัญหาของความประพฤติของพระสงฆ์ หรือวิวาทาธิกรณซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับความคิดเห็นทางความคิด พระสงฆ์จะต้องใช้วิธีประชุมสังฆกรรมร่วมกันวินิจฉัยตัดสิน เป็นการทำหน้าที่เพื่อยุติปัญหาที่เกิดขึ้นให้ถูกต้องตามหลักของธรรมวินัย ในการประชุมเพื่อแก้ไขปัญหานี้ เรียกว่า อธิกรณสมณะ หรือการระงับอธิกรณ¹ มี 7 ประการ คือ 1. การระงับคดีทั้ง 4 ต้องกระทำต่อหน้าพระสงฆ์ หน้าบุคคล และหน้าวัตถุ (วินัย) 2. พระสงฆ์สวดประกาศว่า ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเป็นพระอริยบุคคล ไม่มีใครโจษท้านเกี่ยวกับความผิดได้ 3. การสวดประกาศให้พระสงฆ์รับทราบ สมมุติว่า พระภิกษุรูปที่กระทำความผิดในขณะที่เป็นบ้า เพื่อไม่ให้ใครโจทก์พระภิกษุด้วยอาบัติ ต้องที่ภิกษุรูปนั้นเป็นบ้าได้* 4. การปรับอาบัติตามที่ผู้กระทำความผิดสารภาพ 5. ตัดสินโดยอาศัยความเห็นของพระสงฆ์จำนวนมาก 6.การลงโทษต่อผู้กระทำความผิดตามพระวินัย* 7. การประนีประนอมทั้งสองฝ่าย³

¹ รัตนธรรม อโศกตระกูล. (2539). อธิกรณกับการปกครองสงฆ์. หน้า 67.

* พระพุทธเจ้าทรงยกเว้นบุคคลไว้ 2 ประเภทที่ไม่ต้องเข้าลักษณะต้องอาบัติ คือ พระภิกษุที่เป็นอริยสงฆ์หรืออริยบุคคล เพราะมีสติสมบูรณ์ ละกิเลสได้แล้วจึงไม่ละเมิดพระวินัย และภิกษุที่เป็นบ้า เพราะสติไม่สมบูรณ์ ล่วงละเมิดวินัยไม่เป็นอาบัติ (ผู้วิจัย)

* การลงโทษพระภิกษุที่กระทำความผิดที่กล่าวไว้ในวินัยมี อยู่ 11 ประการ คือ 1. ตัชชนียกรรม คือ การดำเนินพระภิกษุที่กระทำความผิด ต่อหน้าพระสงฆ์ ความผิดนี้ส่วนใหญ่จะลงโทษกับพระภิกษุที่ ก่ออธิกรณในสงฆ์ เช่น มีอาบัติมาก มีมารยาทไม่สมควร เป็นต้น 2. นียสกรรม คือการให้พระภิกษุที่ทำความผิด เป็นผู้ไรรยศ หมายถึงการถอดออกจากตำแหน่ง 3. ปัพพาชนียกรรม การขับไล่ออกจากหมู่คณะ 4. ปฏิสارณียกรรม การให้ภิกษุขอโทษขอโทษ 5. อุชเชปนียกรรม การยกออกจากหมู่ คือการ ห้ามฉัน ห้ามกินร่วมกับสงฆ์จนกว่าจะแก้ไขตัวเองแล้ว 6. ตัสสาปายิสิกกรรม ปรับอาบัติที่สงฆ์เห็นว่าสมควรปรับ แม้เจ้าตัวจะไม่รับ 7. นิสสารณา คือการขับออกจากหมู่ถ้าประพฤติชอบก็รับเข้าหมู่ใหม่ 8. ปกาสณียกรรม คือการประกาศตัดความเกี่ยวข้อง สงฆ์ไม่รับผิดชอบต่อการกระทำของพระภิกษุที่ถูกประกาศ 9. พรหมทัณฑ์ คือการไม่พูดคุย ไม่รับผิดชอบ ไม่สนใจการกระทำของพระภิกษุผู้กระทำความผิด 10. การสวดสมณาส สวดประกาศให้พระภิกษุที่จะกระทำบาปรับทราบก่อนที่จะทำความผิด 11. การประณาม คือการลงโทษภิกษุที่ไม่เคารพอุปัชฌาย์ อาจารย์ การลงโทษนี้ไม่ต้องใช้พระสงฆ์ตัดสินก็ได้

สรุปรวมคือ พระสงฆ์นั้น มีหลักที่ต้องปฏิบัติตามพระวินัย หลักกฎหมายบ้านเมือง และหลักจารีตประเพณี ลักษณะอธิกรณ์ของสงฆ์ที่เกิดขึ้น จึงมีลักษณะคาบเกี่ยวกับกฎหมายบ้านเมือง จารีตประเพณีของสังคม ข้อสังเกตคือ พระวินัยบางส่วนเป็นอาบัติเล็กน้อย แต่เป็นเรื่องใหญ่ที่มหาชนติเตียน แต่พระวินัยบางส่วนเป็นเรื่องใหญ่สำหรับสงฆ์แต่กลับเป็นเรื่องเล็กน้อยของบ้านเมือง หรือ ลักษณะของกฎหมายบ้านเมือง เช่นลักษณะกฎหมายอาญา มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย "...รัฐหรือที่นิยมเรียกกันว่าแผ่นดิน สามารถเปลี่ยนแปลงปรับปรุงตั้งหรือลบล้างได้เสมอไป ยิ่งกว่านั้น ในกรณีที่ไมเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของประชาชนแล้วกฎหมายยังให้อำนาจพิเศษเอกชนอนุญาตให้ทำกฎหมายผูกพันกันเอง..."¹ แต่พระวินัย ไม่มีผู้ใดสามารถปรับเปลี่ยนหรือแก้ไขได้ "...พุทธวินัยจึงเป็นกฎหมายที่ศักดิ์สิทธิ์ ใครๆไม่อาจหมิ่นแปรได้โดยพลการ คงได้แต่บัญญัติกฎหมายข้อบังคับเพิ่มเติมขึ้นเท่านั้น..."² ดังนั้นอธิกรณ์ของสงฆ์ที่เกิดขึ้นแล้วจะอย่างไรให้สอดคล้องกันทั้งพระวินัยบัญญัติ กฎหมายบ้านเมือง และจารีตประเพณี จึงเป็นหน้าที่ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่ทรงชี้แจงให้เห็นว่า จะทำอย่างไรให้การแก้ไขอธิกรณ์ถูกต้องตามหลักศาสนาและสอดคล้องกับบ้านเมือง "...การวินิจฉัยอธิกรณ์ดำเนินไปในรูปต่างๆกันเพราะเหตุผลประการใดจึงตัดสินอธิกรณ์อย่างนั้นๆ ไม่ใช่อธิบายพุทธวินัยและกฎหมาย อันเป็นเรื่องใหญ่โตที่ข้าพเจ้ากำลังแต่งแล้วจะพิมพ์ขึ้น ..." ³ ในสมัยก่อน การวินิจฉัยอธิกรณ์ ยังไม่มีการวินิจฉัยอธิกรณ์ที่ถูกต้องและยุติธรรม ทั้งนี้เพราะการตัดสินขึ้นกับผู้ที่มีอำนาจหรือผู้ที่มีอคติต่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ครั้นเมื่อมีการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ขึ้นแล้ว จึงได้กำหนดผู้ทำหน้าที่วินิจฉัยอธิกรณ์ คือ มหาเถรสมาคม โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นประธาน⁴ ต่อมา เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงมีพระอำนาจเต็มในการปกครองคณะสงฆ์ ใน พ.ศ. 2456 แล้ว การชำระอธิกรณ์จึงเป็นการดำเนินงานโดยตรงของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส โดยมีมหาเถรสมาคมเป็นที่ปรึกษา ทรงจัดวางระเบียบในการแก้ไขอธิกรณ์ ว่าอธิกรณ์เรื่องใดมีความสำคัญควรฎีกา เพื่อให้ความเป็นธรรมแก่ผู้ร้องฎีกา และอธิกรณ์เกี่ยวกับเรื่องใดที่ไม่จำเป็นต้องฎีกาก็ให้เป็นสิทธิขาดที่เจ้าคณะชั้นล่างวินิจฉัย

ในเวลาเดียวกันก็ทรงพบว่า คดีความหลายเรื่องที่เจ้าอาวาสทำไม่ถูกต้องตามลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ บางครั้งรับฟ้องในคดีที่มีโจทก์บ้าง ไม่มีโจทก์บ้าง เป็นบัตรสนเท่ห์บ้าง บางเรื่องเจ้าคณะรู้ว่าคนในปกครองของตนทำผิด แต่ไม่มีโจทก์ก็นิ่งเฉย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า

¹ ประชุมวินิจฉัยอธิกรณ์ ภาค 1. (2476). หน้า 14-15.

² ประชุมวินิจฉัยอธิกรณ์ ภาค 1. (2476). หน้าเดิม.

³ แหล่งเดิม. (2476). หน้า 16.

⁴ นันทนา วัฒนสุข. (2516). บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เกี่ยวกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา. หน้า 226.

กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงชี้แจงถึงหน้าที่ของเจ้าคณะปกครองว่าต้องตรวจตราและชำระ
อธิกรณ์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมดังนี้

...แต่เดิมวิธีที่อาจารย์จะลงโทษศิษย์มี 3 ทาง คือ มีผู้ฟ้อง มีผู้บอก หรือไปพบเอง ถ้าได้รับความ
จริงยอมลงโทษ ถ้าเป็นความเท็จต้องใคร่ควรพิจารณาดูก่อน ถ้าเป็นการแกล้งกันต้องลงโทษผู้
ฟ้อง ดังนั้นการที่เจ้าคณะจะได้สวนความผิดและลงโทษลูกคณะลูกวัดก็มี 3 วิธี เช่นกัน คือ มีผู้
ฟ้อง มีผู้บอก และได้พบเอง ถ้ามีภิกษุในวัดเดียวกัน ร่วมกันฟ้องภิกษุอีกรูปหนึ่งว่าละเมิดพระ
พุทธบัญญัติ ควรถือเป็นโจทก์พิจารณาได้ ถ้าคดีอันเป็นเจ้าทุกข์ฟ้องก็ถือว่าผู้นั้นเป็นโจทก์และ
พิจารณาได้ ถ้าภิกษุสามเณรทำผิดต่อหน้าเจ้าอาวาส เจ้าอาวาสอาจลงโทษเอง ไม่ต้องรอให้มี
โจทก์ขึ้น แต่เจ้าอาวาสควรหาผู้อื่นรู้เห็นไว้ด้วย เมื่อเกิดเป็นคดีฟ้องร้องต่อเจ้าคณะขึ้น นอกจาก
นั้น ถ้าลูกวัดไม่เชื่อในความเป็นธรรมของเจ้าอาวาสก็ควรไปอยู่วัดอื่น หรือลูกคณะไม่เชื่อความ
เป็นธรรมของเจ้าคณะก็ไปอยู่ต่างคณะเสีย...¹

เหตุข้างต้น ทำให้ผู้ถูกปกครองมีความหวาดระแวงต่อเจ้าคณะปกครองของตนเองจนต้อง
ย้ายหรือหนีไปอยู่คณะใหม่ เมื่อทรงพิจารณาว่าไม่เหมาะสมจึงทรงวางพระมหาสมณานัติกำหนด
ลักษณะฟ้องอธิกรณ์ที่ควรรับหรือไม่ กล่าวคือ เมื่อมีภิกษุยื่นฟ้องอธิกรณ์กล่าวหาภิกษุอีกรูปหนึ่ง
ให้เจ้าคณะพิจารณาคำฟ้องนั้นก่อน ถ้าคดีมีมูลก็ให้รับไว้พิจารณา ถ้าคดีไม่มีมูลไม่ต้องรับไว้
พิจารณา คือให้ฟ้องเรื่องที่มีลักษณะควรรับฟ้อง ฟ้องเฉพาะเรื่องหนึ่งเรื่องใดไม่เกี่ยวกับเรื่องเก่า
ผู้ฟ้องมุ่งความบริสุทธิ์แห่งคณะสงฆ์หรือมุ่งความร้องทุกข์ส่วนตัว ส่วนที่ไม่มีลักษณะควรรับฟ้อง
คือ ผู้ฟ้องเก็บเอาเรื่องเก่าๆมาประมวลกันฟ้องเพื่อมุ่งร้ายผู้ที่เป็นอริกับตน² นอกจากนี้ การอยู่รวม
กันของคณะสงฆ์ซึ่งมีจำนวนมากในสถานที่เดียวกัน บางครั้งเกิดความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
เกิดข้อพิพาทเป็นอธิกรณ์กันขึ้น ในสมัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
เองก็เกิดเรื่องราวต่างๆขึ้นเช่นกัน และทรงเป็นผู้วินิจฉัยเรื่องราวต่างๆโดยทรงจัดระเบียบการ
วินิจฉัยอธิกรณ์ ว่าอธิกรณ์ใดควรหรือไม่ควรฎีกา หรือหากฎีกาควรได้รับการวินิจฉัยในมหาเถร
สมาคม หรือทรงวินิจฉัยด้วยพระองค์เอง เช่น เรื่องพระภิกษุเล่นการพนัน ก่อนที่จะทรงวินิจฉัยก็
ทรงกล่าวถึงลักษณะการเล่นการพนันซึ่งแม้แต่ในฝ่ายที่เป็นอาณาจักรก็ถือว่าผิดต่อกฎหมายของ
บ้านเมือง เมื่อพระสงฆ์มาประพฤติดเสียเองก็ทรงดำหริว่าเป็นเรื่องเลวทรามอย่างยิ่งไม่ควรต่อ
ความเป็นพระ เมื่อพระรูปใดกระทำผิด ทรงวินิจฉัยให้ขับไล่ออกโดยให้สึกเสีย กับทั้งทรงให้มีการ
วินิจฉัยอธิกรณ์แบบขั้นต้น ขั้นอุทธรณ์ และชั้นฎีกาเหมือนกับลักษณะการฟ้องร้องทางกฎหมาย
ของฝ่ายบ้านเมือง แต่การฎีกานั้น จะต้องเป็นเรื่องที่สำคัญ สมควรที่จะพิจารณาวินิจฉัยอีกครั้ง
และการวินิจฉัยของพระองค์ก็ทรงนิพนธ์ไว้เป็นแบบอย่างที่เราเรียกว่า มหาสมณวินิจฉัย

¹ แกล้งการณคณะสงฆ์. ฉบับรวมเล่ม. (2459). หน้า 153 – 157.

² แหล่งเดิม. หน้า 312.

ค.การแก้ไขปัญหาการแตกแยกเรื่องนิกายของสงฆ์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพยายามแก้ไขข้อบาดหมางระหว่างนิกายสงฆ์ทั้งสองนิกาย คือ ธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย ดังจะเห็นข้อความที่ตรัสไว้ว่า

...ความเป็นต่งนิกายของพระสงฆ์ ไม่ดีเลย แต่เป็นธรรมดาของปาพจน์มีศาสดาล่วงแล้ว จะต้องเป็นอย่างนี้ ด้วยแปลคำสอนไม่ถูกกันบ้าง ด้วยการปฏิบัติยิ่งหย่อนกว่ากันบ้าง บริษัทย่อมแตกเป็นต่งนิกายกัน มีทุกศาสนา ทางที่ควรทำเนื่องด้วยนิกายนี้ ควรคิดโยงต่งนิกายให้กลับเข้ากันได้ แต่อกจะเป็นกิจพันวิสัย แลควรระวังอย่าให้แตกเป็นอนุนิกายออกไปอีก...¹

แต่ปัญหาเรื่องการรวมนิกายสงฆ์นั้นเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ทั้งนี้เรื่องของนิกายคือเรื่องของความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อวัตรปฏิบัติที่แต่ละนิกายมุ่งปฏิบัติ ความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องนิกายเป็นเรื่องของการตีความเกี่ยวกับหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า แล้วต่างฝ่ายต่างนำไปปฏิบัติจนเห็นว่าฝ่ายตนนั้นถูกต้อง อีกฝ่ายปฏิบัติผิด จึงเป็นที่มาของการแตกออกของนิกาย การแตกออกของนิกายนั้นหากมองด้วยความเป็นกลางจะเห็นทั้งประโยชน์และโทษ

ก) **ประโยชน์ของการแตกแห่งนิกาย** คือ ทำให้แต่ละนิกายมีความพยายามแก้ไขปรับปรุงแนวคิดและวิธีปฏิบัติของตนให้ถูกต้องดีงามที่สุด หากมองประเด็นนี้ก็เท่ากับว่า หากรู้ว่านิกายที่ตนถือปฏิบัติไม่สอดคล้องกับคำสอนของพระพุทธเจ้าก็พยายามปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องดีงาม หรือหากถูกต้องดีงามอยู่แล้ว เห็นนิกายอื่นปฏิบัติผิดไปก็จะเกิดการเปรียบเทียบและหาทางแก้ไขเพื่อไม่ให้เป็นอย่างนั้น²

ข) **โทษของการแตกแยกของนิกาย** คือ ทำให้เกิดมีข้อปฏิบัติซึ่งไม่สามารถเข้าร่วมสังฆกรรมด้วยกันได้ เช่นในประเทศไทยมีมหานิกาย ธรรมยุติกนิกาย รามัญนิกาย จีนนิกาย อาหม่นนิกาย ทั้ง 5 นิกายนี้ก็มีลัทธิธรรมเนียมปฏิบัติเป็นแบบอย่างของตน อาจจะสมาคมในฐานะเพื่อนร่วมศาสนากันได้ แต่ในเวลาทำสังฆกรรมนั้นไม่สามารถร่วมกันทำสังฆกรรมได้ เพราะถือว่าเป็นนานาสังวาส* ไม่อาจทำสังฆกรรมร่วมกันได้ หรือหากทำ สังฆกรรมนั้นก็เสีย

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2533). พระมหาสมณนิยมในการบริหารการคณะสงฆ์. หน้า 173.

² ประชุมวินิจฉัยอธิกรณ์สงฆ์ ภาค 4. (2476). หน้า 365.

* นานาสังวาส หมายถึง มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมกันที่ต่างกัน (คืออุโบสถและสังฆกรรม) สงฆ์ผู้ไม่ร่วมสังวาส (สังวาส แปลว่า การอยู่ร่วม) คือ ไม่ร่วมอุโบสถและสังฆกรรมด้วยกัน เรียกว่านานาสังวาสของกันและกัน เหตุที่ทำให้เป็นนานาสังวาสมี 2 อย่าง คือ ภิกษุทำตัวเองให้เป็นนานาสังวาส หมายถึงอยู่ในนิกายหนึ่งไปเข้ากับอีกนิกายหนึ่ง หรือแตกแยกจากพวกเพราะเป็นวิวาทาธิกรณ์อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง คือถูกพระสงฆ์พร้อมกันประกาศให้ออกจากสังวาส (ใน พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต). (2528). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. หน้า 119-120.)

สิ่งที่เป็นประเด็นสำคัญของข้อนี้ คือพระสงฆ์มักมองกันเองในแง่ของพระธรรมวินัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายนั้นไม่ประสงค์เข้าร่วมสังฆกรรมกับพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ด้วยถือว่าเป็นนานาสังวาส ดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นเหตุให้พระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายหลายรูปถือเอาว่า พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายเหยียดฝ่ายมหานิกายว่าเป็นเพียงอนุปลัมบัน (สามเณร) ในเรื่องนี้มีข้อที่สนับสนุนแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการบวชแปลงนิกายคือ หากพระภิกษุฝ่ายมหานิกายต้องการจะบวชแปลงเป็นฝ่ายธรรมยุติกนิกายนั้น จะต้องลาสิกขาออกมาบวชใหม่ก่อนแล้วจึงให้บวชใหม่ นับอายุพรรษาใหม่¹ ถือว่าช่วงเวลาที่เป็นมหานิกายอยู่นั้นไม่นับว่าเป็นภิกษุเลย

การแก้ไขในเรื่องนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้าทรงใช้วิธีประนีประนอม ดังจะเห็นได้จากภายในวัดบวรนิเวศวิหารซึ่งพระองค์เป็นเจ้าอาวาสปกครองอยู่ ทรงอนุญาตให้พระมหานิกายเข้ามาอยู่ร่วมอาวาสได้ หากแต่ทรงจัดวางระเบียบการดังนี้คือ “...แรกจะให้พระมหานิกายเข้าอาศัย ได้ตั้งกำหนดไว้แล้วเป็นเรื่องสังวาส ปวารณา จะตั้งระเบียบสมาคมในราวพระตังนิกาย ให้ได้เข้าสังวาสกันได้ เช่นทำอุโบสถร่วมกันได้ เป็นต้น แต่จะต้องทำความคุ้นเคยสนิทสนมจนสิ้นรังเกียจกันก่อน...”² กล่าวคือ เมื่อพระมหานิกายเข้าไปอยู่กับพระธรรมยุติกนิกายนั้น จะต้องทำความคุ้นเคยจนพระธรรมยุติกนิกายวางใจว่า พระมหานิกายรูปนั้นมีข้อวัตรปฏิบัติเสมอกับที่คณะของตนปฏิบัติแล้วจึงอนุญาตให้ทำสังฆกรรมร่วมกันได้แต่ในระหว่างที่ยังไม่ปลงใจว่า พระมหานิกายมีข้อวัตรปฏิบัติถูกต้องตามหลักธรรมวินัย “...ให้พระสงฆ์มหานิกายผู้อาศัยบอกปาริสุทธิ* ในการปวารณาก็เหมือนกัน...”³

การแก้ปัญหาเรื่องความคิดเห็นเกี่ยวกับนิกายเป็นสิ่งที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพยายามแก้ไขโดยลำดับ ปัญหาที่เกิดขึ้นในระหว่างนี้ก็คือ “...พระธรรมยุติกนิกายเองจิตใจคับแคบเกินไปในการรับพระมหานิกายเข้ามาปกครอง...”⁵ และ

¹ ส. ศิวรักษ์. (นามแฝง). (2509). ธรรมยุติและมหานิกาย ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับพุทธศาสนากับสังคมไทย. หน้า 81.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2532). พระมหาสมณศาสนลายพระหัตถ์ระหว่างสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส กับ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ. หน้า 104.

* การบอกปาริสุทธินี้เป็นธรรมเนียมของพระภิกษุที่ไม่ได้เข้าร่วมสังฆกรรมคือการฟังปาติโมกข์ในวัน 15 ค่ำ และไม่ได้เข้าปวารณาตนในวันออกพรรษา จะต้องบอกปาริสุทธิแก่สงฆ์ ว่าที่ตนไม่เข้าร่วมสังฆกรรมนั้นไม่ใช่เพราะตนเป็นผู้มีศีลวิบัติ เป็นเพราะมีเหตุจำเป็นที่ต้องกระทำเป็นต้น วิธีนี้ถือว่าการบอกปาริสุทธิแก่คณะสงฆ์ให้รับรู้ (ผู้วิจัย).

³ มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2532). เล่มเดิม. หน้า 104.

⁵ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6. ร.6 ศ.13/10 ลายพระหัตถ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ถวายพระพร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (28 ธันวาคม ร.ศ.131).

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทรงรับสั่งคือ "...อาตมาพยายามมากกว่า 25 ปีแล้ว เพื่อจะบำรุงพระมหานิกายให้มีธรรมเนียมตามเดิม แต่ข้อวัตรปฏิบัติให้ดีขึ้น ยังไม่สำเร็จ เดิมพากันบวชแปลงเป็นธรรมยุติ เทศน์นักเข้าก็กลายเป็นมหานิกายแปลง..."¹ กล่าวคือในขณะนั้นพระสงฆ์ที่เป็นมหานิกายต่างมีความประสงค์ที่จะบวชแปลงเป็นธรรมยุติกนิกาย ทั้งนี้คงเป็นเพราะเห็นว่าพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้รับอภิสิทธิ์ต่าง ๆ มากกว่าเป็นพระฝ่ายมหานิกาย ทั้งได้รับสิทธิพิเศษในการปกครองตัวเองและญาติโยมที่เคารพศรัทธาในพระสงฆ์ที่เป็นธรรมยุติกนิกายก็มีมาก แต่การบวชแปลงนั้น ลำพังแต่พระภิกษุที่มีพรรษาน้อยก็พอจะบวชแปลงเป็นธรรมยุติกนิกายได้ซึ่งไม่มีผลกระทบมากนัก แต่ปรากฏว่ามีพระเถระฝ่ายมหานิกายต้องการจะบวชแปลงเป็นพระธรรมยุติกนิกายด้วย ซึ่งการบวชแปลงเป็นพระธรรมยุติกนิกายนั้นต้องลาสิกขาจากนิกายเดิมแล้วมาบวชในธรรมยุติกนิกายและจะต้องเริ่มนับพรรษาใหม่ดังกล่าวดำเนินมาแล้ว ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเห็นว่าเป็นปัญหาก่อให้เกิดความแตกแยก คือเกิดพระดีพระไม่ดีขึ้น ดังที่ทรงวินิจฉัยว่า

...การแปลงพระมหานิกายผู้ใหญ่เป็นพระธรรมยุตินั้น ในบัดนี้เห็นสมควรเสียแล้ว เราไม่พอใจเลย คนที่เป็นผู้ใหญ่แล้ว ทอนลงเป็นเด็ก กว่าจะได้ขึ้นได้ก็เสียเวลามาก กล่าวคือ พระมหานิกายบวชมาจนเป็นผู้ใหญ่ อาจเป็นอุปชฌายะปกครองบริษัทได้แล้ว มาแปลงเป็นธรรมยุติ ต้องนับพรรษาใหม่ ตั้งต้นเป็นนวกะไปใหม่ กลับต้องอยู่ในปกครองของผู้อื่น กว่าจะได้ 5 พรรษา ต่อพัน 10 พรรษาจึงจะเป็นผู้ใหญ่ได้ตามเดิม... ในเวลานี้ พระมหานิกายก็ได้ช่องปฏิบัติเท่าเทียมกับพระธรรมยุตแล้ว ดูไม่จำเป็นจะแปลงเลย..."²

การที่ทรงแสดงให้เห็นถึงความไม่จำเป็นที่จะต้องบวชแปลงนิกายของพระมหานิกายที่มีความประสงค์จะบวชแปลงเป็นพระธรรมยุติกนิกาย ก็เพื่อต้องการให้พระสงฆ์ทั้งสองนิกายมีความสมานสามัคคีกัน นอกจากนี้ข้อวัตรปฏิบัติของพระมหานิกายในขณะนั้นก็มีความเท่าเทียมกันกับพระธรรมยุติกนิกายแล้ว จึงไม่มีความจำเป็นที่จะเข้ามาบวชแปลงเป็น พระธรรมยุติกนิกายอีก

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6. ร.6 ศ.13/10 ลายพระหัตถ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ถวายพระพร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (28 ธันวาคม ร.ศ.131).

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2533). พระมหาสมณนิยมในการบริหารการคณะสงฆ์. หน้า 101.

ง. หลักเกณฑ์ในการตั้งพระอุปัชฌาย์และการอุปสมบท

อุปัชฌาย์ หมายถึงพระเถระผู้ใหญ่ที่ทำหน้าที่ให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตร ตามหลักของพระวินัยแล้ว เมื่อพระภิกษุที่บวชจนครบ 10 พรรษาสามารถให้การบวชกุลบุตรได้ แต่ก่อนมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 นั้น ธรรมเนียมการตั้งพระอุปัชฌาย์ให้เป็นไปตามหมายประกาศพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ.1237¹ ในหมายประกาศลักษณะนี้ไม่ได้บอกถึงข้อกำหนดกฎเกณฑ์ที่เป็นระเบียบ เพียงให้เจ้าหน้าที่พิจารณาจากนั้นกระทรวงธรรมการก็ออกตราตั้งให้เป็นอุปัชฌาย์ เมื่อเป็นเช่นนี้ส่วนกลางจึงไม่รู้ว่าพระภิกษุที่จะเป็นอุปัชฌาย์นั้นมีความรู้เกี่ยวกับพระธรรมวินัยมากน้อยเท่าใด อีกประการหนึ่ง การขอตำแหน่งอุปัชฌาย์นั้นแม้จะผ่านเจ้าคณะปกครอง ก็เพียงผ่านตามขั้นตอน เจ้าคณะไม่มีส่วนในการแต่งตั้ง เพราะตราตั้งออกโดยกระทรวงธรรมการ อุปัชฌาย์ที่ได้รับการแต่งตั้งก็ถือว่าเป็นคนของกระทรวงธรรมการ ไม่นิยมขึ้นตรงต่อการปกครองของเจ้าคณะผู้ปกครอง

ประการสำคัญ เมื่อการตั้งพระอุปัชฌาย์กระทำกันโดยหละหลวม โดยเฉพาะตามหัวเมืองที่อยู่ไกลๆ การปกครองดูแลไปไม่ทั่วถึง อุปัชฌาย์ที่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับพระธรรมวินัยซึ่งได้รับการแต่งตั้งแบบเก่า ก็ให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรหลายประเภททั้งคนดีและคนไม่ดี เพราะอุปัชฌาย์ขาดวิจยารณญาณที่ดี จึงทำให้เสียหายต่อการปกครอง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแถลงการณ์ว่า "...ข้าพเจ้าได้รับฟ้องจากฝ่ายอาณาจักรว่า พระอุปัชฌายะชื่อ... ในเมืองนั้นๆ ให้อุปสมบทแก่คนหลบหนีราชการบ้าง แก่คนไม่ได้รับอนุญาตของบ้านเมืองบ้าง แก่คนร้ายหลบหนีอาญาแผ่นดินบ้าง..."²

ดังนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงทรงประกาศธรรมเนียมการตั้งอุปัชฌาย์ขึ้นใหม่เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2456 ว่า "...การตั้งอุปัชฌาย์นั้น ต้องได้รับอนุมัติของเจ้าหน้าที่ในราชการด้วย ในมณฑลกรุงเทพฯ เป็นหน้าที่ของกระทรวงธรรมการ ในมณฑลอื่นเป็นหน้าที่ของสมุหเทศาภิบาลจะให้อนุมัติ... ตราตั้งนั้น ยังเป็นอันใช้ไม่ได้กว่าจะได้ อนุมัติของเจ้าหน้าที่ในราชการด้วย..."³ กล่าวโดยสรุปคือ พระอุปัชฌาย์ที่จะได้รับการแต่งตั้ง จะต้องได้รับเลือกตั้งจากเจ้าคณะปกครองและผู้ใกล้ชิดเช่น ชาวบ้านร่วมพิจารณาเสนอต่อเสนาบดีกระทรวงธรรมการ รวมทั้งมีการกำหนดคุณสมบัติของกุลบุตรผู้ที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบท เช่น ต้องได้รับอนุญาตจากบิดามารดา มีพื้นฐานความรู้สามารถอ่านออกเขียนได้ ไม่มีโรคติดต่อร้ายแรง ไม่เป็นคนจรจัด ไม่มีคดีทั้งแพ่งและคดีอาญาติดตัวมาเมื่อก่อนบวช ดังนั้นผู้จะบรรพชา

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย (2514). พระประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. หน้า 183.

² แถลงการณ์คณะสงฆ์. ฉบับรวมเล่ม. (2457). หน้า156.

³ แหล่งเดิม. หน้า 150.

อุปสมบทได้ต้องมีใบอนุญาตจากทางราชการด้วย เป็นต้น นอกจากนี้ยังระบุนข้อห้ามของบุคคลที่จะไม่ได้รับอนุญาตให้บรรพชาอุปสมบท พร้อมทั้งกำหนดโทษอุปัชฌาย์ที่รับบุคคลต้องห้ามเข้ามาบวช เพราะอาจทำให้พระศาสนาเสื่อมเสียได้

ส่วนพระอุปัชฌาย์นั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงกำหนดเขตในการให้บรรพชาอุปสมบทไว้ด้วย คือแยกเป็นประเภทสามัญที่สามารถบวชให้ได้ เฉพาะเขตปกครองของตน เช่นเจ้าอาวาสก็บวชได้เฉพาะในวัดของตน เป็นเจ้าคณะตำบลก็บวชได้ในเขตตำบลของตน เจ้าคณะอำเภอก็บวชได้เฉพาะในอำเภอของตน ส่วนวิสคามัญได้แต่เจ้าคณะใหญ่ต่าง ๆ ตั้งแต่มณฑลถึงจังหวัดที่สามารถบวชให้กุลบุตรได้อย่างกว้างขวาง การวางหลักเกณฑ์นี้เกิดประโยชน์ที่สามารถตรวจสอบถึงบุคคลที่เข้ามาบวชว่าสังกัดอยู่กับเจ้าคณะอุปัชฌาย์ใด และเป็นประโยชน์โดยรวมต่อการดูแลปกครอง

จ. ระเบียบของการครองผ้าของพระสงฆ์มหานิกาย

ระเบียบการครองผ้าจีวรนี้เป็นปัญหามาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระสงฆ์มหานิกายหรือคณะสงฆ์ไทยห่มคลุม พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายห่มแหวกพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นห่วงกลัวพระสงฆ์ไทยจะห่มแบบมอญที่พระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายนุ่งห่มกัน จนเป็นเหตุทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งทรงดำรงพระองค์เป็น “พระวชิรญาณ” ได้กราบทูลว่าจะให้ห่มเหมือนพระมหานิกายเรื่องจึงเจียบไป ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา พระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายนิยมห่มแหวกแบบพระธรรมยุติกนิกายมากขึ้น มีการปฏิบัติกันแพร่หลายทั้งในกรุงและนอกกรุง เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเข้ามาปกครองการคณะสงฆ์ปัญหาดังกล่าวก็ยังคงอยู่

ปัญหาของการครองผ้าจีวรเกิดจาก เมื่อพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเข้าเฝ้ามักห่มแหวกแบบธรรมยุติกนิกาย แต่เมื่อออกจากพระบรมมหาราชวังแล้วกลับมามีคลุมแบบมหานิกายจึงเป็นที่ครหาว่า ไม่มีแบบแผนประเพณีที่ถูกต้อง จนถึงมีการขออนุญาตห่มคลุมเข้าในราชการ เรื่องนี้จึงเป็นปัญหาที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาตั้งคำถามไปยังที่ประชุมเสนาบดีให้ช่วยกันวินิจฉัยถึง 5 ข้อใหญ่¹ ตั้งแต่ การอนุญาตให้ห่ม ใครเป็นผู้อนุญาต อะไรเป็นข้อบังคับในการกำหนดระยะเวลา จะต้องอนุญาตเป็นรายบุคคล หรือทั่วไป เป็นต้น ส่วนพระองค์เองนั้นทรงวินิจฉัยว่า ห่มอย่างไรก็ได้เพราะทุกวันนี้ก็ยังไม่มีความเห็นยืนยันมั่นคงว่า พระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลห่มผ้าเป็นแบบเดียวกันกับพระสงฆ์นิคายไหนหรือคณะไหน

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงถวายเป็นความเห็นในเรื่องนี้ว่า การห่มผ้าของพระสงฆ์ก็เหมือนกับเครื่องแบบของทหารบกทหารเรือ อย่างไรก็ได้ชื่อว่าเป็น

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6. ที่ ร.6 ศ.13/10. พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระมหานิกายห่มแหวก. (วันที่ 2 กันยายน 2456).

ทหารเหมือนกัน แต่เรื่องนี้ "...มีความหมายที่ฝังอยู่ในสันดานของพวกภิกษุ เป็นเจตสิกทางพระศาสนาไม่ถ้อยอย่างนั้นต้องการจะถือในทางที่เห็นว่าถูก ด้วยเหตุนี้พระมหานิกายบางรูปแม้จะเป็นผู้ใหญ่ ขอแปลงเป็นธรรมยุต ยอมรับพรรษาดั้งเดิมขึ้นใหม่..."¹ หมายถึงพระสงฆ์เองต่างฝ่ายต่างคิดว่า การห้ามของตนถูกต้องแล้วพากันปฏิบัติ แต่จะหาคนที่รู้จริงมากำหนดตายตัวว่าฝ่ายใดห้ามถูก ฝ่ายใดห้ามผิดก็ไม่ได้ เพียงแต่ตัดสินใจเองว่าตนห้ามถูก หรือฝ่ายหนึ่งห้ามถูกแล้วปฏิบัติตามอย่างเข้าใจผิด แล้วยึดติดจึงเป็นเจตสิกทางศาสนา ครั้นจะทรงใช้พระอำนาจที่มีอยู่บังคับให้ พระสงฆ์ครองผ้าเหมือนกันทั่วราชอาณาจักรก็ทรงพระดำริว่า

...แม้อาตมาสันนิษฐานลงในทางไร ก็คงทำตามลำพังไม่ได้ หากจะสั่งให้พระมหานิกายห้ามคลุมตามเดิม ผู้นิยมในทางนั้นคงเข้าใจว่า จะต้องการให้เป็นคณะที่เลวอยู่อย่างนั้น เป็นการกดไม่ให้เทียบคณะของท่าน จักเสียความเชื่อถือทางพระมหานิกายอันมีในอาตมาอยู่บัดนี้ หากจะสั่งให้ห้ามแหวกทั้งนั้นก็ได้เหมือนกัน จักเกิดเดือดร้อนแก่ผู้ไม่สมัคมีอยู่ จักเป็นเรื่องเดือดร้อนที่แรง..."²

สุดท้ายแล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงมีพระวินิจฉัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ คือ พระสงฆ์นิกายใดก็ตามประสงค์จะครองจีวรตามแบบใดก็ประทานอนุญาต แต่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามระเบียบที่ทรงกำหนดขึ้นหลายประการ และต้องปฏิบัติเสมอตลอดไป เช่นทรงกำหนดลักษณะการครองจีวรของพระสงฆ์มหานิกายและของธรรมยุติกนิกายว่าห้ามทั้ง 2 ฝ่ายวิธีไหน รูปแบบไหนถือว่าถูกต้องตามหลักที่พระวินัยบัญญัติไว้ และจะครองจีวรเช่นไร เมื่อจะเข้าไปในบ้านหรือเมื่อเวลาอยู่ภายในวัดอารามของตน ตลอดจนห้ามอย่างไรในเวลาทำสังฆกรรม วินัยกรรม ตลอดจนทรงกำหนดแน่นอนว่า พระสงฆ์มหานิกายผู้ที่ต้องการจะห้ามแหวกเหมือนพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายต้องจดทะเบียนไว้ที่เจ้าคณะปกครอง เจ้าคณะต้องตรวจตราให้ละเอียดก่อนอนุญาต และนอกจากนั้น ทรงกำหนดโทษพระสงฆ์มหานิกายที่ครองจีวรไม่เป็นระเบียบที่แน่นอนไว้ด้วย

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ร.6 ศ.13/10. พระดำริ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ถวาย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระภิกษุครองผ้าจีวร.

² แหล่งเดิม.

ข. ทรงจัดวางระเบียบการทำหนังสือสุทธิ สำหรับพระภิกษุสามเณร

หนังสือสุทธิหมายถึงหนังสือที่เจ้าอาวาสออกให้กับพระภิกษุสามเณรที่ต้องการจะลาออกไปอยู่ที่อื่นหรือเพื่อเดินทาง เป็นเครื่องแสดงความบริสุทธิ์ของภิกษุหรือสามเณรรูปนั้น ซึ่งเป็นหนังสือที่รับรองความประพฤติ ความบริสุทธิ์ และแสดงว่าเป็นพระภิกษุสามเณรแท้ไม่ใช่เป็นคนจร จัดทำให้เจ้าอาวาสที่จะรับพระภิกษุหรือสามเณรเข้ามาอยู่ภายในวัดของตนเชื่อมั่นในความบริสุทธิ์ของพระภิกษุและสามเณรนั้นๆ เพราะฉะนั้น เจ้าอาวาสจึงต้องพิจารณาหนังสือสุตินั้นให้ละเอียดถี่ถ้วนก่อนรับพระภิกษุหรือสามเณรเข้ามาอยู่ในวัดของตน เนื่องจากมีพระภิกษุหรือสามเณรจัดบางรูปไม่มีหลักแหล่ง อาจทำความเสื่อมเสียให้เกิดแก่วงการพุทธศาสนาได้

ก่อนที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้รับการสถาปนาให้ปกครองคณะสงฆ์นั้น หลักการออกหนังสือสุทธิยังไม่มีมาตรฐานเป็นข้อกำหนดตายตัว เจ้าอาวาสมักออกหนังสือสุทธิในรูปแบบต่างกันและไม่มีรายละเอียดถี่ถ้วน เมื่อพระภิกษุสามเณรร้องขอให้ออกหนังสือสุทธิรับรองเจ้าอาวาสก็ออกให้ทันที ทำให้พระภิกษุสามเณรบางรูปลาออกจากวัดหนึ่งไปอยู่อีกวัดหนึ่งตามความพอใจโดยไม่มีเหตุผลที่จำเป็น เกิดความยุ่งยากสับสนแก่คณะสงฆ์ เพราะพระภิกษุเหล่านั้น อาจจะมี ความประพฤติที่ไม่ดี เจ้าอาวาสจึงยินดีจะปล่อยให้ออกจากวัดของตนไปโดยไม่ระบุงถึงสาเหตุการออกและความประพฤติไว้ในใบอนุญาตด้วย ทำให้เจ้าอาวาสอีกวัดหนึ่งไม่ทราบข้อเท็จจริงและรับเข้าอยู่วัดตนทันที ซึ่งพระภิกษุหรือสามเณรรูปนั้นอาจประพฤติตนเสียหาย ครั้นเมื่อทำผิดจากที่หนึ่งก็เที่ยวย้ายเข้าออกไปอยู่ตามวัดต่างๆ ได้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงตระหนักในเรื่องดังกล่าว จึงทรงวางระเบียบการออกหนังสือสุทธิไว้ เมื่อวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2457

หนังสือสุทธิทรงจัดวางระเบียบนั้น แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ออกเจาะจงถึงผู้รับ และออกเป็นกลาง ถ้าหากพระภิกษุสามเณรประสงค์ที่จะย้ายไปอยู่วัดอื่นควรใช้แบบเจาะจงถึงผู้รับ แต่ถ้าเป็นการออกไปชั่วคราวแล้วกลับมาวัดเดิมควรออกหนังสือสุทธิแบบเป็นกลาง ในหนังสือสุทธิควรแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับพระภิกษุผู้นั้น เช่น ชื่อฉายาอะไร อุปสมบทที่ไหน ใครเป็นพระอุปัชฌาย์ ชื่อวัดที่สังกัดอยู่ ความประสงค์ในการออกไปอยู่วัดอื่น ตลอดจนสาเหตุของการย้ายวัด โดยทั้งหมดทรงกำหนดแบบฟอร์มสำหรับหนังสือสุทธิเพื่อให้เป็นแบบเดียวกันทั่ว พระราชาณาจักร

บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสยังมีอีกมากมายดังเช่น ทรงวางระเบียบเกี่ยวกับการแสดงความเคารพของพระสงฆ์ การรวมวัดในมณฑลกรุงเทพฯ และหัวเมืองมณฑลกรุงเทพฯ เข้าในคณะกลาง การจัดทำเนียบสมณศักดิ์ขึ้นใหม่ เป็นต้น

¹ นันทนา วัฒนสุข. (2516). บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เกี่ยวกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา. หน้า 247.

1.2 การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค

ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 คือการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคควบคู่กับการบริหารราชการแผ่นดินส่วนภูมิภาค กล่าวคือ มีการแบ่งส่วนการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็นสังฆมณฑล มีเจ้าคณะมณฑลที่มีพระมหากษัตริย์แต่งตั้งจากพระราชอาคันตุกะเป็นผู้ปกครองดูแลกิจการคณะสงฆ์ในสังฆมณฑลนั้น เจ้าคณะมณฑลเทียบได้กับข้าหลวงเทศาภิบาลผู้ทำหน้าที่ปกครองประชาชน และการบริหารราชการแผ่นดินในมณฑลของฝ่ายบ้านเมือง รองจากเจ้าคณะมณฑลก็มีเจ้าคณะเมืองหรือจังหวัดที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง รองจากเจ้าคณะเมืองคือเจ้าคณะแขวงหรืออำเภอ เป็นผู้ปกครองเจ้าอาวาสต่างๆ¹

1.2.1 เจ้าคณะมณฑล

ก. บทบาทของเจ้าคณะมณฑลในการปกครองคณะสงฆ์

เจ้าคณะมณฑล ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งเจ้าคณะมณฑลเพื่อทำนุบำรุงศาสนาและบำรุงการศึกษา แก้ไขข้อขัดข้องในมณฑลของตน และออกตรวจการคณะสงฆ์ในมณฑลรายงานมายังส่วนกลาง

เมื่อมีประกาศใช้พระราชบัญญัติดังกล่าว มีการบังคับใช้ 14 มณฑลคือ มณฑลกรุงเทพฯ มณฑลกรุงเก่า มณฑลพิษณุโลก มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลนครราชสีมา มณฑลราชบุรี มณฑลปราจีนบุรี มณฑลนครสวรรค์ มณฑลนครไชยศรี มณฑลชุมพร มณฑลภูเก็ต มณฑลจันทบุรี มณฑลอิสาน มณฑลบูรพา² ต่อมาได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติในมณฑลอุดร เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม ร.ศ.127³ และให้ใช้พระราชบัญญัติในมณฑลมหาสารคาม มณฑลพัยัพ และมณฑลปัตตานี วันที่ 6 กันยายน พ.ศ.2467.⁴ รวมแล้วมีคณะมณฑลที่อยู่ภายใต้การปกครองทั้งสิ้น 18 มณฑล

ข. การทำนุบำรุงศาสนาของเจ้าคณะมณฑล

การทำนุบำรุงศาสนาของเจ้าคณะมณฑล คือ เข้าไปดูแลเรื่องสภาพความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ที่อยู่ในเขตการปกครองของตนเอง จัดระเบียบการปกครองในมณฑลที่รับผิดชอบให้รู้จักกิจวัตรที่ควรทำ เช่น สังฆกรรม "...การลงโบสถ์ฟังพระปาฏิโมกข์ นี่เป็นกิจสำคัญของพระพุทธร

¹ พระเมธีธรรมมการณ (ประยูร ธรรมจิตโต). (2536). ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย. หน้า 32.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ 5 ที่ ศ/40. เรื่องประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ (วันที่ 19 ก.ค. ร.ศ. 121).

³ แหล่งเดิม.

⁴ แหล่งเดิม.

ศาสนา เป็นกรรมพิเศษเฉพาะแต่พระภิกษุสงฆ์...ภิกษุต้องศีลวิบัติ มีความประพฤติเลวทรามห้ามมิให้เข้าร่วมสมาคมนี้ คือไม่ยอมให้ทำอุโบสถร่วม..."¹ ทั้งนี้เพราะ "...บางรูปปล่อยปละละเลยเสียก็มี บางรูปทำบ้างไม่ทำบ้างก็มี บางทีมีกิจเล็กน้อยที่ไม่จำเป็นเห็นกิจนั้นสำคัญกว่าก็มี..."² ให้มีการสวดมนต์ทำวัตรเช้าเย็น การนุ่งห่มให้เหมาะสมเป็นระเบียบ แม้อยู่ภายในวัดก็ควรนุ่งห่มผ้าเมื่อออกจากกุฏิ "...การเปลือยกายเป็นอาการของผู้ดีเขาอายุกัน แม้คฤหัสถ์ที่รู้จักขนบธรรมเนียมยังไม่เปลือยกายในสมาคม..."³ ตรวจดูเสนาสนวัตร กุฏิวิหาร "...ไม่ควรปล่อยให้รก ต้องชำระให้เตียนให้สะอาด..."⁴ การปฏิสังขรณ์วัด เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสต้องรับผิดชอบ แต่ต้องรักษาระเบียบ ดูแล "...บางรูปมือกนิหารในการเงิน แต่ไม่เอาใจใส่ในการที่เป็นระเบียบ ก่อสร้างไว้เต็มวัดสิ้นทรัพย์สิ้นเป็นจำนวนมาก กลับทำวัดให้ที่บรุงรังไม่สง่า..."⁵ การกวาดขันให้พระสงฆ์ที่อยู่ภายใต้การปกครองทำหน้าที่ของพระภิกษุที่สมบูรณ์เป็นหน้าที่รับผิดชอบของเจ้าคณะมณฑลโดยตรง

ค. การจัดการศึกษาของเจ้าคณะมณฑล

การจัดการศึกษาแก่กุลบุตรนั้นเป็นหน้าที่ของเจ้าคณะมณฑล เดิมมีหน้าที่เป็นผู้อำนวยการศึกษาตามประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง ร.ศ.118 เจ้าคณะมณฑลมีหน้าที่เป็นผู้อำนวยการศึกษาแก่ประชาชน โดยพยายามกระตุ้นให้พระสงฆ์ท้องถิ่นทำหน้าที่เป็นครูในการสอน และให้เจ้าคณะมณฑลเข้าไปจัดตั้งโรงเรียนภายในวัด หากวัดมีนักเรียนที่เรียนชั้นมูลศึกษาจบมีจำนวนมากกว่า 30 คนขึ้นไป "...ยอมเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ทั้งหลายซึ่งมีภาระและธุระปกครองการพระพุทธศาสนาผู้ใหญ่ผู้น้อยตั้งแต่เจ้าคณะมณฑลลงไปโดยลำดับ ที่จะเอาใจใส่แนะนำพระเจ้าพระสงฆ์ทั้งหลาย...ให้สั่งสอนวิชาความรู้..."⁶ สำหรับการจัดการศึกษานั้น เมื่อนักเรียนเรียนตามความลำดับขั้นตั้งแต่ชั้นมูล ชั้นประถม "...ชั้นมูลหนังสือ คืออ่านออกเขียนได้เลขทำบวกลบคูณหารสามัญ..."⁷ เมื่อขึ้นสู่ชั้นมัธยมในกรุงเทพฯ ให้กรมศึกษาธิการทำการสอบ สำหรับการสอบไล่ในหัวเมือง เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะมณฑล "...คราวที่จะสอบไล่นี้จะสอบปีละหนหนึ่งหรือสองหนก็แล้วแต่ประเทศที่เจริญและยังไม่เจริญ...ส่วนผู้ที่สอบเจ้าคณะมณฑลจะเลือกหาคนหนึ่งหรือหลายคนจะเป็นทั้งคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ได้ ร่วมเป็นกรรมการสอบ..."⁸

¹ พระพิมลธรรม. (2494). คำแนะนำระเบียบการคณะสงฆ์. ใน ประมวลระเบียบการคณะสงฆ์. หน้า 432.

² พระพิมลธรรม. (2494). หน้าเดิม.

³ แหล่งเดิม. หน้า 434.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 432.

⁵ แกลงการปกครองสงฆ์. ฉบับรวมเล่ม. (2474). หน้า 243.

⁶ มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2514). พระประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. หน้า 257.

⁷ แหล่งเดิม. หน้า 257.

⁸ แหล่งเดิม. หน้า 264.

ดังนั้น การจัดการศึกษาของเจ้าคณะมณฑล คือการตรวจตราให้พระสงฆ์จัดการศึกษาคอยให้คำแนะนำ เมื่อเห็นว่าวัดใดมีนักเรียนมากกว่า 30 คนให้จัดตั้งโรงเรียน เมื่อถึงคราวสอบยกเว้นในกรุงเทพฯ ให้เจ้าคณะมณฑลจัดการสอบวัดความรู้ โดยมีกรรมการสอบสอบไล่ ซึ่งอย่างน้อยสุด “...ลงชื่อในประกาศนียบัตรต้องไม่น้อยกว่า 3 คน...”¹ ทั้งนี้ “...มณฑลใด เมืองใด หรือแขวงใด จัดการศึกษาให้ได้แพร่หลายถึงความประสงค์นี้ และทั้งมีผู้เล่าเรียนมีความรู้ถึงขั้นสูงมากคนด้วยกัน ที่นั่นนับว่าจัดการศึกษาได้เจริญเป็นอย่างดีสมพระราชประสงค์...”²

ง. ออกตรวจการคณะสงฆ์ในมณฑลรายงานมายังส่วนกลาง

หน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งของเจ้าคณะมณฑล คือการออกไปตรวจการคณะสงฆ์ในเขตปกครองของตน การออกตรวจของเจ้าคณะมณฑลมีประโยชน์ในการปกครองคณะสงฆ์เป็นอย่างมาก ทั้งนี้ เพราะพระสงฆ์ส่วนภูมิภาคยังไม่เข้าใจระเบียบแบบแผนในการปกครองคณะสงฆ์ เจ้าคณะมณฑลต้องทำความเข้าใจและให้คำแนะนำ และเป็นหน้าที่ของเจ้าคณะมณฑลจะต้องตรวจสอบการปฏิบัติตนของพระสงฆ์ในมณฑลของตนแล้วรายงานมาสู่ส่วนกลางให้ทราบ เช่น การออกไปตรวจการมณฑลของพระธรรมวโรดม เจ้าคณะมณฑลพายัพ ได้ทำรายงานเรื่องการประพฤติตัวของพระสงฆ์ล้านนาว่า

...พระสงฆ์มณฑลพายัพประพฤติเป็นโลกวัชระ* คือ กินชาทเนียโภชนาหารในเวลาวิกาล 1 ช่วยพ่อแม่พี่น้องทำการบ้านมีเกี้ยวเข้าเลี้ยงวัวควายเป็นต้น 1 ทากินโดยถ้วย 1 โลกวัชระทั้ง 3 อย่างนี้ดูเป็นพื้น...แต่วิธีสวดปาฏิโมกข์นั้น สวดแต่เฉพาะปาราชิกเท่านั้นเป็นอย่างนี้ทุกๆเมือง...”³

ในขณะเดียวกันการออกตรวจการคณะสงฆ์ของเจ้าคณะมณฑลก็เป็นปัจจัยสนับสนุนส่วนกลางในการพิจารณาว่า มณฑลใดสมควรจะจัดการปกครองตามพระราชบัญญัติลักษณะการ ปกครองคณะสงฆ์ได้หรือไม่ ทั้งนี้เพราะอุปสรรคที่สำคัญของการประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองนั้น ในมณฑลใหม่เช่นมณฑลพายัพที่เป็นล้านนาเก่า มณฑลอุดร เป็นต้น

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2514). พระประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. แหล่งเดิม. หน้า 264.

² แหล่งเดิม. หน้า 268.

* โลกวัชระ แปลว่า โทษทางโลก, อาบัติที่เป็นโทษทางโลก, ข้อเสียหายที่ชาวโลกติเตียน ไม่เหมาะสมกับสมณะคือ สิ่งที่ถูกขู่หรือคนทั่วไปไม่ใช่ภิกษุทำ ก็เป็นความผิดเสียหายเหมือนกัน (ใน ทจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2525). หน้า 748.)

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ร5 ศ.12/8. เรื่อง รายงานตรวจการคณะสงฆ์ของพระธรรมวโรดม ถึง เจ้าพระยาวุฒิศิการบดี .(วันที่ 18 ธันวาคม ร.ศ.126).

มักมีปัญหาเกี่ยวกับการปกครองเพราะพระสงฆ์ที่ได้รับการสถาปนาตำแหน่งการปกครองจากเจ้านครเดิมยังทำหน้าที่อยู่

....ในเมืองนครเชียงใหม่จะจัดตั้งพระครูเจ้าคณะแขวงให้เป็นแขวงตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ยังไม่ได้ ด้วยพระสงฆ์ที่ได้รับแต่งตั้งฐานันดร จากเจ้าผู้ครองนครแต่เดิมๆ ยังมีอยู่พร้อมเพรียงกันจึงจำเป็นต้องอนุโลมตามประเพณีของเดิมพอให้เป็นหมวดหมู่ก่อน...¹

ดังนั้น การประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ภายในมณฑลพายัพ และมณฑลอุดร และมณฑล ปัตตานี จึงช้ากว่ามณฑลอื่นๆ กล่าวคือ ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์มณฑลอุดรในวันที่ 5 ธันวาคม ร.ศ.127 และประกาศใช้พระราชบัญญัติในมณฑลมหาสารคาม มณฑลพายัพ และมณฑลปัตตานี ในวันที่ 6 กันยายน พ.ศ.2467² บทบาทของเจ้าคณะมณฑลนอกจากจะออกไปตรวจการคณะสงฆ์แล้ว ยังต้องรายงานเพื่อให้ส่วนกลางพิจารณาว่า คณะสงฆ์ในมณฑลต่างๆ มีความพร้อมที่จะได้รับการปกครองตามพระราชบัญญัติ

ความสำคัญของการออกตรวจการคณะสงฆ์ของเจ้าคณะมณฑลอีกประการหนึ่งคือ ทำให้พระสงฆ์ส่วนภูมิภาคได้รู้จักกับพระสงฆ์ในระดับปกครอง ซึ่งทำให้การปกครองเป็นไปอย่างราบรื่นเป็นประโยชน์ "...การผูกไมตรีส่วนตัวของเจ้าคณะมณฑลกับผู้น้อยลงไปเป็นสำคัญมาก ทำความสวดกแก่หน้าที่..."³ หากเจ้าคณะมณฑลไม่ทำหน้าที่ดังกล่าวก็จะไม่เกิดความสนิทสนมกับคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคและชาวบ้านในมณฑลนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงรับสั่งเรื่องการตรวจมณฑลนครสวรรค์ว่า

...ท่านผู้บัญชาการคณะสงฆ์มณฑลนครสวรรค์ยังไม่กว้างในมณฑลนั้น ไม่ค่อยมีใครรู้จัก เจ้าอาวาส...ผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์ก็ว่าเพิ่งรู้จักคราวที่ตามเสด็จเที่ยวนี้ พวกเจ้าอาวาส เจ้าคณะหมวดเพิ่งได้รู้จักเจ้าคณะมณฑลคราวนี้มาก การปกครองการสนิทสนมกับพระและชาวบ้านของเจ้าคณะมณฑลสังเกตอาการว่าคราวนี้ยังขาด...⁴

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ร5 ศ.12/8. เรื่อง รายงานทูลเกล้าถวาย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ของ เจ้าพระยาวุฒิศาสตร์ (วันที่ 18 ธันวาคม ร.ศ.126).

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ที่ ศ/40. เรื่องประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ (วันที่ 19 ก.ค. ร.ศ.121).

³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2533). พระมหาสมณนิยม ในการบริหารการคณะสงฆ์. หน้า 32.

⁴ กรมการศาสนา. (2510). สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เล่ม 1. หน้า 178.

ความประสงค์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสคือต้องการจะให้เจ้าคณะมณฑลออกตรวจการคณะสงฆ์ ดูแลเขตการปกครองของตนให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินั่นเอง

จ. บทบาทของเจ้าคณะมณฑลในการแก้ไขการแตกแยกของคณะสงฆ์

ลักษณะการแบ่งแยกออกเป็นนิกายในประเทศไทยช่วงนี้ แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ ประเภทที่ 1 คือนิกายสงฆ์ 2 นิกายได้แก่ ธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย ประเภทที่ 2 คือ พระสงฆ์ที่เป็นคณะสงฆ์ไทยที่ถือทั้งธรรมยุติกนิกายและมหานิกายกับคณะสงฆ์ลาว(หมายถึงทั้งมณฑลพายัพและมณฑลอุดร) ที่เป็นทั้งมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย

ก) การสร้างความสามัคคีของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย

การรวมนิกายสงฆ์ให้เป็นนิกายเดียวกันเป็นไปได้ยาก "...ถ้าจะพยายามรวมนิกายให้เป็นอันเดียวกัน ก็จะกลายเป็นเหมือนพยายามแยกนิกาย คือพวกหนึ่งเข้ากันได้เป็นอีกนิกายหนึ่ง..."¹ แต่วิธีการใดจะทำให้คณะสงฆ์ทั้ง 2 นิกายมีความกลมเกลียวสามัคคีกัน เป็นหน้าที่ตามพระราชบัญญัติที่เจ้าคณะมณฑลต้องสร้างความสนิทสนมกับพระสงฆ์ส่วนภูมิภาคทั้งที่เป็นธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย เช่นการออกตรวจตราสร้างความสนิทสนมระหว่างคณะสงฆ์ทั้ง 2 ฝ่าย

ข) การสร้างความสามัคคีของคณะสงฆ์ไทย-ลาว

พระสงฆ์พื้นเมืองเหนือและอีสาน ยังไม่ได้เข้ามาสู่การเป็นคณะสงฆ์ไทยหรือคณะสงฆ์แห่งชาติ "...พระสงฆ์พื้นเมือง เป็นมหานิกาย นอกนั้นมีธรรมยุตบ้าง รามัญบ้าง พม่าบ้างไม่มาก มหานิกายแบ่งออกเป็น 2 สำนัก ไทย 1 ลาวหนึ่ง 1 หาได้เข้ากลมเกลียวกันไม่..."² ดังนั้นหน้าที่ของเจ้าคณะมณฑลคือการเข้าไปสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่คณะสงฆ์ทั้งในมณฑลพายัพซึ่งนำโดยพระธรรมวโรดมเจ้าคณะมณฑล ในระยะแรกนั้นพระธรรมวโรดมเสนอให้แต่งตั้ง พระนพิตพิศาลคุณ ซึ่งพื้นเพเป็นชาวเชียงใหม่ลงมาศึกษาพระธรรมวินัยอยู่ที่วัดบวรนิเวศ เมื่อพระนพิตพิศาลขึ้นไปจัดการปกครองได้เกิดความขัดแย้งกับคณะสงฆ์ชั้นปกครองเดิมของมณฑลพายัพและคณะสงฆ์ในมณฑลพายัพเอง ความแตกต่างระหว่างข้อวัตรปฏิบัติที่พระสงฆ์พื้นเมืองถือปฏิบัติกันอยู่กับแนวปฏิบัติของแบบธรรมยุติกนิกายของพระนพิตพิศาลคุณ

ในขณะเดียวกันเกิดมีปฏิกริยาไม่พอใจของคณะสงฆ์พื้นเมืองโดยการควบคุมของพระสังฆราชานายกเมืองเชียงใหม่ที่เจ้าเมืองเชียงใหม่แต่งตั้งมาก่อนเช่นกันจนมีคำกล่าวถึงการแบ่งแยกกลุ่มคณะสงฆ์พื้นเมืองเดิมกับคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายว่า "...จะไหว้ตุ๋ป้าหรือ

¹ ประชุมวินิจฉัยอรรถาธิบาย ภาค 4. (2476). หน้า 364.

² กรมการศาสนา. (2510). สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เล่ม 1. หน้า 252.

“ไหว้ตุ้เมือง...”¹ หมายถึงจะนับถือพระสงฆ์พื้นเมืองที่เป็นตุ้ป่า หรือจะนับถือพระสงฆ์ที่มาจาก กรุงเทพฯ การเกิดความแตกต่างกันทางลัทธิธรรมเนียมประเพณีนี้พระบรมมหาราชวัง ซึ่งเป็นเจ้าคณะมณฑลเองก็รายงานปัญหาของจากจัดการคณะสงฆ์มายังกรุงเทพฯ ว่า

...เมืองเชียงใหม่ จะจัดตั้งพระครูเจ้าคณะแขวงตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์นั้นยังไม่ได้ เพราะพระสงฆ์ที่ได้รับแต่งตั้งฐานันดรจากเจ้าครองนครเดิมก็ยังมิได้อยู่พร้อมเพียง แล้วก็จัดระเบียบคณะสงฆ์ไว้เป็นหมวดๆ บังคับว่าการตามจารีตประเพณีพื้นเมืองมาช้านาน ครั้นจะแก้ไขให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติเป็นอันขัดข้อง...²

ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระนิพนธ์โดยทรงแต่งตั้งกรุณาฝ่ายหิน สังฆราชานายกของเมืองเชียงใหม่เดิมเป็นพระราชาคณะที่พระอภัยสารทะ สังฆปาโมกข์ ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะเมืองเชียงใหม่อยู่กับพระนพวิมลคุณคุณ “...ให้พระอภัยสารทะ เป็นเจ้าคณะเมือง ว่ากล่าวพระสงฆ์สามเณรตามพื้นบ้าน พระนพวิมลคุณคุณดูแลสั่งสอนพระสงฆ์ ตามแบบแผนกรุงเทพฯ...”³

ในส่วนมณฑลอีสานนั้น การจัดการปกครองคณะสงฆ์ในภาคอีสานให้เข้ากับ คณะสงฆ์ส่วนกลางมีหลายวิธี ทั้งโดยเจ้าคณะมณฑลเข้าไปจัดการและในส่วนของการราชการเข้าไปช่วยเหลือ ในส่วนของเจ้าคณะมณฑลนั้น พระญาณรักจิตได้ดำเนินนโยบายหลัก 2 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง การใช้ระบบทางราชการเข้าไปช่วยเหลือ ตั้งแต่การให้หน่วยราชการชี้แจงถึงความจำเป็นในการปรับปรุงการปกครองคณะสงฆ์ขึ้นใหม่ ให้ข้าหลวงผู้สำเร็จราชการมณฑลและข้าราชการทั้งหมดรับอนุเคราะห์ให้การอุดหนุนเจ้าคณะปกครองฝ่ายสงฆ์และให้ข้าหลวงอำนวยความสะดวกเมื่อเจ้าคณะปกครองฝ่ายสงฆ์ออกไปตรวจกิจการคณะสงฆ์⁴

ประการที่สอง วิธีการตอบแทน ด้วยการให้สมณศักดิ์แก่พระสงฆ์ที่ได้รับแต่งตั้ง การนำสมณศักดิ์แบบกรุงเทพฯ เข้ามาใช้กับหัวเมืองอีสานได้เกิดขึ้นเพื่อดึงคณะสงฆ์อีสานไว้ภายใต้อำนาจการปกครองคณะสงฆ์ไทย ในทางตรงกันข้ามได้พยายามยกเลิกตำแหน่งสมณศักดิ์

¹ ไข่มุก อุทยานลี. (2537). การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่ ในระยะครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 25. หน้า 83.

² ทอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. มร 5. ศ12/8. หนังสือพระบรมมหาราชวังงานถึง พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ เรื่อง สรุปรายงานการจัดการคณะสงฆ์และการจัดการศึกษามณฑลพายัพ ร.ศ.125 - ร.ศ.126 (วันที่ 12 พฤศจิกายน ร.ศ.129).

³ แหล่งเดิม.

⁴ กิติรัตน ลิขพันธ์. (2533). การรวมคณะสงฆ์อีสานเข้ากับคณะสงฆ์ไทย พ.ศ.2434-2468 หน้า 57-58.

เดิมซึ่งเป็นตำแหน่งทางสมณศักดิ์ของคณะสงฆ์อีสานภายหลังที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงเป็นของฝรั่งเศสแล้วการแต่งตั้งตำแหน่งทางคณะสงฆ์เป็นเพียงประเพณีที่ชาวบ้านแต่งตั้งพระภิกษุที่ตนนับถือกันเอง “...เรื่องการถอดพระ* นั้น เข้าใจว่าเป็นธรรมเนียมเลือกตั้งเจ้าวัดหรือตั้งอุปัชฌาย์นั่นเอง ในเวลาที่เจ้าคณะท่านเห็นไม่เอาพระ... คงเกิดขึ้นในเมืองที่มีเจ้าผู้ปกครอง ครั้นเมืองเสียแล้ว ไม่มีใครเป็นพระ ราษฎรจึงทำกันเอง...”²

เจ้าคณะมณฑลได้จัดการกับฝ่ายบ้านเมืองโดยการประกาศให้ยกเลิกตำแหน่งสมณศักดิ์ทางเวียงจันทน์ทั้งหมด “...จึงไม่ควรแต่งตั้งสมณศักดิ์ให้เป็นสมเด็จ เป็นชา เป็นกู ฯลฯ เป็นต้น ให้รกรักพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์...”³ โดยให้ถือเอาสมณศักดิ์ที่ได้รับแต่งตั้งจากกรุงเทพฯเป็นหลัก

การดำเนินการของเจ้าคณะมณฑลในการออกตรวจการคณะสงฆ์เพื่อให้พระสงฆ์รู้ระเบียบแบบแผนที่ถูกต้องของคณะสงฆ์ส่วนกลาง การสร้างความเข้าใจระหว่างคณะสงฆ์ส่วนกลางและคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคเป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นหน้าที่ที่สำคัญในการสร้างคณะสงฆ์แห่งชาติที่มีแบบแผนการปกครองเป็นแบบเดียวกันทั่วราชอาณาจักร

บทบาทของเจ้าคณะมณฑลในการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติ ในระยะต่อมาเริ่มมีปัญหาที่สร้างความไม่พอใจพระทัยให้กับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทั้งนี้ทรงพระดำริว่า “...เจ้าคณะมณฑลโดยมากอยู่ในกรุงเทพฯ ออกไปตรวจการชั่วคราว เมื่อยังมีภาระอันจะพึงจัดอันจะพึงทำ ก็ยังประโยชน์ให้สำเร็จอยู่ เมื่อการเข้าระเบียบแล้ว ก็สักแต่ว่าไปตรวจเท่านั้น...”⁴ นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องเจ้าคณะมณฑลขาดความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่คณะสงฆ์มอบหมายให้ทำ ทรงเห็นว่าพระเหล่านี้เป็นพระที่ขาดความรับผิดชอบต่อการพระศาสนา “...พระเช่นนี้ฉันไม่ชอบ เห็นไม่อาจบำรุงพระศาสนา ไม่ปรากฏว่าจะจ้อใช้...”⁵ ดังนั้นจึงทรงยกเลิกตำแหน่งเจ้าคณะมณฑล โดยทรงจัดการการปกครองคณะสงฆ์จากเดิมเป็นมณฑลให้เป็นคณะปักข์ คือแบ่งออกเป็น 3 ปักข์ ได้แก่ คณะกลาง คณะเหนือ คณะใต้ ดังนี้

คณะกรุงเทพฯ คณะกรุงเก่า (อยุธยา) คณะมณฑลนครชัยศรี คณะมณฑลราชบุรี คณะมณฑลราชบุรี คณะมณฑลปราจีนบุรี คณะมณฑลจันทบุรี รวมคณะเป็นปักข์กลาง

* ประเพณียดพระ หรือสงฆ์น้ำพระของชาวอีสาน คือ จัดให้มีการสงฆ์น้ำพระภิกษุที่บวชมาครบ 10 ปี เมื่อสงฆ์น้ำเสร็จพระภิกษุรูปนั้นจะมีคำนำหน้านามว่าเป็นอาจารย์ หรือ จารย์ ตามภาษาถิ่น (ผู้วิจัย)

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2533). พระมหาสมณนิยมในการบริหารการคณะสงฆ์. หน้า 68.

³ เดิม วิภาคย์พจนกิจ. (2530). ประวัติศาสตร์อีสาน. หน้า 591.

⁴ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2514). การคณะสงฆ์. หน้า 44.

⁵ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2514). พระประวัติ-พระคติและเอกสารเกี่ยวกับงานมหาสมณานุสรณ์. หน้า 33.

คณะมนทลนครสวรรค์ คณะมนทลพิษณุโลก คณะมนทลมหาสารคาม คณะมนทลพายัพ รวมเป็นภาคที่ 1 คณะมนทลนครราชสีมา คณะมนทลอุดร คณะมนทลร้อยเอ็ด คณะมนทลอุบล รวมเป็นภาคที่ 2 รวมเป็น 8 คณะ ขึ้นปักษ์เหนือ

คณะมนทลสุราษฎร์ คณะมนทลนครศรีธรรมราช คณะมนทลปัตตานี คณะมนทลภูเก็ต รวมเป็น 4 คณะ ขึ้นปักษ์ใต้

การจัดให้มีคณะปักษ์ก็เพื่อทรงลดบทบาทการปกครองคณะสงฆ์จากเจ้าคณะมณฑลเดิมให้มาขึ้นตรงต่อเจ้าคณะปักษ์ซึ่งทรงจัดตั้งขึ้นใหม่ เพราะในประกาศจัดคณะมนทลขึ้นเป็นคณะปักษ์นั้น ในข้อที่ 4 มีบัญญัติไว้ว่า "...ให้เจ้าคณะปักษ์ขึ้นอยู่ในสมเด็จพระมหาสมณะ..."¹ ดังนั้นจึงทรงปกครองคณะสงฆ์โดยเด็ดขาดแต่เพียงพระองค์เดียวดังที่ได้ทรงยกตัวอย่างการวินิจฉัยอธิกรณ์ในยุคที่ทรงปกครองคณะสงฆ์นั้นว่า พระมหาสมณวินิจัย² หมายถึงเมื่อมีเรื่องราวหรือข้ออธิกรณ์ใดๆเกิดขึ้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงใช้อำนาจที่ได้รับจากพระมหากษัตริย์นั้นตัดสินเรื่องราวต่างๆด้วยพระองค์เอง มหาเถรสมาคมนั้นเป็นคณะที่ปรึกษาเพื่อแสดงความคิดเห็น อำนาจการปกครองคณะสงฆ์ลักษณะดังกล่าวก็ยังคงมีมาจนถึงการเปลี่ยนแปลงตัวพระราชบัญญัติในปี พ.ศ.2484

1.2.2 บทบาทของเจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง เจ้าอาวาส

พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 นับเป็นพระราชบัญญัติฉบับแรกที่กล่าวถึงบทบาท หน้าที่ อำนาจของเจ้าอาวาสในการปกครองคณะสงฆ์ รูปแบบในการปกครองมีขอบเขตการให้อำนาจอย่างชัดเจน

ตำแหน่งเจ้าคณะเมือง พระมหากษัตริย์เป็นผู้แต่งตั้งพระภิกษุที่มีอายุพรรษาสมควรและได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้ปกครอง แขวง วัดในเขตปกครองของตน เจ้าคณะแขวงนั้นหากเป็นแขวงในกรุงเทพ พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง แต่ถ้าเป็นแขวงนอกกรุงเทพ ให้เจ้าคณะเมืองเป็นผู้เลือกโดยได้รับความเห็นชอบจากเจ้าคณะมณฑล ส่วนตำแหน่งเจ้าอาวาสถ้าเป็นพระอารามหลวงพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง ส่วนวัดราษฎร์ให้เจ้าคณะแขวงคัดเลือกเช่นเดียวกัน ตำแหน่งเจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง และเจ้าอาวาสมีการปกครองตามลำดับชั้น หน้าที่โดยรวมคือ ว่ากล่าวบังคับบัญชาพระภิกษุในปกครองของตนเอง เมื่อมีคดีความเกี่ยวกับอธิกรณ์เกิดขึ้นให้เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส เจ้าคณะแขวง และเจ้าคณะเมืองพิจารณาตามลำดับชั้น หากเจ้าอาวาสมีสมณศักดิ์สูงกว่าเจ้าคณะแขวง ก็ต้องขึ้นตรงต่อเจ้าคณะแขวงตามลำดับ เช่นเดียวกับฆราวาสที่มีบรรดาศักดิ์สูง ถึงอยู่ในเขตอำนาจปกครองของอำเภอก็ต้องเชื่อฟังคำสั่งและระเบียบการของ

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2532). พระมหาสมณศาสนายพระหัตถ์ระหว่างสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส กับ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณศิริวัฒน์. หน้า 88.

² ม.ร.ว.ศุภวัฒน์ เกษมศรี.(2525). "การปฏิรูปทางการศาสนา". ใน ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4 - พ.ศ.2475. หน้า 477.

อำเภอนั้น¹ การบริหารงานปกครองคณะสงฆ์นั้น “...เพื่อเกลียดกันอลัชชีผู้เป็นมลทินแห่งศาสนา ออกเสียและเพื่อบำรุงลัชชีผู้มีศีลให้เจริญ...”²

ก. บทบาทของเจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง เจ้าอาวาสในการปกครองคณะสงฆ์

การปกครองคณะสงฆ์ของเจ้าคณะดังกล่าวข้างต้น เป็นไปตามนโยบายที่คณะสงฆ์ส่วนกลางกำหนดทั้งนี้ “...เจ้าอาวาสและเจ้าคณะต้องรู้จักระเบียบการคณะสงฆ์ จงหมั่นอ่านพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ และแถลงการณ์คณะสงฆ์ จะได้ปฏิบัติการวัดการคณะได้เรียบร้อย...”³ และบทบาทหน้าที่ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ

ก) การรับคนบวช การรับคนเข้ามาบวชนั้น จะต้องมีความรู้ที่แน่นอนว่าเป็นใคร ชื่ออะไร ชื่อบิดามารดาเป็นต้น แล้วให้เจ้าคณะปกครองตั้งแต่เจ้าอาวาสขึ้นมาทำทะเบียนไว้เป็นหลักฐาน และจัดส่งทะเบียนคนบวชให้เจ้าคณะปกครองรับทราบเป็นรายปี ทำให้ทราบจำนวนพระสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร เช่นมีจำนวนเท่าใด ลาสิกขาหรือมรณภาพเท่าใด

ข) การรับพระต่างถิ่น การรับพระต่างถิ่นที่จะเข้ามาอยู่ในอาวาส หรือในเขตปกครองของตนเองนั้น จะต้องต้องมีหนังสือแจ้งจากต้นสังกัด หรือหนังสือฝากตัว เมื่อเจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะตกลงรับภิกษุที่มีหลักฐานดังกล่าว ก็ยังต้องทำบัญชีลงทะเบียนมีสมุดฉีก “...จดตำหนิ แลให้ลงลายปีเดือนอย่างเลียดแล้วแนะนำให้ตั้งอยู่ในกติกาวัด...”⁴

ค) การจำหน่ายพระ การจำหน่ายพระออกจากวัดของตน เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส ต้องทำเป็นหลักฐานออกจากวัดเพราะเหตุใด ไปอยู่วัดไหน หรือเพราะลาสิกขา หรือเพราะถูกขับไล่ออกจากวัดด้วยสาเหตุอะไรเป็นต้น แล้วรายงานให้เจ้าคณะปกครองขึ้นไปทราบตามลำดับชั้น

ง) การรับคฤหัสถ์เข้าวัด เจ้าอาวาสต้องทำการตรวจสอบจากเขตการปกครองของฝ่ายอาณาจักรว่า เป็นบุคคลต้องห้ามมีคดีติดตัวหรือหนีราชการมาเป็นต้น การดูแลนอกจากนั้น เป็นต้นว่า สังฆกรรม การลงอุโบสถ ฟังพระปาฏิโมกข์ ในวัน 15 ค่ำหรือ 14 ค่ำ เป็นกิจสำคัญของศาสนาที่เจ้าอาวาสต้องปฏิบัติและดูแลในคณะสงฆ์ในเขตปกครองของตนเอง ตลอดจนถึงการดูแลเรื่องไหว้พระสวดมนต์เข้า เย็น “...ไม่มีกิจจำเเนน ไม่ควรขาด...”⁵ การนุ่งห่ม ให้

¹ กรมการศาสนา. (2510). สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เล่ม 1. หน้า 181.

² แหล่งเดิม. หน้า 344.

³ พระพิมลธรรม (2474). คำแนะนำระเบียบการคณะสงฆ์. ใน ประมวลระเบียบการคณะสงฆ์. หน้า 433.

⁴ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2533). พระมหาสมณนิยมในการบริหารการคณะสงฆ์. หน้า 41.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 43.

พระภิกษุในวัดนุ่งห่มให้เป็นระเบียบเรียบร้อย และหน้าที่ในการรักษา ปฏิสังขรณ์เสนาสนะให้อยู่ในสภาพที่สวยงามเรียบร้อย เป็นต้น

ข. บทบาทของเจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง เจ้าอาวาสในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์

เจ้าอาวาส เจ้าคณะแขวง เจ้าคณะเมืองจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยในการจัดการศึกษาของเจ้าคณะมณฑลตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 "...เอาใจใส่ช่วยอุปถัมภ์ตามฐานะที่จะอุปถัมภ์ได้เพียงไร ไม่ควรปล่อยให้เป็นเด็กที่ไร้เวลาและชุกชน..."¹

ก) **ตรวจตราดูแลการสอน** เจ้าอาวาส เจ้าคณะแขวง เจ้าคณะเมือง มีหน้าที่ตรวจตราดูแลคนภายในวัดให้เรียนหนังสือตามนโยบายของรัฐบาล หากบุคคลภายในวัดหรือศิษย์วัดไม่เอาใจใส่ในการศึกษาเล่าเรียน เป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสจะต้องทำการตรวจสอบ และจัดให้บุคคลในวัดศิษย์วัดเล่าเรียนต่อไป

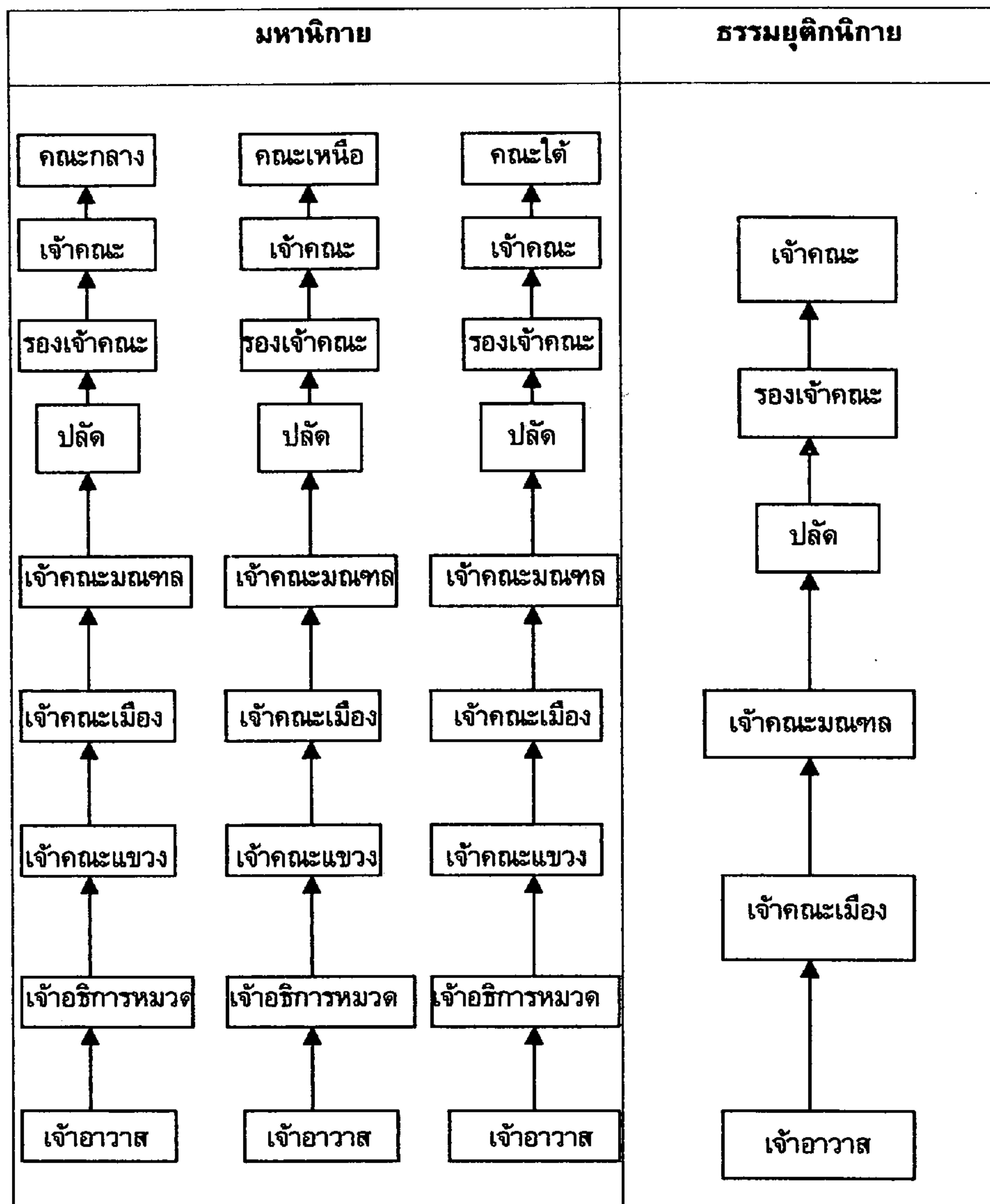
ข) **การตั้งโรงเรียน** หน้าที่อีกประการหนึ่งคือ การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษา โดยตรวจสอบความรู้ของคนวัดหรือศิษย์วัด ถ้าปรากฏว่ามีความรู้ความสามารถสามารถเรียนในระดับประถมศึกษามากกว่า 30 คน ให้จัดตั้งเป็นโรงเรียนประถมศึกษาได้ ทั้งนี้ "...ควรจะจัดศาลาหรือสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ตั้งเป็นโรงเรียน..."² โดยการจัดให้มีพระภิกษุที่มีความรู้ทำการสอนภายในโรงเรียน ใช้เกณฑ์ เด็กนักเรียน 30 คนต่อครู 1 คน

ค) **จัดให้มีการสอบความรู้เพื่อเข้าเรียน** นักเรียนที่จะเข้าเรียนชั้นประถม นั้น ครูผู้สอนควรจัดให้มีการสอบไล่เพื่อเลือกนักเรียนที่มีความรู้พื้นฐานชั้นประถมศึกษาให้ขึ้นไปเรียนในชั้นมัธยมศึกษาต่อไป

¹ พระพิมลธรรม. (2474). คำแนะนำระเบียบการคณะสงฆ์. ใน ประมวลระเบียบการคณะสงฆ์. หน้า 433.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2514). พระประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. หน้า 259.

รวมความแล้ว อำนาจและบทบาทของเจ้าคณะปกครองนับแต่เจ้าคณะมณฑลลงไปถึงเจ้าอาวาส ต่างทำหน้าที่ทั้งการจัดการปกครองคณะสงฆ์ให้อยู่ในระเบียบแบบแผนที่พระวินัยบังคับ และให้สอดคล้องกับลักษณะการปกครองที่ฝ่ายอาณาจักรต้องการ อีกส่วนหนึ่งคือการจัดการศึกษาเล่าเรียนแก่ประชาชนทั่วไปอย่างไรก็ตามการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ดังกล่าวจัดว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองสงฆ์ ซึ่งจะได้ทำการวิเคราะห์ต่อไป

ภาพประกอบ : 6 แผนภูมิการปกครองคณะสงฆ์ในส่วนภูมิภาค ตามพระราชบัญญัติ
ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121

ที่มา : สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2514). การคณะสงฆ์. หน้า 69.

บทที่ 5

ผลกระทบต่อคณะสงฆ์ไทย

ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121

พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ตราขึ้นเพื่อใช้เป็นกฎหมาย ประกอบการปกครองคณะสงฆ์ไทย จุดหมายสำคัญของรัฐบาลในขณะนั้นคือ จัดโครงสร้างการ ปกครองคณะสงฆ์ใหม่ให้สอดคล้องกับลักษณะการปกครองของฝ่ายอาณาจักร โดยจัดให้เป็น ระบบรวมศูนย์อำนาจขึ้นตรงต่อมหาเถรสมาคม

1. ผลของพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์

ต่อการปกครองคณะสงฆ์

การวิเคราะห์ผลที่เกิดจากการใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ จำเป็น ต้องศึกษาถึงเหตุของการตราพระราชบัญญัติ เพื่อให้ทราบว่ากระบวนการแก้ไขปัญหาดังที่เป็น สาเหตุของการตราพระราชบัญญัตินั้นส่งผลให้เกิดผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายอย่างไร

1.1 การแก้ไขปัญหาการแตกแยกของคณะสงฆ์ไทย

การแตกแยกในคณะสงฆ์เป็นผลจากความพยายามแก้ไขปรับปรุงการปฏิบัติตัวของคณะ สงฆ์ไทย โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้นำในการปรับปรุง ซึ่งเป็นที่มาของ ปัญหาการแตกแยกคณะสงฆ์ในสมัยต่อมา

การตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์มีเหตุมาจากความพยายามที่จะจัด การกับปัญหาการแตกแยกของคณะสงฆ์ ทั้งนี้ศึกษาจากการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวซึ่ง ปรากฏในมาตราที่ 3 แห่งพระราชบัญญัติว่า “...พระราชบัญญัตินี้ไม่เกี่ยวข้องกับนิกายสงฆ์...”¹ ทำให้การปกครองไม่ต้องคำนึงถึงนิกาย แนวคิดในการสร้างความปรองดองของคณะสงฆ์ทั้งสอง นิกาย เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันถูกอธิบายโดยชนชั้นปกครองเช่น พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระสงฆ์ชั้นสูงโดยเฉพาะสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส โดยทรงตีความหมายพระธรรมวินัยตามพระไตรปิฎก ในลักษณะที่เป็นการชี้แนะและแนะนำให้เห็น จุดบกพร่องของแต่ละนิกาย แล้วนำมาแก้ไขปรับปรุงให้สอดคล้องเข้ากันได้ ดังเช่นปัญหาเกี่ยวกับ ความประพฤติและกรอบความคิดเรื่องพระวินัยที่พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายเคยมองว่าสิ่งเหล่านี้

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศ.ร. 5/40. ร่างพระราชบัญญัติลักษณะการ ปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121.

เป็นจุดบกพร่องของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ได้นำมาอธิบายเพื่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทัศนคติของพระสงฆ์ใหม่โดยเฉพาะฝ่ายธรรมยุติกนิกาย

1.1.1. **กรรมวาจาวิบัติ** ได้นำมาอธิบายใหม่เพื่อสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นระหว่างคณะสงฆ์ทั้งสองนิกาย โดยการแสดงทัศนะให้เห็นว่า วิธีการอุปสมบทนั้นจะสำเร็จเป็นพระภิกษุหรือไม่ ขึ้นอยู่กับความตั้งใจของผู้อุปสมบทมากกว่า การออกเสียงหนักเบาก็ดี การเน้นอักขรวิธีก็ดี หรือการเปล่งเสียงสูงเสียงต่ำเป็นต้นก็ดี ล้วนเป็นรูปแบบที่ถูกวางไว้เพื่อเป็นระเบียบวิธีการในการอุปสมบท ทั้งนี้การออกอักขรวิธีนั้นจะหาวิธีออกเสียงให้ถูกต้องตามแบบอย่างในสมัยพุทธกาลเป็นไปได้ยาก เนื่องจากมนุษย์แต่ละชาติพันธุ์ก็มีแบบแผนการออกเสียงผิดแปลกไปจากกัน แต่พยายามจะออกเสียงให้ใกล้เคียงกับวิธีออกเสียงที่ปรากฏในพระวินัยมากที่สุดเท่านั้น สมเด็จพระญาณสังวรญาณมุนี (ทูลกระหม่อมสด็จฯ) เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เกี่ยวกับการออกเสียงของพระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายมีใจความว่า การออกเสียงของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายใกล้เคียงกับการออกเสียงของฝ่ายลังกามากที่สุด ถึงกับตำราสมเด็จพระสังฆราชฝ่ายมหานิกายว่า “...อุตสาหะรักษาทำนองที่ได้จากลังกามา...”¹ จึงเป็นข้อที่สามารถหักล้างประเด็นแนวคิดเรื่องพระสงฆ์สามัญนิยมการออกเสียงอักขระตามแบบพระสงฆ์ลังกา² ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทำให้ทั้งสองนิกายยอมรับลักษณะการออกเสียงอักขระตามวิธีนิยมของตน

ต่อมาจึงเกิดประเด็นว่า เมื่อพระสงฆ์เข้าไปเจริญพระพุทธมนต์ในพระราชพิธีให้ถือเป็นพระราชนิยมว่า ถ้ามีพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายเข้าไปเจริญพระพุทธมนต์ในราชพิธีเป็นฝ่ายเดียว ให้เจริญพระพุทธมนต์ในทำนองภาษาที่เป็นมคธ* แบบที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าทรงวางแบบแผนไว้ แต่ถ้าพระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายทั้งธรรมยุติกนิกายและมหานิกายหรือแม้มีพระภิกษุฝ่ายมหานิกายเพียงรูปเดียวร่วมขณะธรรมยุติกนิกายเข้าไปเจริญพระพุทธมนต์พร้อมกันให้ใช้วิธีสวดทำนองสังโยคอันเป็นวิธีการสวดของฝ่ายมหานิกายเป็นหลัก

1.1.2 **สีมาวิบัติ** แนวคิดเรื่องสีมาที่มีขนาดเล็กหรือใหญ่เกินไป ต่อมาภายหลังให้มีระเบียบการขอพระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นแบบแผนเดียวกันทั่วราชอาณาจักร และเป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์ทั้งสองนิกาย

¹ สมเด็จพระญาณสังวรญาณมุนี (ทูลกระหม่อมสด็จฯ) เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จพระญาณสังวรญาณมุนี (ทูลกระหม่อมสด็จฯ) เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จพระญาณสังวรญาณมุนี (ทูลกระหม่อมสด็จฯ) เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (2505). สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 18. หน้า 187.

² พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2515). ประชุมพระราชพิธีในรัชกาลที่ 4 ภาค 2. หน้า 431.

* การออกเสียงแบบมคธของฝ่ายธรรมยุติกนิกายมีลักษณะเหมือนการอ่านโดยเน้นเสียงหนักเบาและหยุดตามวรรคตอนของประโยค การออกเสียงสังโยคของมหานิกายจะออกเสียงเป็นจังหวะทำนองเสียงติดกันไม่มีหยุดเว้นวรรคตอน (ผู้วิจัย)

1.1.3 การครองผ้า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายวัตถุประสงค์ของพระพุทธเจ้าเพียงเพื่อต้องการไม่ให้พระสงฆ์นุ่งห่มผ้าเป็นเหมือนชาวบ้าน การถือรูปแบบห่มผ้าเป็นประเด็นโต้แย้งระหว่างพระสงฆ์ที่เกิดขึ้นหลังพุทธกาล ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็วิพากษ์วิจารณ์กันว่าฝ่ายของตนนุ่งห่มถูกฝ่ายอื่นนุ่งห่มผิด¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงปรับปรุงโดยถือเอาความสนใจของคณะสงฆ์แต่ละวัด ให้กำหนดกันเองว่าต้องการจะครองผ้าแบบใด แล้วขึ้นทะเบียนไว้ จนเป็นที่ยอมรับของทั้งสองฝ่าย

1.1.4 อาจารย์วิบัติ* คือแนวปฏิบัติของครูอาจารย์สูญไปตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาแตก ซึ่งไม่สามารถนำมาวินิจฉัยได้ว่า ความประพฤติเสียอาจารย์ของคณะสงฆ์ไทยขาดสูญจริงหรือไม่ เพราะหากนำแนวคิดเรื่องนี้มาเป็นประเด็นวิเคราะห์เหตุของการประพฤติอาจารย์ของสมณวงศ์แห่งสยาม ก็จำเป็นต้องมองกลับไปทีละสงฆ์สามัญที่เป็นแบบแผนของธรรมยุติกนิกายด้วยเหตุผลอย่างเดียวกัน เพราะคณะสงฆ์สามัญเองก็ได้รับผลกระทบจากภัยของสงครามทั้งภายในอาณาจักรสามัญและจากฝ่ายพม่า ทำให้ชาวสามัญต้องอพยพหนีภัยสงครามเข้ามาสู่ราชอาณาจักรไทยหลายสมัย ประเด็นนี้จึงไม่สามารถนำมาประกอบข้อวินิจฉัยได้ว่า คณะสงฆ์ไทยขาดอาจารย์เพราะภัยสงคราม เพราะหากนำมาวินิจฉัยจะเป็นการมองเห็นความผิดของผู้อื่นโดยฝ่ายเดียว

1.1.5 เรื่องการจับต้องวัดอุณามาส หรือการจับเงินและทอง ขอนี้พระวินัยได้บัญญัติไว้อย่างชัดเจนว่า “...ภิกษุจับเองก็ดี ให้ผู้อื่นจับก็ดี หรือยินดีในสิ่งเหล่านั้นก็ดี (เงินทอง) เป็นอาบัติ นิสัคคียปาจิตตีย์...”² ดังนั้น การจับต้องเงินทอง หรือไม่จับต้องเงินทองของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายจึงเป็นเพียง “การเลียงบาป” เท่านั้น เพราะพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายแม้ไม่จับเงินทอง แต่ก็ยังรองรับโดยให้ผู้อื่นจับแล้วเก็บรักษาไว้แทนตน จึงเข้าข่ายให้ผู้อื่นจับและยังเข้าข่ายยินดีในสิ่งเหล่านั้นด้วย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรับสั่งว่า “...การจับเงินทองก็ดี การคู้เพื่อนรำก็ดี ขุดโคนต้นไม้ก็ดี มิใช่การร้ายแรงอะไร...”³

กล่าวโดยสรุป การอธิบายความแตกต่างในข้อปฏิบัติของคณะสงฆ์ทั้งสองนิกายด้วยเหตุ 5 ข้อนี้ถูกลบล้างด้วยเหตุและผลที่เป็นข้อพิสูจน์ได้จริง แต่การจะรวมนิกายสงฆ์ให้เป็นนิกายเดียวกันเป็นเพียงการเพ้อฝัน⁴ ทั้งยังเป็นการสร้างความแตกแยกให้เป็นสาขานิกายใหม่ขึ้นอีก จุคมุ่ง

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2543). เรื่องวัดสมอรายอันมีนามว่าราชาธิวาส. หน้า 33.

* อาจารย์วิบัติ แปลว่า เสียอาจารย์, เสียจรรยา มารยาทเสียหาย, ประพฤติย่อหย่อนรุ่มร่าม.

² มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2535). อุปกรณ์วินัยมุข เล่ม 1. หน้า 55.

³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2533). พระมหาสมณนิยมในการบริหารการคณะสงฆ์. หน้า 47.

⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ศ.ร. ร5. ศ.8/1. ลายพระหัตถ์ของพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

หมายสูงสุดก็เพียงสร้างความสมานฉันท์ระหว่างคณะสงฆ์ทั้งสองนิกาย จึงเกิดการรวมตัวระหว่างทั้งฝ่ายอาณาจักรและทั้งฝ่ายคณะสงฆ์ที่เป็นชนชั้นปกครองเพื่อสร้างความไว้วางใจให้เกิดกับคณะสงฆ์ทั้งสองฝ่าย โดยผ่านการชี้แนะทั้งในด้านการแสดงความคิดเห็นและการกระทำ เช่น การกล่าวถึงผลร้ายของการแตกแยกระหว่างนิกายของคณะสงฆ์ ทำให้เกิดการขาดความสามัคคีและเป็นเหตุให้ขาดสติและกำลังในการป้องกันของพุทธศาสนาจากภายนอก¹ หรือคำชี้แจงซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชี้ให้เห็นว่า ข้อปฏิบัติของทั้งสองนิกายนั้น แม้ในอดีตคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายจะปฏิบัติผิดพลาดไปจากพระวินัยบ้าง เช่นการไม่ลงฟังพระปาติโมกข์ทุก 15 วัน การไม่พิจารณาโทษอาบัติของตนโดยแยกข้ออาบัติที่ตนทำผิด² ละเลยการพิจารณาเพื่อที่จะว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันเป็นต้น แต่ก็ได้รับการปรับปรุงจนเป็นที่ยอมรับว่ามีลักษณะใกล้เคียงกันแล้ว นอกจากนี้ทรงอธิบายให้เห็นว่า ความบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ของพระสงฆ์ไม่ได้อยู่ที่การออกเปล่งอักขระชัดเจน การห่มผ้า การถือสีมา แต่ขึ้นอยู่กับ การปฏิบัติบริสุทธิ์ของพระสงฆ์ว่าควรอยู่กับการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยให้ถูกต้อง ทั้งการลงฟังปาติโมกข์เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อบกพร่องของตน และการสำรวจระวัตรรักษาสิกขาบทวินัย³

ผลจากการแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้คณะสงฆ์ทั้งสองฝ่ายยอมรับข้อวัตรปฏิบัติของแต่ละฝ่าย แม้พระราชบัญญัติเองก็ระบุชัดเจนเกี่ยวกับการยอมรับฐานะของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย นอกจากนี้การแต่งตั้งตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์ก็จัดให้คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเข้ามามีบทบาทในการปกครองคณะสงฆ์ด้วย

1.2 การแก้ไขปัญหายุ่งเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวของพระสงฆ์

การแก้ไขปัญหายุ่งเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวของพระสงฆ์ และพระราชบัญญัติเกี่ยวกับห้ามพระสงฆ์กระทำความผิดในลักษณะต่าง ๆ สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของฝ่ายอาณาจักรที่ต้องการปกป้องพระศาสนาไม่ให้เศร้าหมองจากการกระทำผิดของพระภิกษุบางรูป

การประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เป็นการมอบอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ให้เจ้าคณะในแต่ละเขตการปกครองเข้าไปสอดส่องดูแล และมีกฎหมายรองรับตำแหน่งฐานะหน้าที่อย่างชัดเจน รวมทั้งจัดการลงโทษเจ้าคณะปกครองที่ละเลยหน้าที่ของตนด้วย

(15 พฤศจิกายน ร.ศ. 118).

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2514). พระนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ. หน้า 25.

² เดิมพระสงฆ์มหานิกายเวลาแสดงอาบัติที่ตนต้องแสดงโดยรวมว่า สัมพัทฺฐา นานาวัตถุ หมายถึงการนับอาบัติทั้งหมด พระธรรมยุติกนิกายกล่าวว่า เป็นการแสดงอาบัติไม่บอกต้องอาบัติข้อไหนกันแน่ เพราะคำว่า สัมพัทฺฐา นานาวัตถุยอมหมายถึงอาบัติทั้งหนักและเบารวมกันไม่ชัดเจนและไม่ถูกต้อง (ผู้วิจัย)

³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2543). เรื่องวัดสมอรายอันมีนามว่าราชาธิวาส.

ผลของการแก้ไขแม้ไม่สามารถป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์ความผิดในสังคมสงฆ์ แต่รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ก็นับเป็นความพยายามของฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักรที่ร่วมกันดำเนินการป้องกันและพยายามแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เช่นออกระเบียบการ คำสั่ง ประกาศคณะสงฆ์ เพื่อห้ามไม่ให้คณะสงฆ์กระทำการใดๆที่ขัดต่อกฎหมายสงฆ์ และกฎหมายบ้านเมือง เช่น ประกาศห้ามพระสงฆ์เดินทางไปในที่อโคจร* ห้ามไม่ให้พระภิกษุเข้าไต่วาที่ จัดตั้งการไต่วาที่ ห้ามไม่ให้มีมหรสพภายในวัดในวันสำคัญทางศาสนา ห้ามจัดให้มีการเล่นการพนันในวัด เป็นต้น รวมทั้งการออกระเบียบการควบคุมการเรียไร ห้ามฉันทมนหรือน้ำมะพร้าวในเวลาวิกาล ห้ามพระเที่ยวเตร็ดเตร่ ห้ามสัจจกรเที่ยวขอเงินชาวบ้าน เป็นต้น ข้อประกาศหรือคำสั่งเหล่านี้ ที่อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ลงมติใช้บังคับ ได้ประกาศและส่งเป็นหนังสือออกไปให้แก่เจ้าคณะปกครองในระดับต่างๆได้รับทราบและปฏิบัติตาม

การปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 แม้ไม่สามารถแก้ไขปัญหาการปฏิบัติผิดของพระสงฆ์ได้ทั้งหมด แต่การปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติก็เอื้อประโยชน์ต่อกระบวนการปกครองคณะสงฆ์ให้กับฝ่ายศาสนจักรได้เข้ามามีอำนาจหน้าที่ และบทบาทในการจัดการแก้ไขปรับปรุงกันเองมากขึ้น อีกทั้งเป็นการแบ่งเบาภาระในการปกครองคณะสงฆ์ของฝ่ายอาณาจักรด้วย โดยฝ่ายอาณาจักรเป็นเพียงผู้ให้การช่วยเหลือตามโอกาสเท่านั้น

1.3 ปัญหาความล่าช้าในการจัดการปัญหาคณะสงฆ์

ประเด็นนี้ ปรากฏผลชัดเจนมาก ทั้งนี้เพราะระบบการจัดการปัญหาของคณะสงฆ์ในสมัยก่อนการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ล่าช้า อันเป็นผลสืบเนื่องจากอำนาจการปกครองคณะสงฆ์เป็นแบบหลวมๆ โดยมีกรมสังฆการีทำหน้าที่กำกับดูแล ครั้นเมื่อมีการตราพระราชบัญญัติกำหนดให้มีเจ้าคณะปกครองทำหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในระดับต่างๆขึ้น และรายงานปัญหาคณะสงฆ์เข้ามายังส่วนกลาง จากนั้นส่วนกลางก็จะตัดสินใจประเด็นปัญหาและออกกฎระเบียบ คำสั่งออกไปบังคับใช้ได้รวดเร็ว

การจัดส่งเจ้าคณะมณฑลจากส่วนกลางออกไปทำหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคนับเป็นวิธีที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดในการแก้ไขปัญหาความล่าช้าในการปกครองคณะสงฆ์ เมื่อเจ้าคณะมณฑลออกไปปกครองมณฑลและหัวเมืองต่างๆ และได้รับรู้รับทราบความเคลื่อนไหว การปฏิบัติตัวของคณะสงฆ์ตามเมืองต่างๆแล้วก็จัดทำรายงานเข้ามาสู่ส่วนกลางให้ทราบประเด็นปัญหาและอุปสรรคต่างๆในคณะสงฆ์ และนำปัญหานั้นๆเข้าสู่กระบวนการพิจารณา

* อโคจร หมายถึง ที่ซึ่งไม่ควรไปเที่ยว ไต่แก ที่ไม่ควรผ่านไปมา เช่น โรงมหรสพ โรงแรม ทะเล ที่พักตากอากาศ เป็นต้น (ใน เรียบร้อย เขียววรเมธ. (2540). พจนานุกรมไทยฉบับ 2 ภาษา. หน้า 1107.)

ปรับปรุงแก้ไข โดยวิธีการออกเป็นระเบียบ กฎหรือคำสั่ง มาบังคับใช้ต่อไป ในอีกด้านหนึ่งการเสด็จออกตรวจการคณะสงฆ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสก็ถือได้ว่าเป็นผลสำเร็จในการรวมระบบการปกครองคณะสงฆ์เข้าสู่ส่วนกลางเป็นอย่างดี ด้วยเหตุที่ทรงเป็นเจ้านายชั้นสูงในราชวงศ์และเป็นพระเถระที่มีพระชันษามากเป็นที่เคารพของทุกชนชั้นทำให้ปัญหาความล่าช้าเกี่ยวกับการจัดการกับปัญหาในคณะสงฆ์หมดไป

1.4 การรวมคณะสงฆ์เข้าสู่ส่วนกลาง

ผลของการรวมคณะสงฆ์เป็นคณะสงฆ์แห่งชาตินี้ทำให้เกิดประโยชน์หลายประการด้วยกัน กล่าวคือ ประการแรก การจัดระบบการปกครองคณะสงฆ์ที่มีความแตกต่างกันให้เป็นแบบอย่างเดียวกัน ทั้งคณะสงฆ์อีสาน และคณะสงฆ์ล้านนา แม้กระบวนการดังกล่าวจะมีอุปสรรคเกิดขึ้นในระยะแรก แต่ก็ประสบความสำเร็จในสมัยต่อมา ประการที่สอง การรวมคณะสงฆ์เป็นคณะสงฆ์แห่งชาติ ทำให้การดำเนินนโยบายการขยายการศึกษาซึ่งเป็นนโยบายของรัฐที่มอบหมายให้คณะสงฆ์จัดการตั้งแต่ ร.ศ.118 ได้รับผลสำเร็จได้เป็นอย่างดี

รวมความได้ว่า ผลที่เกิดจากการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มาใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ นับว่ามีความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ทั้งฝ่ายอาณาจักรและทั้งฝ่ายศาสนจักรต้องการให้เกิดขึ้น ทั้งการแก้ไขปัญหาการแตกแยกของคณะสงฆ์ การแก้ไขปัญหาการปฏิบัติตนของพระสงฆ์ ปัญหาการล่าช้าในการจัดการปัญหาของคณะสงฆ์ การรวมคณะสงฆ์เป็นคณะสงฆ์แห่งชาติจนเป็นผลเอื้ออำนวยให้เกิดรูปแบบในการปกครองเป็นแบบแผนเดียวกันและการจัดการศึกษาตามนโยบายที่รัฐกำหนดได้

อย่างไรก็ตาม การปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เมื่อมีการนำมาใช้เพื่อการปกครองคณะสงฆ์ย่อมต้องเกิดผล ซึ่งผลนั้นย่อมมีทั้งผลดีและผลเสีย ทั้งนี้เพราะแม้จะเป็นสังคมของพระสงฆ์ก็ต้องเผชิญกับสภาพการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และค่านิยมในแต่ละยุคสมัย จนกลายเป็นปัญหาและอุปสรรคของการปกครองคณะสงฆ์ซึ่งนำไปสู่กระบวนการเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ในเวลาต่อมา

2. ปัญหาและอุปสรรคในการปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121

ปัญหาและอุปสรรคในการปกครองคณะสงฆ์ที่เกิดขึ้นจากการใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มีเหตุปัจจัยที่มาจากทั้งภายในอันเป็นผลจากแนวคิดและทัศนคติของฝ่ายคณะสงฆ์เอง และภายนอกอันได้แก่การเปลี่ยนแปลงของฝ่ายอาณาจักรที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในคณะสงฆ์ด้วย

2.1 ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในคณะสงฆ์

ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในคณะสงฆ์ เกิดจากสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และค่านิยมที่มีผลมาจากปัจจัยทั้งภายนอกและภายใน เป็นปัญหาของคณะสงฆ์ที่เป็นสาเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

2.1.1 ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อการปกครองคณะสงฆ์

พระสงฆ์ที่มีหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในส่วนต่างๆ แบ่งออกเป็นหลายชั้นหลายฝ่าย แต่ละชั้นละฝ่ายรวมเรียกว่า “สมณศักดิ์” หรือศักดิ์ของพระสงฆ์ เช่นเดียวกับการปกครองของฝ่ายอาณาจักรที่มีตำแหน่งและหน้าที่ตามยศศักดิ์

ก่อนการปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ได้มีระบบสมณศักดิ์แล้ว คือ 1. สมเด็จพระสังฆราช 2. สมเด็จพระราชาคณะ 3. พระราชาคณะชั้น (ธรรม, เทพ, ราช) 4. พระราชาคณะชั้นสามัญ 5. พระครู 6. พระเปรียญ² สมณศักดิ์เป็นสิ่งที่บอกถึงฐานะหรือตำแหน่งของพระสงฆ์ในระดับปกครอง เช่นสมเด็จพระสังฆราชปกครองสงฆ์สูงสุด รองสมเด็จพระราชาคณะเป็นเจ้าคณะใหญ่ปกครองคณะเหนือ คณะใต้เป็นต้น ผู้ที่จะได้รับสมณศักดิ์ต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์ 2 ประการคือ 1. เป็นพระสงฆ์ผู้ใหญ่มีอายุพรรษามาก 2. เป็น พระสงฆ์ที่มีความสามารถในการปกครองคณะสงฆ์ หรือในขณะเดียวกันสมณศักดิ์อาจได้รับทั้ง 2 ทางในรูปเดียวกัน คือเป็นผู้มีอายุพรรษามากและมีความสามารถในการปกครองด้วย

การปกครองคณะสงฆ์ ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ได้มีการจัดทำเนียบสมณศักดิ์ขึ้นใหม่ พ.ศ. 2455³ โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงจัดเทียบตำแหน่งสมณศักดิ์เป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายปกครอง และฝ่ายศึกษา ฝ่ายปกครองนั้น

¹ นันทนา วัฒนสุข. (2516). บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ในสมัยรัตนโกสินทร์ เกี่ยวกับการบำรุงพระพุทธศาสนา. หน้า 252.

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2514). การคณะสงฆ์. หน้า 24-31.

³ มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2514). พระประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. หน้า 177.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเห็นว่า การแต่งตั้งสมณศักดิ์ให้กับเจ้าคณะปกครองท้องถิ่น "...เป็นเครื่องจูงใจคนให้ประกอบกิจได้อย่างหนึ่ง สมควรที่จะรักษาไว้ไม่ให้ เป็นของเมื่อต้องให้รู้สึกว่าเป็นของหาได้ยากลำบาก..."¹ นับเป็นกุศโลบายในการจัดการปกครอง คณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์

อย่างไรก็ตาม ระบบสมณศักดิ์ ต่อมาถูกมองว่าเป็นระบบเอื้อต่อผลประโยชน์ กล่าวคือ ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราเข้ามามีบทบาทในคณะสงฆ์ก่อนการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ดังจะเห็นได้จากการกำหนดเงินนิตยภัตรเป็นเงินเดือนให้กับพระราชาคณะที่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์มาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ที่ปรากฏชัดจากพระบรมราชโองการมหาสมณุตมาภิเษก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยกำหนดให้ประธานพระสงฆ์ทั่วพระราชอาณาจักรมีนิตยภัตรเงินเดือนละ 12 ตำลึง² และมีการกำหนดอัตราเงินเดือนให้กับพระราชาคณะและพระฐานานุกรมของพระองค์ท่านตั้งแต่ 3 ตำลึง จนถึงสิ้นสุดที่ตำลึงครึ่ง เป็นต้น

การจัดเงินเดือนเพื่อถวายให้กับพระราชาคณะ ทำให้ทราบว่าพระสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเริ่มมีเงินเดือนตามตำแหน่งที่ได้รับพระราชทานมากบ้างน้อยบ้างตามฐานานุกรมศักดิ์ เงินเดือนที่พระราชาคณะได้รับดูจะไม่มากนัก แต่เมื่อเปรียบเทียบกับข้าราชการในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ไม่มีการกำหนดเงินเดือนประจำแล้ว จะเห็นว่าพระสงฆ์สามารถมีเงินสำหรับนำมาใช้จ่ายได้ ซึ่งเป็นเครื่องบ่งบอกถึงการรับและไม่รับเงินของคณะสงฆ์ทั้งสองนิกายด้วย

การทำบุญของคนไทยในสมัยก่อนถือการถวายอาหารบิณฑบาตพระสงฆ์ตามกำลัง ไม่เน้นการทำบุญในรูปแบบของเงินตรา เมื่อระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราเข้ามาสู่สังคมไทย วิธีการทำบุญของคนไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากเดิม เริ่มจากราชสำนักนำการถวายปัจจัย(เงิน)แก่พระสงฆ์ผู้ตามคือกลุ่มของพระราชวงศ์และขุนนาง เมื่อทำบุญกุศลก็จะรับเอาประเพณีการถวายปัจจัยแก่พระสงฆ์จากราชสำนักมาใช้ ชาวบ้านธรรมดาเมื่อมีกำลังทรัพย์ก็พากันถวายปัจจัยให้แก่พระสงฆ์ด้วยเช่นเดียวกัน จนเกิดเป็นประเพณีในการถวายปัจจัยแก่พระสงฆ์ขึ้นในหมู่ชาวบ้าน

การถวายปัจจัยแก่พระสงฆ์ในรูปของเงินตรากลายเป็นเรื่องธรรมดาและกระทำกันในสมัยต่อๆมาจนกลายเป็นเรื่องปกติ แต่การสร้างกุศลในรูปของเงินตราส่งผลกระทบต่อ การปกครองคณะสงฆ์เป็นอย่างมากมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะการถวายปัจจัยถูกตีค่าโดยโดยถือเอาสมณศักดิ์ของพระสงฆ์มาเป็นเครื่องกำหนดวัด³ แนวปฏิบัติดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดลักษณะที่ผิดหลักพระธรรมวินัยสองประการ ประการแรก ศรัทธาที่เกิดขึ้นจากประชาชน ถูกแปลความหมายว่ามา

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2514). ลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา. หน้า312.

² เจ้าพระยาวิชิตรวงศวิไกร. (2543). ตำนานพระอารามแลทำเนียบสมณศักดิ์. หน้า 133.

³ ประชุมวินิจฉัยอรรถกถาส่งฆ์ ภาค 4. (2476). หน้า 315.

จากยศศักดิ์ของพระสงฆ์ พระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์สูงเท่าใด ก็ยิ่งได้รับศรัทธาจากประชาชนมากเท่านั้น การวัดระดับของศรัทธาจึงขึ้นอยู่กับที่ตัวลาภสักการะที่ชาวบ้านนำมาถวาย พระสงฆ์จึงให้ความสำคัญในการแสวงหาสมณศักดิ์อันเป็นวัตถุนิยมมากกว่าการปฏิบัติกิจของพระสงฆ์ เช่นเพื่อความแสวงหาความหลุดพ้นจากกิเลสหรือเพื่อเอาใจใส่ดูแลปกครองคณะสงฆ์ ประการที่สอง พระสงฆ์ที่ขาดความรู้เข้าใจว่า สมณศักดิ์เป็นตัวสร้างศรัทธา ซึ่งเป็นที่มาของลาภสักการะ ดังนั้นจึงแสวงหาสมณศักดิ์ซึ่งเป็นเครื่องมือในการสร้างศรัทธา ทั้งนี้ วิธีการเพื่อจะได้สมณศักดิ์มานั้น ถูกกำหนดโดยการมองผ่านเหตุและปัจจัยที่เป็นรูปธรรมมากกว่านามธรรม การสร้างอาคารวัดอุทิศเป็นรูปธรรมจึงเกิดขึ้นภายในวัดและสำนักสงฆ์ต่างๆ พระสงฆ์รูปใดต้องการสมณศักดิ์ก็พยายามสร้างวัดอุทิศหรือศาสนสถานต่างๆขึ้นภายในวัดเพื่อแสดงให้เห็นถึงผลงานที่เป็นรูปธรรมเพื่อขอสมณศักดิ์ พระสงฆ์ที่ปฏิบัติกิจตามคำสอนของศาสนากลับถูกมองว่าเป็นพระสงฆ์ที่เห็นแก่ประโยชน์ตนและไม่มีคามสำคัญอันใด

แนวคิดและการปฏิบัติที่ผิดพระธรรมวินัยทั้งสองประการนี้ ส่งผลกระทบต่อระบบการปกครองคณะสงฆ์ กล่าวคือ ประการแรก พระสงฆ์ที่ไม่พิจารณาถึงโทษของสิ่งนี้ก็มีความต้องการในลาภสักการะมากขึ้น เกิดรูปแบบของการแสวงหาทรัพย์สินจากประชาชนในรูปแบบต่างๆ เช่น พระสงฆ์ระดับชั้นผู้น้อยมีวิธีแสวงหาโดยจัดกิจกรรมที่ไม่ถูกต้องตามหลักการของศาสนา เป็นต้นว่า การจัดทำเครื่องรางของขลังด้วยเจตนาทางการค้า "...สร้างพระพุทธรูปสำหรับบูชา และพระเครื่องกับวัตถุที่เคารพต่างๆขึ้นจำหน่ายแจก โดยมีผลประโยชน์ตอบแทนเป็นส่วนตัว..."¹ ในฝ่ายเจ้าคณะปกครองก็ไม่นับอันทำกิจในการปกครองคณะสงฆ์ให้เต็มที่ อ้างฉลองศรัทธาญาติโยม ดิดกิจนิมนต์² ประการที่สอง ตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยต่อมาเป็นตำแหน่งที่พระสงฆ์บางรูปอยากได้ออยากเป็น เพราะเล็งเห็นผลประโยชน์ที่เป็นลาภสักการะ เงินทอง เครื่องอำนวยความสะดวก ตลอดจนถึงเกียรติยศในสังคม มากกว่ามีตำแหน่งหน้าที่เพื่อผลประโยชน์ของศาสนา

พระสงฆ์ที่เข้ามาแสวงหาอำนาจในลักษณะดังกล่าวนี้ขาดความรู้ความสามารถในการจัดการปกครองคณะสงฆ์และไม่เป็นที่ยอมรับของผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา จึงเป็นที่มาของการเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ โดยให้รัฐบาลยกเลิกระบบสมณศักดิ์ เพื่อให้พระภิกษุเป็นคอนอยู่อย่างสันโดษ รับลาภสักการะที่เป็นเพียงปัจจัยสี่โดยไม่สะสมเครื่องอุปโภคบริโภค³

¹ แกลงการณคณะสงฆ์ ฉบับรวมเล่ม. (2482). หน้า 575.

² แกลงการณคณะสงฆ์ ฉบับรวมเล่ม. (2457). หน้า 58.

³ แกลงการณคณะสงฆ์ ฉบับรวมเล่ม. (2477). หน้า 673.

2.1.2 ผลกระทบทางการเมืองต่อการปกครองคณะสงฆ์

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของไทย พ.ศ. 2475 มีผลกระทบต่อผู้คนทุกระดับชั้น พร้อมกันนั้นก็ก่อให้เกิดความตื่นตัวในระบอบประชาธิปไตยทั้งกลุ่มประชาชนและกลุ่มพระสงฆ์ที่ต้องการเรียกร้องความเป็นประชาธิปไตยในหมู่สงฆ์ การเคลื่อนไหวของพระสงฆ์แบ่งออกเป็นหลายลักษณะ

ลักษณะทั่วไปเกิดจากการขัดแย้งระหว่างเจ้าอาวาสกับลูกวัด และลูกวัดเคลื่อนไหวขอความเป็นธรรมในการปกครองจากเจ้าอาวาส เช่นกรณีวัดปทุมวนาราม และวัดดวงแข*

* กรณีวัดปทุมวนารามและวัดดวงแข พ.ศ.2475 เป็นวัดธรรมยุติกนิกาย พระหล้า โสภโธ เป็นแกนนำในการรวบรวมพระภิกษุสามเณรภายในวัดปทุมวนาราม ทำการยึดอำนาจการปกครองวัดจากพระปัญญาพิศาลเถร (หนู ฐิตปญโญ) เจ้าอาวาสวัดปทุมวนารามในขณะนั้น ทำให้คณะธรรมยุติกนิกายโดยสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ วัตรราชปิตุสถิตมหาสิมามารม รับสั่งเรียกประชุมกรรมการคณะธรรมยุติกนิกาย ณ ตำหนักเพชร วัดบวรนิเวศวิหาร มีมติให้ขับไล่ พระหล้า โสภโธ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ รับสั่งว่า เป็นการไม่เคารพนับถือประมุขสงฆ์ ยิ่งไปกว่านั้นทำให้สงฆ์แตกกันเป็นคณะ ซึ่งเป็นอาการแห่งสังฆเภท อนันตริยกรรม พระหล้า โสภโธ ได้ย้ายไปจำพรรษาที่วัดดวงแขซึ่งสังกัดคณะธรรมยุติกนิกายเช่นเดิม เมื่อเกิดกระแสทางการเมืองในการเปลี่ยนแปลงการปกครองอันเป็นผลจากการยึดอำนาจการปกครองของคณะราษฎร พระหล้า โสภโธ ได้รวบรวมสมัคพรตพวกรวมซึ่งเป็นพระภิกษุสามเณรภายในวัดดวงแขอีกในปี พ.ศ. 2477 โดยทำการยึดอำนาจจากเจ้าอาวาสวัดดวงแข

กรณีวัดปทุมคงคา วัดปทุมคงคา ซึ่งเป็นคณะสงฆ์สังกัดมหานิกาย อยู่ในกรุงเทพมหานคร เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2475 ก่อนการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง คณะสงฆ์ซึ่งเป็นพระลูกวัดจำนวน 33 รูป คิดล้มเลิกระบบการสอบคัดเลือกนักเรียนธรรมและบาลี ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ของวัดปทุมคงคาที่กำหนดให้มีการสอบภายในวัดปทุมคงคาก่อนที่จะส่งพระที่สอบคัดเลือกผ่านเข้าไปสอบในสนามสอบจริงต่อไป เจ้าอาวาส คือพระปรากรมมุนีไม่ยินยอม จึงเกิดเหตุการณ์วุ่นวายขึ้นเนื่องๆ ความไม่พอใจของพวกพระลูกวัดกลายเป็นเรื่องราวถึงขนาดที่พระภิกษุลูกวัดปทุมคงคาขว้างปากุฎีที่อยู่ของพระปรากรมมุนี อันเป็นเหตุการณ์ที่ไม่สมควรเป็นอย่างยิ่ง

เรื่องราวนี้ถูกร้องเรียนถึงกรรมการมหาเถรสมาคมในที่สุดได้มหาเถรสมาคม ได้ทำการลงโทษโดยการขับไล่พระภิกษุลูกวัดปทุมคงคาทั้ง 33 รูปออกจากพระศาสนาด้วยการให้สึกเสีย จากสาเหตุดังกล่าวเป็นเหตุให้พระปรากรมมุนีเองขอลาออกจากตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปทุมคงคา

กรณีพระเมธาธรรมรส หลังการสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ พ.ศ.2480 สมเด็จพระวันรัต(แพ) วัดสุทัศน์เทพวราราม ได้รับโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช และได้เกิดเหตุการณ์ในการปกครองคณะสงฆ์ขึ้น ซึ่งกรณีดังกล่าวเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ พระเมธาธรรมรสเจ้าอาวาสวัดพิชัยญาติการาม สังกัดคณะธรรมยุติกนิกาย ได้ถูกพระภิกษุภายใต้การปกครองของตนร้องเรียนมายังพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายหลายกรณี เช่น พระแจ่มร้องทุกข์ว่า ถูกพระเมธาธรรมรสยกยอกทรัพย์ซึ่งข้อหาเหล่านี้เป็นข้อหาหนักและเป็นที่รังเกียจของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายมาก เมื่อทำการสอบสวนแล้วจึงไม่เชื่อในความบริสุทธิ์ของพระเมธาธรรมรสพร้อมกับแนะนำให้สึกเสีย ไม่ปรารถนาให้อยู่ในคณะ แต่พระเมธาธรรมรสไม่สึกออกไป ทางคณะธรรมยุติกนิกายจึงปลดออกจากตำแหน่งเจ้าอาวาสและเจ้าคณะปกครอง โดยให้พระภัทรมุขมุนีรักษาการในตำแหน่งเจ้าอาวาสแทน ต่อมาเมื่อทรงพระกรุณาโปรดฯพระราชทานกฐินที่วัดพิชัยญาติการาม พระเมธาธรรมรสลงรับกฐิน พระภัทรมุขมุนี

เป็นต้น รวมทั้งกรณีพระเมฆาธรรมรส ซึ่งเป็นพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย และเป็นถึงพระราชคณะผู้ใหญ่ ได้โอนสังกัดจากวัดพิชัยญาติการามซึ่งเป็นวัดฝ่ายธรรมยุติกนิกายเข้าสังกัดฝ่ายมหานิกาย

กรณีดังกล่าวแม้จะเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นก่อนและหลังจากการเปลี่ยนแปลงการเมือง การปกครอง แต่พฤติกรรมของพระสงฆ์ที่แสดงออกถึงการต่อต้านเจ้าคณะปกครองของตนโดยตรง ก็สะท้อนถึงความต้องการแสดงบทบาทในการเรียกร้องสิทธิที่จะได้รับความเป็นธรรมในการปกครอง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก็เป็นประเด็นที่น่าสังเกตเป็นอย่างยิ่งว่า การเรียกร้องของพระสงฆ์ที่มีอายุน้อยที่อยู่ในการปกครองของเจ้าคณะปกครอง หรือเจ้าอาวาสนั้น มิใช่มีแต่พระสงฆ์ที่เป็นมหานิกายเท่านั้น การกระทำของพระภิกษุที่เป็นคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ในช่วงเวลาที่สมเด็จพระสังฆราชก็เป็นพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายและเป็นพระเถระที่เป็นพระราชวงศ์ชั้นสูง ในขณะนั้น คือสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ วัตรราชปิตุสเถร มหาสิมาราม การเรียกร้องและเคลื่อนไหวเหล่านี้มีมาตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงเห็นได้ว่าแม้พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายเองก็ยังมีปัญหาที่เกิดจากการปกครองเช่นกัน และยังมีประเด็นปัญหาที่เป็นข้อปลีกย่อยอื่นๆที่เกิดขึ้นในคณะสงฆ์ ถ้ามองโดยรวมจะเห็นได้ว่าผู้อยู่ใต้อำนาจการปกครองของพระเถระชั้นปกครองได้เรียกร้องสิทธิตามความคิดของตนเอง เป็นสิทธิที่แสดงออกของพระสงฆ์ที่เป็นผู้น้อย

การเรียกร้องดังกล่าว เป็นความผิดในข้อธรรมวินัยอย่างแน่นอน ทั้งนี้พระสงฆ์ผู้น้อยต้องแสดงความเคารพเชื่อฟังในพระสงฆ์ผู้ใหญ่ที่เป็นครูอาจารย์ หากมีข้อความผิดอย่างใดเกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ต้องหาวิธีพิจารณาจัดการกันตามหลักของอริยธรรม แต่การเรียกร้องดังกล่าวทำให้เห็นถึงสภาพการณ์ของคณะสงฆ์ในยุคนี้ได้สองประเด็นหลักคือ ประการแรก จะเห็นถึงความเสื่อมอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ของเจ้าคณะปกครองที่ทำหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ทั้งส่วนของธรรมยุติกนิกายและส่วนของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย การเสื่อมอำนาจดังกล่าวจึงส่งผลให้มีการเรียกร้องและลุกลามมาถึงการเรียกร้องให้ยกเลิกการปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัติดังกล่าวต่อไป ประการที่สอง ทำให้มองเห็นถึงกระแสการตื่นตัวของพระสงฆ์ที่เป็นผู้น้อยที่อยู่ภายใต้

ไม่ร่วมสังฆกรรมด้วย เพราะรังเกียจว่าเป็นพระไม่บริสุทธิ์ เกิดความวุ่นวายจนกระทั่งกระทรวงธรรมการสั่งงดการทอดกฐินที่วัดพิชัยญาติการามจนเมื่อสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ สิ้นพระชนม์ลง พระเมฆาธรรมรสกับพระภิกษุสามเณรจำนวน 42 รูปทำหนังสือถึง คณะบัญชาการคณะสงฆ์ที่สมเด็จพระสังฆราชวัดสุทัศนเทพวรารามแต่งตั้ง ด้วยการขอโอนวัดพิชัยญาติการามเข้าสังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย คณะบัญชาการคณะสงฆ์ ได้ทำการพิจารณาความอริยธรรมและคำร้องขอของพระเมฆาธรรมรส แล้วมีมติขึ้นทูลถวายสมเด็จพระสังฆราช วัดสุทัศนเทพวรารามว่า การโอนวัดพิชัยญาติการามเข้าสังกัดมหานิกายจึงนับว่าเป็นการตัดสินใจการปกครองคณะสงฆ์อย่างเด็ดขาดและไม่คำนึงถึงข้อวินิจฉัยที่คณะธรรมยุติกนิกายพิจารณาโทษพระเมฆาธรรมรสไว้แล้ว และการที่โอนวัดพิชัยญาติการามเข้าสังกัดมหานิกายจึงสร้างความไม่พอใจต่อคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากไม่เคยปรากฏว่า วัดธรรมยุติกนิกายถูกโอนเป็นวัดมหานิกายมาก่อน

การบังคับบัญชาของพระเถระผู้ใหญ่ที่ออกมาเรียกร้องสิทธิของตนตามหลักประชาธิปไตยที่บ้านเมืองในสมัยนั้นกำลังเปลี่ยนแปลงกันอยู่

2.1.3 ปัญหาที่เกิดจากระบบภายในการปกครองคณะสงฆ์

ปัญหาจากระบบภายในการปกครองคณะสงฆ์มีสาเหตุจากหลายประการด้วยกัน ประการแรก เกิดจากตำแหน่งการปกครองของประมุขสงฆ์ ประการที่สองอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ของกรรมการมหาเถรสมาคม ประการที่สามความไม่สอดคล้องในการกำหนดอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์

ก. ตำแหน่งการปกครองของประมุขสงฆ์

ตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์สูงสุด คือ ตำแหน่งสังฆปริณายก หรือตามที่เรียกแบบง่าย ๆ ว่า ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เมื่อมีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พระราชบัญญัติไม่มีมาตราที่ระบุถึงตำแหน่ง และหน้าที่ของสมเด็จพระสังฆราชไว้ เป็นเพียงระบุบทบาทและหน้าที่ของกรรมการมหาเถรสมาคมว่ามีอำนาจหน้าที่วินิจฉัยข้ออธิกรณ์ คำตัดสินของกรรมการมหาเถรสมาคมถือเป็นเด็ดขาด

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเสวยราชย์ได้มีการสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พ.ศ. 2453 ครั้นเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสสิ้นพระชนม์ลง ฝ่ายอาณาจักรได้สถาปนาเจ้านายในราชตระกูลขึ้นเป็นสังฆปริณายกอีกสองพระองค์คือ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ และสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เจ้านายทั้งสองพระองค์จึงทรงมีพระอำนาจเช่นเดียวกับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส กล่าวคือ "...เป็นสกลมหาสังฆปริณายกสังฆมณฑลทั่วพระราชอาณาจักร..."¹ บทบาท หน้าที่ของสมเด็จพระสังฆปริณายกไม่ปรากฏในพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ แต่กลับมีอำนาจ หน้าที่ บทบาทในการปกครองคณะสงฆ์ทั่วพระราชอาณาจักร จึงเป็นสาเหตุประการหนึ่งซึ่งสร้างความไม่พอใจแก่พระสงฆ์บางกลุ่ม ดังนั้น เมื่อกระแสการเมืองเปลี่ยนแปลง จึงเกิดกระบวนการเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งดังกล่าว

ลักษณะความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายเป็นปัจจัยที่สำคัญจนส่งผลให้คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายประสบความสำเร็จในการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งสาเหตุดังกล่าวสามารถนำมาเป็นข้อพิจารณาได้ดังนี้

¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2532). พระมหาสมณศาสนายพระหัตถ์ระหว่างสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส กับสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ. หน้า 87.

ก) ความสัมพันธ์ใกล้ชิดต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างผู้นำคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายกับพระมหากษัตริย์นั้น เห็นได้จากการที่ผู้นำคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายล้วนแต่มีความใกล้ชิดกับสถาบันพระมหากษัตริย์ตั้งแต่เริ่มการก่อตั้งคณะธรรมยุติกนิกายในสมัยรัชกาลที่ 3 คือ

1 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงก่อตั้งคณะธรรมยุติกนิกายในขณะที่ยังทรงผนวชเป็นพระภิกษุก่อนขึ้นครองราชย์ เมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์แล้ว เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกนิกายก็คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลังกรณ์ซึ่งทรงมีความใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่เมื่อครั้งที่ยังทรงผนวชอยู่โดยถือว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลังกรณ์เป็นศิษย์รุ่นแรกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งทรงผนวช และทรงเป็นเชื้อพระวงศ์ โดยที่ทรงเป็น พระโอรสของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์วังหน้า และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลังกรณ์เองทรงเป็นรองเจ้าคณะกลางตั้งแต่เริ่มแรกเมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ ทั้งยังทรงเป็นผู้ทูลขอพระบรมราชานุญาตให้พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายห่มผ้าแบบมอญตามเดิมที่ปฏิบัติมาเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชพระอยู่

2. ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระองค์เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นจึงทรงเป็นพระอนุชาต่างพระมารดา กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยนี้พระราชวงศ์นิยมผนวชเป็นพระภิกษุฝ่ายธรรมยุติกนิกายกันมาก จนเป็นแบบอย่างให้เหล่าขุนนางข้าราชการบริพารนิยมบวชเป็นภิกษุฝ่ายธรรมยุติกนิกายตามเจ้านายของตน

3. ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสมีศักดิ์เป็นพระปิตุลาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ยังทรงชักชวนเพื่อให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชต่อไป เพราะทรงเห็นว่าเป็นพระราชโอรสองค์สุดท้ายของมหาดโอกาสที่จะขึ้นครองราชย์ หรือแม้แต่การดำรงตำแหน่งสำคัญๆ ในทางราชการ¹ จึงทรงชักชวนให้เข้ามาดูแลการพระศาสนาสืบต่อจากพระองค์ แต่พระภิกษุพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีปัญหาในเรื่องพระพลานามัยจึงไม่ได้ผนวชต่อ

4. ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็ยังมีสมเด็จพระสังฆราชเจ้าที่เป็นเจ้านายในราชวงศ์อีก 2 พระองค์คือ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ และสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์

¹ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์. (2540). เกิดวังปารุสก์. หน้า 115.

ด้วยความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดระหว่างคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายและสถาบันพระมหากษัตริย์ คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายจึงได้รับการสนับสนุนและอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์เป็นพิเศษ กระทั่งสามารถขยายบทบาทในการปกครองทั้งภายในคณะธรรมยุติกนิกายและภายนอกคณะ

ข) การปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครองประเทศให้ทันสมัยมากขึ้นแล้ว ได้มีการปฏิรูประบบบริหารราชการบ้านเมืองให้รัดกุม เป็นการปกครองแบบรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง โดยแบ่งออกไปเป็นมณฑล เมือง แขวง ตำบล ส่วนการบริหารให้ขึ้นต่อกระทรวง ทบวง กรม ต่างๆ เจ้านายเชื้อพระวงศ์ได้รับโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งทางราชการ เสนาบดีประจำกระทรวงต่างๆ และได้รวมหัวเมืองตามชายแดนที่สำคัญๆ ขึ้นเป็นเขตการปกครองเรียกว่า “มณฑล” โดยมุ่งป้องกันพระราชอาณาจักรให้พ้นจากภัยคุกคามจากภายนอกเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็เป็นการทดลองจัดบุคคลที่ทรงคุณวุฒิมีความสามารถสูงและเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยออกไปดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลบัญชาการต่างพระเนตรพระกรรณ¹ ส่วนการปกครองคณะสงฆ์ก็เช่นเดียวกันคือให้สอดคล้องกับฝ่ายอาณาจักร คณะสงฆ์ที่จะเข้าไปดูแลปกครองคณะสงฆ์ทั้งในส่วนที่เป็นการปกครองส่วนกลางและส่วนภูมิภาคก็ต้องเป็นพระสงฆ์ที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัย

ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชโองการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 และทรงให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ซึ่งเป็นพระอนุชาของพระองค์เอง และทรงเป็นพระภิกษุในคณะธรรมยุติกนิกายเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

การปกครองคณะสงฆ์ที่จะเข้าระบบรวมศูนย์ได้ดั่งนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส จำเป็นจะต้องใช้ให้พระสงฆ์ที่เป็นฝ่ายธรรมยุติกนิกายออกไปปกครองคณะสงฆ์ทั้ง 2 นิกายซึ่งมีจำนวนมากแล้วในสมัยนั้น ทั้งนี้เพราะคณะสงฆ์ที่เป็นธรรมยุติกนิกายดูจะเป็นที่ไว้วางพระทัยมากกว่าพระสงฆ์ที่เป็นมหานิกาย เพราะ “...พระมหานิกายในส่วนภูมิภาคยังขาดความรู้ความสามารถในด้านการปกครอง...”²

จากมูลเหตุข้างต้น ทำให้สามารถมองเห็นถึงปัจจัยที่เป็นเหตุส่งผลให้คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายมีบทบาทในการดูแลปกครองคณะสงฆ์ทั่วทั้งพระราชอาณาจักร และเป็นการดึงอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ทั้งในส่วนกลางคือกรุงเทพฯ และปริมณฑล ทั้งในส่วนภูมิภาคที่สำคัญๆให้เป็นระบบรวมศูนย์ตามนโยบายของฝ่ายอาณาจักร

¹ ณรงค์ พ่วงพิศ. (2527). ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย. หน้า 64.

² แดงการณคณะสงฆ์. ฉบับรวมเล่ม. (2457). หน้า 187.

ข. อำนาจการปกครองคณะสงฆ์ของกรรมการมหาเถรสมาคม

กรรมการมหาเถรสมาคม มีอำนาจสูงสุดในการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติ แต่ในขณะเดียวกันกรรมการมหาเถรสมาคมไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้เพราะเกิดข้อบกพร่องบางประการในคณะกรรมการมหาเถรสมาคมคือ

ก) มหาเถรสมาคมขาดอำนาจในการปกครอง

อำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ของกรรมการมหาเถรสมาคม กรรมการมหาเถรสมาคมไม่มีบทบาทที่สำคัญในการปกครองคณะสงฆ์ จากการที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้แต่งตั้งพระเถระขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้าคณะปกครอง โดยเฉพาะตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่และรองเจ้าคณะใหญ่ซึ่งตำแหน่งดังกล่าวเป็นกรรมการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง ลักษณะของการอิงอาศัยรัฐเป็นฝ่ายมอบตำแหน่งให้ ทำให้กรรมการมหาเถรสมาคมต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับนโยบายของฝ่ายอาณาจักร ซึ่งตัวแทนของฝ่ายอาณาจักรในสมัยนั้นคือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงดำเนินนโยบายการควบคุมอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ ทำให้การทำงานของมหาเถรสมาคมขาดเอกภาพในการทำงาน มหาเถรสมาคมจึงเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งตามพระราชบัญญัติแต่ไม่มีอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์

ข) การรวบอำนาจของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

รูปแบบการปกครองดังกล่าวข้างต้นเป็นเหตุให้กรรมการมหาเถรสมาคมจึงไม่ใส่ใจในการประชุม มักอ้างติดธุระหรือกิจนิมนต์ การประชุมเพื่อตัดสินใจพิพาทจึงตกเป็นหน้าที่ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จนเป็นเหตุให้พบข้อความเกี่ยวกับการตัดสินใจเรื่องราวที่ออกมาเป็นพระมหาสมณวินิจฉัยจนดูเหมือนสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงรวบอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ไว้แต่เพียงพระองค์เดียว

จุดบกพร่องข้างต้นเป็นเหตุให้บทบาทของกรรมการมหาเถรสมาคมอ่อนแอ และบทบาทเพียงเข้าประชุมแต่ไม่สามารถแสดงความคิดเห็น หรือออกคำสั่ง ระเบียบ ได้อย่างเต็มที่ เหมือนกับเป็นเพียงตำแหน่งที่ปรึกษาเพื่อรับทราบนโยบายในการปกครองคณะสงฆ์เท่านั้น ดังนั้นในสมัยต้นๆจึงไม่เห็นบทบาทของกรรมการมหาเถรสมาคมเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์โดยตรงเลย

ค. ความไม่สอดคล้องในการกำหนดอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์

ความไม่สอดคล้องของอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์นี้ เป็นสิ่งที่พระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายไม่พอใจนับแต่มีการประกาศแต่งตั้งเจ้าคณะมณฑล เพราะในระยะแรกของการตราพระราชบัญญัติขึ้นใช้นั้น การแต่งตั้งตำแหน่งทางคณะสงฆ์ส่วนใหญ่มักอยู่กับฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ส่วนการประกาศแต่งตั้งเจ้าคณะมณฑลผู้ทำหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ตามมณฑลต่างๆ พระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายก็ได้รับการวางตัวให้เป็นเจ้าคณะมณฑลถึง 9 รูปจากจำนวน 14 รูปในขณะที่คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายเป็นคณะสงฆ์ส่วนน้อย แต่คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเป็นคณะสงฆ์ส่วนมาก

วัตถุประสงค์ในการแต่งตั้งคณะสงฆ์ที่เป็นธรรมยุติกนิกายออกไปปกครองตามมณฑลต่าง ๆ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงให้เหตุผลว่า พระมหานิกายแม้อยู่ในกรุงเทพฯ ขาดความสามารถในการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 พระเถระที่มีความสามารถด้านวิชาการในการปกครองส่วนใหญ่เป็นฝ่ายธรรมยุติกนิกายซึ่งล้วนได้รับการศึกษาในระบบใหม่* ในขณะที่พระเถระฝ่ายมหานิกายได้รับการศึกษาพระปริยัติธรรมแบบดั้งเดิม และไม่สนิทสนมกับพระมหานิกายส่วนท้องถิ่นจึงไม่สะดวกกับการส่งออกไปปกครอง ขาดความสามารถโดยเฉพาะอย่างยิ่ง "...ขาดความสามัคคี อุปนิสัยโดยทั่วไปค่อนข้างเกียจคร้าน การประชุมสุดแต่ผู้ใหญ่ ผู้น้อยไม่กล้าออกความเห็น..."¹ ในทางตรงกันข้ามสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงเห็นว่าพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายที่ทรงส่งออกไปปกครองคณะสงฆ์นั้น สามารถเข้ากันได้กับพระสงฆ์ในท้องถิ่นได้ ทั้งยังทรงแสดงความคิดเห็นว่า พระมหานิกายยังไม่สามารถจัดการปกครองคณะสงฆ์ได้² ทั้งนี้มีสาเหตุมาจาก ในระยะแรกของการใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์นั้น ชนชั้นนำตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฝ่ายอาณาจักรจนถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ต้องการจะสร้างคณะสงฆ์แห่งชาติขึ้น และต้องการมีแบบแผนปฏิบัติเป็นแบบเดียวกัน และเห็นว่ารูปแบบปฏิบัติของคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้รับการยอมรับว่าปรับปรุงดีแล้วจึงวางเป็นแบบแผนหลักในการนำไปปฏิบัติ

คณะสงฆ์ที่ทรงส่งไปปฏิบัติหน้าที่เป็นเจ้าคณะมณฑลในช่วงแรกจึงเป็นคณะสงฆ์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนับถือ และเป็นคณะสงฆ์ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรู้จักและทรงไว้วางพระทัยว่าเข้าใจธรรมเนียมปฏิบัติที่ส่วนกลางกำหนดดีแล้ว จุดนี้หากมองให้เห็นประโยชน์ที่ได้รับก็มีอยู่มาก แต่ในขณะเดียวกันก็เกิดการไม่ยอมรับจากคณะสงฆ์ในมณฑลต่าง ๆ เช่นเดียวกัน เช่นในมณฑลพิษณุโลก และมณฑลอีสาน³ เป็นต้น

* การศึกษาแบบใหม่ของคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายคือการศึกษาแบบมหามกุฏราชวิทยาลัย โดยการเรียนรู้การสอนระบบเก่าคือพระปริยัติธรรมได้แก่วิชาการทางพุทธศาสนาและระบบสากลคือวิชารัฐศาสตร์ ภาษา อังกฤษ เลขและการคำนวณ ในขณะที่ฝ่ายมหานิกายจัดระบบการเรียนการสอนแบบวัดมหาธาตุ คือเรียนเฉพาะวิชาการทางพุทธศาสนาอย่างเดียว (ผู้วิจัย)

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ร.5. ศ.12/10. เรื่องจัดการศึกษาและคณะสงฆ์ ร.ศ.118 หนังสือ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์. (25 พฤศจิกายน ร.ศ.118).

² คณินันต์ จันทบุตร. (2528). การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477-2484. หน้า 41.

³ มณฑลพิษณุโลก เมื่อส่งเจ้าคณะมณฑลขึ้นไปปกครองทำให้เจ้าคณะเมืองพิษณุโลกไม่พอใจ ลาออกจากตำแหน่ง ด้วยเหตุที่ท่านเป็นที่เคารพของชาวเมืองพิษณุโลก จึงทำให้ชาวพิษณุโลกทำเรื่องร้องเรียน ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าคณะเมืองพิษณุโลก ดำรงตำแหน่งเป็นรองเจ้าคณะมณฑลพิษณุโลก เรื่องจึงยุติ

เข้าใจว่าในระยะแรกของการจัดการปกครองคณะสงฆ์ของเจ้าคณะมณฑลมักเกิดปัญหากับคณะสงฆ์ท้องถิ่นบ้างไม่มากนักน้อย

แต่ประเด็นปัญหาที่เป็นข้อทำให้เกิดความเห็นที่ขัดแย้งจากการปกครองคือ การส่งเจ้าคณะมณฑลออกไปทำหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์นั้น เจ้าคณะมณฑลที่เป็นธรรมยุติกนิกายสามารถปกครองคณะสงฆ์ได้ทั้งสองนิกาย ในขณะที่เจ้าคณะมณฑลที่เป็นมหานิกายไม่สามารถปกครองคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายในเขตปกครองของตนเองได้ ทำให้คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายมองลักษณะการจัดการปกครองดังกล่าวว่า เป็นข้อที่ได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างคณะสงฆ์ทั้งสองประกอบกับคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเป็นคณะสงฆ์ส่วนมากจึงกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์เกิดขึ้นในภายหลัง

2.1.4 ค่านิยมจากกระแสสังคมสมัยใหม่กับการปกครองคณะสงฆ์

ค่านิยมเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับสังคม เพราะเป็นวิถีในการจัดรูปแบบของสังคม และยังทำหน้าที่ปรับเปลี่ยนสังคมให้เป็นไปตามแนวคิดใหม่ ประสบการณ์ใหม่¹ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ค่านิยมเป็นสิ่งเร้าทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้

ค่านิยมของคนในสังคมไทยในอดีตนั้น ส่วนใหญ่มักยึดติดกับแนวคิดและแนวปฏิบัติที่บรรพชนปฏิบัติสืบทอดกันมา การเปลี่ยนแปลงของค่านิยมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมและกาลเวลา โดยมีการค้า การติดต่อ ความสัมพันธ์ทางการทูตและทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศเป็นสื่อที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การอธิบายค่านิยมที่เกิดขึ้นจากเหตุผลข้างต้น ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางศาสนจักรมีขั้นตอนตามลำดับ กล่าวคือ

ก. ค่านิยมแนวคิดของชนชั้นผู้นำ กับการเปลี่ยนแปลงทางพุทธศาสนา

ชนชั้นนำมีบทบาทสำคัญที่ทำให้เกิดค่านิยมใหม่ๆ ขึ้นในสังคมไทย ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การเปลี่ยนแปลงความคิดในทางพุทธศาสนาก็เริ่มต้นที่ชนชั้นนำ โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับคำสอนทางพุทธศาสนาเน้นเหตุผลมากกว่าสิ่งที่เชื่อสืบๆ กันมา ดังปรากฏพระราชปจณาในรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 ที่ส่วนใหญ่ต้องการแสวงหาข้อเท็จจริง โดยให้ความสำคัญแก่เหตุผล เช่นพระราชปจณาเรื่องกาลเวลาระหว่างโลกมนุษย์กับเทวโลกและนรกเป็นต้น หากไม่ได้พิจารณาวิเคราะห์จะเห็นได้ว่า ลักษณะการสอบถามเนื้อหาทั้งหมดปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกแล้ว เหตุใดชนชั้นนำจึงได้พยายามซักถามประเด็นเหล่านี้ขึ้นมา คำตอบคือพระราชปจณาก่อให้เกิดประโยชน์สองประเด็นหลักคือ ประการแรก การพยายามแสวงหาเหตุผลเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่กระบวนการคิด วิเคราะห์และสังเคราะห์ ประการที่สอง ชนชั้นนำพยายามปลุกเร้าให้พระสงฆ์ศึกษาเรียนรู้หลักของศาสนาให้มากขึ้น เนื่องจากหลังกรุงศรีอยุธยาแตก ผู้ที่เรียนรู้พระ

ส่วนมณฑลอีสานนั้น สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ได้กล่าวไว้ในตำนานวัดสุปฏิหารามว่า การออกไปอยู่มณฑลอีสานของคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายนั้นส่อแหลมต่ออันตรายมากจนบางครั้งเกิดการทะเลาะวิวาทกันระหว่างพระสงฆ์มหานิกายและพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายถึงขั้นลงไม้ลงมือ

¹ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต. (2543). วิถีไทย. หน้า 81.

ไตรปิฎกที่สืบทอดมาจากในสมัยกรุงศรีอยุธยาไม่มากนัก ชนชั้นนำตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชถือว่าเป็นพระราชมหาราชที่ต้องให้พระสงฆ์ศึกษาเรียนรู้ให้มากที่สุด

ดังนั้น การมีพระราชปณิธานเกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ ในพระไตรปิฎกก็เพื่อให้คณะสงฆ์ศึกษาเนื้อหาในพระไตรปิฎกให้ชัดเจน จึงเกิดค่านิยมการศึกษาพระไตรปิฎกอย่างกว้างขวางในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงกำหนดหัวข้อธรรมขึ้นเอง แล้วให้พระราชอาคันตุกะไปศึกษาเพื่อเข้ามาถวายพระธรรมเทศนาในพระบรมมหาราชวัง และให้พระราชอาคันตุกะที่เข้าถวายพระธรรมเทศนานั้นเขียนขึ้นถวายด้วยฉบับหนึ่งเพื่อเก็บรักษาไว้ พระราชประเพณียังสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน วิธีนี้ก็เพื่อให้พระสงฆ์ศึกษาพระไตรปิฎกนั่นเอง

ค่านิยมในการศึกษาพระไตรปิฎกของชนชั้นนำในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีผลต่อการศึกษาพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎกของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่ออธิบายเหตุและผล จับประเด็นคำสอนของพระพุทธเจ้าใหม่ และลบล้างค่านิยมเดิมๆ ของศาสนิกชนที่เชื่อในเรื่องคติปัญจจันทรสถาน เพราะทรงเชื่อว่าคติปัญจจันทรสถานเป็นเรื่องที่พวกอาจารย์ทั้งหลายที่ยังมีกิเลสอยู่น่ามาอธิบาย ในขณะที่คำสอนจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้านั้นเป็นคำสอนของมนุษย์ที่ปราศจากกิเลสแล้ว จึงทรงเชื่อพระไตรปิฎกมากกว่าหลักฐานอื่นใด

การปรับปรุงแนวคิด และ “การปฏิบัติแบบใหม่” เกิดเป็นคณะธรรมยุติกนิกายขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนว “ปฏิบัติแบบใหม่” ในคณะสงฆ์ไทย และคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายที่ได้รับความนิยมไว้วางพระราชหฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ออกไปปกครองคณะสงฆ์แห่งชาติก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากการปรับปรุงแนวความคิด “ปฏิบัติแบบใหม่” ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ก่อตั้งคณะธรรมยุติกนิกายนั่นเอง

ลักษณะที่กล่าวมานี้ เป็นผลจากการนำเอาค่านิยมในการ “ปฏิบัติแบบใหม่” ที่พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายปฏิบัติกันอยู่ ไปใช้ในกิจการของพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งสร้างประโยชน์ 2 ประการคือ ทำให้เกิดการปรับปรุงด้านการประพฤติปฏิบัติตัวของคณะสงฆ์ และการสร้างเอกลักษณ์ความเป็น “คณะสงฆ์แห่งชาติ” ที่มีรูปแบบเป็นแบบเดียวกัน

เมื่อเสด็จออกตรวจการคณะสงฆ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงประทานพระโอวาทกับเจ้าคณะปกครอง เจ้าหน้าที่ข้าราชการ และชาวบ้านที่เข้ามาเฝ้ารับเสด็จ ทรงเน้นหลักธรรมที่เป็นอำนาจให้พุทธศาสนิกชนประพฤติปฏิบัติตัวเป็นคนดี เพื่อให้เกิดความ “สามัคคีในหมู่คณะ” ทรงเน้นย้ำสามัคคีธรรมทุกครั้ง รวมทั้งจัดส่งเจ้าคณะมณฑล การแต่งตั้งพระเถระให้ดำรงตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ตำแหน่งต่างๆ ที่ส่วนมากจะเป็นคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายเพราะฝ่ายธรรมยุติกนิกายรู้และเข้าใจนโยบายในข้อนี้เป็นอย่างดีตลอดจนถึงการจัดการศึกษาเล่าเรียนก็พยายามสร้างเอกลักษณ์ของชาติเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของรัฐ

ข. ค่านิยมในสังคมใหม่กับการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์

ค่านิยมของคนไทยก่อนรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เรื่องการเกิด-ดับของมนุษย์ถูกอธิบายด้วยเหตุผลของ “บุญเก่า – กรรมเก่า” มนุษย์เกิดมามากจนเป็นชนชั้นต่ำ เพราะเหตุผลจากบุญและกรรมเก่า ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายให้เห็นเป็น “บุญเก่า – กรรมใหม่” ทรงยอมรับว่าบุญและกรรมเก่าส่งผลให้มนุษย์เกิดมาในรูปแบบที่แตกต่างกันตามเหตุและปัจจัย แต่ในภาพปัจจุบันมนุษย์สามารถพัฒนาบุคลิกลักษณะฐานะของตนเองได้ด้วยการสร้างกรรมใหม่ โดยการกระทำ ขวนขวาย เพื่อหวังผลตามเหตุปัจจัยที่ควรจะได้รับในชาติปัจจุบัน ดังนั้น การเข้าถึงนิพพานหรือสวรรค์ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสามารถของมนุษย์จะค้นพบ แต่นิพพานสวรรค์อยู่ที่การปฏิบัติให้ถึงได้ในปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายฐานะความเป็นพระมหากษัตริย์ของพระองค์ไม่ใช่ฐานะของสมมุติเทพหรือฐานะของพระโพธิสัตว์อย่างที่เคยสืบกันต่อมา¹ พระองค์เป็นเพียงผู้นำทางสังคมที่เกิดจากการสั่งสมบุญเก่า และทรงสร้างกรรมใหม่โดยการพัฒนาสังคมไทยให้มีทัศนคติใกล้เคียงกับลักษณะของโลกนิยม นับแต่การปรับปรุงกระบวนการเข้าเฝ้า การทูล การต่างประเทศ การค้าเสรี เหล่านี้เป็นข้อปฏิบัติที่เกิดจากการประพฤติ “กรรมใหม่” เพื่อสร้าง “สังคมใหม่”

การปกครองคณะสงฆ์ก็อยู่ในกรอบของแนวความคิดนี้ ทั้งนี้เพราะฐานะของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ภาพโดยรวมในเวลานั้นคือผู้ที่มี “บุญเก่า” กล่าวคือ พระองค์ทรงดำรงฐานะเป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นเมื่อพระองค์ทรงออกผนวชจึงยังคงมีฐานะเป็น “เจ้านาย” ในราชตระกูล เพราะมิได้ละฐานะันดรศักดิ์ ทั้งนี้เพื่อรักษาพระเกียรติยศของพระราชวงศ์ จึงถือได้ว่าเป็นการสมมุติซ้อนสมมุติ คือเป็นเจ้านายโดยสมมุติและเป็นพระสงฆ์โดยสมมุติด้วย ฐานะของพระองค์จึงเป็นผู้ที่มี “บุญเก่า” ตามความนิยมแบบเก่า

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้รับการสถาปนาให้ดำรงตำแหน่งเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สกลมหาสังฆปริณายกทั่วพระราชอาณาจักรโดยไม่มีบทบัญญัติในพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไว้ นับเป็นการแสดงให้เห็นถึงการมี “บุญเก่า” ของพระองค์ตามค่านิยมเดิมของสังคม และในฐานะที่เป็นเจ้านายในราชวงศ์ซึ่งถือเป็นผู้มีบุญญาธิการเป็นที่ยอมรับทั่วไป กับทั้งบทบาทหน้าที่ของพระองค์ก็เป็นที่น่าทึ่งว่า ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นแบบอย่างที่ดี ในทางพุทธศาสนาทรงอุทิศพระกายเพื่อพุทธศาสนาจนวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2511). ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาไทย. หน้า 27.

ในขณะที่คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายยังถือข้อวัตรปฏิบัติตามแบบแผนที่คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายปฏิบัติสืบต่อกันมา คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายได้นำเอาวิธีการศึกษาเพื่อแสวงหาความจริงด้วยเหตุผลตามแบบอย่างคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย และพัฒนากระบวนการศึกษานั้นจนสามารถอธิบายหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้กว้างขวางมากขึ้น¹ นำไปสู่กระบวนการเรียกร้องเพื่อการเปลี่ยนแปลงแก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์โดยให้เหตุผลเกี่ยวกับเรื่องบุญกรรม สุขทุกข์อยู่ที่สภาวะทางจิตใจ ภาวะการเป็นผู้นำขึ้นอยู่กับความพร้อมและการพัฒนาตัวเอง ไม่เกี่ยวกับระบบชนชั้นวรรณะ “...ตามอุดมคติของพระพุทธศาสนา สมเด็จพระศาสดาทรงสั่งสอนมิให้ถือชาติชั้นวรรณะ ทรงยกย่องสรรเสริญคุณแห่งสามัคคีธรรมไว้ในที่ทั้งปวง...”² เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสสิ้นพระชนม์ลง การแต่งตั้งเจ้านายเชื้อพระวงศ์ขึ้นทรงดำรงตำแหน่งผู้นำสงฆ์ คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายโดยเฉพาะพระสงฆ์ที่เป็นคนรุ่นใหม่ซึ่งมีค่านิยมของสังคมแบบใหม่ ต่างต้องการคำอธิบายในระบบ “กรรมใหม่” ต่างคิดวิเคราะห์และพร้อมกับการแสวงหาเหตุผลใหม่ๆ เพื่อตอบคำถามของตนเองและคนทั้งหลาย ดังนั้น ความจำเป็นที่ผู้นำในการปกครองคณะสงฆ์จะต้องเป็นเจ้านายในราชสำนักและตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์อื่นๆ จะต้องเป็นฝ่ายธรรมยุติกนิกายโดยมากจึงหมดความนิยมลงไปในนั้นคือคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายรุ่นใหม่ได้รับการพัฒนาความคิดจนสามารถสร้าง “กรรมใหม่” ได้แล้ว เหมือนเมื่อครั้งหนึ่งที่คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายเคยศึกษาและพัฒนาการมาก่อน อำนาจของกรรมการมหาเถรสมาคม และอำนาจของสมเด็จพระสังฆราชเจ้าจึงถูกท้าทายด้วยพลังอำนาจของคนยุคใหม่อย่างเห็นได้ชัด เช่นกรณีพระญาณนายก กรณีพระศรีวิชัย และคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา* เป็นต้น ทั้งนี้ในกรณีพระหล้า โสภโธ เป็นเพียงกลุ่มเรียกร้องความเป็นธรรมใน

¹ ทวีวัฒน์ ปุณฺณทริภุชงค์. (2542). พุทธศาสนากับสังคมไทยในปัจจุบัน ใน วิกฤตศาสนายุคหน้าธิปไตย พุทธวิบัติ หน้า 169.

² ชาราวงค์ – รักศรีวงศ์ (นามแฝง). (2482). กิจการของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาหรือการปฏิวัติแห่งกาฬาวาสตธรรมสังคม. หน้า 146.

* กรณีพระญาณนายก ไม่พอใจที่เจ้าคณะมณฑลเป็นฝ่ายธรรมยุติกนิกายขึ้นไปปกครองคณะสงฆ์แล้วแต่งตั้งพระภิกษุเป็นเจ้าคณะปกครองในระดับต่างๆ โดยไม่ปรึกษาพระญาณนายกผู้ซึ่งเป็นเจ้าคณะเมืองหรือจังหวัดอยู่ ความขัดแย้งเกิดขึ้นจนมีการปลดพระญาณนายกจากตำแหน่ง สร้างความไม่พอใจแก่คณะศิษย์ของท่านจนเป็นที่มาของการยื่นหนังสือประท้วงด้วยรังเกียจไม่พอใจวิธีการปกครองของเจ้าคณะมณฑล

กรณีพระศรีวิชัย ผู้ได้รับการยกย่องจากคณะสงฆ์และประชาชนชาวล้านนาว่าเป็น “นักบุญแห่งล้านนา” เกิดอริกรรมหลายกรณีด้วยกัน เช่นการตั้งตนเป็นอุปฆาตย์ทำการอุปสมบทกุลบุตรเองโดยไม่ได้รับการแต่งตั้งจากส่วนกลางตามพระราชบัญญัติ ความขัดแย้งเรื่องการตัดถนนขึ้นพระธาตุคอกยสุเทพ และการสร้างวัดใหม่ มีการตัดต้นไม้ทำลายป่า ตามคำอ้างของฝ่ายปกครองและเจ้าคณะผู้ปกครอง จนเป็นเหตุให้คณะสงฆ์ฝ่ายเหนือโดยเฉพาะเชียงใหม่และลำพูน ประกาศขอลาออกจากการปกครองของคณะสงฆ์ส่วนกลาง ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์

กรอบของสังคมภายในวัด แต่กรณีของพระญาณนายก พระศรีวิชัย และคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา ได้ขยายไปสู่กว้างเพื่อนำไปสู่การเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่นำไปสู่กระบวนการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นเหตุผลที่เกิดขึ้นจากสังคมภายในพุทธศาสนาที่รับเอาค่านิยมและเกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคมพุทธศาสนาโดยลำดับ

2.2 ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเมืองภายนอก

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากระบบการเมืองการปกครองก็นับเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดกระแสการเปลี่ยนแปลงทางด้านการปกครองคณะสงฆ์ แม้ว่าเหตุผลทางด้านการเมืองจะไม่เป็นผลโดยตรงที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองคณะสงฆ์ แต่กระนั้นผลของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง นับแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา สภาพสังคมถูกระบบที่เรียกว่า “ประชาธิปไตย” เข้ามาแทนที่ระบบเก่า กลุ่มอำนาจเดิมซึ่งเป็นกลุ่มของพระราชวงศ์ไม่มีบทบาททางการเมืองการปกครอง พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ตราขึ้นโดยกลุ่มของพระราชวงศ์ และตราขึ้นเพื่อกำหนดระบอบการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับการปกครองของรัฐธรรมนูญในสมัยเมื่อประกาศใช้ กล่าวคือ การสร้างการปกครองเป็นแบบอำนาจรวมศูนย์ของฝ่ายอาณาจักร การปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ก็เป็นรูปแบบการปกครองแบบอำนาจรวมศูนย์เช่นเดียวกัน

ปัจจัยที่เกิดขึ้นจากเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองในปี พ.ศ.2475 สามารถส่งผลต่ออิทธิพลแนวคิดและกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองคณะสงฆ์อันนำไปสู่การประกาศเลิกใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ดังนี้คือ

2.2.1 การเสื่อมอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์และกลุ่มราชวงศ์

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงฐานอำนาจจากเจ้านายและขุนนางชั้นสูงมาเป็นกลุ่มข้าราชการและกลุ่มพลเรือนซึ่งเป็นระดับชนชั้นกลาง อำนาจของพระมหากษัตริย์และกลุ่มขุนนางถูกคณะราษฎรตัดทอนลงตามลำดับ รัฐธรรมนูญแห่งพระราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 มาตรา 11 ระบุว่า พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิดหรือโดยแต่งตั้งย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง ก่อนหน้าที่จะบัญญัติมาตรานี้ พระยามโนปกรณนิติธาดาในฐานะประธานร่างรัฐธรรมนูญมีหนังสือกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระปก

กรณีคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนา ตั้งขึ้นโดยพระสงฆ์ที่มีอายุน้อย นำโดยพระวิสุทฐิสมโพธิ (เจีย) วัดพระเชตุพนฯ เป็นประธาน โดยมีจุดประสงค์ คือ ให้มีการปรับปรุงพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ โดยให้สื่อมวลชนสนับสนุน และใช้พลังการเมืองสนับสนุน โดยมีจุดประสงค์ที่เรียกร้องระบบโครงสร้างทางการเมืองการปกครองคณะสงฆ์เสียใหม่ ทั้งนี้โดยใช้ระบบการปกครองคณะสงฆ์แบบประชาธิปไตย

เกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “...โดยหลักการ พระบรมวงศานุวงศ์ ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเป็นที่เคารพ เพื่อความที่จะทรงถูกติเตียนไม่ควรแก่ตำแหน่งการเมือง ซึ่งเป็นการงานที่นำมาซึ่งในพระเดชและพระคุณ ย่อมอยู่ในวงที่จะต้องถูกติและชม...”¹

ความตกต่ำของสถาบันพระมหากษัตริย์ ทำให้พระองค์ถูกดำเนินคดีทางกฎหมายหลายประการนับแต่ถูกนายกสมาคมกรรมกรรรางยื่นฟ้องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นจำเลยในคดีอาญา ข้อหาหมิ่นประมาท เนื่องจากทรงมีพระราชวินิจฉัยแก้ไกรงเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์² และทรงถูกฟ้องร้องยึดทรัพย์³ ความตกต่ำของสถาบันพระมหากษัตริย์และเจ้านายเชื้อพระวงศ์ในขณะนั้น ส่งผลให้พระสงฆ์คณะธรรมยุติกนิกายซึ่งเป็นฝ่ายเจ้านายได้รับความกระทบกระเทือนไปด้วย เพราะในขณะนั้นตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช ก็ทรงเป็นเจ้านายเชื้อพระวงศ์ชั้นสูงคือสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ วัชรราชบพิตรสถิตมหาสีมาราม แต่หลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้เกิดกบฏบวรเดชขึ้น พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายจึงถูกฝ่ายรัฐบาลมองว่าให้การสนับสนุนฝ่ายกบฏ⁴ ความตกต่ำของคณะธรรมยุติกนิกายทำให้ภิกษุมหานิกายซึ่งอยู่ใต้การปกครองของธรรมยุติกนิกายตลอดมาก่อการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องความเสมอภาคในการปกครองคณะสงฆ์ และก่อตัวขึ้นของคณะปฏิสังขรณ์การศาสนาซึ่งเป็นพระภิกษุหนุ่มในกรุงเทพฯและธนบุรี

ในขณะที่ยกฐานะราชวงศ์ตกต่ำเป็นอย่างยิ่งนั้น มีผู้เขียนหนังสือติเตียนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้เป็นต้นวงศ์คณะธรรมยุติกนิกายอย่างรุนแรง และเปิดเผย สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงนิพนธ์ว่า “...มีหนังสือพิมพ์ด่าเอาทุลกระหม่อม* เปิง เรื่องจัดตั้งพระธรรมยุติกนิกายและด่าเลยถึงพระเจ้าแผ่นดินที่สืบต่อกันลงมา ตลอดถึงพระราชวงศ์ เหตุเพราะนับถือพระธรรมยุติ เป็นถ้อยคำหยาบคายมาก...”⁵

การเสื่อมอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ มีผลให้การปกครองคณะสงฆ์ต้องได้รับการกระทบกระเทือนไปด้วย เพราะตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์เป็นตำแหน่งที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง พระสงฆ์ได้รับสถาปนาสมณศักดิ์จากพระราชวินิจฉัยของพระมหากษัตริย์ เจ้าคณะ ปกครองต่าง ๆ ล้วนได้รับการสถาปนาทั้งยศและตำแหน่งโดยมีแบบแผนเดียวกัน เมื่ออำนาจ

¹ แกมสุข นุ่มนนท์. (2538). ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475. หน้า 48-49.

² ชาลี เอี่ยมกระสินธุ์. (2545). พระปกเกล้าฯ กษัตริย์นักประชาธิปไตย. หน้า 582.

³ หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล. (2545). สิ่งที่เขาพบเห็น. หน้า 167.

⁴ รัฐบาลระวางว่าคณะสงฆ์ ธรรมยุติกนิกายเข้าช่วยเหลือด้านการเงินแก่พวกกบฏบวรเดช เนื่องจากความสัมพันธ์อันเครือญาติ ระหว่างสมเด็จพระวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว.ชื่น นพวงศ์) เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกนิกายกับนายพลตรีพระยาเสนาสงคราม (ม.ร.ว.ธี นพวงศ์)

* พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

⁵ สมภพ จันทรประภา. (มปป). สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า. หน้า 138.

ของ พระมหากษัตริย์เสื่อมลง พระสงฆ์ที่ดำรงตำแหน่งทางสมณศักดิ์จึงถูกมองว่าเป็นผู้รับใช้พระมหากษัตริย์

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองจึงเป็นสาเหตุที่ส่งผลต่อการปกครองคณะสงฆ์ กระแสการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากอำนาจของกลุ่มพระราชวงศ์ลดลงนี้เอง เป็นผลผลักดันให้คณะสงฆ์ทั้งในส่วนของฝ่ายมหานิกายและในส่วนของพระธรรมยุติกนิกายเรียกร้องให้มีการจัดการปกครองคณะสงฆ์ขึ้นใหม่

2.2.2 แนวคิดของผู้นำรัฐบาลก่อนการเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติ

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ทำให้เกิดผู้นำทางการเมืองขึ้นกลุ่มใหม่ที่เรียกว่า "คณะราษฎร" ผู้นำการเมืองในช่วงดังกล่าวก็มีส่วนเข้ามามีบทบาทในคณะสงฆ์เช่นเดียวกัน ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากคณะสงฆ์เป็นสถาบันที่กลุ่มชนทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงได้ กับทั้งยังเป็นพื้นฐานทางการเมืองในการเรียกความนิยมของนักการเมืองด้วย มีการจัดตั้งพุทธสมาคม* ขึ้นที่สวนสราญรมย์ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงวินิจฉัยว่า จุดประสงค์ของพุทธสมาคมที่แท้จริงคือ การแสวงหาสมาชิกของสมาคมคณะราษฎรโดยอาศัยพุทธสมาคมเป็นสื่อเชื่อม¹ การตั้งพุทธสมาคมทำให้มองเห็นสภาพการเมืองที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในสมัยนั้นว่า ต้องการนำเอาศาสนามาเป็นสื่อเชื่อมระหว่างรัฐคือคณะราษฎรกับประชาชน

รัฐบาลโดยการนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม พยายามรวมนิกายทั้งสองเข้าเป็นนิกายเดียวกัน โดยก่อตั้งวัดพระศรีรัตนมหาธาตุบางเขนขึ้น เพื่อนิมนต์พระสงฆ์สองนิกายเข้าไปอยู่ร่วมกัน ทำสังฆกรรมร่วมกัน และการจัดให้พระยาพหลพลพยุหเสนาผู้นำคณะราษฎรอุปสมบทที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งตรงกับวันที่คณะราษฎรทำการยึดอำนาจ คือ 24 มิถุนายน พ.ศ.2484 โดยให้พระสงฆ์ทั้งสองนิกายร่วมทำสังฆกรรมด้วยกัน แต่ความพยายามของรัฐบาลก็ไม่ประสบผลสำเร็จ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุก็เป็นวัดของพระธรรมยุติกนิกาย สืบเนื่องจากเจ้าอาวาสที่รับการแต่งตั้งเป็นรูปแรก คือสมเด็จพระมหาวิรรวงศ์ (อ้วน ติสโส) ซึ่งเป็นพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย และมีพระธรรมยุติกนิกายไปอยู่เป็นจำนวนมากกว่าพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย จนในที่สุดพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายก็ค่อยๆหมดไป

* นายถนอม สิทธิขะมังกูร ซึ่งเป็นอดีตพระธรรมปาโมกข์ เจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยาราม ขัดเคียงกับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสองค์ต้องลาสิกขา ได้จัดตั้งพุทธสมาคมขึ้นหลักการเปลี่ยนแปลงการเมือง พ.ศ.2475 มีจุดประสงค์เพื่อเผยแผ่ศาสนาและจัดการศึกษา และได้ทูลเชิญสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นประธานแต่ถูกปฏิเสธ ต่อมาเมื่อพระสงฆ์รุ่นใหม่ทั้งที่เป็นศิษย์เก่าของนายถนอมและพระสงฆ์รุ่นใหม่ฝ่ายมหานิกายเข้าร่วมด้วยเป็นจำนวนมาก ภายหลังถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่า เป็นเครื่องมือของคณะราษฎรในทางการเมือง เพราะมีความสัมพันธ์กับกลุ่มคณะราษฎรมาก จนคณะราษฎรอนุญาตให้ใช้พื้นที่สวนสราญรมย์อันเป็นสมาคมของคณะราษฎรเป็นที่ตั้งพุทธสมาคม

¹ สมเด็จพระบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จพระบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2533). สารานุกรมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พ.ศ. 2475. หน้า 110.

ความพยายามของผู้นำรัฐบาลโดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของจอมพล ป. พิบูลสงครามซึ่งพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเชื่อกันว่า มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกการปกครองคณะสงฆ์เป็นอย่างดี¹ และมีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ.2484 นั้น ทำให้เป็นที่พอใจของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย เพราะทำให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปตามหลักประชาธิปไตย

การดำเนินการของจอมพล ป. พิบูลสงครามได้รับการยอมรับคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย เป็นผู้นำที่พึงได้ เพราะจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นหนึ่งในคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 กับทั้งยังเป็นปฏิปักษ์ต่อกลุ่มพระราชวงศ์ซึ่งนับถือพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย การเข้าไปช่วยเสริมให้พระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเข้ามามีบทบาทในการปกครองคณะสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช (แพ) วัดสุทัศน์เทพวรารามก็ยิ่งทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้รับความนิยมจากพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเป็นอย่างยิ่ง และมีผลต่อความนิยมในตัวจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีพระภิกษุสามเณรเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองเป็นต้นว่า “...พาผู้สมัครเลือกตั้งผู้แทนไปให้ประชาชนรู้จักบ้าง ...รับใบโฆษณาแจกบ้างเพื่อให้ประชาชนเลือกเป็นผู้แทน...”² เนื่องจากพระสงฆ์เป็นจุดศูนย์รวมของประชาชน เมื่อพระสงฆ์ชอบสิ่งใดบุคคลใดก็ย่อมมีผลที่จะทำให้ประชาชนชอบสิ่งนั้น หรือบุคคลนั้นด้วย

2.3 ปัญหาที่เกิดจากบทบัญญัติในพระราชบัญญัติ

บทบัญญัติในพระราชบัญญัติต้องถือว่าได้ผ่านกระบวนการพิจารณาเป็นอย่างดีแล้ว ทั้งนี้เพราะเห็นว่าเป็นประโยชน์จึงบัญญัติออกมาบังคับใช้ แต่อีกนัยหนึ่ง บทบัญญัติของพระราชบัญญัติไม่ว่าจะกล่าวถึงพระราชบัญญัติที่เป็นตัวบทกฎหมายใดๆ เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนแปลงไป บทบัญญัติบางข้อบางมาตราอาจไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง

พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ก็เช่นเดียวกัน บทบัญญัติบางมาตราบางตอนที่ประกาศใช้ปกครองคณะสงฆ์ บางบทก็ยังคงมีสภาพที่สอดคล้องกับสังคม บางบทบางมาตราก็ไม่สามารถเข้ากันได้กับหลักการในการปกครอง ซึ่งจะได้วิเคราะห์ต่อไป

2.3.1 บทบัญญัติของพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ที่ไม่เป็นธรรม

ความไม่เป็นธรรมของพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 คือ มาตรา 3 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ระบุว่า

...พระราชบัญญัตินี้ไม่เกี่ยวข้องกับนิกายสงฆ์ กิจและสิทธิเฉพาะในนิกายนั้นๆ ซึ่งเจ้าคณะหรือสังฆนายกในนิกายนั้น ได้เคยมีอำนาจว่ากล่าวบังคับมาแต่ก่อนประการใด ก็ให้คงเป็นไปตาม

¹ แสง อุดมศรี. (2531). การปกครองคณะสงฆ์ไทย. หน้า 278.

² แกลงการณคณะสงฆ์. ฉบับรวมเล่ม. (2481) . หน้า 720.

เคยทุกประการ แต่การปกครองอันเป็นสามัญทั่วไปในนิยายทั้งปวง ให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติ...

พระราชบัญญัติมาตรานี้ระบุชัดเจนว่าไม่เกี่ยวข้องกับนิยาย ใครเคยทำหน้าที่ปกครองกันมาอย่างไร ก็ทำหน้าที่ปกครองตามปกติ แต่การปกครองทั่วไปให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติ ข้อบัญญัตินี้เองเป็นที่มาของปัญหาในทางการปกครองเป็นอย่างยิ่ง เพราะลักษณะในการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัตินั้น ตำแหน่งสากลในการปกครองคือเจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะเมือง เป็นต้น ซึ่งทำหน้าที่ในการปกครองตามเขตท้องที่ของตนและถือว่าเป็นการปกครองอย่างสามัญ แต่ในขณะเดียวกัน คณะธรรมยุติกนิกายไม่ต้องขึ้นตรงต่อการปกครองของเจ้าคณะปกครองฝ่ายมหานิกาย เพราะคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายได้รับพระราชทานพรพิเศษในการปกครองกันเองโดยไม่ต้องขึ้นตรงต่อการปกครองของฝ่ายใด

ลักษณะดังกล่าวนี้ จึงเป็นเหตุให้เกิดความคิดตามมาว่า พระราชบัญญัติมาตรานี้เป็นพระราชบัญญัติที่เอื้อประโยชน์ในด้านการปกครองให้แก่คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย มากกว่าจะเอื้อประโยชน์ให้แก่คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย

2.3.2 บทบัญญัติของพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ที่ไม่ชัดเจน
ความไม่ชัดเจนของพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 คือมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ระบุว่า

...สมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่ทั้ง 4 ตำแหน่ง คือ เจ้าคณะใหญ่คณะเหนือ 1 เจ้าคณะใหญ่คณะใต้ 1 เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติก 1 เจ้าคณะใหญ่คณะกลาง 1 ทั้งพระราชคณะเจ้าคณะรอง คณะเหนือ คณะใต้ คณะธรรมยุติก คณะกลาง ทั้ง 4 ตำแหน่งนั้น ยกเป็นพระมหาเถระที่ทรงปริกษา...ตั้งแต่ 5 พระองค์ขึ้นไปคำตัดสินของมหาเถรสมาคมนั้นให้เป็นสิทธิขาดผู้ใดจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งต่อไปอีกไม่ได้...

การกำหนดให้มหาเถรสมาคมประกอบด้วยเจ้าคณะใหญ่และเจ้าคณะรอง ดำรงตำแหน่งกรรมการมหาเถรสมาคม การประชุมของกรรมการมหาเถรสมาคมตั้งแต่ 5 รูปขึ้นไปเป็นคำตัดสิน ถือเป็นสิทธิขาดผู้ใดไม่สามารถโต้แย้งได้

ความไม่ชัดเจนของพระราชบัญญัติในมาตรานี้อยู่ที่การไม่กำหนดว่า พระเถระที่เข้าประชุมตั้งแต่ 5 รูปขึ้นไปนั้นจะต้องเป็นเจ้าคณะใหญ่จำนวนกี่รูปหรือต้องเป็นเจ้าคณะรองจำนวนกี่รูปจึงเกิดความสับสนในเวลาเรียกประชุม ทำให้มีจุดบกพร่องในคณะกรรมการมหาเถรสมาคมดังที่กล่าวแล้ว กับทั้งในเวลาตราพระราชบัญญัตินั้น บทบัญญัติที่กล่าวถึงสมเด็จพระสังฆราชไม่มีเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชก็ทรงอธิบายเองว่า ยังไม่มีความจำเป็นที่จะเรียกประชุมกรรมการมหาเถรสมาคมในเวลาเมื่อพระองค์ทรงดำรงตำแหน่งอยู่ และทรงอ้างเหตุผลว่า ถึงแม้พระองค์จะเรียกประชุมเจ้าคณะใหญ่และ

เจ้าคณะรองส่วนมากไม่ค่อยเข้ามาประชุม เมื่อองค์ประชุมไม่ครบสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแต่งตั้งกรรมการชุดพิเศษขึ้นมาอีกชุดหนึ่ง ทรงเรียกว่า “คณาจารย์เอก” ทำหน้าที่คล้ายกรรมการมหาเถรสมาคม¹ ซึ่งคณาจารย์เอกส่วนใหญ่ก็เป็นเจ้าคณะมณฑลที่เป็นฝ่ายธรรมยุติกนิกาย การทำหน้าที่ซ้ำซ้อนระหว่างองค์คณะสงฆ์ทั้งสององค์การจึงเป็นการขัดต่อบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติ เพราะเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สิ้นพระชนม์จึงเกิดปัญหาในเรื่องบทบาทและหน้าที่ของกรรมการมหาเถรสมาคมตามมาด้วย

กล่าวโดยสรุป ผลของการปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 นับว่ามีทั้งผลที่ดีซึ่งเกิดจากความพยายามของกลุ่มผู้นำทางการเมืองการปกครองในส่วนของอาณาจักร และผู้นำทางศาสนาที่อาณาจักรให้การสนับสนุนอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ จนสามารถรวมคณะสงฆ์แห่งชาติขึ้น ใช้กฎหมายเดียวกัน มีการปกครองคณะสงฆ์ในรูปแบบเดียวกัน หรือแม้กระทั่งการพยายามที่จะสร้างกรอบของข้อวัตรปฏิบัติให้สอดคล้องเป็นลักษณะเดียวกัน

ประโยชน์เหล่านี้ เป็นผลที่สืบเนื่องและเป็นพัฒนาการของวงการคณะสงฆ์มานับแต่มีการปกครองโดยอาศัยพระราชบัญญัติดังกล่าวเป็นแม่บท ถึงกระนั้น การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ค่านิยมของคนในสังคม โดยเฉพาะค่านิยมของคนกลุ่มใหม่ในคณะสงฆ์เองที่มองว่า การปกครองคณะสงฆ์ต้องได้รับการพัฒนาขึ้นมาอีกระดับหนึ่งเพื่อให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ของสังคม และเพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะการเมืองการปกครองของฝ่ายอาณาจักรที่เปลี่ยนแปลงอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญตามระบอบประชาธิปไตย จึงเป็นเหตุนำไปสู่การเคลื่อนไหว การเรียกร้อง และการทบทวนกระแสนวัตกรรมของคณะสงฆ์รุ่นเก่า ทั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายอาณาจักรที่เป็นฝ่ายเข้ามาจัดการรูปแบบการเมืองการปกครองในลักษณะใหม่ จึงทำให้วิธีการเรียกร้องเพื่อการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มคณะสงฆ์ผู้เรียกร้องได้รับการตอบสนองอย่างรวดเร็ว และเป็นที่มาของการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ.2484.

¹ ไชติ ทองประยูร. (2506). กฎหมายคณะสงฆ์. หน้า 45-46.

บทที่ 6

สรุป

ตั้งแต่สมัยสุโขทัยรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์กล่าวโดยรวม คือ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนาและมีพระราชอำนาจสูงสุดในการปกครอง ทั้งนี้ มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประมุขสงฆ์ทำหน้าที่ให้คำปรึกษา การจัดการปกครองคณะสงฆ์แบ่งให้มีเจ้าคณะปกครองฝ่ายคามวาสี อรัญวาสี ในสมัยอยุธยาและธนบุรี การปกครองมีลักษณะคล้ายกันกับสมัยสุโขทัย เพียงแบ่งฝ่ายออกเป็นคามวาสีฝ่ายขวา คามวาสีฝ่ายซ้าย และอรัญวาสี ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แบ่งรูปแบบการปกครองใหม่คือ คามวาสีฝ่ายซ้ายเป็นคณะเหนือ รับผิดชอบปกครองหัวเมือง 19 หัวเมืองตั้งแต่เมืองพิษณุโลกลงมาถึงนนทบุรี คามวาสีฝ่ายขวาเป็นคณะใต้รับผิดชอบปกครองหัวเมือง 26 หัวเมืองตั้งแต่สมุทรปราการ ถึงนครศรีธรรมราช และฝ่ายอรัญวาสีปกครองคณะสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาทั้งฝ่ายเหนือและใต้

ลักษณะการปกครองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจในการจัดการปกครองคณะสงฆ์เด็ดขาด ทั้งนี้มีกรมสังฆการีทำหน้าที่ในการปกครองคณะสงฆ์ โดยอาศัยกฎหมายพระสงฆ์ที่ทรงตราขึ้นเป็นเครื่องมือในการปกครองคณะสงฆ์ เช่นกฎหมายสงฆ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทั้ง 10 ฉบับ การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพิ่มคณะปกครองขึ้นใหม่อีกคณะหนึ่งคือ คณะกลาง ในสมัยนี้ได้เกิดนิกายใหม่เรียกว่า “ธรรมยุติกนิกาย” ก่อตั้งโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อยังทรงผนวช มีจุดประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาความประพฤติของพระสงฆ์ให้ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายยังสังกัดอยู่ในการปกครองของคณะกลาง จนภายหลังพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้รับการแต่งตั้งในดำรงตำแหน่งเจ้าคณะกลาง ทำให้คณะธรรมยุติกนิกายแยกการปกครองออกจากเจ้าคณะปกครองที่เป็นฝ่ายมหานิกาย และได้รับพระราชทานพรพิเศษจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือไม่ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของคณะใดคณะหนึ่ง

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงปฏิรูปการปกครองฝ่ายอาณาจักรแล้วทรงพระราชดำริเห็นสมควรให้จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับการปกครองของฝ่ายบ้านเมือง ทั้งนี้ เพราะทรงเล็งเห็นว่ารูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ไม่มีความชัดเจน กฎหมายเกี่ยวกับสงฆ์ที่ออกมาบังคับใช้มีสภาพไม่สอดคล้องกับรูปแบบการปกครองของคณะสงฆ์เอง และเป็นผลให้มีการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 พระราชบัญญัตินี้มีสาระสำคัญหลายประการกล่าวคือ ประการที่หนึ่ง ปัญหาเรื่องความแตกแยกระหว่างนิกายสงฆ์ทั้งสองนิกายโดยเฉพาะเรื่องการจัดความพระวินัยและข้อวัตรปฏิบัติ จนทำให้เกิดการแตกแยกระหว่างนิกาย และมีผลทำให้ประชาชนที่นับถือพระสงฆ์มีความแตกแยกด้วย พระราชบัญญัติจึงกำหนดให้เจ้าคณะปกครองและรองเจ้าคณะในระดับเจ้าคณะเหนือ ใต้ กลาง และธรรมยุติกนิกายดำรงตำแหน่งกรรมการมหาเถรสมาคม ประการที่สอง ปัญหาเรื่องปฏิบัติ

ตัวของพระสงฆ์ซึ่งแต่เดิมมีกฎหมายอยู่แล้วแต่ไม่สามารถลงโทษพระสงฆ์ที่กระทำความผิดได้ เพราะบุคลากรที่ทำหน้าที่ในการปกครองไม่ชัดเจน พระราชบัญญัติจึงระบุอำนาจ หน้าที่ของ เจ้าคณะปกครองในแต่ละระดับ เพื่อให้การปกครองชัดเจนและรัดกุมยิ่งขึ้น ประการที่สาม ปัญหา เรื่องความล่าช้าในการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์ ซึ่งเดิมกรมสังฆการีทำหน้าที่รายงานพระมหากษัตริย์ทรงทราบแล้วตัดสิน แต่มีความล่าช้าในขั้นตอนการปฏิบัติงาน มีการตราพระราชบัญญัติ จึงกำหนดให้กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะมณฑล เมือง แขวงจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นให้ รวดเร็วและรัดกุม ประการที่สี่ การรวมคณะสงฆ์เข้าสู่ส่วนกลาง ซึ่งเดิมคณะสงฆ์ล้านช้างได้แก่ คณะสงฆ์อีสานตั้งแต่เมืองนครราชสีมาขึ้นไปมีรูปแบบการปกครองและระเบียบปฏิบัติเช่นเดียวกับ คณะสงฆ์ล้านช้างเวียงจันทน์ และคณะสงฆ์ล้านนาที่พื้นที่เขตเมืองพิษณุโลกสุโขทัยขึ้นไป มีการจัด ระเบียบการ ปกครองเป็นของตนเอง โดยมีเจ้าเมืองประเทศราชเป็นผู้อุปถัมภ์ การตราพระราช บัญญัติคณะสงฆ์จึงเป็นความพยายามรวมคณะสงฆ์เป็นคณะสงฆ์แห่งชาติ ประการที่ห้า เพื่อจัด ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ โดยเฉพาะรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์เดิมซึ่งสับสนในระบบสาย งานการบังคับบัญชา ระเบียบกฎหมายเกี่ยวกับสงฆ์อยู่กระจัดกระจาย ไม่เป็นระบบ จึงตราพระ ราชบัญญัติขึ้นให้มีระบบมีขั้นตอนในการปฏิบัติงานที่ชัดเจน ประการที่หก เพื่อให้อำนาจเจ้าคณะ มณฑลจัดการศึกษา เนื่องจากเจ้าคณะมณฑลที่ออกไปจัดการศึกษาขาดอำนาจในบังคับบัญชาหัว เมืองต่างๆได้อย่างเต็มที่

การปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 จัด การปกครองออกเป็น 2 ส่วนที่สำคัญ คือ การปกครองส่วนกลาง มีกรรมการมหาเถรสมาคมเป็น คณะปกครองสูงสุด การตัดสินใดๆของกรรมการมหาเถรสมาคมถือเป็นเด็ดขาด และการปกครอง ส่วนภูมิภาค แบ่งเป็นลำดับชั้นตั้งแต่ เจ้าอาวาส เจ้าคณะแขวง เจ้าคณะเมือง และเจ้าคณะมณฑล มีอำนาจหน้าที่บังคับบัญชาตามลำดับชั้น หากมีเรื่องการอธิกรณ์หรือความขัดแย้งใดๆเกิดขึ้นให้ เจ้าคณะในแต่ละระดับตัดสินตามอำนาจหน้าที่ภายใต้พระราชบัญญัติ หากเป็นเรื่องเกินวิสัยไม่ สามารถตัดสินได้ให้ส่งเรื่องไปที่กรรมการมหาเถรสมาคมตัดสินเป็นเด็ดขาด และกรรมการมหาเถร สมาคมก็จะออกเป็นประกาศ คำสั่ง กฎ หรือระเบียบออกมาบังคับให้พระสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร ปฏิบัติ

ผลของการปกครองคณะสงฆ์ไทยภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ก่อให้เกิดผลดีตามมาหลายประการ กล่าวคือ ประการที่หนึ่ง เกิดการยอมรับแนวคิดหรือ ข้อปฏิบัติของพระสงฆ์ทั้งสองนิกาย ทำให้ปัญหาเรื่องการแตกแยกระหว่างนิกายลดน้อยลง ประการที่สอง ปัญหาความล่าช้าในการจัดการกับปัญหาสงฆ์ ได้รับการแก้ไขจนประสบความสำเร็จ เรื่องราวเกี่ยวกับพระสงฆ์ได้ถูกนำมาพิจารณาและออกเป็นคำสั่ง กฎ ระเบียบ และ ประกาศคณะสงฆ์เพื่อป้องกันทั่วราชอาณาจักร ประการที่สาม มีการรวมพระสงฆ์เป็นคณะสงฆ์ แห่งชาติเป็นผลสำเร็จ เป็นผลให้พระสงฆ์มีแนวทางปฏิบัติเป็นแนวเดียวกัน อันเป็นประโยชน์ของ ฝ่ายปกครองทั้งที่เป็นฝ่ายสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองด้วย

อย่างไรก็ตาม การปกครองคณะสงฆ์ ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ดำเนินไปได้ 39 ปี ก็เกิดปัญหาและอุปสรรคในการปกครองคณะสงฆ์ขึ้น อันส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ในเวลาต่อมา ปัญหาและอุปสรรคดังกล่าวแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะใหญ่คือ

ปัญหาภายในของคณะสงฆ์ ได้แก่ **ประการที่หนึ่ง** ปัญหาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของสังคมที่ทำให้พระสงฆ์ในระดับปกครองขาดความรับผิดชอบต่อหน้าที่ มุ่งแสวงหาลาภสักการะและตำแหน่งทางสมณศักดิ์ นอกจากนี้บางรูปขาดคุณสมบัติในการเป็นเจ้าคณะปกครอง **ประการที่สอง** การเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองการปกครองของฝ่ายอาณาจักรทำให้เกิดแนวคิดเรื่องระบบประชาธิปไตยในหมู่พระสงฆ์ จนเกิดการเรียกร้องในลักษณะต่างๆ **ประการที่สาม** ปัญหาเกี่ยวกับการจัดระบบการปกครอง กล่าวคือ ตำแหน่งการปกครองสูงสุดของสงฆ์นั้น พระราชบัญญัติระบุชัดเจนว่าเป็นอำนาจของกรรมการมหาเถรสมาคม แต่ในทางปฏิบัติกรรมการมหาเถรสมาคมเป็นเพียงองค์ประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นแล้วคล้อยตามพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช ทั้งนี้เพราะในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการสถาปนาตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชขึ้น มีอำนาจบังคับบัญชาทั่วราชอาณาจักร ซึ่งตำแหน่งดังกล่าวไม่ได้ระบุไว้ในพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ประการสำคัญพระเถระที่ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชล้วนเป็นพระเถระที่เป็นเชื้อพระวงศ์ทั้งสิ้น ทั้งยังเป็นพระเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกายด้วย การที่สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นฝ่ายธรรมยุติกนิกายทำให้ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไม่กระจายไปสู่ฝ่ายมหานิกาย สร้างความไม่พอใจให้กับพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ทั้งนี้เพราะการอ้างเรื่องพรพิเศษที่คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้รับ ทำให้พระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้รับสิทธิในการปกครองตนเองและปกครองฝ่ายมหานิกายด้วย ในขณะที่ฝ่ายมหานิกายไม่สามารถปกครองคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้ **ประการที่สี่** ค่านิยมของสังคมที่เปลี่ยนแปลง สร้างกรอบความคิดใหม่ให้เกิดขึ้นในคณะสงฆ์ ค่านิยมเรื่องระบบชนชั้นเจ้านายได้ถูกหักล้างโดยกลุ่มพระสงฆ์รุ่นใหม่ที่เห็นว่า อำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ไม่จำเป็นต้องเป็นพระสงฆ์ที่เป็นพระราชวงศ์และเป็นฝ่ายธรรมยุติกนิกายเพียงอย่างเดียว

ปัญหาที่เกิดจากการเมืองการปกครองภายนอก ปัญหาที่เกิดจากการเมืองภายนอกก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ กล่าวคือ **ประการที่หนึ่ง** การเสื่อมอำนาจของพระมหากษัตริย์และกลุ่มราชวงศ์เป็นผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง พ.ศ. 2475 ส่งผลให้คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้รับผลกระทบด้วย เพราะถูกมองว่าเป็นคณะสงฆ์ที่ได้รับการก่อตั้งจากสถาบันพระมหากษัตริย์และได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มราชวงศ์มาโดยตลอด **ประการที่สอง** แนวคิดของรัฐบาลในการแก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ เกิดขึ้นจากการเคลื่อนไหวของพระสงฆ์หัวสมัยใหม่เพื่อแก้ไขพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ รัฐบาลในขณะนั้นเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อการสร้างฐาน

ความนิยมในหมู่ประชาชน จึงดำเนินการให้มีการจัดการปกครองคณะสงฆ์ใหม่เพื่อให้เป็นไปตามหลักของประชาธิปไตย

ปัญหาของพระราชบัญญัติเอง ความไม่ชัดเจนของพระราชบัญญัติเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาที่ก่อให้เกิดการเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้แก่ ข้อความในมาตรา 3 เกี่ยวกับการจัดการปกครองคณะสงฆ์ ที่เอื้อประโยชน์แก่คณะสงฆ์ ธรรมยุติกนิกาย รวมทั้งข้อความในมาตรา 4 เกี่ยวกับการรวมการมหาเถรสมาคม ซึ่งกำหนดให้กรรมการมหาเถรสมาคมเข้าประชุม 5 รูปขึ้นไป โดยไม่ได้กำหนดชัดเจนว่าเป็นชั้นเจ้าคณะใหญ่ และเจ้าคณะรองจำนวนเท่าใด ซึ่งเป็นเหตุผลให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงถือเป็นข้ออ้างในการใช้พระอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์อย่างเด็ดขาดตลอดเวลาที่ทรงพระชนม์อยู่

ปัญหาเหล่านี้ ล้วนเป็นสาเหตุที่สำคัญจนเกิดการเคลื่อนไหวเรียกร้อง เพื่อให้เปลี่ยนแปลงการปกครองคณะสงฆ์ อันนำไปสู่การยกเลิกการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 และการประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ขึ้นใหม่ใน พ.ศ. 2484 ขึ้นซึ่งเป็นผลจากการแก้ไขการปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์อย่างแท้จริง คือ ประการที่หนึ่ง จัดตั้งสังฆสภาประกอบด้วยพระเถระที่เป็นสมาชิก 45 รูปทำหน้าที่แทนมหาเถรสมาคม มีอำนาจการออกบัญญัติ สังฆาณัติหรือกฎระเบียบสำหรับปกครองคณะสงฆ์ (เทียบกับรัฐสภาของฝ่ายบ้านเมือง) ประการที่สอง จัดตั้งคณะสังฆนายก (สังฆนายก เทียบได้กับนายกรัฐมนตรี) ทำหน้าที่เป็นคณะบริรักษ์กิจการคณะสงฆ์ผ่านคณะสังฆมนตรี (เทียบได้กับรัฐมนตรี) 4 รูปให้ทำหน้าที่บริหารองค์การของคณะสงฆ์ ได้แก่ องค์การปกครอง องค์การศึกษา องค์การเผยแผ่ และองค์การสาธารณูปการ ทั้งนี้มีสังฆนายกเป็นผู้นำในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ สมเด็จพระสังฆราช (เทียบได้กับพระมหากษัตริย์ใช้พระราชอำนาจภายใต้รัฐธรรมนูญ) มีหน้าที่แต่งตั้งสังฆนายกและสังฆมนตรี และสมเด็จพระสังฆราชทรงบัญญัติสังฆาณัติตามคำแนะนำของสังฆสภาบริหารการคณะสงฆ์ทางคณะสังฆมนตรี เหล่านี้ล้วนเป็นความพยายามในการแก้ไขประเด็นปัญหาเรื่องอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ที่เกิดจากพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121.

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

1. เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

เอกสารรัชกาลที่ 5

ความในรายงานประชุมเสนาบดี. (16 มิถุนายน ร.ศ. 121) (ไมโครฟิล์ม เลขที่. มร5. ศธ/37).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

จัดการศึกษาและการคณะสงฆ์ ร.ศ. 118 หนังสือเจ้าพระยาภาสกรกรรมาทูลพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์. (25 พฤศจิกายน ร.ศ. 118). (ไมโครฟิล์ม เลขที่ มร.5 ศ.12/10).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ (19 กรกฎาคม ร.ศ. 121). (ไมโครฟิล์ม
เลขที่ มร.5ศ. 16/1). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ประกาศตั้งพระราชาคณะเจ้าคณะมณฑล. (ไมโครฟิล์ม เลขที่ มร.5, ศ./40). หอจดหมายเหตุแห่ง
ชาติ.

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทูลถวายพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส. (6 มิถุนายน ร.ศ. 121). (ไมโครฟิล์ม เลขที่ มร. 5 ศธ 12/8).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

พระมหานายกกราบทูลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เรื่อง เจ้าคณะหัวเมือง
ชายทะเล. (6 มิถุนายน ร.ศ. 118). (ไมโครฟิล์ม เลขที่. มร5. ศธ/12).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ร่างพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121. (ไมโครฟิล์ม เลขที่ มร. 5 ศ/40).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

รายงานตรวจการคณะสงฆ์ของพระธรรมวโรดม ถึงเจ้าพระยาวิภาวดี. (18 พฤษภาคม ร.ศ. 126).
(ไมโครฟิล์ม เลขที่ มร. 5 ศธ. 12/8). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

รายงานทูลเกล้าถวายสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ของ เจ้าพระยาวิภาวดี (18 ธันวาคม
ร.ศ. 126). (ไมโครฟิล์ม เลขที่ มร.5 ศธ. 12/8). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ลายพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเจ้าพระยาภาสกรวงศ์และ
พระยาวิภาวดี. (14 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 121) . (ไมโครฟิล์มเลขที่ มร.5 ศ/40).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (15 พฤศจิกายน ร.ศ. 118). (ไมโครฟิล์ม เลขที่ มร.5 ศ.8/1).

ลายพระหัตถ์กรมหมื่นวชิรญาณวโรรสทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

(22 ธันวาคม ร.ศ. 118). (ไมโครฟิล์ม เลขที่ มร 5. ศธ/23). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

หนังสือสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส กราบทูลพระบาทสมเด็จพระ

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง การจัดการศึกษา. (29 เมษายน ร.ศ.121).

(ไมโครฟิล์ม เลขที่ มร 5. ศธ 12/8). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

หนังสือพระมหานายกทูลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เรื่อง เจ้าคณะหัว

เมืองชายทะเล. (6 มิถุนายน ร.ศ.118). (ไมโครฟิล์ม เลขที่ มร.5 ศ/12). หอจดหมายเหตุ

แห่งชาติ.

หนังสือพระบรมมหาราชวังถึงพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ เรื่อง

สรุปรายงานการจัดการคณะสงฆ์และการศึกษามณฑลพายัพ ร.ศ.125-126.

(12 พฤศจิกายน ร.ศ.129). (ไมโครฟิล์มเลขที่ มร 5. ศธ.12/8).หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

เอกสารรัชกาลที่ 6

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระมหานิกายห่มแหวก.

(2 กันยายน 2456). (ไมโครฟิล์ม เลขที่ มร. 6 ศ. 13/10). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

พระดำริ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ถวาย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ

เกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระภิกษุครองจีวร. (ไมโครฟิล์ม เลขที่ มร. 6. ศ. 13/10).หอจด

หมายเหตุแห่งชาติ.

ลายพระหัตถ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ถวายพระพร พระบาทสมเด็จพระ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (28 ธันวาคม ร.ศ.131). (ไมโครฟิล์ม เลขที่ มร. 6. ศ.13/10).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

2. เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

กฎหมายตราสามดวง เล่ม1. (2505). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.

———. เล่ม 2. (2505). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.

———. เล่ม 3. (2505). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.

———. เล่ม 4. (2505). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.

———. เล่ม 5. (2505). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.

กฎหมายในรัชกาลที่ 5 เล่ม 2. (2540). ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้พิมพ์

พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ นายจิตติ ดิงศภัทย์ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลา

อิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

กรมศิลปากร. (2527). *จารึกสมัยสุโขทัย*. กรุงเทพฯ : พิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง 700 ปีลายสือ

ไทย. อมรินทร์การพิมพ์.

———. (2542). *พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม1-2*. กรุงเทพฯ:

โรงพิมพ์ดอกเบี๋ย.

- คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์. (2521). *ประชุมศิลาจารึก ภาค 1 เป็นจารึกกรุงสุโขทัยที่พบก่อน พ.ศ. 2467*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2481). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2367-2394*. กรุงเทพฯ: พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงตาด วงษานุประพัทธ์. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- แถลงการณ์คณะสงฆ์*. (2457). ฉบับรวมเล่ม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- . (2459). ฉบับรวมเล่ม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- . (2475). ฉบับรวมเล่ม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- . (2477). ฉบับรวมเล่ม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- . (2481). ฉบับรวมเล่ม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- . (2482). ฉบับรวมเล่ม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- ประชุมวินิจฉัยอธิกรณ์ ภาค 1- 4*. (2476). กรุงเทพฯ: โดยการอนุมัติของมหาเถรสมาคม. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- พันจันทนุมาศ (เจิม). (2539). *ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 2*. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอำนวยการจัดฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี. จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี. โรงพิมพ์คุรุสภา.
- พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2504). *ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- . (2515). *ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลีในรัชกาลที่ 4. ภาค 2*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระเมรุพระศพสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (จวน อุฏฐายี) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส.
- . (2419). *พรหมจรรย์กถา ว่าด้วยพรหมจรรย์เศร้าหมองเจ็ดประการ*. กรุงเทพฯ: สยามดุริยการพิมพ์.
- พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2511). *ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาไทย*. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการธรรมยุตและมหาจุฬาราชวิทยาลัย โดยเสด็จพระราชกุศลเฉลิมพระเกียรติสมัยครบ 100 ปีจากวาระเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร. โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2471). *พระราชวิจารณ์เทียบพุทธศาสนาฝ่ายหินยานกับมหายาน*. กรุงเทพฯ : พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจกเนื่องในงานบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ในวันตรงกับวันสวรรคต 23 ต.ค. 2471. โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

- . (2540). *พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแดลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ นายกัลย์ อิศรเสนา ณ อยุธยา ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์. บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2529). *เทศนาเสือป่า*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทยร่มเกล้า.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. (2514). *พระประวัติ-พระคดิพจน์และเอกสารเกี่ยวกับงานมหาสมณานุสรณ์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- . (2532). *พระมหาสมณศาสนายพระหัตถ์ระหว่างสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส กับสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ*. กรุงเทพฯ: พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการออกพระเมรุพระศพสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- . (2525). *พระวินัยปิฎก เล่ม 1 ภาค 1 มหาวิภังค์ ปฐมภาค*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- . (2525). *พระวินัยปิฎก จุลวรรค ภาค 1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- . (2525). *พระวินัยปิฎก เล่ม 5 มหาวรรค ภาค2 และอรรถกถา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- . (2525). *พระวินัยปิฎก เล่ม 7 จุลวรรค ทุคติกภาคและอรรถกถา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- . (2525). *พระวินัยปิฎก เล่ม 8 บริวารและอรรถกถา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- . (2539). *ภิกขุปาฏิโมกข์ บาลี-แปล*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- . (2535). *อุปกรณ์วินัยมุข เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2514). *พระมหาสมณศาสน เล่ม1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- . (2514). *การคณะสงฆ์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2514). *สายพระหัตถ์เกี่ยวกับการจัดการศึกษา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- . (2534). *แนวพระดำริทางคณะสงฆ์ในพระมหาสมณศาสน ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.

- . (2533). *พระมหาสมณนิยมในการบริหารการคณะสงฆ์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- . (2514). *พระนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2533). *พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิบรมราชานุสรณ์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เฉลิมพระเกียรติ เนื่องในงานบำเพ็ญพระราชกุศลบรมราชานุสรณ์ ประจำปี 2533. มูลนิธิบรมราชานุสรณ์.
- องค์การคำคุณสุภา. (2513). *ประชุมพระราชปจณาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 5 เล่ม 1*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การคำคุณสุภา.

3. เอกสารชั้นรอง

- กรมการศาสนา. (2494). *ประมวลระเบียบการคณะสงฆ์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศาสนศึกษา.
- . (2510). *สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เล่ม 1*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- . (2527). *ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์. (2525). *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4 -2475*. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี จัดพิมพ์เป็นที่ระลึก เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. พิมพ์ที่ อมรินทร์การพิมพ์.
- เจ้าพระยาวิชิตรวงษ์วุฒิไกร. (2543). *ตำนานพระอารามแลทำเนียบสมณศักดิ์*. กรุงเทพฯ : ที่ระลึก พระสมุหวรคณิสสรสิทธิการ (สิงห์ไชย สิริวัฒนโณ) . บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- ชาติ เอี่ยมกระสินธุ์. (2545). *พระปกเกล้าฯ กษัตริย์นักประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ : ชมรมนักเขียนอาวุโสแห่งประเทศไทย.
- โชติ ทองประยูร. (2506). *กฎหมายคณะสงฆ์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- เดิม วิภาคย์พจนกิจ. (2530). *ประวัติศาสตร์อีสาน*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ณรงค์ ฟ่วงพิศ. (2527). *ประวัติศาสตร์การปกครองและการเมืองไทย*. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร. อมรการพิมพ์.
- แถมสุข นุ่มนนท์. (2535). *ละครการเมือง 24 มิถุนายน 2475*. กรุงเทพฯ : จัดพิมพ์โดย สมาคมประวัติศาสตร์. พิมพ์ที่ศักดิ์โสภณการพิมพ์.
- ทวีวัฒน์ ปุณทริกทวีวัฒน์. (2542). *วิฤตติศาสนานาธิปไตย พุทธวิบัติ*. (2542). กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด.

- ธาราวงศ์ – รักศณีวงศ์.(นามแฝง). (2482). *กิจการของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาหรือการปฏิวัติแห่งกาฬาวพัตรสังคม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- ธำรงค์ศักดิ์ อายุวัฒน์. (2512). *ประวัติกรรมศาสนาและการพระศาสนาในประเทศไทย*.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา
- ธีรชัย เอี่ยมวรเมธ. (2540). *พจนานุกรมไทยฉบับฉบับ 2 ภาษา*. กรุงเทพฯ โรงพิมพ์รวมสาส์น.
- นนท์ ธรรมสถิตย์. (2532). *พระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพฯ
โรงพิมพ์มหาภูมิราชวิทยาลัย.
- บรรเจิด อินทุจันทร์ยง. (2539). *ราชสกุลพระบรมราชวงศ์จักรี*. กรุงเทพฯ: องค์การตำราสุสภา.
- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2543). *วัดสมอรายอันมีนามว่าวัดราชาธิวาส*.
กรุงเทพฯ : เนื่องในงานออกพระเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระสุธรรมมาธิบดี ณ เมรุหน้า
พลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส. พิมพ์ที่โรงพิมพ์สุวิวัฒน์.
- พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์. (2540). *เกิดวังปารุสก์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
ริเวอร์บุ๊คส์ จำกัด.
- พระยาอนุমানราชชน. (2531). *ลัทธิของเพื่อน*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุสภา.
- พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ). (2536). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มหาภูมิราชวิทยาลัย.
- พระราชวรมุนี. (2528). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์
ราชวิทยาลัย.
- พระสาสนโสภณ. (2509). การปกครองคณะสงฆ์. ใน *สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับพระพุทธศาสนา
กับสังคมไทย*. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์ศิwap.
- พระเมธีธรรมาภรณ์.(ประยูร ธรรมจิตโต). (2536). *ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพฯ:
มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์ฉลองพระเดชพระคุณ เชิดชู
พระเกียรติ งานฉลองพระชนมายุ 80 พระพรรษา สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระ
สังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- พระโพธิวงศาจารย์. (ติสโส อ้วน). (2471). *ทำเนียบสมณศักดิ์ของชาวเวียงจันทร์โบราณ*.
พระนคร : โรงพิมพ์ศรีหงษ์.
- พระพรหมมุนี (ติสโส อ้วน). (2479). *ตำนานวัดสุปฏิหาราม*. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์.
- พระครูปลัดสัมพิพัทธมณเฑียรจารย์.(บุญช่วย). (2522). *คณะสงฆ์รามัญในประเทศไทย*.
กรุงเทพฯ : พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวินัยมุนี (ทองใบ อาภากรโร)
ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม. พิมพ์ที่โรงพิมพ์กิตติวรรณ.
- ไพฑูรย์ มีกุล. (2534). *เอกสารขั้นต้นเกี่ยวกับการปฏิรูปการปกครอง*. กรุงเทพฯ : สมาคม
ประวัติศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี.

มหาวิทยาลัย. (2514). *พระประวัติสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส*.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.

———. (2521). *ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช. (2514). *คำบรรยายพื้นฐานอารยธรรมไทย*. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
อักษรเจริญทัศน์.

———. (2537). *สารานุกรมประวัติศาสตร์ไทย อักษร ก*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหธรรมมิก.
ศรีศักร วัลลิโภดม. (2539). *สยามประเทศ ภูมิหลังของประเทศไทยตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์จนถึง*
สมัยกรุงศรีอยุธยาอาณาจักรสยาม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มติชน.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี. (2538). *บันทึกเกี่ยวกับการปกครองไทยสมัย*
อยุธยาและต้นกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน พระราชทาน
เพลิงศพ ศาตราจารย์ พล.ต.ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์
วัดเทพศิรินทราวาส. บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรม
พระยาดำรงราชานุภาพ. (2534). *สาส์นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว 5 พ.ศ. 2477 (เมษายน-กันยายน)*.
กรุงเทพฯ : มูลนิธิสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และองค์การคำคุณูปการพิมพ์เผยแพร่.

———. (2535). *สาส์นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 พ.ศ. 2475*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิ สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และ
องค์การคำคุณูปการพิมพ์เผยแพร่.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2517). *ความทรงจำ*. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์คลังวิทยา.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ดิศสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว). (2515). *พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง*. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์.

สมบุญ สุธาสาธิต. (2537). *พระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม*.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สถาบันราชภัฏสวนดุสิต. (2543). *วิถีไทย*. กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่ บริษัทเวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น
จำกัด.

สรัสวดี อ๋องสกุล. (2537). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับ
ลิชชิ่ง จำกัด. (มหาชน)

สังคม ศรีจันทร์เดิม. (2539). *พระประวัติสมเด็จพระสังฆราช 19 พระองค์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์*.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร

- สุว (นามแฝง). (2522). *พระพุทธศาสนวงศ์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
 สมภพ จันทระประภา. (มปป.). *สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 เรือนแก้วการพิมพ์.
 เสถียร โพธิ์นันทะ. (2541). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
 เสถียร สุกโสมณ. (2505). *พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
 คลังวิทยา.
 แสง อุดมศรี. (2531). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
 หม่อมเจ้าพูนพิศมัย จิสกุล. (2545). *สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- กิตติรัตน์ สืบพันธ์. (2533). *การรวมคณะสงฆ์อีสานเข้ากับคณะสงฆ์ไทย พ.ศ. 2434-2488*.
 กรุงเทพฯ :วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.(ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ:บัณฑิตวิทยาลัย
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.ถ่ายเอกสาร.
 ไช้มุก อุทยานวลี. (2537). *การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่ ใน
 ระยะเวลาหลังพุทธศตวรรษที่ 25*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์) เชียงใหม่: บัณฑิต
 วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.ถ่ายเอกสาร.
 คณินนิตย์ จันทบุตร. (2528). *การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477-2484*. กรุงเทพฯ:
 สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
 จริชฌา เทียงธรรม. (2545). *บทบาทพระมหากษัตริย์ไทยในการกำจัดอลัชชีระหว่าง พ.ศ.
 2310-2445*. กรุงเทพฯ: ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม.(ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ: บัณฑิต
 วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
 นันทนา วัฒนสุข. (2516). *บทบาทของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าในสมัยรัตนโกสินทร์เกี่ยวกับการ
 บำรุงพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : วิทยานิพนธ์ อ.ม.(ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ:
 บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.ถ่ายเอกสาร.
 พระมหาวรชัย กลิ่งโพธิ์. (2539). *การปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.
 2484*. กรุงเทพฯ :วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ:
 บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 ภัทราพร ช้างแก้ว. (2530). *พุทธศาสนากับการก่อตัวของรัฐไทยแบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 และ
 รัชกาลที่ 6*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์).กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.ถ่ายเอกสาร.

- รินธรรม อโศกตระกูล. (2539). *อิทธิพลกับการปกครองคณะสงฆ์*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์
อ.ม. (ภาษาตะวันออก) กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.ถ่าย
เอกสาร
- สายธาร อินทวดี. (2533). *บทบาทของมหาเถรสมาคมในการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์ไทย
(พ.ศ.2445-2530)*. กรุงเทพฯ :ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ:
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.ถ่ายเอกสาร.
- ศรีสุพร ช่างสกุล.(2530). *ความเปลี่ยนแปลงคณะสงฆ์ : ศึกษากรณีธรรมยุติกนิกาย (พ.ศ.2368-
2464)*. กรุงเทพฯ : วิทยานิพนธ์ อ.ม.(ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.ถ่ายเอกสาร.

ภาคผนวก

รัชวดี ๑๗ กันยายน ร. ๕, ๑๒๓
กรมหมื่นนราธิปฯ ที่ ๒๗ ลงวดี ๑๗ กันยายน ร. ๕, ๑๒๓
ว่าโดยตรวจพระราชนิพนธ์กฎหมายเก่าใหม่ ในการที่จะต้องแก้ไข
ให้พระภิกษุสงฆ์ประพฤติดีนิจการเป็นนิจ กฎหมายทั้งปวงไม่มีความศักดิ์สิทธิ์
ถ้าไม่พระไอยการจากเบื้องปารชาติ มีอยู่แต่แต่หลักๆ เอาเข้าใช้มา
โทษ กรมหมื่นนราธิปฯ เห็นควรขยายกฎหมายที่จะบังคับพระภิกษุสงฆ์ออกไป
แต่จะเขียนไว้สุดแต่จะไม่รบกวน

พระราชนิพนธ์

พ. ๒๔๖๓

เรื่อง...
...
...
...
...

ที่ ๒๔๖๑๖๔

กระทรวงยุติ

วันที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๕๖

ขอเสนอ: ผลของคดีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ด้วยว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

กำหนดกฎหมายแก้ไขใหม่ ในเรื่องที่ดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ไม่ให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

กระทำนั้นแล้ว

เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าในกฎหมายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

บัญญัติไว้ที่ ๒๕๕๖ ออกกฏ ๒๕๕๖ ในลักษณะแก้ไข

กฎหมายเหล่านี้ไม่มีความจำเป็นให้ทำโทษพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

กระทำผิดถึงขั้นโทษ มีว่าอยู่ข้างก็เป็นแก้ไข

โดยมากทำโทษ

เพราะฉะนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเห็นด้วยเกล้าฯ

ขอยกกฎหมายในเรื่องที่จะบังคับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
 +บรม
 กรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
 จอเท

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี

๑๖๖

ที่ ๔๖

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๐

ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ และ พระยาวิจิตรการบดี

ด้วยได้สั่งให้กระทรวงยุติธรรมตรวจดูพระราชกำหนดกฎหมาย

ในเรื่องที่จะบังคับไม่ให้พระภิกษุสงฆ์ประพฤติผิดนารี บัดนี้

กระทรวงยุติธรรมมีกฎหมายว่า ได้ตรวจดูพระราชกำหนด

กฎหมายเก่าใหม่เพื่อที่จะบังคับเหตุนี้ เห็นว่าในกฎหมายพระ

สงฆ์ก็ดี พระราชบัญญัติรัชกาลที่ ๔ ปีออกก็ดี แต่ในลักษณะ

เช่นเดียวกับกฎหมายระเทศอื่นไม่สมควรมีความผิดว่าให้โทษ

พระโค่นอกจากทำผิดถึงปาราชิก มีอยู่บ้างก็เป็นแต่ให้สึกๆ

เอาทัณฑ์ขโมยมาทำโทษ จึงเห็นควรขยายกฎหมายในเรื่อง

ที่จะบังคับพระให้กว้างออกไป ดังนี้ (ให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์

และพระยาวิจิตรการบดีพิจารณาดูกฎหมายในเรื่องนี้) จะเห็นควร

เพิ่มเติมอันใดบ้าง ให้คัดอ่านเรียบเรียงมา

ฯ

ที่ ๒๕๕

ฉันพี่น้อง มิตรภาพนรุตมิกสันนทศที่ ๑๒
ขอเดชะ ข้าพเจ้าขอเชิญพยานกเกล้าปกกระหม่อม
ที่พระพรหมเจ้า พระยาอริยวิสุทธิ ขอพระพรหม
กราบบังคมทูลทูลเกล้า กราบนำล่องเรือพยาน
ล่องในเรือพยานไปยังวัดลัดขันธ์พระ
คณะสงฆ์นั้น ข้าพพรหมเจ้าได้ขอพระพรหม
ส่งมาในวัดลัดขันธ์พระพรหมคณะเจ้าคณะใหญ่
คณะพระพรหมคณะเจ้าคณะรอง รวมทั้ง ๔ นั้นแล้ว
ข้าพเจ้าได้ขอพระพรหมทั้งหมดแล้ว รวมในคณะ
เป็นอันหนึ่งขอพระพรหมทั้งหมดนั้นทุกประการ
ที่พระพรหมเจ้าได้คัดสำเนาจดหมายทั้ง ๔ มี
ล่องเรือพยานเกล้าฯ ถวายมาด้วยแล้ว

การนี้ขอเดชะเถิดข้าพเจ้าพยานกเกล้า -
ปกกระหม่อม

ข้าพพรหมเจ้าพระยาอริยวิสุทธิ ขอเดชะ

(30)
เพ็ญ, ข.
วิชัย, ข.

๑๖) ด้วยมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ประกาศพระราชบัญญัติว่า
ว่า เมื่อวันโกสุมิตรศก ๑๑๓ ได้โปรดให้พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์
ศึกษาทางอารามในหัวเมือง และได้ทรงอาราธนาพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ให้มเสด็จพระราชคณะเจ้าคณะใหญ่ ให้ทรงรับภาระ
ธุระอำนวยการในฝ่ายคณะ และได้โปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง
ดำรงราชานุภาพทรงรับหน้าที่อำนวยการนั้น ในส่วนหน้าที่เจ้าพนักงานฝ่ายมรา
วาส ความแจ้งอยู่ในประกาศใช้การเถาเวียนในหัวเมือง ซึ่งได้ออกเมื่อฉ
วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๐ นั้นแล้ว

พระสงฆ์เถรานุเถระและเจ้าพนักงานในฝ่ายมราวาส ได้ช่วยกันทำ
และอำนวยการตามพระราชดำริห์ ด้วยความสามัคคีและอุสาหะขึ้นเป็นสหประชา
ราชญุไทย ได้เห็นผลความเจริญในการเถาเวียนตลอดจนความเรียบร้อย
ในการปกครองสงฆ์ขึ้นโดยลำดับมา จนได้ทรงพระราชดำริห์เห็นว่า
ถึงเวลาอันสมควรจะทรงเป็นแบบแผนการปกครองคณะสงฆ์ใหม่คงเรียบร้อยได้
แล้ว จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดให้ตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ในเมื่อ
วันที่ ๑๒ เดือนมิถุนายน ร.ศ. ๑๒๐ ความแจ้งอยู่ในพระราชบัญญัติแล้ว

และบัดนี้ทรงพระกรุณาโปรดให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครอง
คณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๐ นั้น ในเขตมณฑลเทศาภิบาล,

- ๑ มณฑลกรุงเก่า
- ๒ มณฑลกรุงเก่า
- ๓ มณฑลพิษณุโลก
- ๔ มณฑลนครราชสีมา

15

๕ มณฑลนครราชสีมา

๖ มณฑลราชบุรี

๗ มณฑลพายัพ

๘ มณฑลนครสวรรค์

๙ มณฑลนครไชยศรี

๑๐ มณฑลชุมพร

๑๑ มณฑลภูเก็ต

๑๒ มณฑลจันทบุรี

๑๓ มณฑลยโสธร

๑๔ มณฑลบุรีรัมย์

ทั้งนี้เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๒ นี้เป็นต้นไป

เมื่อได้ใช้พระราชบัญญัติแล้ว ได้เป็นอันยกเลิกหน้าที่ซึ่งกระทรวง
มหาดไทยและเจ้าพนักงานได้ทำการตามประกาศที่กระทรวงมหาดไทย
ร.ศ. ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ นั้น ให้การเป็นไปตามพระราชบัญญัติที่กระทรวงมหาดไทย
จงทุกประการ

ประกาศมาณวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๖

(56)

ประกาศตั้งพระราชคณะเจ้าคณะมณฑล

มีพระบรมราชโองการให้ประกาศทราบทั่วกันว่า ตามความในพระราชบัญญัติ
ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๐ มาตรา ๓๕ ว่าจะทรงพระกรุณาโปรดให้
พระราชคณะผู้ใหญ่เป็นเจ้าคณะมณฑลนั้น บัดนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้

พระสาสนโสภณ วัดราชประดิษฐ์ เป็นเจ้าคณะมณฑลกรุงเทพฯ ภาย
นอกจังหวัดในกรุง

พระธรรมโกษา (วัดสุทัศนเทพวราราม) เป็นเจ้าคณะมณฑล
นครราชสีมา

พระธรรมไตรโลก วัดระฆังโฆสิตาราม เป็นเจ้าคณะมณฑล
นครสวรรค์

พระธรรมราชานุวัตร วัดนิเวศธรรมประวัติ เป็นเจ้าคณะมณฑล
ทล. กรุงเก่า

พระเทพกระวี วัดมณฑุการะบุรี เป็นเจ้าคณะมณฑล
พิษณุโลก

พระเทพมุนี วัดประยุรวงศาวาส เป็นเจ้าคณะมณฑล
นครราชสีมา

พระเมธี วัดมหาธาตุ เป็นเจ้าคณะมณฑล ชุมพร

พระวิมล เป็นเจ้าคณะมณฑล นครราชสีมา

ปากมูนบุรี

พระครูอุบาลาภรณ์ วัดบวรนิเวศ เป็นเจ้าคณะมณฑล

พิษณุโลก

ภูเก็

พระอมรโณสี รัชชวรนิเวศ เป็นเจ้าคณะมณฑลราชบุรี ๑

พระญาณรังษิศา รัชชบุศเมืองอมรรราชธานี เป็นเจ้าคณะ

มณฑลวิสาข

พระศิริธรรมบุณี รัชค้ำโธสีเมืองนครศรีธรรมราช เป็นเจ้า

คณะมณฑล นครศรีธรรมราช

พระอุตรคณารักษ์ รัชชระเทภูม เป็นเจ้าคณะมณฑลบุรพา ๑

ให้พระราชกณะทั้งนี้ขึ้นกับรัชชระและอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติ

ลักษณะปกครองคณะสงฆ์ไปทุกประการ

ประกาศมาณวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๐

ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ในจังหวัดกรุงเทพ,
และทั้งแขวงอำเภอกุสุต

มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้า, ให้ประกาศจงทราบทั่วกันว่า
ด้วยได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า, ให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครอง
คณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ตั้งแต่วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๑ เป็นต้นไป
ความแจ้งอยู่ในประกาศนั้นแล้ว วัดในจังหวัดกรุงเทพ, นี้ วัดใดเคยขึ้น
อยู่ในคณะใด หรือขึ้นอยู่ในวัดใดให้ตั้งขึ้นอยู่ในคณะนั้นและวัดนั้นไปก่อน จน
กว่าจะได้โปรดให้จัดขึ้นทั้งที่เป็นเขตแขวงตามพระราชบัญญัติให้เป็นคณะประการใด
จะได้โปรดให้ประกาศต่อไปภายหลัง แต่แขวงที่ได้จัดขึ้นแล้วในเวลานี้ คือ
แขวงอำเภอกุสุตนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้า, ให้พระธรรมวโรดม วัดเบญจมบพิตร
กุสิตวนาราม เป็นพระราชาคณะผู้กำกับแขวงอำเภอกุสุต ได้บังคับบัญชาพระอาราม
หลวงในแขวงนั้น ๕ พระอาราม คือ

- ๑ วัดเบญจมบพิตรกุสิตวนาราม
- ๒ วัดเทพราชกุดชุม
- ๓ วัดสามพระยา
- ๔ วัดบริณายก
- ๕ วัดสังเวชวิศยาราม

อารามราษฎร์ ๑๕ อาราม คือ

- ๑ วัดสุนทรธรรมทาน
- ๒ วัดหลัการาม
- ๓ วัดเอี่ยมวรนิฐ

- ๔ วัดอินทาราม
- ๕ วัดอัมมรศ
- ๖ วัดอิมตลี
- ๗ วัดจวึก
- ๘ วัดโบสถ์
- ๙ วัดโหม่สุคนธ์าราม
- ๑๐ วัดแค
- ๑๑ วัดอัมพวัน
- ๑๒ วัดจอมสุตาราม
- ๑๓ วัดป่า
- ๑๔ วัดอภัยสมภาราม
ทม
- ๑๕ วัดตะพาน

รวมเป็น ๒๐ วัด ขึ้นในพระราชอาณาเขตแห่งราชอาณาเขตอุทิศ ตามพระ
ราชบัญญัติสืบไปจนทุกประการ

ประกาศมาณวันที่ ๒๐ กรกฎาคมรัตนโกสินทรศก ๑๒๑

ร่าง

พระราชบัญญัติ ลักษณะ ปก ครอง คณะ สังฆ

ว. ศ. ๑๒๑

ว่า

พระ ราช บัญญัติ ลักษณะ ปก ครอง คณะ สังฆ

มี พระบรม ราช โอง การ ใน พระ บาท สมเด็จ พระ ประมิตร มหา จุฬาลงกรณ พระ จุล จอม เกล้า เจ้า ชู้ หัว ดำรง เหนือ เกล้า ฯ ให้ ประกาศ ลง ทราบ ทุก กัน ว่า ทุก วัน นี้ การ ปก ครอง ข้าง ฝ่าย พระ ราช อาณาจักร ก็ได้ ทรง พระ ราช ดำริห์ แก่ใจ และ จัด ตั้ง แบบ แผน การ ปก ครอง ให้ เรียบ ร้อย เจริญ ดี ขึ้น กว่า แต่ ก่อน เป็น หดาย ประ การ แล้ว

และ ฝ่าย พระ พุทธ จักร นั้น การ ปก ครอง สังฆ มณฑล ย่อม เป็น การ สำคัญ ทั้ง ใน ประโยชน์ แห่ง พระ ศาสนา และ ใน ประโยชน์ ความ เจริญ ของ พระ ราช อาณาจักร ด้วย ถ้า การ ปก ครอง สังฆ มณฑล เป็น ไป ตาม แบบ แผน อัน เรียบ ร้อย พระ ศาสนา ก็ จะ รุ่งเรือง ลาว และ จะ ชัก นำ ประชาชน ทั้ง หดาย ให้ เสื่อม ใส ศรัทธา ต่อ พระ พุทธ ศาสนา ใน ชาติ ประพฤติ สัมมา ปฏิบัติ และ ร่ำ เรียบ วิชา คุณ ใน สังฆ สำนัก ถึง ขึ้น เป็น อัน มาก มี พระ ราช ประสงค์ จะ ทรง ทำ นุ บำรุง สังฆ มณฑล ให้ เจริญ คุณ สมบัติ มั่น คง สืบ ไป ใน พระ ศาสนา จึง ทรง พระ กรุณา โปรด เกล้า ฯ ให้ ครา เป็น พระ ราช บัญญัติ ไว้ สืบ ไป ดังนี้ ว่า

หมวด ที่ ๑

ว่า ด้วย นาม และ กำหนด ใช้ พระ ราช บัญญัติ

มาตรา ๑ พระ ราช บัญญัติ นี้ ให้ มี นาม ว่า พระ ราช บัญญัติ ลักษณะ ปก ครอง คณะ สังฆ รัตน โกสินทร ศก ๓๒๓ และ พระ ราช บัญญัติ นี้ จะ โปรด ให้ ใช้ ใน มณฑล ไท เมื่อ ไท จะ ได้ ประกาศ ใน หนังสือ พิมพ์ ราช กิจจานุเบกษา เป็น สำคัญ

มาตรา ๒ ตั้งแต่วันที่ ใช้ พระ ราช บัญญัติ นี้ ใน ที่ ไท ให้ ยกเลิก บรรดา กฎหมาย แบบ แผน ประเพณี ที่ ขัด ขวาง ต่อ พระ ราช บัญญัติ นี้ มิ ให้ ใช้ ใน ที่ นั้น สืบ ไป

หมวด ที่ ๒

ว่า ด้วย คณะ ใหญ่

มาตรา ๓ พระ ราช บัญญัติ นี้ ไม่ เกี่ยว ต่อ นิการย สังฆ กิจ และ ตติ ษณะ ใน นิการย นั้น ๆ ซึ่ง เจ้า คณะ หรือ สังฆ นาย กใน

๒

นิกายนี้ ได้เคย มีอำนาจ ว่ากล่าวบังคับ มาแต่ก่อน ประการใด
ก็ให้คง เป็น ไป ตามเคย ทุก ประการ แต่การ ปกครอง อัน เป็น
สามัญทั่วไป ใน นิกายทั้ง ปวง ให้เป็น ไป ตาม พระราชบัญญัตินี้

มาตรา ๔ สมเด็จพระเจ้าคณะใหญ่ทั้ง ๔ ตำแหน่ง คือ เจ้า
คณะใหญ่คณะเหนือ ๑ เจ้าคณะใหญ่คณะใต้ ๑ เจ้าคณะ
ใหญ่ธรรมยุติก ๑ เจ้าคณะใหญ่คณะกลาง ๑ ทั้งพระราชาคณะ
เจ้าคณะรองคณะเหนือ คณะใต้ คณะธรรมยุติก คณะกลาง
ทั้ง ๔ ตำแหน่งนั้น ยกเป็น พระมหาเถระที่ ทรง ปรกษา ในการ
พระศาสนา และการ ปกครอง บำรุง ส่งเสริม มณฑลทั่วไป ข้อ
การะธุระ ใน พระศาสนา หรือ ใน ส่งเสริม มณฑล ซึ่ง ได้ โปรด
ให้พระมหาเถระทั้งนี้ ประชุมวินิจฉัย ใน ที่ มหาเถระสมาคม
ตั้งแต่ ๕ พระองค์ขึ้นไป คำตัดสินของ มหาเถระสมาคม
นั้น ให้เป็น สิทธิขาด ผู้ใดจะอุทธรณ์ หรือโต้แย้ง ค่อไปอีก
ไม่ได้

หมวดที่ ๓

ว่าด้วย วัด

มาตรา ๕ วัด กำหนดตาม พระราชบัญญัตินี้เป็น ๓ อย่าง
คือ พระอารามหลวง อย่าง ๑ การามราษฎร์ อย่าง ๑
ที่สำนักสงฆ์ อย่าง ๑

๑ พระอารามหลวง คือ วัดที่ พระเจ้าแผ่นดิน ทรง สร้าง
หรือ ทรง พระกรุณา โปรด ให้เจ้าอาวาส ใน ราชธานี นับว่า เป็น
พระอารามหลวง

๒ การามราษฎร์ นั้น คือ วัด ซึ่ง ได้ พระราชทาน วิสุงคาม
สีมา แต่มิได้ เจ้าอาวาส นับว่า เป็น วัดหลวง

๓ ที่สำนักสงฆ์ นั้น คือ วัด ซึ่ง ยัง ไม่ได้รับ พระราชทาน
วิสุงคามสีมา

มาตรา ๖ ที่วัด และที่อื่น วัดนั้น จำนวนตาม พระราช
บัญญัตินี้เป็น ๓ อย่าง คือ ที่วัด ๑ ที่ธรณีสงฆ์ ๑
ที่กัลปนา ๑

๑ ที่วัดนั้น คือ ที่ซึ่ง ตั้ง วัดจน ตลอด เขตวัด นั้น
เรียกว่า ที่วัด

๒ ที่ธรณีสงฆ์นั้น คือ ที่แห่งใด ๆ ซึ่งเป็นสมบัติของวัด
 ๓ ที่กัลปนาถนั้น คือ ที่แห่งใด ๆ ซึ่ง พระเจ้าแผ่นดินได้
 ทรงพระราชอุทิศเงิน อากร ค่าที่แห่งนั้น ให้วัด กัลปนาถ หรือที่
 ซึ่งเจ้าพระยา มีได้ถวายกรรมสิทธิ์ ยุกติแต่ผล ประโยชน์อัน เกิด
 แก่ที่นั้น จนวัด กัลปนาถ นั้น เรียกว่า ที่กัลปนาถ

มาตรา ๗ ที่วัด กัลปนาถ ที่ธรณีสงฆ์ที่ดี เป็นสมบัติ
 สำหรับพระศาสนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้เป็น อรรค
 สาสน ปกัม ภค ทรง ปกครอง รักษาโดย พระ บรม ราชา อนุภาพ
 ผู้ใดผู้หนึ่ง จะ โอน กรรมสิทธิ์ที่นั้น ไป ไม่ได้

มาตรา ๘ วัดใด ร้าง สงฆ์ไม่หาใครบ ให้เจ้าพนักงาน
 ฝ่าย พระราช อาณาจักร เป็นผู้ ปกครอง รักษา วัด นั้น ทั้ง ที่ ธรณี
 สงฆ์ ซึ่ง รั้ง วัด นั้น ด้วย

มาตรา ๙ ผู้ใด จะ สร้าง วัด ขึ้น ใหม่ ต้อง ได้รับ พระ
 ราช ทาน พระ บรม ราชา อนุญาต ก่อน จึง จะ สร้าง ได้ และ พระ
 บรม ราชา อนุญาต นั้น จะ พระราชทาน ดังนี้ คือ

ข้อ ๑ ผู้ใด จะ สร้าง ที่สำนักสงฆ์ ขึ้น ใหม่ ใน ที่แห่งใด ให้
 ผู้ นั้น มี จดหมายแจ้ง ความ ต่อ นายอำเภอ ผู้ปกครอง ท้องที่
 แห่ง นั้น ให้ นายอำเภอ ปฎิษฐานด้วยเจ้า คณะ แรวง นั้น ตรวจ
 และ พิเคราะห์ ข้อ ความ เหล่านี้ ก่อน คือ

๑ ที่ดิน ซึ่ง จะเป็น วัด นั้น ผู้ขอ อนุญาต มี อำนาจ โดย ชอบ
 ด้วย กฎหมาย ที่ จะ ยก ให้ ได้ หรือ ไม่

๒ ถ้า สร้าง วัด ใน ที่ นั้น จะ เป็น ความ ขัด ข้อง อันใด ใน
 ราชการ ฝ่าย พระราช อาณาจักร หรือ ไม่

๓ วัด สร้าง ใน ที่นั้น จะ เป็น ที่ ควร สงฆ์หาใครบ หรือ ไม่

๔ สร้าง วัด ขึ้น ใน ที่ นั้น จะ เป็น ประโยชน์แก่ ประชุมชน
 ใน ท้องที่ นั้น หรือ ไม่

๕ วัด สร้าง ใน ที่นั้น จะ เสื่อม ประโยชน์แห่ง พระ ศาสนา
 ด้วย ประการ ใดบ้าง เป็นต้นว่า จะ พา ให้วัด ที่ มี อยู่ แล้ว
 ร้าง ไร้ย หรือ ร้าง ไป หรือ ไม่

ถ้า นายอำเภอ และ เจ้า คณะ แรวง เห็น พร้อม กัน ว่า ไม่มี
 ขัด ข้อง อย่าง ใด อย่าง หนึ่ง ใน ๕ ข้อ นั้น แล้ว ก็ พระ ราชทาน

๔

พระบรมราชานุญาต ให้เจ้าคณะแขวง มีอำนาจที่จะทำหนังสือ
อนุญาตให้สร้างที่สำนักสงฆ์ขึ้น และให้นายอำเภอประทับตรา
กำกับในหนังสือด้วย และเจ้าของที่ดินนั้น จะต้องจัด การ
โค่น โท่นดิน เนื้อ ที่วัด ถวายแก่ สังฆสมาคม กงหมาย ก่อน จึง จะ
สร้าง ที่ สำนักสงฆ์ได้

ข้อ ๒ ใน การ ที่จะขอ รับ พระราชทาน ที่วิสุงคามสีมา
สำหรับอารามเดิมที่ได้ก่อสร้างปฏิสังขรณ์ใหม่ก็ดี หรือจะ
สร้างที่สำนักสงฆ์ขึ้นเป็นอารามก็ดี ให้ผู้ขอทำจดหมายยื่น
ต่อผู้ว่าราชการเมืองนั้น ๆ ให้มีใบบอกเล่ามากราบบังคม
ทูล ฯ ถ้าในจังหวัดกรุงเทพ ฯ ก็ให้ยื่นจดหมายนั้นต่อกระ
ทรวงธรรมการให้นำความกราบบังคมทูล ฯ เพื่อจะได้พระราช
ทานใบพระบรมราชานุญาต

ข้อ ๓ ถ้าจะสร้างอารามขึ้นใหม่ที่เดียว ต้องขออนุญาต
อย่างสร้างที่สำนักสงฆ์ก่อน ต่อได้อนุญาตนั้นแล้ว จึง จะ
ขอ รับ พระราชทาน ที่วิสุงคามสีมาได้

หมวดที่ ๔

ว่าด้วยเจ้าอาวาส

มาตรา ๓๐ วัดหนึ่ง ให้มีพระภิกษุเป็นเจ้าอาวาส รูปหนึ่ง
การเลือกสรร และตั้งเจ้าอาวาส พระอาราม หลวง นั้น แต่จะต้อง
จะทรงพระราชดำริห์เห็นสมควร แม้อารามราษฎร์และที่
สำนักสงฆ์แห่งใด ถ้าทรงพระราชดำริห์เห็นสมควร จะทรง
เลือกสรร และตั้งเจ้าอาวาสก็ได้

มาตรา ๓๑ วัด ในจังหวัดกรุงเทพ ฯ วัดหลวงก็ดี
วัดราษฎร์ก็ดี ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเลือก
และตั้งเจ้าอาวาส ให้เป็นหน้าที่ของพระราชาคณะผู้กำกับแขวง
ที่วัดนั้นตั้งอยู่ ที่จะปลุกเสกสังฆและอุปฐกบายทุกแห่งวัดนั้น
เลือกสรรพระภิกษุซึ่งจะเป็นเจ้าอาวาส ถ้าพระราชาคณะ
นั้นเห็นว่า พระภิกษุรูปใดสมควรจะเป็นเจ้าอาวาส ก็ให้
มีอำนาจที่จะทำตราตั้งพระภิกษุรูปนั้น เป็นเจ้าอาวาสวัดนั้น
และตราตั้งนั้น ต้องให้ผู้บัญชาการกระทรวงธรรมการประทับ
ตราเป็นสำคัญ ในฝ่ายพระราชาณาจักรด้วย ~~และเจ้าพระคุณ~~

๕

~~ฉบับนี้ให้ไปอยู่ในส่วนอื่น~~ ~~ฉบับนี้ให้ไปอยู่ในส่วนอื่น~~

พระ
พระ

มาตรา ๓๒ การเลือกสรรเจ้าอาวาสวัดในหัวเมือง ซึ่ง
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงเลือกและตั้งเองนั้น
ให้เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะแขวง ที่จะปฎิบัติสงฆ์และตั้งรูป
ทายกแห่งวัดนั้น เลือกสรรภิกษุ ซึ่งสมควรจะเป็นเจ้าอาวาส
ถ้าปฎิบัติเห็นพร้อมกัน ในพระภิกษุรูปหนึ่งรูปใดก็ดี หรือ
เห็นแตกต่างกันเป็นพระภิกษุหลายรูปก็ดี ให้เจ้าคณะ
แขวงนำความเสนอต่อเจ้าคณะเมือง ๆ เห็นว่าพระภิกษุรูปใด
สมควรจะเป็นเจ้าอาวาส ก็ให้มีอำนาจที่จะทำตราตั้งพระภิกษุ
รูปนั้นเป็นเจ้าอาวาสวัดนั้น และตราตั้งนั้นต้องให้
ผู้ว่าราชการเมืองประทับตราตำแหน่งเป็นสำคัญในฝ่ายพระราช
อาณาจักรด้วย

ฉบับนี้ให้ไปอยู่ในส่วนอื่น
ฉบับนี้ให้ไปอยู่ในส่วนอื่น
ฉบับนี้ให้ไปอยู่ในส่วนอื่น
ฉบับนี้ให้ไปอยู่ในส่วนอื่น
ฉบับนี้ให้ไปอยู่ในส่วนอื่น

มาตรา ๓๓ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้ คือ

ข้อ ๑ ที่จะทำนุบำรุงรักษาวัดนั้น ตามกำลังและความสามารถ

ข้อ ๒ ที่จะตรวจตราอย่าให้วัดนั้น เป็นที่พำนักแอบ
แฝงของโจรผู้ร้าย

ข้อ ๓ ที่จะปกครอง บรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งอาศัยอยู่
ในวัดนั้น

ข้อ ๔ ที่จะรักษาความเรียบร้อยและระบอบฉันทาใน หมู่
บรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งอาศัยอยู่ ในวัดนั้น

ข้อ ๕ ที่จะเป็นธุระในการสั่งสอน พระศาสนาแก่บรรพชิต
และคฤหัสถ์ให้เจริญในสัมมาปฏิบัติ ตามสมควรแก่อุปนิสัย

ข้อ ๖ ที่จะเป็นธุระให้กุดบุตร ซึ่งอาศัยเป็นศิษย์อยู่
ในวัดนั้น ได้ร่ำเรียนวิชาความรู้ตามสมควร

ข้อ ๗ ที่จะเป็นธุระแก่สงฆ์และทายกผู้มาทำบุญในวัดนั้น
ให้ได้บำเพ็ญกุศลโดยสะดวก

ข้อ ๘ ที่จะทำบุญดี บรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งอาศัยในวัดนั้น
และทำรายงานการวัดขึ้นต่อเจ้าคณะ

ข้อ ๙ ถ้าพระภิกษุสามเณร ในวัดนั้น ปรากฏจะไปอยู่
วัดอื่นก็ดี หรือจะไปทางไกลก็ดี เป็นผู้ว่าของเจ้าอาวาส

๖

จะต้องให้หนังสือสุทธิ ไปเป็นสำคัญ เว้นแต่ถ้าเจ้าอาวาส เห็นว่า ภิกษุสามเณร รูปใดจะไปเพื่อประพฤติ อนาจาร ในที่อื่น จะไม่ยอมให้หนังสือสุทธิ ก็ได้ แต่ถ้าจะเจ้เหตุ ให้พระภิกษุ หรือสามเณร รูปนั้น ทราบด้วย

มาตรา ๓๔ เป็นหน้าที่ของบรรพชิตและคฤหัสถ์บรรดา ซึ่ง อาศัยอยู่ในวัดนั้น จะต้องช่วยเจ้าอาวาส ในการ ทั้ง ปวง อันเป็นภาระของเจ้าอาวาสนั้น

มาตรา ๓๕ บรรดาพระภิกษุสามเณร ต้อง มี สังฆะ อยู่ใน บานชีวัดใดวัดหนึ่งทุกรูป

มาตรา ๓๖ คฤหัสถ์ซึ่ง อาศัยอยู่ในวัด ย่อมมีหน้าที่ และความรับผิดชอบ ต่อ พระราชกำหนดกฎหมาย เหมือนพลเมือง ทั้งปวง

มาตรา ๓๗ เจ้าอาวาสมีอำนาจเหล่านี้ คือ

ข้อ ๑ มีอำนาจที่จะ บัญชีว่ากล่าว บรรดาบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งอยู่ในวัดนั้น

ข้อ ๒ อภิกรรมเกิดขึ้นในวัดใด ถ้าเป็นความตามคำพิพากษาของพระวินัยเจ้านาย มีอำนาจที่จะ พิพากษาได้ ถ้าเป็นความ แห่ง แม่น้ำ ความ ทั้ง สอง ฝ่าย ยอมให้เจ้าอาวาส เปรียบเทียบ ได้ เปรียบเทียบได้

ข้อ ๓ บรรพชิตที่ดี คฤหัสถ์ที่ดี ถ้ามิได้ รับอนุญาต ของเจ้าอาวาส จะเข้าไปบวช หรือไป อยู่ ในวัดนั้น ไม่ได้

ข้อ ๔ บรรพชิตที่ดี คฤหัสถ์ที่ดี ที่อยู่ในวัดนั้น ถ้าไม่ อยู่ ในความของเจ้าอาวาส จะไม่ให้ อยู่ในวัดนั้นก็ได้

ข้อ ๕ ถ้าเจ้าอาวาส มีอำนาจที่จะ ชะงักด้วย พระวินัย มัญญะ หรือพระราชบัญญัติ และพระภิกษุสามเณร ในวัดนั้น ไม่กระทำความผิด หรือฝ่าฝืนคำสั่ง หัก ประมาท เจ้าอาวาส ก็ได้ เจ้าอาวาส มีอำนาจ ที่จะ กระทำทัณฑกรรมแก่พระภิกษุ สามเณรผู้มีความผิดนั้นได้

ข้อ ๖ ถ้าเจ้าอาวาส กระทำการ ตาม หน้า ที่ โดยชอบด้วย พระราชกำหนดกฎหมาย ถ้าจะคฤหัสถ์ผู้ใด ชดช้น หรือลบ สร้างสิ่งใด หรือห่มิน ประมาท เจ้าอาวาส ผู้ใด มีความผิด ต่อ พระราชกำหนด หรืออื่นใด เป็นเงิน ไม่เกิน ๕๐ บาท หรือ จำคุก

เจ้าอาวาสวัด
วัด...
...

วัด

เดือนหนึ่ง หรือทั้ง ปีบริบูรณ์ด้วยทั้ง ๒ สถาน

มาตรา ๑๖ ผู้ใดจะอุทธรณ์คำสั่งของเจ้าอาวาส วัดในจังหวัดกรุงเทพฯ ให้อุทธรณ์ต่อ พระราชทานเน ผู้ใดจะอุทธรณ์ ถ้าวัดหัวเมือง ให้อุทธรณ์ต่อ เจ้าคณะแขวง

มาตรา ๑๗ วัดใดจะรวมกันมากก็ได้ หรือเจ้าอาวาสวัดใด ไม่สามารถจะกระทำ การตามหน้าที่ ได้ทุกอย่าง ด้วยความชำรุดสภาพเป็นต้นที่ดี ในจังหวัด กรุงเทพฯ เมื่อ พระราชาคณะผู้กำกับแขวง เห็นสมควรจะตั้ง พระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เป็น รองเจ้าอาวาส สำหรับรับภาระทั้งปวง หรือแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ช่วยเจ้าอาวาส ก็ตั้ง รองเจ้าอาวาส ได้ รองเจ้าอาวาส จะมีอำนาจได้เท่าที่ พระราชาคณะผู้กำกับแขวง อนุมัตินั้น แต่จะมีอำนาจเกิน เจ้าอาวาส หรือกระทำการฝ่าฝืน อนุมัติ ของ เจ้าอาวาส ไม่ได้ ส่วนวัดในหัวเมือง ก็ให้เป็นอำนาจ และหน้าที่ ของ เจ้าคณะเมือง จะตั้ง รองเจ้าอาวาส เป็น ผู้ช่วยเจ้าอาวาส ได้เหมือนเช่น นั้น รองเจ้าอาวาส นี้ ถ้าไม่ได้ อยู่ใน สมณศักดิ์ที่สูงกว่า ให้มี สมณศักดิ์เป็น รอง อภิการ

หมวดที่ ๕

ว่าด้วย คณะแขวง

มาตรา ๑๘ ในท้องที่อำเภอหนึ่ง ให้กำหนดตาม พระราชบัญญัติเป็นแขวงหนึ่ง ในจังหวัด กรุงเทพฯ จะโปรดให้ พระราชาคณะเป็น ผู้กำกับ คณะแขวง ทุกรูป ส่วนท้องที่ในหัวเมือง นอก จังหวัด กรุงเทพฯ นั้น แขวงหนึ่ง ให้มี เจ้าคณะแขวง รูปหนึ่ง แต่ถ้าแขวงใดมีวัดน้อยจะรวมหลายแขวงไว้ในหนึ่ง ที่เจ้าคณะแขวงใดแขวงหนึ่งก็ได้ ทั้งนี้ เจ้าคณะเจ้าคณะมณฑล จะเห็นควร

มาตรา ๑๙ พระราชาคณะผู้กำกับ แขวงใน จังหวัด กรุงเทพฯ นี้ จะโปรดให้ พระราชาคณะรูปใด เป็นผู้กำกับ คณะแขวงใดแล้วแต่จะ ทรงพระราชดำริเห็นสมควร

ส่วน การ เลือกตั้งเจ้าคณะแขวงใน หัวเมืองนั้น เป็นหน้าที่ เจ้าคณะเมือง จะเลือกสรร เจ้าอาวาส วัดซึ่ง อยู่ใน แขวงนั้น เสนอต่อเจ้าคณะมณฑล แล้ว เจ้าคณะมณฑล จะเห็นสมควร

และให้เจ้าคณะ มณฑล มีอำนาจที่จะทำตราให้เจ้าคณะแขวง
ตราตั้ง นั้น ต้องให้ชำหัดใหญ่ซึ่งสำเร็จราชการ มณฑล ประทับ
ตรากำกับ เป็นสำคัญ ข้างฝ่าย พระราช อาณาจักร ด้วย
เจ้าคณะแขวงนี้ ถ้าไม่ได้ อยู่ใน สมณศักดิ์ที่สูงกว่า
ให้มี สมณศักดิ์ เป็น พระครู ถ้าทรง พระราช คำริห์เห็นสมควร
จะทรงเลื่อน ถรร หรือจะ พระราชทาน สัณญา บัณฑิต ราชทินนาม
ตั้งเจ้าคณะแขวง ให้มี สมณศักดิ์ยิ่ง ขึ้น ไปก็ได้

มาตรา ๒๒ บรรดาวัด ใน จังหวัด กรุงเทพมหานคร ๑ อยู่ใน แขวง
ใด ให้ ขึ้น อยู่ใน พระราชาคณะ ผู้กำกับ แขวง นั้น ส่วน วัด ใน
หัวเมือง วัด อยู่ใน แขวงใด ก็ให้ ขึ้น อยู่ใน เจ้าคณะแขวง นั้น
เว้นแต่ วัด ทั้ง ใน กรุงเทพมหานคร ๑ และหัวเมือง ที่โปรดให้ ขึ้น อยู่
เฉพาะ คณะ หรือเฉพาะ พระราชาคณะ รูปใด รูปหนึ่ง ซึ่งทรง
พระราช คำริห์เห็น สมควร

มาตรา ๒๓ ให้พระราชาคณะ ผู้กำกับ แขวง ใน จังหวัด
กรุงเทพมหานคร ๑ มีถานานุศักดิ์ตั้ง ถานานุกรม ตำแหน่ง พระสังฆราช
ได้อีก รูปหนึ่ง เว้นแต่ถ้า พระราชาคณะ รูป นั้น มี ถานานุศักดิ์
ควร ตั้ง ถานานุกรมเกิน ๓ รูปอยู่แต่ก็ไม่ต้องตั้ง

มาตรา ๒๔ พระราชาคณะผู้กำกับ แขวง มีอำนาจดังนี้ คือ
ข้อ ๑ ที่จะตรวจตรา อำนวยการวัดและการ สังฆ บรพ
ซึ่ง อยู่ใน ปกครอง ให้เรียบร้อย เปริน ไปตาม พระวินัยบัญญัติ
และพระราชนิบัญญัติ

ข้อ ๒ ที่จะเลือกและตั้ง รองเจ้าคณะแขวง เจ้าอาวาส
และรองเจ้าอาวาส อันมีอำนาจเลือก ตั้ง ได้ตาม พระราช บัญญัตินี้

ข้อ ๓ ที่จะตรวจตรา ทำนุบำรุง การ ส่งสอน พระศาสนา
และการ ศึกษา ใน วัด ซึ่ง อยู่ใน ความ ปกครอง

ข้อ ๔ ที่จะไปดูแล ตรวจตรา การ ตามวัดขึ้น ใน แขวง นั้น
เปริน ครั้งเปรินคราว ตามสมควร

ข้อ ๕ ที่จะช่วย ระงับ อภิกรรมแก้ไข ความขัดข้องของเจ้า
อาวาส และวินัย ข้อยุทธธรรมเจ้าอาวาส

มาตรา ๒๕ พระราชาคณะผู้กำกับ แขวง ใน จังหวัด กรุงเทพมหานคร ๑
มีอำนาจดังนี้

ข้อ ๑ รองเจ้าคณะแขวงก็ได้ เจ้าอาวาสก็ได้ รองเจ้าอาวาส

กิติ ที่พระราชาคณะนั้นได้ ตามพระราชบัญญัตินี้ แม้ไม่
สมควรจะอยู่ในตำแหน่งต่อไป เพราะความประพฤติที่
เพราะไม่สามารถก็ดี พระราชาคณะผู้กำกับแขวงมีอำนาจที่จะ
เขาออกจากตำแหน่งได้

ข้อ ๒ มีอำนาจที่จะตัดสินข้ออุทธรณ์ หรือ การเถียงแย้ง
ในคำสั่งและคำวินิจฉัยของเจ้าอาวาสวัดขึ้นในแขวงนั้น

ข้อ ๓ มีอำนาจที่จะบังคับว่ากล่าว พระภิกษุสามเณร
ในวัดซึ่งอยู่ในแขวงนั้น ในกิจอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติ
และพระราชบัญญัติ

มาตรา ๒๖ พระครูเจ้าคณะแขวงหัวเมืองมีหน้าที่ดังนี้ คือ
ข้อ ๑ ที่จะตรวจตราอำนวยการวัดและการสงฆ์ บรรดา
ที่อยู่ในปกครองให้เรียบร้อย เปรียบไปตามพระวินัยบัญญัติ
และพระราชบัญญัติ

ข้อ ๒ ที่จะเลือกเจ้าอาวาส และรองเจ้าอาวาสตามความ
ในพระราชบัญญัตินี้

ข้อ ๓ ที่จะตรวจตราทำนุบำรุง การสั่งสอนพระศาสนา
และการศึกษาในวัดซึ่งอยู่ในปกครอง

ข้อ ๔ ที่จะไปตรวจตราตามวัดขึ้นในแขวงนั้น เปรียบ
ครั้งเป็นคราวตามสมควร

ข้อ ๕ ที่จะช่วยแก้ไขความขัดข้องของเจ้าอาวาส และ
วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งของเจ้าอาวาส

ข้อ ๖ ถ้าเกิดเหตุหรืออิทธิกรรมอย่างใดในการวัด หรือ
การสงฆ์ในแขวงนั้น อันเหลือกำลังที่จะระงับได้ ก็ให้รับนำ
ความเสนอต่อเจ้าคณะเมือง

มาตรา ๒๗ เจ้าคณะแขวงมีอำนาจดังนี้ คือ

ข้อ ๑ มีอำนาจที่จะตัดสินข้ออุทธรณ์ หรือ การเถียงแย้ง
ในคำสั่งและคำวินิจฉัยของเจ้าอาวาสวัดขึ้นในแขวงนั้น

ข้อ ๒ มีอำนาจที่จะบังคับว่ากล่าว พระภิกษุสามเณร
ตลอดทั้งที่แขวงนั้น ในกิจอันชอบด้วยพระวินัยบัญญัติ
และพระราชบัญญัติ

มาตรา ๒๘ เจ้าคณะแขวงมีอำนาจหน้าที่ และทั้งอำนาจ

๓๐

ผู้ช่วย การ คณะ ได้ ๒ รูป คือ พระสมุห์รูป ๑ พระใบฎีกา
รูป ๑ ถ้าเจ้าคณะแขวง นั้น ได้รับ พระราชทาน สัญญาบัตร
เป็น พระครู มีราชทินนาม ~~๑๑๑~~ ตั้ง พระปลัด ได้ อีก รูป ๑

มาตรา ๕๔ แขวงใดในจังหวัดกรุงเทพฯ กิตติ ในหัวเมือง
กิตติ มีวัดมาก พระราชาคณะ ผู้กำกับแขวง ในจังหวัดกรุงเทพฯ
หรือเจ้าคณะเมือง นั้น เห็นสมควร จะมีผู้ช่วยตรวจตราการ
อยู่ประจำท้องแขวง จะทั้งเจ้าอาวาสวัดใดวัดหนึ่งในแขวงนั้น
ให้เป็น รองเจ้าคณะแขวง กำกับตรวจตราการวัด ในตำบลหนึ่ง
หรือหลายตำบลก็ได้ และในแขวงหนึ่ง จะมี รองเจ้าคณะแขวง
กี่รูปก็ได้ตามสมควร แต่รองเจ้าคณะแขวงรูป ๑ ต้อง มี
จำนวนวัดอยู่ในหมวดนั้นไม่น้อยกว่า ๕ วัดจึงควรตั้ง และรอง
เจ้าคณะแขวง มีหน้าที่ทั้ง คำสั่ง และเป็น ผู้ช่วยเจ้าคณะแขวง
อนึ่ง รองเจ้าคณะแขวง นั้น ถ้าไม่ได้ อยู่ใน สมณะศักดิ์ที่ สูงกว่า
ให้มี สมณะศักดิ์ เป็น เจ้าอธิการ

หมวดที่ ๒

ว่าด้วยคณะเมือง

มาตรา ๓๐ หัวเมืองหนึ่งให้มี พระราชาคณะ หรือ พระครู
เป็นเจ้าคณะเมืองรูป ๑ การเลือกสรร และตั้ง ตำแหน่ง เจ้า
คณะเมืองนี้ แล้วแต่จะทรง พระราชดำริเห็นสมควร

มาตรา ๓๑ เจ้าคณะเมือง มีหน้าที่ดังนี้ คือ

ข้อ ๑ ที่จะตรวจตราอำนวยการ วัดและการสังฆ บรพดา
อยู่ในเขตเมืองนั้น ให้เรียบร้อย และเป็น ไป ตาม พระวินัย
บัญญัติ และ พระราชบัญญัติ

ข้อ ๒ ที่จะตั้ง รองเจ้าคณะแขวง เจ้าอาวาส และ รองเจ้า
อาวาสวัดในเขตเมืองนั้น ซึ่งมีอำนาจ ตั้งได้ ตาม พระราช
บัญญัตินี้

ข้อ ๓ ที่จะตรวจตราทำนุบำรุง การสั่งสอน พระศาสนา และ
การศึกษาในบรรดาวัดในเขตเมืองนั้น

ข้อ ๔ ที่จะช่วยแก้ไข ความขัดข้อง ของ เจ้าคณะแขวง และ
ระบบ อธิการวินัยด้วย ข้อ เสนอญัตติ คำสั่ง และ คำวินิจฉัย ของ เจ้า
คณะแขวงในเมืองนั้น

ข้อ ๕. ที่จะเลือกเจ้าอาวาส ซึ่งสมควร เป็น เจ้าคณะแขวง
เสนอ ต่อ เจ้าคณะ มณฑล

มาตรา ๓๒ เจ้าคณะเมือง มีอำนาจดังนี้ คือ

ข้อ ๑. มีอำนาจที่จะ รับกับบัญชาว่า กล่าวถึง คณะสงฆ์ ตลอด
เมือง นั้น ใน กิจ อัน ขอบ ด้วยพระวินัยบัญญัติ และพระราชบัญญัติ

ข้อ ๒. รองเจ้าคณะแขวง กิตติ เจ้าอาวาส กิตติ รองเจ้า
อาวาส กิตติ ซึ่ง เจ้าคณะเมือง คงได้ ตาม พระราชบัญญัตินี้
ถ้าไม่สมควร จะคง อยู่ใน ตำแหน่ง ต่อไป เพราะ ความ ประพฤติ กิตติ
หรือ เพราะ ขาด ความ สามารถ กิตติ เจ้าคณะเมือง มี อำนาจ ที่จะ
เอา ออกจาก ตำแหน่ง ได้

ข้อ ๓. มี อำนาจ ที่จะ คัดเลือก ข้าราชการ ค่ำหัง หรือ ค่ำ
วินัย ๕ ของ เจ้าคณะแขวง

มาตรา ๓๓ เจ้าคณะเมือง มี ถาหรณ์ กิตติ ตั้ง ถาหรณ์ กรม ได้
๕ รูป คือ พระปลัด ๑ พระวินัย จร ๑ พระวินัย
ธรรม ๑ พระสมุห์ ๑ พระใบฎีกา ๑ สำหรับ ช่วย ใน
การ คณะ

มาตรา ๓๔ หัวเมืองใด มี กิจการ มาก จะทรง พระกรุณา
โปรด ตั้ง พระครู เจ้าคณะรอง เป็น ผู้ช่วย เจ้าคณะเมือง รูป ๑
หรือ หลายรูป ตามแต่ จะทรง พระราชดำริห์ เห็น สมควร

หมวดที่ ๗

ว่าด้วย คณะ มณฑล

มาตรา ๓๕ หัวเมือง มณฑล ๑ จะทรง พระกรุณาโปรด
ให้ พระราชาคณะ ผู้ใหญ่ เป็น เจ้าคณะ มณฑล รูป ๑ พระ
ราชาคณะ รูปใด ควร จะเป็น เจ้าคณะ มณฑล ไหน นั้น แล้ว
แต่ จะทรง พระราชดำริห์ เห็น สมควร

มาตรา ๓๖ ถ้า มณฑลใด มี กิจการ มาก จะทรง พระ
กรุณาโปรด ให้มี พระราชาคณะ เป็น เจ้าคณะ รอง ผู้ช่วย การ
มณฑล นั้น อีก รูป ๑ หรือ หลายรูป ทั้งนี้ แล้วแต่ จะทรง
พระราชดำริห์ เห็น สมควร

มาตรา ๓๗ เจ้าคณะ มณฑล มีหน้าที่ดังนี้ คือ

ข้อ ๑. ที่จะ รับ พระบรม ราชานุมัติ ไป จัด การ ทำนุบำรุง พระ
ศาสนา และ บำรุง การ ศึกษา ตาม วัด ใน มณฑล นั้น ให้เจริญ

รุ่งเรือง ความ พระราช ประสงค์

ข้อ ๒ ที่จะออกไปตรวจตรา การ คณะ สังฆ และ การ
ศึกษา ใน มณฑล นั้น ๆ บ้าง เป็น ครั้ง เป็น คราว

ข้อ ๓ ที่จะตั้ง พระครู เจ้า คณะ แวง ความ หัวเมือง ใน มณฑล
นั้น บรรดา ซึ่งมี ได้รับ พระราช ทาน สัณญา บัตร

ข้อ ๔ ที่จะช่วย แก่ ไร ความ รัศ ร้อง ของ เจ้า คณะ เมือง ใน
มณฑล นั้น

มาตรา ๓๘ เจ้า คณะ มณฑล มี อำนาจ ดังนี้ คือ

ข้อ ๑ มี อำนาจ ที่จะ บังคับ บัญชา พระ ภิกษุ สามเณร ทัว ทั้ง
มณฑล นั้น ใน กิจ อัน ชอบ ด้วย พระ วินัย บัญญัติ และ พระราชบัญญัติ

ข้อ ๒ ที่จะ มอบ อำนาจ ให้ เจ้า คณะ รอง ออก ไป ตรวจ จัด
การ ใน มณฑล ได้ ตาม เห็นสมควร จะให้มี อำนาจ เท่าใด แต่
มิให้เกิน แก่ อำนาจ และ ฝ่าย ฝน อนุมัติ ของ เจ้า คณะ มณฑล

ข้อ ๓ ผู้มี ตำแหน่ง สมณะ ศักดิ์ ชั้นใด ๆ ใน มณฑล นั้น นอก
จากที่ได้รับ พระราช ทาน สัณญา บัตร แล้ว ถ้าไม่สมควร จะ อยู่
ใน ตำแหน่ง เพราะ ความ ประพฤติ ก่อ ดี เพราะ ชาติ ความ สามารถ ก่อ ดี
เจ้า คณะ มณฑล มี อำนาจ ที่จะ เอา ออก จาก ตำแหน่ง ได้

ข้อ ๔ เจ้า คณะ มณฑล มี อำนาจ ที่จะ ตัดสิน ข้อ อุทธรณ์ คำสั่ง
หรือ คำวินิจฉัย ของ เจ้า คณะ เมือง

มาตรา ๓๙ เจ้า คณะ มณฑล มี ถาบัน ศักดิ์ ~~๑๐๐~~ ตั้ง ถาบัน อนุกรม
ได้ ๖ รูป คือ พระครู ปลัด ๑ พระครู วินัย ชร ๑ พระ
ครู วินัย ธรรม ๑ พระสังฆราช ๑ พระสมุห์ ๑ พระใบฎีกา ๑
แต่ถ้า ใน ถาบัน ศักดิ์ เดิม มี ตำแหน่งใด แล้ว ไม่ต้อง ตั้ง ตำแหน่ง นั้น

หมวดที่ ๘

ว่า ด้วย อำนาจ

มาตรา ๔๐ เป็นหน้าที่ของ เจ้า กระทรวง ธรรม การ และ
เจ้า พนักงาน ผู้ปกครอง ท้อง ที่ จะ ช่วย อุดหนุน เจ้า คณะ ให้ ได้ ก่อตั้ง
และ อำนาจ พอ ที่จะ จัดการ ให้ เป็น ไป ตาม พระราช บัญญัตินี้

มาตรา ๔๑ พระภิกษุ สามเณร ต้อง พึง บังคับ บัญชา เจ้า คณะ
ซึ่ง ตน อยู่ ใน ความ ปกครอง ตาม พระราช บัญญัตินี้ ถ้าไม่ พึง
บังคับ บัญชา หรือ หมิ่น เถมิต ต่อ อำนาจ เจ้า คณะ มีความ ผิด
เจ้า คณะ มี อำนาจ ที่จะ ทำทัณฑกรรม ได้

๔๓

มาตรา ๔๒ ถ้าเจ้าคณะ กระทำการ ตามหน้าที่ ใน พระราช
บัญญัติ และ กฎบัตร ผู้ใด ถูกลงโทษ ชดเชย ค่าเสียหาย เจ้าคณะ
ผู้นั้น มีความผิด ต้อง ระวางโทษ ฐาน ชดเชย ค่าเสียหาย เจ้าพนักงาน

มาตรา ๔๓ กติกาที่จัดเป็น เจ้าอาวาส กิติ หรือเป็น
เจ้าอุทธรณ์ คำตัดสิน . หรือคำสั่ง ของ เจ้าอาวาส กิติ หรือ
เจ้าเถร เป็น รอง เจ้าคณะ แขวง หรือเป็น ถาบันนุกรม ของ เจ้าคณะ
แขวง กิติ หรืออุทธรณ์ คำสั่ง รองเจ้าคณะ แขวง หรือ ถาบัน
นุกรม เจ้าคณะ แขวง กิติ ถ้า ข้อ วินิจฉัย คดี นั้น อยู่ใน คำพิพากษา
พระวินัย บัญญัติ หรือใน การ บังคับ บัญชาตาม พระราช บัญญัติ
ที่เกิดขึ้นใน แขวงใด ให้เจ้า คณะ แขวง นั้น มีอำนาจ ที่จะ
ตัดสิน คดี นั้น ได้

กติกานั้น ถ้าเจ้าเถร หรือ ผู้ต้อง อุทธรณ์ เป็น เจ้าคณะ แขวง
หรือ รอง เจ้าคณะ เมือง หรือ ถาบันนุกรม เจ้าคณะ หัวเมืองใด
ให้เจ้า คณะ เมือง นั้น มีอำนาจ ที่จะตัดสิน ได้ ถ้าเจ้าเถร หรือ ผู้
ต้อง อุทธรณ์ เป็น เจ้าคณะ เมือง หรือ รอง เจ้าคณะ มณฑล
หรือ ถาบันนุกรม ของ เจ้าคณะ มณฑล ของ รองเจ้าคณะ มณฑลใด
ให้เจ้า คณะ มณฑล นั้น มีอำนาจ ที่จะตัดสิน ได้ ถ้าเจ้าเถร หรือ ผู้
ต้อง อุทธรณ์ เป็น เจ้าคณะ มณฑล หรือ เป็น พระราชาคณะ ผู้
กำกับ แขวง ให้ โจทก์ หรือ ผู้อุทธรณ์ ทำฎีกา ยื่น ต่อ กระทรวง
ธรรมการ ให้ นำ ความ กราบ บังคม รุท พระกรุณา

มาตรา ๔๔ พระราชาคณะ หรือสงฆ์นายก ซึ่ง โปรดให้
ปกครอง คณะพิเศษ นอกจากที่ได้กล่าว มา ใน พระราชบัญญัตินี้
เช่น พระราชาคณะ ซึ่ง ได้ว่ากล่าว กัดใน จังหวัด กรุงเทพฯ หลาย วัด
แต่มิได้กำกับ เป็น แขวง เป็น ต้น กิติ มีอำนาจ และหน้าที่ ใน การ
ปกครอง วัดอื่น เหมือน พระราชาคณะ ผู้กำกับ แขวง นั้น

มาตรา ๔๕ ให้เป็น หน้าที่ เสนาบดี กระทรวง ธรรมการ ที่จะ
รักษาการ ให้เป็น ไปตาม พระราช บัญญัตินี้

ที่ ๖๕/๑๕๔

วันที่ ๑ มิถุนายน ๒๔๗๖

กราบบังคมทูล พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมณฑ-
 อมรพันธุ์ ราชเลขาธุการ ทรงทราบฝ่าพระบาท
 เสด็จกระหม่อมไต่ส่งร่างพระราชบัญญัติลักษณะปกครอง
 คณะสงฆ์เถา ๑ ถวายมาพร้อมด้วยจดหมายนี้ อีกฉบับหนึ่ง
 ร่างฉบับนี้ เป็นร่างที่พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงคำรง-
 ราชานุภาพได้ทรงตรวจกแกไขอย่างใหม่ และมีใ้แก้ไข
 ข้อความอย่างใดนอกจากถ้อยคำที่ตลั้งกล่าวเท่านั้น ในกรม
 หลวงคำรงราชานุภาพมีรับสั่งให้ส่งมาทูลเกล้า ๑ ถวาย
 ฝ่าพระบาท เพื่อขอให้ทรงถือเอาฉบับนี้เป็นฉบับที่ถูกต้อง
 สำหรับเป็นพระราชบัญญัติ และพิมพ์ประกาศในราชกิจจา
 นุเบกษาต่อไป

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า

(45)
 ๖๕/๑๕๔

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ นามสกุล	นายวรายุทธ สายทอง
วันเดือนปีเกิด	24 ตุลาคม พ.ศ. 2513
สถานที่เกิด	บ้านเลขที่ 98 ถ.สามัคคีชัย ต.ในเมือง อ.เมือง จ. เพชรบูรณ์ 67000
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 18/206 หมู่บ้านทานตะวัน ถ. สุขุมวิท ต.บางเมืองใหม่ อ.เมือง จ. สมุทรปราการ 10270
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	ครูโรงเรียนเอกชน
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนเซนต์โยเซฟทิพวัล ต.เทพารักษ์ อ.เมือง จ.สมุทรปราการ 10270
โทรศัพท์	06 - 6151323
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2547	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พ.ศ. 2541	ศาสตรศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2537	การศึกษานอกโรงเรียน โรงเรียนวัดอินทาราม กรุงเทพฯ
พ.ศ. 2526	ประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนเทศบาล 1 อ.เมือง จ.เพชรบูรณ์